

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE TASVİR FİİLLERİ

ALİ TAN

DOKTORA TEZİ

ADANA-2005

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE TASVİR FİLLERİ

ALİ TAN

Danışman

Prof.Dr. ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN

DOKTORA TEZİ

2005-ADANA

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Şükrü Halûk AKALIN

(Danışman)

Üye: Prof.Dr. Recep TOPARLI

Üye: Prof.Dr. Mehmet ÖZMEN

Üye: Doç.Dr. A. Deniz ABİK

Üye: Yard. Doç.Dr. Hasan BEDİR

ONAY: Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim elemanlarına ait olduğunu onaylarım.

...../ ..... / 2005

Prof.Dr. Nihat

KÜÇÜKSAVAŞ

Enstitü Müdürü

Not:Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET

.....i

ABSTRACT

.....ii

ÖN

SÖZ

.....iii

KISALTMALAR

.....X

0. GİRİŞ..... 1

0.1.ÇALIŞMANIN TANITIMI 1

0.1.1. KONU 1

0.1.2. AMAÇ 1

0.1.3. MALZEME VE YÖNTEM 1

0.1.4. ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ 2

0.2.BİRLEŞİK FİİLLER 3

0.3.TASVİR FİİLLERİ ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR [10](#)

0.4. TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE TASVİR FİİLLERİ 16

0.4.1. ESKİ TÜRKÇEDE TASVİR FİİLLERİ 16

0.4.2. ORTA TÜRKÇE DÖNEMİNDE TASVİR FİİLLERİ 18

0.4.2.1. Karahanlı Türkçesinde Tasvir Fiilleri: 19

0.4.2.2. Kıpçak Türkçesinde Tasvir Fiilleri: 20

0.4.2.3. Harezmi Türkçesinde Tasvir Fiiller: 21

0.4.2.4. Eski Anadolu Türkçesinde Tasvir Fiilleri 22

0.4.3. ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE TASVİR FİİLLERİ 23

0.5. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE TASVİR FİİLLERİ 26

0.5.1. Sayısı ve Kuruluşları 26

0.5.2. Tasvir Fiillerinin Birleşme Yolları ve Sırası 26

0.5.2.1. Tasvir Fiillerinin Birleşme Yolları: 26

0.5.2.1.1. Sadece -A/-O, -y ile Kullanılan Tasvir Fiilleri ..26

0.5.2.1.2. Sadece -p ile Kullanılan Tasvir Fiilleri 27

0.5.2.1.3. -A/-O, -y ve -p ile Kullanılan Tasvir Fiilleri	27
0.5.2.1.4. Sadece -GAnI/-GOnU ve -p ile Kullanılan Tasvir Fiilleri	27
0.5.2.1.5. Hem -A/-O,-y Hem -GAnI/-GOnU Hem de ve -p ile Kullanılan Tasvir Fiilleri	27
0.5.2.2. Tasvir Fiillerinin Birleşme Sırası:	28
0.5.2.2.1. Bir Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar	28
0.5.2.2.2. İki Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar	28
0.5.2.2.3. Üç ve Daha Fazla Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar	28
0.5.3. Tasvir Fiillerinde Çatı	29
0.5.3.1. Edilgen Çatılı Tasvir Fiilleri:	29
0.5.3.2. Dönüştürücü Çatılı Tasvir Fiilleri	29
0.5.3.3. Ettirgen Çatılı Tasvir Fiilleri	30
0.5.3.4. İşteş Çatılı Tasvir Fiilleri	31
0.5.4. Tasvir Fiillerinde Olumsuzluk	31
0.5.5. Tasvir Fiillerinin Sınıflandırılması	32
0.5.4.1. Yeterlilik İfade Eden Tasvir Fiilleri:	32
0.5.4.2. Tezlik İfade Eden Tasvir Fiilleri:	35
0.5.4.3. Süreklilik İfade Eden Tasvir Fiilleri:	40
0.5.4.4. Yaklaşma İfade Eden Tasvir Fiilleri:	43
0.5.4.5. Kendisi İçin Yapma İfade Eden Tasvir Fiilleri:	44
0.5.4.6. Başkası İçin Yapma İfade Eden Tasvir Fiilleri:	45
0.5.4.7. Başlama İfade Eden Tasvir Fiilleri:	45
0.5.4.8. Bitme İfade Eden Tasvir Fiilleri:	46
0.5.4.9. Yön İfade Eden Tasvir Fiilleri:	46
0.5.4.10. Tamamen Yapma İfade Eden Tasvir Fiilleri:	47
0.5.4.11. Kararlılık ve Kesinlik İfade Eden Tasvir Fiilleri:	48
0.5.4.12. Her Şeye Rağmen Gerçekleşme İfade Eden Tasvir Fiilleri:	49
0.5.4.13. Bir Durumdan Başka Bir Duruma Geçmeyi İfade Eden Tasvir Fiilleri:	49
0.5.4.14. İstek, Israr İfade Eden Tasvir Fiilleri:	50
0.5.4.15. Uyarı, Hatırlatma ve Tavsiye İfade Eden Tasvir Fiilleri:	50
0.5.4.16. Hareketin Bir Deneme Olduğunu İfade Eden Tasvir Fiilleri:	51
0.5.4.17. İzin İfade Eden Tasvir Fiilleri:	51
0.5.4.18. Olma İfade Eden Tasvir Fiilleri:	51

0.5.4.19. Hareketin Başlama Anından İtibaren Gelişimini Bildiren Tasvir Fiilleri: 52

0.5.4.20. Hareketin Bir Defalığına Yapıldığını Bildiren Tasvir Fiilleri: 52

0.5.4.21. Hareketin Adet Haline Geldiğini Bildiren Tasvir Fiilleri: 52

0.5.4.22. Bir İşin Yapılmasının Amaçlandığını, Bir İşe Niyetlenildiğini Bildiren Tasvir Fiilleri: 53

0.5.4.23. Beklenmezlik Bildiren Tasvir Fiilleri: 53

1. İNCELEME 55

1.2. TASVİR FİİLLERİ VE İŞLEVLERİ 55

1.2.1. al- 57

1.2.1.1. Yapısı ve Anlamları 57

1.2.1.2. Kullanılışı ve İşlevleri 58

1.2.1.3. al- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı 64

1.2.2. bar- 65

1.2.2.1. Yapısı ve Anlamları 65

1.2.2.2. Kullanılışı ve İşlevleri 65

1.2.2.3. bar- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı 68

1.2.3. başta- 69

1.2.3.1. Yapısı ve Anlamları 69

1.2.3.2. Kullanılışı ve İşlevleri 69

1.2.3.3. başta- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı 71

1.2.4. ber- 72

1.2.4.1. Yapısı ve Anlamları 72

1.2.4.2. Kullanılışı ve İşlevleri 73

1.2.4.3. ber- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı 78

1.2.5. bil- 79

1.2.5.1. Yapısı ve Anlamları 79

1.2.5.2. Kullanılışı ve İşlevleri 80

1.2.5.3. bil- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı 80

1.2.6. bol- 81

1.2.6.1. Yapısı ve Anlamları 81

1.2.6.2. Kullanılışı ve İşlevleri 82

1.2.6.3. bol-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	83
1.2.7. büt-/bütür-		84
1.2.7.1. Yapısı ve Anlamları		84
1.2.7.2. Kullanılışı ve İşlevleri		84
1.2.7.3. büt-/bütür-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	85
1.2.8. cat-		86
1.2.8.1. Yapısı ve Anlamları		86
1.2.8.2. Kullanılışı ve İşlevleri		86
1.2.8.3. cat-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	94
1.2.9. cazda-		95
1.2.9.1. Yapısı ve Anlamları		95
1.2.9.2. Kullanılışı ve İşlevleri		95
1.2.9.3. cazda-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	97
1.2.10. cet-		98
1.2.10.1. Yapısı ve Anlamları		98
1.2.10.2. Kullanılışı ve İşlevleri		98
1.2.10.3. cet-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	99
1.2.11. ciber-		100
1.2.11.1. Yapısı ve Anlamları		100
1.2.11.2. Kullanılışı ve İşlevleri		100
1.2.11.3. ciber-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	103
1.2.12. cönö-		104
1.2.12.1. Yapısı ve Anlamları		104
1.2.12.2. Kullanılışı ve İşlevleri		104
1.2.12.3. cönö-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	105
1.2.13. cür-		106
1.2.13.1. Yapısı ve Anlamları		106
1.2.13.2. Kullanılışı ve İşlevleri		106
1.2.13.3. cür-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	110
1.2.14. çık-		111
1.2.14.1. Yapısı ve Anlamları		111
1.2.14.2. Kullanılışı ve İşlevleri		112
1.2.14.3. çık-	Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	113
1.2.15. ir-		114

1.2.15.1. Yapısı ve Anlamları	114
1.2.15.2. Kullanılışı ve İşlevleri	114
1.2.15.3. ir- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	114
1.2.16. iy-	115
1.2.16.1. Yapısı ve Anlamları	115
1.2.16.2. Kullanılışı ve İşlevleri	115
1.2.16.3. iy- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	115
1.2.17. kal-	116
1.2.17.1. Yapısı ve Anlamları	116
1.2.17.2. Kullanılışı ve İşlevleri	116
1.2.17.3. kal- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	124
1.2.18. kel-	126
1.2.18.1. Yapısı ve Anlamları	126
1.2.18.2. Kullanılışı ve İşlevleri	127
1.2.18.3. kel- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	130
1.2.19. ket-	131
1.2.19.1. Yapısı ve Anlamları	131
1.2.19.2. Kullanılışı ve İşlevleri	131
1.2.19.3. ket- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	135
1.2.20. kir-	136
1.2.20.1. Yapısı ve Anlamları	136
1.2.20.2. Kullanılışı ve İşlevleri	136
1.2.20.3. kir- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	137
1.2.21. koy-	138
1.2.21.1. Yapısı ve Anlamları	138
1.2.21.2. Kullanılışı ve İşlevleri	138
1.2.21.3. koy- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	143
1.2.22. kör-	144
1.2.22.1. Yapısı ve Anlamları	144
1.2.22.2. Kullanılışı ve İşlevleri	144
1.2.22.3. kör- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	146
1.2.23. otur-/oltur-	147
1.2.23.1. Yapısı ve Anlamları	147
1.2.23.2. Kullanılışı ve İşlevleri	148

1.2.23.3. otur-/oltur- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	151
1.2.24. öt-	153
1.2.24.1. Yapısı ve Anlamları	153
1.2.24.2. Kullanılışı ve İşlevleri	153
1.2.24.3. öt- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	154
1.2.25. sal-	155
1.2.25.1. Yapısı ve Anlamları	155
1.2.25.2. Kullanılışı ve İşlevleri	155
1.2.25.3. sal- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	157
1.2.26. tašta-	158
1.2.26.1. Yapısı ve Anlamları	158
1.2.26.2. Kullanılışı ve İşlevleri	158
1.2.26.3. tašta- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	160
1.2.27. tur-	161
1.2.27.1. Yapısı ve Anlamları	161
1.2.27.2. Kullanılışı ve İşlevleri	161
1.2.27.3. tur- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	167
1.2.28. tüş-	169
1.2.28.1. Yapısı ve Anlamları	169
1.2.28.2. Kullanılışı ve İşlevleri	170
1.2.28.3. tüş- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı	172
2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	173
KAYNAKLAR	181
ÖZ GEÇMİŞ	187

ÖZET

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE TASVİR FİİLLERİ

Ali TAN

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof.Dr. Şükrü Halûk AKALIN

Ocak, 2005, XI+188 sayfa

Bu çalışmada, Kıpçak grubu içerisinde önemli bir yere sahip olan Kırgız Türkçesindeki tasvir fiilleri üzerinde durulmuştur. Çalışmamız, dilin anlam inceliklerini ortaya koymasından dolayı önemli bir yere sahip olan tasvir fiilleri ile ilgili, yerli ve yabancı Türkologların görüşlerinin yer aldığı giriş bölümüyle başlamaktadır.

Giriş bölümünden sonra, Kıyamet, Kök Asaba, Teñiri Manas, Kara Şumkar Singan Kılıç gibi eserlerle Kırgız Türkçesiyle ilgili dil bilgisi kitaplarından ve sözlüklerden derlenen örneklerin yer aldığı inceleme bölümü gelmektedir. Bu bölümde 28 tasvir fiilinin anlamı, tarihi gelişimi, lehçelerdeki durumu ve kullanıldığı zarf-fiillere göre kazandığı değişik işlevleri üzerinde durulmuş ve Kırgız Türkçesindeki tasvir fiilli yapıların anlam ve işlevleri ortaya konulmuştur.

İnceleme bölümünden sonra ise elde edilen sonuçların tablolarla gösterildiği Değerlendirme ve Sonuç bölümü yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasvir Fiilleri, Birleşik Fiiller, Kırgız Türkçesi, Tasvir Fiillerinin İşlevleri.

ABSTRACT

DESCRIPTIVE VERBS in KYRGIZ TURKISH

Ali TAN

Ph.D. Thesis, Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Prof.Dr. Şükrü Halûk AKALIN

January, 2005, XI+188 sayfa

In this study, it is argued about the descriptive verbs in Kyrgyz Turkish, which has an important place in Kipchak group. Our study starts with an introduction part that contain the opinions of both native and foreigner Turkologists about descriptive verbs which have an important place as if explains the meaning details of the language.

Investigation part which involves the examples gothered from the boks like Kıyamât, kök Asaba, Teniri Manas, kara Şumkar, Singan Kılıç and after the Introduction part. In this part, it is studied about the meaning of 28 descriptive verbs, their historical progresses their situations in dialects and other functions they ocquire when used with adverb moreover, the functions of descriptive verbs in Kyrgyz Turkish is stated in this part.

After investigation part, Evaluation and Conclusion part in which the results are shown in charts comes.

Key Words: Descriptive Verbs, Compound Verbs, Kyrgyz Turkish, Functions of Descrptive Verbs.

ÖN SÖZ

Aynı kökten türeyen Türk lehçeleri, tarihî gelişim sürecinde şekil ve anlam bakımından kendine has değişikliklere uğrayarak birbirinden farklılaşmıştır. Bu farklılaşma, coğrafi ve tarihî gelişim açısından birbirinden uzak kalan Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında büyük oranda görülmektedir. Söz konusu lehçelerin karşılaştırmalı dil bilgisi özellikleri incelendiği zaman, farklılıklar pek çok konuda açık bir biçimde görülür. Bu farklılıkların görüldüğü konulardan biri de tasvir fiilleridir.

Bugüne kadar Türkiye’de, Kırgız Türkçesiyle ilgili yapılan çalışmalarda tasvir fiilleri çok az ve yüzeysel işlenmiştir. Rusların Türk lehçeleriyle ilgili yaptığı çalışmalarda ve Kırgızistan’da Rus dili etkisi altında hazırlanan dil bilgisi kitaplarında bu konu, yardımcı fiiller bölümü altında fazla ayrıntıya girilmeden ele alınmıştır. Bu konu bizdeki dil bilgisi kitaplarında da genel olarak birleşik fiiller bölümünde fazla ayrıntıya girilmeden verilmiştir. Biz bu çalışmamızda Kırgızca ve Rusça yazılmış dil bilgisi kitaplarındaki gibi tasvir fiillerini yardımcı fiiller sınıfına koyarak veya bizdeki gibi birleşik fiiller bölümüne dahil edip incelemedik. Çalışmamızda birleşik fiillerle ilgili genel hatlarıyla bilgi verdikten sonra sadece tasvir fiilleriyle ilgili oldukça ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın hazırlanması sırasında karşılaştığım güçlükler sırasında yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN'a, tez izleme komitesi üyeleri Prof.Dr. Mehmet Özmen ve Yard.Doç.Dr. Hasan Bedir'e; Rusça ve Kırgız Türkçesiyle yazılmış kaynaklara ulaşmam sırasında yardımlarını gördüğüm Dr. Caştigin Turgunbayev'e ve bölümdeki diğer arkadaşlarıma yardım ve desteklerinden dolayı teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç biliyorum.

Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu çalışmamı SOSBE.2002.D.11 proje numarasıyla desteklemiştir. Sağladıkları bu ekonomik destek için Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu'na ayrıca teşekkür ediyorum.

Ali TAN

Adana-Ocak-2005

KISALTMALAR

A	AİTLİK EKİ
AA	Addan Ad Yapan Ek
AF	Addan Fiil Yapan Ek
AH	Atebetü'l-Hakayık
Alm.	Almanca
Alt	Altay Türkçesi
Az	Azerbaycan Türkçesi
B	Bildirme Eki
BD	Bulunma Durumu Eki

BelD	Belirtme Durumu Eki
BGZ	Belirli Geçmiş Zaman
BGZH	Belirli Geçmiş Zamanın Hikâyesi
BKD	Bilge Kağan Doğu Yüzü
BKK	Bilge Kağan Kuzey Yüzü
BsizGZ	Belirsiz Geçmiş Zaman
BsizGZH	Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikâyesi
Bşk	Başkurt Türkçesi
CC	Codex Cumanicus
Ç	Çokluk Eki
ÇağT	Çağatay Türkçesi
ÇD	Çıkma Durumu Eki
Çul	Çulum Türkçesi
Çuv	Çuvaşça
E	Emir Eki
Ed	Edat
EF	Esas Fiil
Eş	Eşitlik Eki
Et	Ettirgenlik Eki
ET	Eski Türkçe
FA	Fiilden Ad Yapan Ek

Fr.	Fransızca
GelZ	Gelecek Zaman Eki
GT	Gülistan Tercümesi
GZ	Geniş Zaman
GZH	Geniş Zamanın Hikâyesi
GZO	Geniş Zamanın Olumsuzuz
GZR	Geniş Zamanın Rivayeti
Hak	Hakasça
İ	İyelik Eki
İE	İşletme Eki
İF	İsim-Fiil Eki
İng.	İngilizce
K	Kıyammat
KA	Kök Asaba
KB	Kutadgu Bilig
KE	Kısasü'l-Enbiya
Ke	Kip Eki
KK	El-Kavaninü'l-Külliyeye
KKal	Karakalpak Türkçesi
Koyb	Koybal Türkçesi
Krm	Kırım Türkçesi

KŞ	Kara Şumkar
KT	Kırgız Türkçesi
KTat	Kırım Tatarcası
KTD	Köl Tigin Doğu Yüzü
KTG	Köl Tigin Güney Yüzü
KTK	Köl Tigin Kuzey Yüzü
KTLS	Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
Kzk	Kazak Türkçesi
ME	Mukaddimetü'l-Edeb
mes	Meselâ
NF	Nehcü'l-Feradis
Nog	Nogay Türkçesi
O	Olumsuzluk
Osm	Osmanlıca
OT	Orta Türkçe
Özb	Özbek Türkçesi
S	Soru Eki
SF	Sıfat-Fiil Eki
SK	Sıngan Kılıç
SUyg	Sarı Uygurca
Ş	Şart Eki

ŞE	Şahıs Eki
Şor	Şor Türkçesi
ŞZ	Şimdiki Zaman
ŞZH	Şimdiki Zamanın Hikâyesi
ŞZR	Şimdiki Zamanın Rivayeti
T	Tonyukuk Abidesi
Tat	Tatarca
TD	Tamlayan Durumu Eki
Tel	Teleüt Türkçesi
TF	Tasvir Fiili
TI	Tandamalı Irlar
TM	Teñiri Manas
Trkm	Türkmenistan Türkçesi
TS	Türkçe Sözlük
TT	Türkiye Türkçesi
Tuv	Tuva Türkçesi
TZ	Et-Tuhfetü'z-Zekiyye
Uyg	Uygur Türkçesi
Yak	Yakutça
YD	Yönelme Durumu Eki
YG	Yön Gösterme Eki

ZF	Zarf-Fiil Eki
-----------	---------------

0. GİRİŞ

0.1. ÇALIŞMANIN TANITIMI

0.1.1. KONU

Çalışmamızın konusu, Kırgız Türkçesindeki tasvir fiillerinin, şekil, anlam ve işlev bakımından Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.

0.1.2. AMAÇ

“Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri” başlıklı bu çalışmamız, tasvir fiillerinin şekil anlam, işlev ve Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Tasvir fiilleri, Türkçenin her lehçesinde farklı yoğunlukta kullanılmaktadır. Üzerinde çalışılan Kırgız Türkçesindeki bu fiillerin çok fazla olması, neredeyse bütün fiillerin normal çekimlerinin yanında tasvir fiilleriyle de çekimlenmesi, çok zengin anlam inceliklerinin oluşmasını sağlamıştır. Kırgız Türkçesindeki tasvir fiilleri, bu kadar çok ve kapsamlı olarak dikkat çekici bir özellik taşımasına rağmen, Türkiye’de bu konuda daha önce geniş çaplı bir çalışma yapılmamıştır. Türkolojinin karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmalarında çok yüzeysel incelenmiş olan bu konu, tezimizde mümkün olduğu kadar ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Tasvir fiillerinin şekil, anlam ve işlevleri üzerinde durmak, Türkiye Türkçesindeki kullanışlarına ve anlamlarına değinmek, Türk lehçelerinin karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

0.1.3. MALZEME VE YÖNTEM

Bu çalışmada ilk önce Kırgız edebiyatının en ünlü isimlerinden Cengiz Aytmatov’un *Kıyamət* adlı eseri üzerinde çalışılmaya karar verildi. Ancak tezimizin konusu Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri olduğu için başka sanatçıların eserlerinin de incelenmesinin gerekliliği ortaya çıktı. Bunun için Tügölbay Sıdıkbekov’un *Kök Asaba*; Sardarbek Rıskulov’un *Kara Şumkar*; Tölögön Kasımbekov’un *Sıngan Kılıç*; Aşım Cakıpbek’in *Teñiri Manas* adlı eserleri de incelenmiştir. Bu edebî eserlerin yanında gramer kitapları ve sözlüklerden de faydalanılmış ve gerekli veriler tek tek fişlenerek incelememize kaynak teşkil edecek örnekler elde edilmiştir. Elde edilen bu örnekler tek tek anlam ve işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Tasnif aşaması bittikten sonra, çalışmaya hazır hâle getirilen fişler

üzerinde inceleme yapılmaya başlanmış ve bize yön vermesi açısından tasvir fiillerinin bulunduğu her cümle incelenmiştir.

Çalışmamızda, Kırgız Türkçesiyle verilen örnekler eğik (italik), Türkiye Türkçesindeki anlamı ise düz olarak yazılmıştır. 12 puntuyla yazıldığında normal metinden ayırt edilmesi zorlaştığı için örneklerimiz 10 puntuyla yazılmıştır.

Karşılaştırmalı çalıştığımız için Kırgız Türkçesi ile verdiğimiz örnek cümlenin altına kelimenin Kırgız Türkçesindeki asıl anlamı ve aldığı eklere göre görünümü aşağıdaki örnek gibi çözümlenmeli olarak verilmiştir.

Karışkırlardı körüp, topozdor nöñkölöñdöşüp, korkuldap, kaçıp berişti. K-230
Kurt:Ç+BelD gör:-ZF manda:Ç böğrüş:-ZF korku:ZF kaç:-ZF ver:-BGZ
“Kurtları görüp, görünce, mandalar böğrüşerek korkuyla kaçıştılar.”

İncelememiz tasvirî (descriptive) ve çözümlenmeli yöntemle birlikte eş zamanlı (synchronic) ve karşılaştırmalı (comparative) yöneme göre yapılmıştır. Ancak gerekli yerlerde tarihî malzemeye ihtiyaç duyulduğu zaman art zamanlı (diachronic) yöneme de başvurularak tasvir fiillerinin ET, OT ve ÇağT dönemlerindeki kullanım ve işlevlerine de genel olarak değinilmiştir.

0.1.4. ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ

Çalışmamız genel olarak **Giriş, İnceleme, Değerlendirme ve Sonuç** olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan **Giriş** bölümünde önce birleşik fiillerle ilgili genel bir bilgi verdikten sonra Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki tasvir fiilleriyle ilgili terim sözlüklerinde ve gramer kitaplarında yer alan bilgiler eserin inceleme kısmına hazırlık teşkil etmesi için ayrıntılı olarak sıralanmış ve gerekli bilgiler verildikten sonra tasvir fiillerinin tarihî Türk lehçelerindeki durumunun da tespiti için sırasıyla Eski Türkçe, Orta Türkçe (Karahanlı-Kıpçak-Harezmi-Eski Anadolu Türkçesi) ve Çağatay Türkçesindeki kullanımları verilmiştir.

İnceleme bölümünde ise tasvir fiilleri alfabetik olarak sıralanıp, tek tek incelemeye alınmıştır. Her fiilin önce Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki anlamları, Eski Türkçeden günümüze herhangi bir değişiklik geçirip geçirmediği, lehçelerdeki durumu, ilk defa nerede kullanıldığı ve tasvir fiili olarak ne zamandan beri kullanıldığı ve

araştırmacıların bu fiille ilgili görüşleri sıralandıktan sonra Kırgız Türkçesinde fiillerin hangi zarf-fiille kullanıldığında ne tür anlamlar ifade ettiği örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. En sonunda da fiilin olumsuz yapısına değinilmiştir.

Tasvir fiilleri incelenirken tekrara düşmemek için gerekli yerlere göndermeler yapılmıştır. Örneğin yeterlilik anlamını ifade eden bir fiilde yeterlilikle ilgili ayrıntılı bilgiler verilmişse, diğer bir fiilde tekrar anlatmaktansa ilgili yere gönderme yapılmış ve sadece örnek vermekle yetinilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç bölümünde ise incelememiz sonucunda elde ettiğimiz yargılar verilmiştir. Bunlardan birisi, her fiilin işlevlerini gösteren birkaç tablodur. Bu tablolar değişik olarak hazırlanan ama genelde aynı özellikleri veren tablolardır. Sadece bu konuda araştırma yapacak olanların çıkış noktalarına göre (fiile, zarf-fiile veya işleve) değişiklik göstermektedir.

0.2. BİRLEŞİK FİLLER

Türk dili, yazılı tarihi çok eskilere dayanmasına rağmen, dil bilgisiyle ilgili sorunlar henüz tam anlamıyla çözümlenememiştir. Bu sorunların en dikkat çekenlerinden biri birleşik fiiller konusudur. Fiilin kullanımı esnasında ortaya çıkan ve daha tam olarak ne olduğuyula ilgili kesin yargıların söylenemediği birleşik fiil konusunda, dil bilgisi kitaplarında ve sözlüklerde çeşitli adlandırmalarla karşılaşmaktadır. Gramercilerin üzerinde hemfikir olmadığı çeşitli sınıflandırmalar da göz önüne alınırsa durumun karışıklığı daha da belirginleşir.

Çalışmamızın asıl konusunu tasvir fiilleri oluşturacağı için, tasvir fiillerinin de içinde yer aldığı birleşik fiillere değinmekte yarar görülmektedir. Bu sebeple öncelikle birleşik fiil kavramının ne olduğunu ve sınırlarının nerelere uzandığını tespit etmek yerinde olacaktır.

Alm. *zusammengesetztes verbum, komplexes verbum*; Fr. *verbe composé verbe complex*; İng. *compound verb, complex verb* olarak adlandırılan bu birleşik yapıyla ilgili Korkmaz, “Ad soylu bir kelimeyle *etmek, eylemek, olmak* yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya birer sıfat-fiil ya da zarf-fiil ekleriyle birbirine bağlanmış iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü.” olduğunu söyler (Korkmaz,2003,46).

Kırgız Türkçesinde “tataal etiş” olarak adlandırılan birleşik fiil, ad + fiil ; fiil + fiil yapısındadır. Bu yapı Türkiye Türkçesi için de geçerli bir yapıdır. Zaten hem Türkiye Türkçesi hem de Kırgız Türkçesi için dilcilerin üzerinde hemfikir olduğu esas şartlar bunlardır. Tanımı ve özellikleri konusunda çeşitli farklılıklar olsa da dilcilerin geneli bu ad+fiil; fiil+fiil yapısını kabul etmektedir.

Kudaybergenov, Kırgız Türkçesinde birleşik fiil yapılarının analitik (sentaktik) yolla ve 1. *Atoçtuk uñguluu tataal etişter* (İsim esaslı birleşik fiiller) 2. *Etiştik uñguluu tataal etişter* (Fiil esaslı birleşik fiiller) olmak üzere iki şekilde yapıldığını söyler. Birinci gruptaki fiiller isim ile fiilin birlikte kullanılmasıyla yapılır ve ikisi birlikte bir hareketin anlamını bildirir. Birleşik fiilin anlamsal yapısını hem isim hem de fiil etkiler. Nesne ile ilgili anlam, isim kısmıyla, onun hareketiyle ilgili durumun bildirilmesi ise fiille sağlanır. (*et-, de-, bol-, kıl-, vb.*). İkinci gruptaki fiiller ise, -A/-O, -y, -p şeklindeki zarf-fiillere, zaman ekleri eklenmiş fiillerin birleşmesiyle oluşur ve hareketin gerçekleşme özelliğini (hareketin uzamasını, tekrarını, bitişini, yönünü, tezliğini veya birden bireliğini) bildirir (Kudaybergenov,1980,325).

Kudaybergenov fiil esaslı birleşik fiilleri de kendi aralarında a) *Leksikalaşkan Tataal Etişter* (Deyimleşen Birleşik Fiiller) ve b) *Kıymul-arakettin Ötüş Özgöçölügün Bildirüüçü Tataal Etişter* (Hareketin Oluş Vasfını Bildiren Birleşik Fiiller) olarak ikiye ayırır. *Leksikalaşkan Tataal Etişter*, zarf-fiil ekini almış bir esas fiille çekimli ikinci bir fiilin anlamlarının birleşip yeni bir anlam oluşturmasıyla oluşur. Kırgız Türkçesinde deyimleşmiş birleşik fiiller o kadar çok değildir. (*tosup çık-*: Karşılama, birinin yoluna çıkmak, rastlamak; *satıp al-*: Bir şeyi kendisi için satın almak, vb.). Diğer fiil grubu ise -A/-O, -y ve -p zarf-fiil eklerinden birini almış esas fiille ondan sonra gelen şahıs ve kip eki almış yardımcı fiilden oluşur. Bu tür fiillerde asıl anlam esas fiildedir. Yardımcı fiil kısmı ise sözlük anlamından uzaklaşıp fiilin anlamını çeşitli yönlerden (*süreklilik, tekrar, bitiş, birliktelik, vb*) tamamlar.

Kudaybergenov birleşik fiil oluşturan yardımcı fiillerin her zaman kendi sözlük anlamlarından uzaklaşmadığını bir kısmının bazen anlamını koruduğunu ancak bu duruma az rastlandığını da söyler. Bunu anlamak için esas fiilin anlamına bakılır. Anlamında kendinden sonra gelen yardımcı fiilin anlamı sezilir: (*İştep tap*:Çalışıp kazan, bul; *İştep çık*:

Çalışıp bitir, vb.). Buradaki yardımcı fiiller asıl anlamlarını saklamakla birlikte esas fiile kesinlik, bitmişlik anlamını da verir (Kudaybergenov,1980,320-343).

Abduvaliyev, *Azırkı Kırgız Tili* adlı eserinde birleşik fiilleri 1. Etiş tügöylü tataal etişter (çakçıl tügöylü tataal etişter) = Her iki tarafı da fiil olan birleşik fiiller (Zarf-fiilden oluşan birleşik fiiller), 2. Atooč tügöylüü tataal etişter = İsim + fiilden oluşan birleşik fiiller ve 3. Tabış turandı cana elestüü sözdör menen uyuşulgan tataal etişter = Ses ya da ses taklidi sözlerle benzetme ifade eden birleşik fiiller olmak üzere üçe ayırır. Birinci grupta fiillerin birinci kısmı her zaman zarf-fiil durumundadır ve asıl hareketi bildirir. İkinci kısmı onun dil bilgisel anlamını tamamlar. Bunlar yardımcı (cardamçı ce kömökçü) fiiller olarak adlandırılır (*bara ber, kele ber, kele catat, ciberip koy, okup çık, vb.*). Üç ve üçten fazla fiilden oluşan birleşik fiiller de vardır. (*tartıp bara catat: Çekerek uzaklaşıyor.; Cakşırip kele catat: Giderek, gittikçe iyileşiyor. vb.*) Bu yapıda da fiilin asıl dil bilgisel anlamları sonraki unsur aracılığıyla gerçekleşir. Kalan iki unsur zarf-fiil şeklinde kullanılıp, birincisi cümlede gerçekleştirilen hareketin kendisini, ikincisi ise bu hareketin devamını ya da uzunluğunu bildirir. (*Közünö eç nerse körünböy cürögü alıp uça baştadı. “Gözlerine hiçbir şey görünmeden yüreği uçmaya başladı.”*).

İkinci grupta ise bir tarafı isim diğer tarafı fiil olan birleşik yapıları ele alır: (*aşık bol-, dos bol-, kol koy-, vb.*).

Son grupta ise yansıma sözlerle oluşturulan birleşik yapıları ele alır. Bu yansıma sözler *et-, de-, koy-, tüş-* fiilleriyle kullanılır: (*tars et-, kış de-, cilt koy-, çok tüş-, vb.*). (Abduvaliyev,1997,162-165)

Abduldayev, *Kırgız Tili* adlı eserinde “Etiştin Analitikalık Formaları cana Analitikalık Formantlar” başlığı altında birleşik fiillerle ilgili olarak “Esas fiille yardımcı işlevdeki değişken veya esas yardımcı fiilin ya da her ikisinin de eşit birleşmesinden oluşan ve hareketin gelişme seyrini, her türlü geçiş vasfını, modallığını, kipini bildiren şekilleri birleşik fiil olarak adlandırır. Örneğin ‘*uktap ketti, ayıgıp kaldı.*’ gibi birleşik şekiller esas fiil (*uktap, ayıgıp*) ile yardımcı işlevdeki değişken fiilin (*ketti, kaldı*) birleşmesinden oluşmuştur.

Birleşik fiil yapılarında asıl anlamı esas fiiller ifade eder. Abduldayev bu esas fiillerin kendinden sonraki yardımcı fiillere zarf-fiil (*çakçıldar*), sıfat-fiil (*atoočtuktar*) ve

kip ekleriyle (*iñgaylar*) bağlandıklarını, bu ekler olmadan birleşik yapıların oluşturulamayacağını söyler (*ayık kaldı, ukta ketti, sıyla kör* gibi örnekler hariç).

Bu ekler, kendilerinden sonraki yardımcı fiille bir bütünlük oluşturur ve birleşik yapının dil bilgisel anlamını ifade eder. Eğer bunların sadece birini değiştirirsek onda dil bilgisel anlam da değişir. Örneğin *işte-y koy, işte-p koy, işte-y tur, işte-p tur, işte-p ciber* şeklindeki bir birleşik yapıda bu açıkça görülmektedir. Bunların hepsinin sözlük anlamı *işte-* olsa da, dil bilgisel anlamları farklıdır. Bu sebeple fiiller rastgele değil, anlam farklılıklarına uygun olarak seçilip kullanılır.

Abduldayev, birleşik yapıları üçe ayırır:

1. Hareketin gelişme seyrini bildiren şekiller. Bunlar üçe ayrılır:

a) Başlama (Baştalış)

b) Geçme (Olma) süreci (Ötüü ‘boluu’ protsesi)

c) Bitiş, sonlanma (Ayaktalış)

2. Hareketin geçiş vasfını bildiren birleşik şekiller. Bunlar hareketin *başlama, tezlik, yaklaşma, tahmin, kim için yapıldığı* gibi özelliklerini ifade eder.

3. Modallık anlamları bildiren birleşik şekiller: (Abduldayev,1986,174-178).

Deny, birleşik fiilleri iki grupta ele alır. Birinci grupta ‘Karmaşık veya Yerindelik Fiiller’ başlığı altında *yazmış ol-, yazacak ol-, yazar ol-, ağlamaklı ol-, yazı ver-, görüp dur-, baka kal-, seve bil-, düşe yaz-* gibi hem sıfat-fiil hem de zarf-fiillerle kurulan birleşik yapılardan bahseder. İkinci grupta ise ‘Mürekkep Fiiller’ başlığı altında *et-, eyle-, kıl-, buyur-, ol-* yardımcı fiilleriyle bir isim unsurunun birleşmesinden oluşan birleşik fiilleri inceler (Deny,1941,465-479).

Gabain, *Türkçede Fiil Birleşmeleri* adlı makalesinde birleşik fiilleri dört grupta inceler. İlk grupta çekimli bir esas fiille *i-, ol-, bulun-* fiillerinden oluşmuş birleşik yapıları ele alır. İkinci grupta zarf-fiil ekini almış bir esas fiille ona bağlanmış bir tasvir fiilinden oluşan birleşik fiillerden bahseder: *yoryu tururken, uyanı keldim, düşe yazdı....* Üçüncü gruba ise Almancada Hilfsverb denilen Modal yardımcı fiilleri alır. Modal yardımcı fiillerin tasvir fiillerinden farklı olarak anlamlarını koruduğunu söyler. *git-, gör-, başla-*,

bil- gibi fiilleri bu gruba dahil eder: Verbal isim + modal fiil: (*-mağa başla-*, *mağı bil-*). Dördüncü grupta ise *tamir et-*, *tamir kıl-*, *tamir eyle-*, gibi yapıları ele alır ve bunları birleşik fiil olarak görmez. Bir yapının birleşik fiil olabilmesi için her iki tarafının da fiil olmasının gerektiğini söyler (Gabain,1953,16-28).

Zeynalov da Gabain gibi birleşik fiil yapılarının sadece fiilden oluşması gerektiğini savunur. Birleşik fiil yapılarında esas fiilin zarf-fiil ekini almış olması gerektiğini, yardımcı fiilin ise gerçek anlamını kaybetmiş veya etkisinin hissedildiği fiillerden oluşmalıdır der. Bu sebeple birleşik fiilleri: 1. Hareketin başlamasını, devam etmesini ve yönünü bildiren eylemler: (*git-*, *gel-*, *çık-*); 2. Hareketin sürekliliğini, aniliğini bildiren birleşik eylemler: (*ver-*); 3. Hareketin bittiğini, sona erdiğini ve sınırını bildiren birleşik eylemler: (*dur-*, *kal-*); 4. Hareketin şiddetini ve ortaklığını bildiren birleşik eylemler: (*sararıp sol-*, *yiyip iç-*) olmak üzere dört grupta inceler (Zeynalov,1993,253-260)

Yoldaşev, çağdaş Türk yazı dillerindeki birleşik fiil yapılarını incelediği çalışmasında diğer araştırmacılar gibi her iki tarafı da fiilden oluşan birleşik yapıları incelemiştir. Ancak sadece zarf-fiil yapıları değil sıfat-fiilli yapıları ve birleşik çekimleri de dahil etmiştir. *-a ber-*, *-ası kel-*, *-gan bol-*, *-yor edi-*, *-makta edi-*, *-gan edi-*, *-dı edi-* vb. (Yoldaşev,1965,274).

Bilgin, birleşik fiilleri “İki eylemin ya da bir ad soylu sözcükle bir yardımcı eylemin birleşmesiyle oluşan eylemleri birleşik fiil olarak kabul eder ve *Kurallı (Özel) Bileşik Eylemler, Yardımcı Eylemle Kurulan Bileşik Eylemler ve Anlamca Kaynaşmış Bileşik Eylemler* olarak üçe ayırır.

Bilgin, birinci grupta zarf-fiil ekini almış bir esas fiile bir yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan birleşik yapılardan yani tasvir fiilli birleşik yapılardan bahseder. İkinci grupta yardımcı fiillerin adlarla ya da fiilimsilerle oluşturduğu birleşik fiilleri inceler: (*dert etmek, görmez olmak, yok olmak...*). Üçüncü gruba ise bir fiilin ad soylu sözcüklerle anlamca kaynaşarak oluşturduğu birleşik fiilleri alır. Bu fiillerde anlamca kaynaşma, birleşen öğelerden birinin ya da her ikisinin gerçek anlamını yitirmesiyle gerçekleşir: *öğüt vermek, baştan çıkarmak, dokuz doğurmak*, vs. (Bilgin,2002,410-416).

Ediskun, iki ya da daha çok kelimenin birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki fiilleri birleşik fiil olarak görür ve dörde ayırır:

1. İki ya da daha çok fiilden oluşmuş bileşik fiiller: (*geliver-*, *hissedebil-*, ...).

2. Bir ortaç ile ol- yardımcı fiilinden oluşmuş bileşik fiiller: (*yüzer ol-, yazmış ol-, ...*).

3. İsim kök ya da gövdesinden bir kelime ile *et-, eyle-, kıl-, buyur-, ol-* yardımcı fiillerinden biriyle oluşan bileşik fiiller: (*dost edin-, akın et-, vb.*).

4. Anlamca kaynaşmış bileşik fiiller: (*hasta düş-, göz at-, ...*) (Ediskun,1996,228-246).

Gencan, “İki ya da daha çok sözcükten bileşmiş eylemler” olarak tanımladığı birleşik fiilleri, şu şekilde sınıflandırır:

1. Kurallı bileşik eylemler

a) Özel bileşik eylemler: (*olabil-, söyleyiver-, vb.*).

b) Yardımcı eylemlerle yapılmış bileşikler: (*yardım et-, hasta ol-, vb.*).

2. Anlamca kaynaşmış bileşik eylemler: (*alukoy-, vb.*).

3. Deyim biçiminde öbekleşmiş eylemler: (*gönül ver-, baştan çık-, vb.*). (Gencan,2001,340-360)

Ergin, birleşik fiili kelime grubu olarak ele alır ve yardımcı fiilin birleştiği unsura göre ‘İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: *et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-*’ ve ‘Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller: *bil-, ver-, gel-, dur-, kal-, yaz-, koy-*’ olarak ikiye ayırır. (Ergin,1993,365)

Korkmaz, birleşik fiilleri, “Bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleri” olarak adlandırır ve dörde ayırır:

Birinci grupta, bir ad ya da bir sıfat ile *et-, ol-* yardımcı fiillerinin veya esas fiil olma dışında yardımcı fiil olarak da kullanılan *bul-, bulun-, buyur-, eyle-, kıl-, yap-* gibi fiillerin birleştirilmesi yoluyla kurulan birleşik fiilleri ele alır. Korkmaz’ın ‘Karmaşık fiil’ diye adlandırdığı bu ikinci grupta, sıfat-fiillerin, *ol-* yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşan birleşik fiilleri ele alır. Bunları öncelik, alışkanlık ve niyet fiilleri olarak üçe ayırır. (*bitmiş ol-, gidilmez ol-, gidesi ol-, vb.*). Üçüncü grupta iki fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiilleri ele alır. Burada birinci fiil bir zarf-fiil kuruluşundadır. Buna, esas fiilin anlamını tasvir eden ve ona yeni bir anlam özelliği katan yardımcı fiil eklenir. Bu türlü birleşik fiiller tasvir edici yardımcı fiil olarak kullanılan *bil-, ver-, dur-, yaz-, gel-, gör-, kal-* fiilleri ile karşılanır (*eğlenebil-, taşiver-, çıkagel-, düşeyaz-, vb.*). Dördüncü grupta da iki ayrı fiilin

belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelmesiyle oluşan birleşik yapıları ele alır. Bu durumda esas fiil genellikle -(y)Ip zarf-fiil yapısındadır. (*alıp ver-, döküp saç-, yürüyüp git-vb.*) (Korkmaz,2003,150-153).

Karahan, bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğu olarak gördüğü birleşik fiilleri Bir Hareketi Karşılaman Birleşik Fiiller ve Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Fiiller olmak üzere iki grupta inceler. Birinci grupta bir isim ile bir fiil unsurunun birleşmesinden meydana gelen birleşik yapılardan bahseder. Bu fiil, ya bir ana yardımcı fiildir ya da sözlük anlamı dışında kullanılan bir başka fiildir. Bunu da kendi arasında ikiye ayırır:

A. Ana Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller: (*et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun-*)

B. Diğer Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller: (*yol al-, para ye-, yol ver-, el koy-, vb.*)

İkinci grupta ele aldığı birleşik fiiller ise, zarf-fiil eki taşıyan bir fiil unsuru ile bir tasvir fiilinden oluşur. Ana unsur başta, tasvir fiili sonda bulunur. Anlamı üzerinde bulunduran bu unsur -A, -I, -Ip zarf-fiil eklerinden birini taşır. Fiil + Zarf-Fiil Eki + Yardımcı Fiil = Birleşik Fiil (Karahan,2004,73-79).

Yukarıdaki sınıflandırmalarda da görüleceği gibi araştırmacılar, birleşik fiilleri, isim kökenli sözcüklerle yardımcı fiillerin birleşmesinden oluşan ve esas ve yardımcı fiil olarak adlandırılan iki fiilin birleşmesinden oluşan yani her iki tarafı da fiil olan birleşik fiiller diye iki ana grupta incelerler. Ancak bazı araştırmacılar birleşik fiilin her iki tarafının da fiil olması gerektiğini savunur. Derine inildiğinde bunlar arasında da görüş birliğinin olmadığı görülür. Kimi araştırmacılar ek-fiille yapılan birleşik kip çekimlerini de birleşik fiil olarak değerlendirir. Her iki tarafı da fiil olan birleşik yapılarda ikinci kısımdaki yardımcı fiil, tek başına kullanıldığında bir anlama sahiptir. Birleşik yapı içerisinde de gerçek anlamından az ya da çok uzaklaştığı görülür. Oysa ek-fiil tek başına kullanılamaz ve bir anlama da sahip değildir. Sadece ismin fiil gibi kullanılmasında (Cümle unsuru bakımından ele alındığında yüklem olarak kullanılır.) ve fiillerin birleşik kip çekimlerinin yapımında kullanılır. Bu sebeple biz de ek-fiillerle kurulmuş yapıları birleşik fiil grubuna almıyoruz.

Zeynalov, fiil birleşmeleriyle birleşik fiilin aynı şey olmadığını vurgulayarak, birleşik fiillerin öncelikle her iki unsuru da bağımsız fiilden oluşan ve birleştikten sonra tek bir sözlüksel birime çevrilmesi bakımından fiil birleşmelerinden ayrıldığını söylemektedir.

Ardından “Bileşik fiiller yapıbilimin, fiil birleşmeleri ise cümlebilimin inceleme konusudur.” diyerek görüşünü netleştirir.

Sıfat-fiillerle *ol-* fiilinin oluşturduğu birleşik fiil yapıları da üzerinde düşünülmesi gereken bir sorundur. Araştırmacılar bu yapıyı bir tarafı isim diğer tarafı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller sınıfına dâhil etmişlerdir. *Gabain* gibi sıfat-fiilli yapıyı isim olarak görmeyenler ise her iki tarafı fiil olan birleşik fiiller sınıfına dâhil etmişlerdir. *Deny* ise sıfat-fiilleri karmaşık fiil olarak adlandırdığı sınıfa almış ve zarf-fiillerle aynı yerde değerlendirmiştir. Bizce birleşik fiil yapılarında esas alınan nokta esas ve yardımcı unsurların türleriyle ilgilidir. Sıfat-fiiller isim şekilleri olduğu için bir tarafı isim, bir tarafı fiil olan birleşik fiiller sınıfında ele alınmalıdır.

0.3. TASVİR FİİLLERİ ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Birleşik fiillerle ilgili genel olarak bu bilgileri verdikten sonra asıl konumuz olan tasvir fiilli birleşik fiiller üzerinde durmak istiyoruz. Bu birleşik yapı, her iki tarafı da fiil olan, birinci kısmı zarf-fiilli esas fiil, ikinci kısmı çekimli yardımcı fiilden oluşan birleşik yapıdır. Aşağıda birleşik yapı oluşturan tasvir fiilleriyle ilgili yapılan çalışmalara değinip genel olarak araştırmacıların görüşlerine yer vererek topluca ne söylenmek isteniyorsa ortaya konulacaktır.

Türkiye Türkçesinde, Tasvir fiilleri, zarf-fiil *-(y)-A*, *-(y)-I/-(y)-U*, ve *-(y)-Ip/-(y)-Up*) ekini almış bir esas fiille birleşerek birleşik fiil oluşturmaya yarayan fiillerin (*bil-*, *ver-*, *yaz-*, *dur-*, *vb.*) genel adıdır. Bu tür birleşik fiillerde asıl anlam, zarf-fiilin bulunduğu esas fiildedir. Yardımcı fiilin görevi ise, aslında bir esas fiil olduğu hâlde yavaş yavaş bu özelliğini kaybedip, esas fiilin gösterdiği oluş ve kılışın tarzını tasvir etmek suretiyle ona bazı anlam incelikleri katmaktır. Tasvir fiilleriyle ilgili dil bilgisi kitaplarında ve birtakım dil bilgisi ve dil bilim terimleri sözlüklerinde yer alan bilgileri ortaya koyup, aynı ve farklı olan görüşleri tek tek sıralayarak farklılıkların hangi noktalarda olduğunu ve hangi nedenlere dayandığını belirlemek, tezimizin yapısının sağlamlığı açısından önem taşımaktadır.

Dil bilgisi kitaplarında dilcilerin hangi terimleri tercih ettiklerine bakıldığında birtakım farklı adlandırmalarla karşılaşılır. *Kudaybergenov: Etiştik uñguulu tataal etişter;*

Abduldayev: *Ooşmo tataal etiş*; Abduvaliyev: *Etiş tügöylü tataal etiş-Çakçıl tügöylü tataal etiş* başlığı altında incelerler. Ergin: *Fiillerle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller*, Kononov (Sabit Paylı): *kipsel eylemler*, Gencan: *özel bileşik eylemler*, Gülensoy: *asıl fiil + (-A, -I, -U, -^op zarf-fiil ekleri) + Yardımcı fiil* (Gülensoy,2000,403), Gabain ise birtakım özelliklerinden dolayı *deskriptif fiiller, modal yardımcı fiiller, tasvirî fiiller* gibi üç ayrı terimi bile kullanabilmekte. Bu terimler arasında daha çok *tasvir fiili* terimi tercih edilmektedir (Korkmaz,1992,146; Banguoğlu,1995,488; Ediskun,1996,228; Göğüş,1962, 256; Topaloğlu, 1989,140; Timurtaş,1981,141). Biz de bu fiilleri **tasvir fiilleri** olarak adlandıracağız.

Tasvir fiillerinin kullanımında zarf-fiillerinin önemi büyüktür. Bu nedenle dilcilerin bir kısmı *ulaçlı birleşik eylemler* (Hengirmen,1995,268; Hengirmen,1999,370; Hatiboğlu, 1972,95; Bozkurt,1995,367) terimini kullanmayı tercih etmiştir. Buna benzer değişik terim kullanımları, tasvir fiillerinin sınıflandırılması sırasında da görülmektedir. Bununla ilgili bilgilere aşağıda değinilecektir.

Kudaybergenov, tasvir fiilleriyle ilgili bilgilere *Etiştik Uñgulu Tataal Etişter* (Fiil Esaslı Birleşik Fiiller) başlığı altında değinir. Bu fiiller, -A/-O, -y, -p şeklindeki zarf-fiillere, zaman ekleri eklenmiş fiillerin birleşmesiyle oluşur. Bu tür birleşik fiillerde hareket yönündeki asıl açıklama zarf-fiil şeklindeki kısımdadır. İkinci kısım ona ilave anlamlar verir veya ikisi birden birleşik hareketi bildirir. Böylece kendi anlamından ayrılır ve dil bilgisi unsuru olarak kullanılır. Bu tipteki birleşik fiiller hareketin gerçekleşme özelliğini (hareketin uzamasını, tekrarını, bitişini, yönünü, tezliğini veya birdenbireliliğini) bildirir (Kudaybergenov,1980,325).

Abduldayev, tasvir fiillerini *Ooşmo (ce Funktsionaldik kömökçü) Etiş* (Değişken veya İşlevsel Yardımcı Fiil) başlığı altında inceler. *Ooşmo* (değişken) olarak adlandırmasında bu fiillerin bazen asıl bazen de asıl anlamının dışında, yardımcı işlevde kullanılmalarının etkili olduğu açıktır.

Asıl işlevlerinde kullanıldıklarında esas fiiller gibi ayrı, tamamen kendi anlamlarını bildirirler. Tek başlarına sorulara cevap verebilir, cümle üyelerinin görevini yapabilirler. Yardımcı fonksiyonda kullanıldıkları zaman bu özelliklerinden ayrılırlar (Abduldayev, 1986,176). Örneğin:

Asıl İşlevdeYardımcı İşlevde

Aga kitepti ber ‘Ona kitabı ver’   *Aga comok aytp sal* ‘Ona destan söyleyiver’

Abduvaliyev, tasvir fiillerini *Etiş Tügöylü Tataal Etişter - Çakçıl Tügöylü Tataal Etişter* (Fiil Kökenli Birleşik Fiiller - Zarf-Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller) başlığı altında ele alır. Bu birleşik yapının her iki tarafı da fiilden oluşur. Bu tür fiillerin birinci kısmı her zaman zarf-fiil durumundadır ve esas hareketi bildirir. İkinci kısım ise dil bilgisel anlamı tamamlar. Bunlar yardımcı (cardamçı ce kömökçü) fiiller olarak adlandırılır (Abduvaliev,1997,163).

Ahmatova, tasvir fiilleriyle ilgili şu bilgileri verir: Bazı fiiller bazen kelimedeki kullanımına bağlı olarak kısmen ya da tamamen esas anlamını kaybeder ve dil bilgisel, soyut anlamlar kazanır. Bunlara yardımcı fiiller (kömökçü etişter) denir. Bu fiilleri *Esas Yardımcı Fiiller* ve *İşlev Bakımından Yardımcı Fiiller* olmak üzere ikiye ayırır. *Esas Yardımcı Fiiller* başlığı altında “cazda- ve iy- fiilini, İşlev Bakımından Yardımcı Fiiller” içerisine ise yardımcı fiil olarak kullanıldığı zaman hem asıl anlamında hem de yardımcı fiil olarak kullanılan fiilleri alır (Ahmatova,1975,186).

Deny, tasvir fiillerini “-(y)e veya -(y)i’li Bir Ulak Üzerine Kurulmuş Karmaşık Fiiller” başlığı altında ele alır ve “Bir fiili -(y)e veya -(y)i’li bir ulak haline koymak ve ardınca *bil-mek, ver-mek, yaz-mak, dur-mak, yat-mak, g’el-mek, git-mek, kal-mak, ko-mak* vs. yardımcı fiilleri getirmek suretiyle yerindelik «périphrastique» fiiller elde edilir.” bilgisini verir. Deny, ayrıca bu fiilleri 1)İktidarlı fiil, 2)Ta‘cil «hâtif» fiili, 3)Mukarebe fiili, 4)İstimrârî «duratif» fiil ve 5)Başka yerindelik fiiller olmak üzere beşe ayırır (Deny,1941,469).

Göğüş, tasvir fiilleriyle ilgili şu bilgileri verir:“İki fiilden oluşmuş fiillerdir. Bir fiilin -e veya -i ile yapılmış ulaç şekillerine, işin tarzını bildiren bazı fiiller getirilerek yapılırlar. Tarzları bildirmek için kullanılan fiiller *bilmek, vermek, gelmek, durmak, kalmak, yazmak*’tır.” (Göğüş,1962,256). Bu fiilleri yeterlik, tezlik, sürerlik, yaklaşma olarak dörde ayırır.

Hatiboğlu, tasvir fiillerini “Türkçede -i’li veya -e’li ulaçla *vermek, bilmek, durmak, kalmak, yazmak* eylemlerinin birleşmesinden meydana gelen ve kavramda tezlik, yeterlik, sürerlik veya yakınlık bildiren birleşik eylem.” (Hatiboğlu,1972,95) olarak tanımlar.

Gencan, tasvir fiillerini *Özel Bileşik Eylemler* başlığı altında ele alır ve “Eylem tabanlarından biçimce bileşmiş ve anlamca kaynaşmış olan sözcükler” olarak tanımlar. Özel bileşik eylemleri de kendi arasında 1. Yeterlik Eylemi, 2. Tezlik Eylemi, 3. Sürerlik Eylemi, 4. İsteklenme Eylemi, 5. Yaklaşma Eylemi (Gencan,1979,310) olarak beşe ayırır.

Bilgegil, tasvir fiillerini “İki Fiilin Birleşmesiyle Teşkil Olunan Bileşik Fiiller” başlığı altında ele alır ve “İkincisi birincisinin anlamını değiştirmek üzere, iki fiil bir araya gelerek bileşik fiil teşkil eder: yazabildim, bakıveriniz, düşeyazdı, baka kaldı sözleri gibi.” açıklamasını yapar. Bu fiilleri: 1. Yeterlik fiili (=iktidârî fiil); 2. Tezlik fiili (=Ta‘cîlî fiil); 3. Sürerlik fiili (=istimrârî fiil); 4. Yaklaşma fiili (=mukarebe fiili) (Bilgegil,1984,280) olmak üzere dörde ayırır¹.

Topaloğlu, tasvir fiillerini “-(y)A ve -(y)I ekleriyle yapılan zarf-fiillerden sonra *vermek, bilmek, durmak, kalmak, yazmak* vb. yardımcı fiillerden birinin getirilmesiyle oluşturulan birleşik fiillerin ortak adı” olarak tanımlar. Süreklilik, tezlik, yaklaşma ve yeterlik fiili olmak üzere dörde ayırır (Topaloğlu,1989,140).

Koç, tasvir fiillerini, “İki Eylemle Kurulmuş Bileşik Eylemler” başlığı altında ele alır ve “*bilmek, vermek, durmak, kalmak, gelmek, yazmak, görmek* eylemleri, yardımcı eylem olmadıkları halde, değişik kavramları içeren bileşik eylemler kurarlar” bilgisini verir.

Bu birleşik eylemleri 1. Yeterlik Bildiren Bileşik Eylemler, 2. Tezlik Bildiren Bileşik Eylemler, 3. Sürerlik Bildiren Bileşik Eylemler, 4. Yakınlık Bildiren Bileşik Eylemler (Koç,1990,279) olarak dörde ayırır.

Korkmaz, tasvir fiillerini, “Zarf-fiil biçimindeki bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşip kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiil” olarak tanımlar. Bunlar -abil-, -ama-

---

¹ Kaya Bilgegil, tasvir fiilleriyle kurulan birleşik fiillerdeki zarf-fiil ekine istek eki demektedir. Bugünkü bilgilerimize göre bu ekin istek eki olamayacağı açıktır.

(yeterlik);-a+dur- (süreklilik); -I ver- (tezlik), -A yaz- (yaklaşma) gösteren tasvir fiilleridir. (Korkmaz,1992,146).

Ergin, tasvir fiillerini *Fiille Birleşik Fiil Yapan Yardımcı Fiiller* başlığı altında ele alır ve bu konuda “Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiillerin *bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy- (ko-)* fiilleri olduğunu ve esas fiile ünlü, seyrek olarak da -(y)Ip zarf-fiil ekleriyle bağlandıklarını söyler. Bu tür birleşik yapılarda asıl anlamın zarf-fiilli kısımda olduğunu, yardımcı fiillerin, anlamları ile değil, sadece yardımcı fiil fonksiyonu ile çekim unsuru olarak görev aldıklarını söyler. Bunlardan *bil-*’in fonksiyonu iktidar; *ver-*’inki kolaylık, çabukluk ve birden birelik; *gel-, gör-, dur-, kal-, koy-*’unki deneme, devamlılık ve süre; *yaz-*’unki yaklaşma ifade etmektedir.” (Ergin,1993,365).

Banguoğlu, tasvir fiillerinin -A ve -I’li zarf-fiillere belli yarı yardımcı fiiller getirilerek yapılan birleşik fiil tabanları olduğunu söyler. Bu fiillerin öncelikle, zarf-fiil halindeki fiilin anlattığı oluş ve kılışın oluşmasını tasvir ettiklerinden tasvir fiilleri (verbe descriptif) adını aldıklarını bildirir. Burada zarf-fiillerin anlamının esas olduğunu, bu özelliğiyle de başka birleşik fiillerden ayrıldıklarını söyler. Banguoğlu, tasvir fiillerini 1. Yeterlik fiilleri(verbe possibilitif), 2. İvedilik fiilleri (verbe hatif), 3. Sürek fiilleri (verbe duratif), 4. Yaklaşık fiiller (verbe approximatif) olmak üzere dörde ayırır.

Banguoğlu’nun bu sınıflamasının yanında bir de *Yarı Tasvir Fiilleri* dediği bir tür daha vardır. Bu tür, tıpkı tasvir fiilleri kalıbında kurulmuş olan, ancak tasvir fiili anlatımı taşımayan, yani ikinci fiilin esas anlamını koruduğu birleşikleri içine alır (*çıkagelmek, alkoymak*). Bunun yanında -ip zarf-fiil ekiyle yapılmış tasvir fiili anlatımı bağlanmış olan birleşik fiillerin de olduğunu söyler. (*yapıp durmak, sürüp gitmek, açıp kalmak*) (Banguoğlu,1995,488).

Bozkurt, tasvir fiillerini *Belirtece Dönüşüm* başlığı altında ‘Eylem + Yardımcı Eylem’ alt başlığı içerisinde ele alır ve şu bilgileri verir: “Birleşik eylemin başında bulunan ilk eylem temel eylemdir. Temel eyleme bir renk, bir görünüş kazandıran eylemlerse betimleme eylemidir. Böylece ünlü ile biten ulaca “*vermek, bilmek, kalmak, yazmak*” eylemlerinin getirilmesi ile ulaçlı birleşik eylemler yapılır. Bunlara yeni işlev ve anlatım olanağı kazandırır. İki eylem birlikte yazılır. “*vermek, durmak, kalmak, bilmek, yazmak*” eylemleriyle ulaçlı birleşik eylemler oluşturur. Anlatıma tezlik, yeterlik, süreklilik ve

yakınlık kavramları katar. Bu birleşik eylemler tümce içinde çoğunlukla yüklem görevi yaparlar. Eylem çekimine girerler” (Bozkurt,1995,367).

Hengirmen, tasvir fiillerini *Ulaçlı Bileşik Eylemler* başlığı altında inceler ve zarf-fiillerle *vermek, bilmek, durmak, kalmak, gelmek* eylemlerinin birleşmesinden oluşan eylemlerin ulaçlı bileşik eylemler olduğunu söyler. Ulaçlı bileşik eylemleri de 1. Yeterlik Eylemi, 2. Tezlik Eylemi, 3. Sürerlik Eylemi olarak üçe ayırır² (Hengirmen,1995,268).

Ediskun, tasvir fiillerini *Birinci Öbek Bileşik Fiiller* başlığı altında ele alır ve temel fiile bir renk, bir görünüş kazandıran fiillere tasvir fiilleri denildiğini söyler (Ediskun,1996,228). Bu tasvir fiillerini 1. Yeterlik fiilleri; 2. Tezlik fiilleri; 3. Sürerlik fiilleri; 4. Yaklaşma fiilleri; 5. Beklenmezlik fiilleri; 6. Gerekseme fiilleri; 7. Yapmacık fiilleri olarak sınıflandırır³.

Gülensoy, tasvir fiillerini, Birleşik Fiiller bölümünde “Asıl Fiil+(-A, -I, -U; -Ip, -Up Zarf-Fiil Ekleri)+ Yardımcı Fiil” (Gülensoy,2000,403) alt başlığı altında ele alır. Belirli bir tanımlama yapmadan, doğrudan devamlılık, tezlik, yeterlilik ve yaklaşma fiilleri olarak dörde ayırır.

Tasvir fiilleriyle oluşturulan birleşik yapılar tartışmasız birleşik fiildir. Ancak araştırmacıların üzerinde hemfikir olmadığı nokta, zarf-fiil ekini almış esas fiil ve üzerine gelerek onu çeşitli yönlerden tamamlayan yardımcı fiilin birleşmesiyle oluşan yapının adının mı yoksa zarf-fiilli kısımdan sonra gelen yardımcı fiilin adının mı tasvir fiili olduğudur. Kundaybergenov, Abduvaliyev, Deny, Hatiboğlu, Gencan, Bilgegil, Topaloğlu, Koç, Korkmaz, Banguoğlu, Bozkurt, Hengirmen ve Gülensoy gibi dilciler oluşan birleşik yapının adının tasvir fiili olduğunu kabul eder. Abduldayev, Ahmatova, Ergin ve Ediskun ise zarf-fiilden sonra gelen yardımcı fiilin adının tasvir fiili olduğunu kabul ederler. Bizce de tasvir fiili, zarf-fiil ekini almış esas fiilden sonra gelen yardımcı fiilin adıdır. Elbette birleşme sonucu bir birleşik yapı ortaya çıkmaktadır. Bu birleşik yapıyı “Tasvir Fiilli Birleşik Fiil” olarak adlandırmak gerekir.

² Mehmet Hengirmen, 1995’te üçe ayırdığı bu fiilleri 1999’da dörde ayırmakta ve yukarıdakilere ‘yakınlık’ eylemini de eklemektedir.

³ Haydar Ediskun, Kaya Bilgegil gibi birleşik fiil yapımında kullanılan zarf-fiilleri istek eki olarak algılamakta ve bunun istek eki olduğuna dair tatmin edici bilgiler vermemektedir.

0.4. TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE TASVİR FİİLLERİ

Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki dil bilgisi kitaplarında tasvir fiillerle ilgili bilgileri kısaca sıraladıktan sonra Eski Türkçe (Kök Türkçe-Uygurca), Orta Türkçe (Karahanlı, Kıpçak, Harezmi Türkçesi; Eski Anadolu Türkçesi), Çağataycadaki tasvir fiillerine genel olarak değinip, o dönem kullanımları ile ilgili kısaca bilgi vermenin de yerinde olacağı kanaatindeyiz.

0.4.1. ESKİ TÜRKÇEDE TASVİR FİİLLERİ

Şinasi Tekin, Eski Türkçeden itibaren tasvir fiillerinin ortaya çıkmasında etkili olan sebeplere değinirken, Köktürkçe ile Uygurca arasında kelime hazinesi, cümle yapısı ve üslûp bakımından da büyük farkların olduğunu belirtmektedir. Köktürkçede ifade edilen dünya görüşü ve medeniyet türü dolayısıyla maddî âlem ve devlet teşkilatı ile ilgili kelimeler çoğunlukta olduğu halde (at, devlet, kağan, savaş ve bununla ilgili kelimeler vb.) Uygurcada yerleşik medeniyetin gerektirdiği şehir hayatıyla ilgili maddî kelimeler yanında daha ziyade dinî ve maneviyat âlemine ait unsurlar hâkimdir. Doğal olarak farklı dinler birbirinden farklı kelimeler yaratmıştır. Çeşitli tarifî yardımcı fiiller ile, asıl fiilin anlamı, yakından tarif ve tayin edilerek ifadeye kesinlik, zenginlik verilmiştir. Şöyle ki: *Gel-*, *çabuk gel-*, *başkası için gel-*, *gelebil-*, *haşmetle gel-*, *hürmetle gel-*, *gelmeyi tasarla-*, vb. Bütün bunların hepsini Köktürkçede bulamıyoruz (Ş.Tekin,1992,75) bilgisini verir.

Gabain, tasvir fiilleriyle ilgili “Tasvirî fiiller, -u yahut -p almış bir mantıkî esas fiilden sonra kullanılırlarsa, kendi manalarını kaybedebilir ve manaları tasvir edilir. Böyle fiil birleşikleri yüklem olarak iş gördükleri gibi, vasıflık vs. olarak da iş görebilirler. Birinci durumda tasvirî fiil çekimli şekilde olur.” bilgisini verir.

alta-yu tur- “aldatıp durmak, aldatmayı adet haline getirmek” (*tur-*: durmak)

ay-u bir- “bildirmek, yani bir başkasının menfaati için” (*bir-*: vermek) (Gabain,1995,90)

Şinasi Tekin, Köktürkçede her ne kadar bu tasvir fiillerinin varlığı ve kullanımının sınırlı olduğunu söylese de kullanılan tasvir fiillerinin (*bar-*, *id-*, *ber-*, *elt-*, *kal-*, *kel-*, *kör-*,

yori- ve *u-*) örneklerle gösterilmesi faydalı olacaktır. Zarf-fiil olarak -I/-U; -A; -p kullanılmaktadır.

al-: -U ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanılan bu fiil başkası için veya kendisi için yapmayı ifade eder (Erdal,2004,261).

awla-p al- ‘avlayarak ele geçirmek, avlamak’ (Gabain,1995,91).

bar-: Genellikle ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır ve eylemin tamamlandığını belirtir (Tekin,2000,99).

adrıl-u bar- ‘ayrılıp gitmek’

uç-a bar- ‘vefat etmek, ölmek; uçup gitmek’

tezi-p bar- ‘kaçıp gitmek’

bir--ber-: Ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır. Bu birleşik, eylemin bir başkası için, başkası yararına yapılmış olduğunu belirtir (Tekin,2000,101; Erdal,2004,261).

al-ı bir- ‘alıvermek’

tut-a bir- ‘tutuver, yönetiver’

ada öçürgü için sakınç ayu berelim (Erdal,2004,261).

id-: Ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır ve eylemi pekiştirir (Tekin,2000,100); bir şeyi tamamen yapmayı anlatır (Erdal,2004,247).

yitür-ü id- ‘kaybedivermek, yitirivermek’

sanç-a id- ‘mızraklayıvermek’

elt-/ilt-: Ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır ve eylemi pekiştirir (Tekin,2000,100).

yañ-a elt- ‘dağıtıvermek, bozguna uğratıvermek’

sür-e elt- ‘sürüvermek’

kal-: Ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır ve eylemin sürüp gittiğini ya da gideceğini belirtir (Tekin, 2000, 100).

yat-u kal- ‘yata kalmak, uzun süre yatmak’

kel-: Ünlü ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanılır ve bu da eylemin sürüp gittiğini ya da gideceğini belirtir (Tekin,2000,100; Gabain,1995,91).

ud-u kel- ‘ardı sıra gelmek, takip edip durmak’

yür-e kel- ‘yürüyüp gelmek’

odun-up kel- ‘uyanmak’

kör-: Ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır ve hareketin gecikmeden, çabucak yapılması isteğini belirtir (yalnız emir kipinde) (T. Tekin, 2000, 101).

yel-ü kör! ‘çabuk (atları) dörtün! sürün!’

tur-: Ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır ve sürekliliği ifade eder (Erdal,2004,251)

idu turur. ‘sürekli gönderir.’

u-: Ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır. ‘yapabilmek, gücü yetmek, muktedir olmak’ anlamlarını bildiren bu fiil, hareketin yapılabileceğini, bunun için yeterli gücün bulunduğunu bildirir (Tekin,2000,101).

artat-ı u- ‘bozabilmek, yıkabilmek’

itin-ü u-ma- ‘kendine çeki düzen verememek, örgütlenememek’

yorı-: Ünlü zarf-fiil ekiyle kullanılır. Bu birleşik de eylemin uzunca bir zaman sürüp gittiğini bildirir (Tekin,2000,101; Erdal,2004,254).

ud-u yorı- ‘uzun süre izlemek’

küle yorıurlar ‘gülüyorlar.’(Erdal,2004,254).

0.4.2. ORTA TÜRKÇE DÖNEMİNDE TASVİR FİİLLERİ

Türkçenin tarihî dönemlerinden biri olan Orta Türkçeye göz atıldığında buradaki tasvir fiillerinin Karahanlı Türkçesi için: *bil-*, *bir-*, *tur-*, *bar-*, *kör-*, *yaz-* ve *kel-* (Ercilasun,1984,83; Hacıeminoğlu,1996,181); Kıpçak Türkçesi için: *al-*, *bil-*, *ber-*, *tur-*, *yaz-* (Karamanlıoğlu, 1994,148-151); Harezmi Türkçesi için ise *al-*, *bil-*, *başla-*, *bir-/ber-*,

kal-, *tur-* ve *yarlıka-* (Eckmann,1996,25); Eski Anadolu Türkçesi için⁴ *gel-*, *gör-*, *vir-*, *yaz-* ve *u-* (Timurtaş,1981,141) olduğu görülür. Bu dönemler sırasıyla şu şekildedir:

0.4.2.1. Karahanlı Türkçesinde Tasvir Fiilleri:

bil-: Ercilasun, bu fiilin olumlu ve olumsuz yeterlilik ifadesinde kullanıldığını, bir hareketi yapmaya gücün yetip yetmediğini göstermede kullanıldığını söyler. Olumsuz yeterlilik şeklinin genellikle *uma-* fiiliyle, bazen de *bilme-* fiiliyle yapıldığını da belirten Ercilasun, *u-* fiilinin bu görevinin, *bil-* fiilinininki gibi tereddütlü değil, kesindir, demektedir. Çünkü eldeki örneklerde (KB) *bil-* fiilinin kendi anlamında mı yoksa yeterlilik anlamında mı kullanıldığı tam olarak anlaşılammamaktadır. Diğer taraftan *u-* fiili eskiden beri olumsuzluk ifadesinde kullanılmakta ve aynı zamanda muktedir olmak anlamına geldiği için tereddüde yer bırakmamaktadır (Ercilasun, 1984, 83; Hacıeminoğlu,1996,197).

adır-a bil- ‘ayırabilmek’

köndür-e bil- ‘gönderebilmek’

bir-: Bu fiille yapılan çekimlerde kolaylık ve çabukluk ifadesi vardır (Ercilasun, 1984,85).

bol-u bir- ‘oluvermek’

odguru bir- ‘uyandırırvermek’

kel-ü bir- ‘gelivermek’

tur-: Ercilasun, bu fiilin kullanıldığı yerlerde tam bir devamlılığın olduğunu söyler (Ercilasun, 1984,86).

bak-a tur- ‘baka durmak’

ö-y-ü tur- ‘devamlı düşünmek’

bar-: Bu fiil, hareketin günden güne, kademe kademe gelişmesini anlatan bir devamlılığı ifade eder (Ercilasun,1984,86).

---

⁴ Eski Anadolu Türkçesi, Orta Türkçe dönemi ile aynı yüzyıllarda gelişme gösterdiği için ayırım gözetilmeksizin Orta Türkçe başlığı altında ele alınmıştır.

art-a bar- ‘günden güne artmak’

kit-e bar- ‘gitmeye devam etmek’

kör-: Bu fiil KB’de bak- fiilinin olduğu yerlerde kalıplaşmış olarak ‘dikkat etmek’ anlamında kullanılmıştır (Ercilasun,1984,87).

bak-a kör- ‘dikkat etmek’

yaz-: Bu fiil ‘neredeysen olmak, az kalsın olmak’ anlamlarını ifade eder (Ercilasun, 1984,87).

ur-u yaz- ‘vura yazmak, az kalsın vuracak olmak, az kalsın dövecek olmak’

kel-: Bu fiil eskiden beri süre gelen bir devamlılığı ifade eder (Ercilasun,1984 87).

ak-a kel- ‘akmakta olmak’

kal-u kel- ‘hâlâ kalmakta olan’

0.4.2.2. Kıpçak Türkçesinde Tasvir Fiilleri:

al-: Karamanlıoğlu, bu fiilin yeterlilik ifade etmek için sadece olumsuz ifadelerde kullanılan bir fiil olduğunu söyler (Karamanlıoğlu,1994,148).

köre al- ‘görememek’ (Karamanlıoğlu,1989,152)

köralmadım ‘göremedim’

bil-: Karamanlıoğlu, bu fiilin de hem olumlu hem de olumsuz ifadelerde yeterlilik ifadesi vermek üzere kullanıldığını söyler (Karamanlıoğlu,1994,149).

bara bil- ‘varabilmek, gidebilmek’

kişi yolsuz bara bilmez. “Kişi yol olmadan gidemez”

ber-: Bu fiil, fiili tasvir fiili olarak kullanıldığı zaman pekiştirme ifade eder (Karamanlıoğlu,1994,149).

aça ber- ‘sırrını faş etmek, açivermek’

ite ber- ‘edivermek’

tur-: Karamanlıoğlu bu fiilin süreklilik ifade ettiğini söyler (Karamanlıoğlu, 1994,149).

örü tur- ‘ayağa kalkmak’

olturup tur- ‘oturup durmak, oturmak’ (CC, 140-18)

öre tur- ‘ayağa kalkmak’ (TZ, 36b-8)

yaz-: Karamanlıoğlu, “Fiilin gösterdiği anlama yaklaşmayı veya o işin, hareketin gerçekleşmesine ramak kaldığını ifade eder” (Karamanlıoğlu,1994,150) demektir.

öle yaz- ‘ölecek olmak’

yıkıla yaz- ‘yıkılacak olmak’

köre yaz- ‘görecek olmak’ (KK-29)

0.4.2.3. Harezmi Türkçesinde Tasvir Fiiller:

bil-: Eckmann, bu fiilin nadiren olumlu, genellikle olumsuz yeterlilik eden bir fiil olduğunu söyler (Eckmann, 1996,25).

bil-ü bilmişimçe ‘bilebildiğimce’

çık-a bilmez men ‘çıkamam’

al-: Eckmann, sadece *Rabguzi* ve *Mi‘rac-nâme*’de geçen bu fiil için, “seyrek olarak olumlu, genellikle olumsuz iktidar ifade eder” (Eckmann,1996,25) demektir.

bil-e almas miz ‘bilemeyiz’

bir-e algay ‘verebilecek’

bir--ber-: Eckmann, bu fiilin tezlilik ifadesinin yanında bir başkası için yapma ifadesi taşıdığını da söyler (Eckmann,1996,25).

maña ‘Alini ündey-ü beriñ ‘Bana Ali’yi çağırverin’

id-a ber- ‘gönderivermek’

ay-u bir- ‘söyleyivermek’ (AH,314)

al-u bir- ‘alivermek’ (ME,37-7)

kal-: Eckmann, bu fiilin ısrar ve süreklilik ifade ettiğini belirtir (Eckmann,1996,25).

bu kimerseler anlar artınga bak-a kalur ‘Bu kimseler onların ardından baka kalır.’

tur-: Eckmann, bu fiille ilgili olarak şunları söyler: “Eylemin bir anlık olduğunu veya sürekliliğini ifade eder (Eckmann, 1996, 25).

Öz işinde bir ança sakın-u turdı ‘Kendi işini birazcık düşündü’

Kel-ü turur. ‘geliyor.’ (ME,137-2)

0.4.2.4. Eski Anadolu Türkçesinde Tasvir Fiilleri

gör-: Timurtaş, bu fiilin zarf-fiilli fiillere gelerek onlara süreklilik ifadesi verdiğini söylemektedir (Timurtaş, 1981, 141).

lutf it-e gör.; *bak-a gör-*

gel-: Timurtaş, Bu fiilin zarf-fiilli fiillere gelerek süreklilik ifade ettiğini söyler (Timurtaş, 1981, 141).

vir-: Timurtaş, bu fiilin zarf-fiilli fiillere gelerek onlara tezlik ifadesi verdiğini söyler (Timurtaş, 1981, 141).

sun-ı vir-: saki sunı vir şarab-ı unnab

yaz-: Timurtaş, bu fiille ilgili olarak “Zarf-fiilli şeklindeki fiillere gelerek, hareket ve oluşun ortaya çıkışına yaklaştığını ifade eder” (Timurtaş, 1981, 141) demektedir.

Ya mahv olam ya kamu şulesinde yana yazam

bil-: Zarf-fiil şeklindeki fiillere gelerek yeterlilik ifade eden fiiller yapar. Olumsuzu için u- fiilinin olumsuz şekli kullanılır, zarf-fiil eki ile u- arasına yardımcı ses gelmez, ünlü birleşmesi sonucu u- düşer. Eski Türkiye Türkçesinde yeterlilik fiilinin olumsuzunda genellikle -I zarf-fiili kullanılmaktadır (Timurtaş,1981,141).

tur-ı bildi

ayrılama-(<ayrıl-a uma-): kazadan ayrılamaduk (Timurtaş, 1981, 141).

0.4.3. ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE TASVİR FİİLLERİ

al-: Eckmann, bu fiilin yeterlilik ve olabilirlik ifade ettiğini söyler (Eckmann,1988,109)

körmegen kişi inana almas “görmeyen kişi inanamaz.”

başla-: Eckmann, bu fiilin bir işe, harekete başlamayı ifade ettiğini bildirir (Eckmann,1988,109).

akara başladı baş u töküle başladı tiş “baş ağarmağa ve diş dökülmeğe başladı.”

bir-: Eckmann, bu fiilin başkaları için yapılan bir hareketi veya bir hareketin tezliğini, çabukluğunu ifade etmek için kullanıldığını söyler (Eckmann,1988,109).

han yığıp oğlan uşagin yeksan örgete birdi barıga îmân “han, oğul ve çocuklarını bir araya toplayıp, onlara iman öğretti verdi.”

bil-: Eckmann, bu fiilin gücü yetmek veya imkânsızlığa işaret etmek için kullanılan bir fiil olduğunu bildirir (Eckmann,1988,109)

hîç kim mini halâs ite bilmes meger Huda “Beni Allah’tan başka kimse kurtaramaz.”

bar-: Uzaklaşmayı ifade etmek için kullanılan bir fiildir (Eckmann,1988,115).

alı-p bar- ‘alıp gitmek’

kaç-ı-p bar- ‘kaçıp gitmek’

bol-: Eckmann, bu fiilin yeterlilik veya (nadiren) olabilirlik göstermek için kullanıldığını belirtir (Eckmann,1988,109)

anamga hîd mümkün imes idi, kim mundak söz ayta bolgay “anama bile böyle söz söylemek mümkün değil idi.”

İmkânsızlığı işaret eden olumsuzluk için şu şekilde kullanılır:

Bu ilni kişi men‘ kılı-p bolmas “Bu halkı insanın engellemesi (mümkün) olmaz.”

mundak oî ki tutaşıpdur manga, bolmas turup “Beni yakan böyle bir ateşi durdurmak (mümkün) olmaz.”

çık-: Eckmann, bu fiilin bulunma ifade etmekte kullanıldığını söyler (Eckmann,1988,109).

boldı korganga mini-p çıkmak işi “(Onların) işi, kaleye tırmanmak oldu.”

kil-: Bu fiil daha önceki bir tarihten beri devam eden bir hal veya hareketi ifade eder (Eckmann,1988,109).

bu vilayetler kadîmdin Türkke bola kilgendür “bu vilayetler, eskiden beri Türklere ait ola gelmiştir.”

Yaklaşma ifade etmek için kullanılır.

haber bili-p kil- “haber öğrenip gelmek; haber getirmek”

yanı-p kil- “dönüp gelmek”

kiltür-: Yaklaşmayı ifade etmek için kullanılır (Eckmann,1988,115).

bir kişini özi bile alıp kiltürdi “Bir kişiyi alıp kendisi ile birlikte getirdi.”

kal-: Eckmann, bu fiilin bir hareketteki sürekliliği işaret için kullanıldığını belirtir (Eckmann,1988,109).

yol başında tura kaldı Mîrzâ “Mirza, yol başında durup kaldı.”

Hareketin bitmesiyle ortaya çıkan bir durumu belirtmek için kullanılır.

atı harı-p kaldı “Atı yorulup kaldı.”

bakıban kaldı hayalngâ közüm “Gözüm (senin) hayaline bakıp kaldı.”

tur-(<dur-): Hareketin sürekliliğini belirtmek için kullanılan bir fiildir (Eckmann,1988, 115).

uruş tertibiğa meşgûl bolup turdılar “Savaşa hazırlanmakla meşgul olup durdular.”

yürü-: Eckmann, bu fiilin hareketin sürekliliğini belirtmek için kullanıldığını söyler (Eckmann,1988,116).

su ornuga çığır içip içi-p yürürler idi “Su yerine şarap içip dururlar idi.”
tive kütü-p yürür irdi “Deve güdüp durur idi.”

kiriş-: Eckmann, bu fiilin bir hareketin başladığını ifade etmekte kullanıldığını bildirir (Eckmann,1988,109)

yamgur yaga kirişti “yağmur yağmağa başladı.”

sal-: Bu fiil ite sal- ifadesinde görölmektedir (Eckmann,1988,110).

çünki derbend içige yitküñdür, Zalnıñ köksige urup ite sal “(sen) derbende ulaştığın zaman (silahını) Zal’ın göğsüne dayayıp iterek sok.”

yavuş-: “yaklaşmak, yakına gelmek” anlamında kullanılır (Eckmann,1988,110)

tañ ata yavuşup idi “şafak sökmeğe yakın idi.”

yaz-: Eckmann, bu fiilin ‘kaçırmak, başaramamak, yanılmak; ‘yapmağa yaklaşmak, gerçekleştirmek üzere olmak’ anlamlarında kullanıldığını söyler (Eckmann,1988,110)

gark bola yazdı “boğuluyordu”

‘âlem örtene yazdı demindin “(onun) nefesinden (az daha) dünya yanıyordu.”

yiber-: ‘göndermek’ anlamında kullanılır (Eckmann,1988,110).

Hak subhânehu ayta yiberdi “Hak subhanehu vahiy gönderdi.”

0.5. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE TASVİR FİİLLERİ

0.5.1. Sayısı ve Kuruluşları

Kırgız Türkçesinde tasvir fiili sistemi düşüncelerin farklı boyutlarını ifade edebilmek için sık kullanılan kelime birleşimleri üzerinde gelişmiştir. Hareketi tüm özellikleriyle ifade edebilmek için birtakım fiillere başvurulmaktadır. Bu fiiller taradığımız ve incelediğimiz edebî eserler, gramer kitapları, sözlükler ve bizim saptadıklarımıza göre 28 tanedir. Bunları alfabetik olarak şu şekildedir: *al-, bar-, başta-, ber-, bil-, bol-, büt-/bütür-, cat-, cazda-, cet-, ciber-, cönö-, cür-, çık-,ir-, iy-, kal-, kel-, ket-, kir-, koy-, kör-, otur-/oltur-, öt-, sal-, tašta-, tur-, tüş-*. Aslında bunların hepsi birer esas fiildir. Cümle içerisinde kendi anlamlarında kullanılabildikleri gibi zarf-fiillerle birleşerek yeni anlamlar da ortaya koyabilmektedirler.

Kırgız Türkçesinde tasvir fiillerinin yeni anlamlar kazanmasında etkili olan zarf-fiil ekleri *-A/-O, -I/-U, -y, (-I)p / (-U)p*, Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. Eski Türkçeden farklı olarak ses uyumları sebebiyle ortaya çıkan *-O* zarf-fiil eki de görülmektedir.

Kırgız Türkçesinde ünlüyle biten fiil kök veya gövdesi üzerine gelerek **{(EF + -A/-O; -y) + (TF)}** esas fiil ile tasvir fiillerinin birleşmesini sağlayan *-y* zarf-fiil eki, aslında *yardımcı ses+zarf-fiil* şeklindeyken zamanla zarf-fiil ekinin düşüp görevini kendinden önceki yardımcı sese devretmesiyle oluşmuş bir ektir (*-yu>-y1>-y*).

Kırgız Türkçesinde tasvir fiillerinin birleşmesinde kullanılan diğer bir zarf-fiil eki olan *-p* **{(EF + -I/-U;-p) + (TF)}**, esas fiil ünlü ile bitiyorsa *-p*, ünsüzle bitiyorsa *-(I/U)p* olarak gelir. Bugün Türkiye Türkçesinde *-(y)-Ip/-(y)-Up* olarak kullanılmaktadır.

0.5.2. Tasvir Fiillerinin Birleşme Yolları ve Sırası

0.5.2.1. Tasvir Fiillerinin Birleşme Yolları:

0.5.2.1.1. Sadece *-A/-O, -y* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri

{(EF+-A/-O, -y) (TF+Ke+İE)}

(bil-, tüş-)

Bu şekilde oluşturulan birleşmelerde esas fiil ünsüzle bitiyorsa -A/-O, ünlüyle bitiyorsa -y zarf-fiil ekini alır. Şekil, zaman ve şahıs ekleri tasvir fiilinin üzerine getirilir. Ayrıca esas fiilin düz veya yuvarlak ünlülü olması üzerine gelen zarf-fiili de etkiler. *kıla bilgen* ‘işleyebilen’; *saktay bilgen* ‘koruyabilmiş’

0.5.2.1.2. Sadece -p ile Kullanılan Tasvir Fiilleri

{(EF+-p) (TF+Ke+İE)}

(bol-, büt-/bütür-, cet-, ciber-, çık-, ir-, iy-, otur-/otur-, öt-, sal-)

Bu şekilde oluşturulan birleşmelerde fiil ünsüzle bitiyorsa yardımcı sesle -(I/U)p, ünlüyle bitiyorsa doğrudan -p zarf-fiil ekiyle kullanılır. *coylop çıgat* ‘dolaşır’; *oylop oturup* ‘düşünürken’; *delbetap bolup* ‘delirip’; *baylap bütördö* ‘bağlamayı bitirdiğinde’; *ıylap cibergen* ‘ağlayıverdi.’

0.5.2.1.3. -A/-O, -y ve -p ile Kullanılan Tasvir Fiilleri

{EF+(-A/-O, -y, -p) (TF+Ke+İE)}

(al-, bar-, başta-, ber-, cat-, cazda-, cür-, kal-, kel-, ket-, koy-, kör-, tur-)

tüşünö albay ‘anlayamadan’; *çakırıp alıp* ‘çağırıp’; *ayta berip* ‘söyleyerek’; *öltürüp cattı* ‘öldürüyordu.’; *ölüp baratsa* ‘ölüp gitse, ölse’; *candap cürgön* ‘yaklaşan’; *bütüüp kalganda* ‘bittiğinde’; *iştebey kalsa* ‘bozulsa’; *tüşüp kelip* ‘inip’; *acıraşıp ketişken* ‘ayrılmışlardı.’; *karap koyuşat* ‘gözetliyorlardı’; *oylono turgan* ‘düşünülen’; *tüşüniüp turam* ‘anlıyorum’.

0.5.2.1.4. Sadece -GAnI/-GOnU ve -p ile Kullanılan Tasvir Fiilleri

{EF+(-GAnI/-GOnU; -p) (TF+Ke+İE)}

(otur-/otur-)

ıldıylap oturup ‘gittikçe alçalıp’; *cazganı oturam* ‘yazmak üzereyim’

0.5.2.1.5. Hem -A/-O,-y Hem -GAnI/-GOnU Hem de ve -p ile Kullanılan Tasvir Fiilleri

{EF+(-A/-O,-y, -GAnI/-GOnU, -p) (TF+Ke+İE)}

(cat-, cür-, tur-)

körsötüp cürgön ‘göstermez’; *oylono turgan* ‘düşünülecek’; *bilip turam* ‘biliyorum’; *kılğanı catasın* ‘yapmak üzeresin’.

0.5.2.2. Tasvir Fiillerinin Birleşme Sırası:

Tasvir fiilleri, birleşik yapı içerisinde bir fiilden oluşabileceği gibi birden fazla tasvir fiilinden de oluşabilmektedir. Bu fiillerin birden fazla fiille oluşturduğu birleşik yapılardaki sıralanış düzeninin hangi kurallara göre olduğunu belirlemek, bu fiilleri daha iyi ve doğru anlayabilmemize yardımcı olması açısından önem taşımaktadır.

0.5.2.2.1. Bir Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar

Bu fiiller yukarıda da değindiğimiz gibi üzerine zarf-fiil eklerinden birini (-A/-O; -I/-U; -y, -p) almış bir esas fiilden ve üzerine gelen tasvir fiilinden oluşur.

ıylap ciberdi ‘ağlayıverdi’

içip koy ‘(hepsini) içiver’

içe koy ‘(çekinmeden) iç, içmeye devam et’

0.5.2.2.2. İki Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar

Kırgız Türkçesinde birden fazla tasvir fiilinin kullanılması gerektiğinde daha çok ikili kullanım tercih edilmektedir.

aytıp berip koy- ‘(başka birine) anlatmak, tümüyle anlatıvermek’.

bolup kala cazda- ‘az kalsın olacak olmak’

0.5.2.2.3. Üç ve Daha Fazla Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar

Üçlü kullanıma ikili kullanımdan daha az rastlanmaktadır. Ancak yine de hareketin özelliklerini tam anlamıyla bildirmek için dört veya beş tasvir fiilinin bile kullanıldığı görülmektedir.

aytıp berip koyo cazda- ‘(başka birine) az kalsın her şeyi anlatacak olmak’;

aytıp berip koyo cazdap kal- ‘Birisine bir şeyi az kalsın tam olarak anlatmaya başlamadan kendisini tutmak’;

aytıp berip koyo cazdap barıp kal- ‘Birisine bir şeyi tam olarak anlatmak üzereyken kendisini ondan alıkoymak’;

Bu tür birleşmelerde belirli bir sıralamanın olduğu görülmektedir. Her tasvir fiili birleşmeye kendi anlamıyla katılır. İlk tasvir fiilinin ifade ettiği anlam doğrudan doğruya esas fiilin anlamını nitelemektedir. Ortaya çıkan yeni anlam kendinden sonraki tasvir fiilinin anlamına eklenir. Bu durumda esas ve yardımcı kısımlar söz konusudur. **Cazıp berip koydu.** ‘(başka birisi için) yazdı, tümüyle yazdı.’ örneğinde esas kısım **cazıp**, yardımcı kısım ise **berip koydu** dur. Yardımcı kısımdaki bir fiil düşürüldüğü zaman onun birleşmeye kattığı anlam da ortadan kalkmaktadır.

cazıp berip koydu. ‘(başka birisi için) yazdı, tümüyle yazdı.’

cazıp ber- ‘başkası için yazmak’

cazıp koy- ‘tamamen yazmak’

“*cazıp berip koydu.*” birleşmesindeki **koy-** tasvir fiilinin ilâve anlamı esas fiille ilgili değil, onun **ber-** fiiliyle birleşmesinden ortaya çıkan anlamla ilgilidir.

0.5.3. Tasvir Fiillerinde Çatı

0.5.3.1. Edilgen Çatılı Tasvir Fiilleri:

Bu tür birleşmelerde edilgenlik ifadesinin sağlanması için ek, esas fiilinin üzerine getirilir. Bazen hem esas fiil üzerine hem de tasvir fiilinin üzerine aynı anda geldiği de görülür.

Kayra çabağandar menen koşulup naşanın üyütüinö baratkanun, zakongo salıp karaganda
Tekrar kaçakçı:Ç ile birleş-:ZF haşhaş:TD peş:İ+YD git-:SF+İ+BelD kanun:YD sal-:ZF bak-:ZF
kılmışkerler menen baylanışıp alğanun, sostsialdık-ıymandık cönündö gazetaga reportaj cazam
cani:Ç ile bağlan-:ZF al-:SF+İ sosyal ve ahlaki yön:İ+BD gazete:YD röportaj yaz-:GZ
degenin atkargıça bul çaşoogo, naşaçılar taratıp cürgön camandıkka moyun sunup,
de -:SF+İ+BelD başar-:ZF bu hayat:YD haşhaş:AA+Ç yay-:ZF yürü-:SF kötülük:YD boyun sun-:ZF
şük cürüşü kerektigin esteyt. K-94
ses:AAO yürü-:İF+İ gerek-:SF+İ+BelD hatır:AF+ŞZ

“Tekrar kaçakçılarla birlikte haşhaş peşine düştüğünü, kanuna göre canilerle **bağlantısını** sosyal ve ahlaki yönden gazete için yazacağı yazı bitene kadar bu yaşayışa ve haşhaşçıların yaydığı kötülüğe boyun eğmekten başka çare olmadığını hatırlıyordu.”

Çokunup oturup tañ atırdım, anan çyralıp alıp, ata cibergen körünüştör cönündö
Dua et-:ZF otur-:ZF sabahla-:BGZ sonra toparlan-:ZF al-:ZF, baba gönder-:SF görüntü:Ç yönün:BD
şakirtterime aytıp bereyin dep niyet kılp turganda Gefsimaniyaga kara topołoñ el
öğrenci:Ç+İ+YD söyle-:ZF ver-:E de-:ZF niyet kıl-:ZF dur-:ZF Gefsimaniya:YD cahil kalabalık halk
keldi, içinde İuda bar eken. K-168
gel-:BGZ iç:İ+BD Yahuda var i-:BGZ

“Dua edip, (ederek) sabahladım. Sonra **toparlanıp** babamın gösterdiği o görüntüler hakkında havarilerimle konuşmak için bir karara vardığımda, Gefsemani’ye o azgın kalabalık geldi, İçinde Yahuda da vardı.”

Coldo uşunday oor oylorgo çömölüp barattı Bazarbay. K-224
 Yol:BD böyle ağır düşünce:Ç+YD gömül-:ZF git-:ŞZH Bazarbay
 “Yolda böyle derin düşüncelere **gömülüyordu** Bazarbay.”

0.5.3.2. Dönüştürücü Çatılı Tasvir Fiilleri

Bu tür birleşmelerde dönüştürülme ifadesinin sağlanması için ek, esas fiilin üzerine getirilir.

Menin saga bir akıllım - oşogo üylönüp al. K-300
 Ben:TD sen:YD bir tavsiye:İ – o:YD evlen:ZF al:E
 “Benim sana bir tavsiyem – onu **al, onunla evlen**”

--Koyo ber, akmak, soyup salam! -dep zaarlangan Kolya Lyonkadan boşonup çıktı. K-139
 --Bırak:E ahmak kes-:ZF bırak-:E -de-:ZF inle-:SF Kolya Lyonka:ÇD kurtul-:ZF çık-:BGZ
 “--Bırak, ahmak, keserim! –diyerek hiddetlenen Kolya, Lyonka’dan **kurtuldu**.”

Maşine bolso tünkü nöşörgö cuunup algan talaa betinde arıldap barattı. K-187
 Araba ol-:Ş gece:A sağanak:YD yıkan-:ZF al-:SF bozkır yüzün:BD harıl güriül git-:ŞZH
 “Araba ise geceki sağanakla **yıkanan** bozkırda harıl güriül gidiyordu.”

0.5.3.3. Ettirgen Çatılı Tasvir Fiilleri

Bu tür birleşmelerde ettirgenlik ifadesinin sağlanması için ek, esas fiilin üzerine getirilir.

Özü menen bir coluguşup, çabagandagan bañgilerdi caşırıun sır tamırın
 kendi:İ ile bir karşılaş-:ZFkaçakçı:AF+SF uyuşturucu:Ç+BelD sakla-:SFİ+BelD sır kök:İ+BelD
tartıp, material toptop, gazeta arkıluu calpı ölkögö özök örttögön öküriük
 çek-:ZF materyal top-:AF+ZF gazete aracılık:İ genel ülke:YD sap yak-:SF acı acı ağlama
sala carıya kılıu maksatı gana Avdiydin kün töbödön kuykalagan çak tüştö kuuray
 sal-:ZF carıye kıl-:İF amaç:İ sadece Avdiy:TD güneş tepe:ÇD kavur-:SF zaman öğle:BD kuuray
aralata çurkatıp cürdü. K-110
 ara:İ+BD gez-:ZF koştur-:ZF yürü-:ŞZ

“Kendisiyle karşılaşan bu uyuşturucu kaçakçılarının sırlarını öğrenip, bunları gazete aracılığıyla ülke geneline açıklama amacı, Avdiy’i güneşin tepede kavurduğu öğle zamanı kuru otların arasında **koşturuyordu**.”

--Üy-üydü tonop, kişilerdi öltürüp cürgöndör go. K-195
 --Ev-ev:BelD soy-:ZF, kişi:Ç+BelD öldür-:ZF yürü-:SF+Ç galiba.
 “Evleri soyup, insanları **öldürenler, öldürmeyi iş edinenler** galiba.”

Kardın toyguzup algan Avdiy çuvaş cıttangan tañak-tañak cündün arasında uktap kaldı. K-186
 Karnı:İ+BelD doyur-:ZF al-:SF Avdiy kok-:SF balya balya yün:TD arasin:BD uyu-:ZF kal-:BGZ
 “Karnını **doyuran** Avdiy kokan balya balya yünlerin arasında uyuyakaldı.”

0.5.3.4. İşteş Çatılı Tasvir Fiilleri

Bu tür birleşmelerde işteşlik eki hem esas fiile hem de tasvir fiili üzerine gelebilmektedir. İşteşlik eki, esas fiile getirilmişse birliktelik anlamını ifade eder. Tasvir fiilinin üzerine gelmişse çokluk eki yerine geçer ve üçüncü kişiyi ifade eder. Eğer her ikisinin de üzerine gelmişse esas fiil yine birliktelik, tasvir fiili ise çokluk kişiyi ifade eder.

Rim koşununda soguşup cürgön kezinde, tötön kiyin prokurator bolgondon beri anın mındayı çok Roma ordu:İ+BD savaş:-ZF yürü:-SF zaman:İ+BD çok sonra vali ol:-ZF beri o:TD böyle:İ yok bolçu. K- 144

ol:-GZH

“Roma ordusunda **savaştığı** zamanlarda ve epey sonraları vali olduğundan beri böylesini görmemişti.”

Birok bu colu telefonduu üstöldö beytaanuş kişi başka biröo menen süylöşüp oturuptur. K-208

Fakat bu defa telefon:AA masa:BD tanıma:-SF+İ kişi başka biri+İ ile konuş:-ZF otur:-ŞZH

“Fakat bu defa telefonlu masada tanımadığı kişi, başka birisiyle **konuşuyormuş.**”

Kerek bolsom çağırıp alışar dedim. K-202

Gerek ol:-Ş çağır:-ZF al:-GZ de:-BGZ

“Eğer gerekirse **çağırırılar** dedim.”

Boston kaçan da bolso colduu; işterman, mıktı kişilerin barı anın brigadasına tuş kelsem dep Boston ne zaman ol:-Ş yol:AA gayretli dayanıklı kişi:Ç+BelD hepsi o:TD ekip:İ+YD karşı gel:-Ş de:-ZF turat, ketem degeni bolboyt, bir üy-bülödöy işteşe berişet. K-242

dur:-ŞZ git:-GelZ de:-SF+İ ol:-O+GZ bir aile:Ed çalış:-ZF ver:-ŞZ

“Boston ne zaman olsa yollu (şanslı); herkes onun emrinde çalışmak istiyor, gideceğim diyeni olmaz, bir aile gibi **çalışıyorlar.**”

Bularga okşogondor menen erkeleşip oturbaybız. K-192

Bu:Ç+YD benze:-SF+Ç ile uğraş:-ZF otur:-ŞZO

“Bu gibilerle **uğraşmıyoruz.**”

0.5.4. Tasvir Fiillerinde Olumsuzluk

Olumsuzluk eki -BA-/BO-, tasvir fiilleriyle kullanılmaları sırasında değişik anlamlar verebilir. Bu değişik anlamlar -BA-/BO- ekinin esas unsurun, tasvir fiilinin ya da her ikisinin üzerine gelerek kullanılması sonucu oluşur. Buna göre üç tür olumsuzluk vardır:

1. Olumsuzluk eki esas fiilin üzerine getirilerek olumsuz yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF +O(-BA-/BO-) + ZF (-y)] TF + Ke+İE}

Emnelerdi ayttñ, emnelerdi aytalbay kaldın. K-168

Ne:Ç+BelD söyle:-BGZ ne:Ç+BelD söyle:-ZF kal:-BGZ

“Neleri söyledin neleri **söyleyemedin.**”

Antkeni baarıga teñ bölüp berem degende eç kimge eçteme tiybey kalat. K-164

Bu yüzden herkes:YD eşit böl:-ZF ver:-GZ de:-ZF hiç kimse:YD hiçbir şey de:-ZF kal:-GZ

“Bu yüzden herkese eşit bölüştüreyim dersen, hiç kimseye hiçbir şey **kalmaz.**”

2. Olumsuzluk eki tasvir fiilinin üzerine getirilerek olumsuzluk yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF + ZF] [TF + O (-BA-/BO-) + K]}

Eger adamdar aligidey okuyanı oolaktar, ce cakındar, erki bolso, anda alar kodayga
Eğer insan:Ç bu:Ed olay:BelD uzaklaş-:Et+GZ veya yaklaş-:Et+GZ güç:İ ol-:Ş o zaman o:Ç Tanrı:YD
okşoşup kalbayı? K-161

benze-:ZF kal-:GZO+S

“Eğer insanlar böyle bir olayı uzaklaştırabiliyorsa ya da yakınlaştırabiliyorsa, o zaman onlar Tanrı’ya **benzemezler** mi?”

3. Hem esas fiilin üzerine hem de tasvir fiilinin üzerine olumsuzluk eki getirilerek olumsuzluk yapılır. Bu şekilde oluşturulan yapıda hareketin mutlaka gerçekleşeceği, olacağı vurgulanmakta, olumsuzluk ifadesi ise ortadan kalkmaktadır. Şeması şu şekildedir:

{[EF + O (-BA-/BO-) + ZF (-y)] [TF + O (-BA-/BO-) + K]}

Kelbey kalba.

Gel-:O+ZF kal-:O+E

“Mutlaka gel.”

Cazbay koybo.

Yaz-:O+ZF koy-:O+E

“Mutlaka yap.”

Öndürüştö kün sayın kıynçılıktarga colukpay koyboysuñ. (Kudaybergenov, 1980, 340)

Fabrika:BD her gün sorun:Ç+YD karşılaş-:ZF koy-:GZO

“Fabrikada her gün sorunlarla **mutlaka karşılaşırsın.**”

0.5.5. Tasvir Fiillerinin Sınıflandırılması

0.5.5.1. Yeterlilik İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde yeterlilik ifadesi, -A/-O, -y al- ve -A/-O, -y bil- yapısındaki fiillerle sağlanır. Bir hareketin gerçekleşmesinin mümkün olup olmadığını ifade eder (Yudahin,1985,I,43; Kudaybergenov,1980,341). Bunun yanında -A/-O, -y ber-; -y, -p kal-; -y ket- tasvir fiilleriyle de yeterlilik ifadesi sağlanır.

Avdiy Kallistratov emne kılıp catkanına tüşünö albay añkayıp karap kalıştı. K-138

Avdiy Kallistratov ne kıl-:ZF yat-:SF+İ+YD düşün-:ZF al-:ZF bak-:ZF kal-:BGZ

“Avdiy Kallistratov’un ne yapmak istediğini **anlayamadan** gözlerini faltaşı gibi açarak bakakaldılar.”

-Açkıçı bar, -dedi leytenant Avdiy emne aytkanı turganın tüşünö berbey. K-192

Anahtar:İ var de-:BGZ teğmen Avdiy ne söyle-:SF+İ dur-:SF+İ+BelD anla-:ZF ver-:ZF

“-Anahtarı var, -dedi teğmen Avdiy’in ne demek istediğini **anlayamadan.**”

Men künöo kıla bilgen baş, esine kelse, künöösün... SK-79

Ben günah kıl:-ZF bil:-SF baş akıl:İ+YD gel-:Ş günah:İ+BelD

“Ben günah işleyebilen birinin, akli başına geldiğinde, günahını...”

Sen bir kişinin canın saktap kalar eleñ. K.158

Sen bir kişi:TD can:İ+BelD koru:-ZF kal:-GZ i:-GZH

“Sen bir insanın canını belki **kurtarabilirdin.**”

Böltürüktörümö kaytsam degende eki közü dört bolup turgan Akbara çıdabay ketti. K-231

Yavru:Ç+İ+YD dön-:Ş de:-ZF iki göz:İ dört ol:-ZF dur:-SF Akbara dayama:-ZF git:-BGZ

“Yavrularıma dönsem diye iki gözü dört olan, sabırsızlanan Akbara fazla **dayanamadı.**”

Kırgız Türkçesinde bizim dil bilgisi kitaplarında olduğu gibi yeterlilikle ilgili ayrıntılı bilgi veren bağımsız bir çalışma yoktur. Genellikle fiillerin özelliklerinden bahsederken gerektiği yerde değinilmiştir. Bu sebeple Yudahin ve Kudaybergenov’un da belirttiği gibi yeterlilik ifadesi esas itibarıyla -A/-O, -y zarf-fiil eklerini almış esas fiille onun üzerine gelen *al-* tasvir fiilinin birleşmesiyle sağlanır. Diğer fiillerin yeterlilik ifade etmeleri ise o fiillerin yan işlevlerindedir.

Türkiye Türkçesinde yeterlilik ifadesi -A zarf-fiil ekiyle *bil-* fiilinin birleşmesiyle sağlanır. İng.*potential verb*, Alm. *verbum potentialis*, Fr. *verbe possibilif* olarak bilinen bu fiil için dilcilerin bir kısmı *yeterlik fiili* (Korkmaz, 1992, 172; Topaloğlu, 1989,156; Ediskun, 1996, 228; Gülensoy, 2000, 403) terimini kullanırken, bir kısmı *yeterlik eylemi* (Hengirmen, 1999, 429 – 1995, 268; Koç, 1992, 313; Hatiboğlu, 1972, 106; Bozkurt, 1995, 367), bir kısmı *İktidarlı fiil* (Deny, 1941, 469), bir kısmı da *imkân ve iktidar fiili* (Korkmaz, 1995,608) terimini kullanır. Biz de bu fiiller için **yeterlilik** terimini kullanmayı uygun gördük.

Aralarında çok fark görülmeyen bu terimlerle ilgili araştırmacıların görüşleri şöyledir:

Deny bu fiille ilgili olarak şunları söyler: “Bir hadesin olabilirliğini ifade etmek için, fiil ulak haline konulup, ardınca bil-mek yardımcı fiili getirilir (Deny,1941,469) *sev-e bil-mek*. İktidar fiili menfî bir fiil tabanı üzerinde teşkil edilebilir (git-me-ye bil-ir-sin). Fakat iktidar fiilinin menfisi de «iktidarsız, imkânsız» fiilinin yardımıyla ifade edilir.”. *sev-e-me-mek* (Deny,1941,470).

Hatiboğlu, yeterlilik fiilini “Olumsuzu herhangi bir eylemin -e’li ulacıyla bilmek eylem kökünün birleşmesinden meydana gelen ve yeterlik kavramı veren, olumsuzu ise

herhangi bir eylemin -e'li ulacıyla -me olumsuzluk ekinin birleşmesinden kurulan ve yetersizlik kavramı veren birleşik eylem.” olarak tanımlar. *söyle-y-e-bil-*; *söyle-y-e-me-* (Hatiboğlu,1972,106)

Topaloğlu, “-(y)A ekiyle yapılan zarf-fiillerden sonra bilmek yarı yardımcı fiilinin getirilmesiyle, olumsuzu ise ekleşmiş -AmA- ekiyle oluşturulan ve gücü yetme kavramı taşıyan birleşik fiil” tanımlamasını yapar.

bil-e+bilmek ; *yap-ama-mak* (yap-a+u-ma-mak) (Topaloğlu,1989,161).

Koç, bu konuda “yeterlik kavramı veren bileşik eylem. Yeterlik eylemi eylem kök ve gövdesine -a(e) ekiyle bilmek eylemi getirilerek yapılır.” bilgisini verir. *al-a-bilmek* (Koç,1992,313).

Bozkurt, bu fiille ilgili şu bilgileri verir: “Temel eylemin gösterdiği harekete gücü yetme, başarma, becerme anlamları kazandırır. Eylemin işlevine yeterlik ve beceri katar. Olumlusu herhangi bir eylemin -e'li ulacıyla eylem köküne bilmek eylemi kökünün birleşmesinden oluşur. Böylece yeterlik kuruluşu -e/bil-, -a/bil- biçimindedir.” *Bir süre orada bekleyebildi.* (Bozkurt,1995,367).

Hengirmen, yeterlilik fiili için “Bilmek eyleminin kök ya da gövdesine -a(e) ulacı getirilerek yeterlik eylemi yapılır. Yeterlik eylemi yeterlik kavramı verir ve yapılan işin mümkün olabileceğini ya da yapılması ihtimalinin bulunduğunu belirtir.” açıklamasını yapar⁵. *Yapabilmek.* Yeterlik eyleminin olumsuzu -ma(me) ekiyle yapılır ve yetersizlik kavramı verir. *yapamadım* (Hengirmen,1995,268).

Ediskun, bu fiil için “1.Temel fiile bugün için istek eki diyebileceğimiz -e- ekinden sonra, -bil- (=bir şeyi yapmak elinden gelmek) tasvir fiili getirildiği zaman yeterlik fiilinin olumlusu elde edilmiş olur: *gül-e-bil-*, *ağlı-(y)a-bil-* gibi. 2.Yeterlik fiilinin olumsuzu iki biçimde yapılır: a) Temel fiile umak (=gücü yetmek, kudreti olmak) mastarının olumsuzu *uma(mak)*, bunun da genişlemiş biçimleri olan *eme(mek)*, *ama(mak)* kökleri ulanarak elde edilir: *gel-eme*, *koş-ama-* gibi. Yeterlik fiilinin asıl olumsuz biçimi budur. b) Olumsuz

---

⁵ Hengirmen, 1999, 429 da yeterlik fiili için ‘Eylem köklerine gelerek onlara çabukluk, kolaylık anlamları katan yardımcı eylem.’ şeklinde bir açıklama yer almakta. Yazım yanlışından mı yoksa bilgi yanlışından mı olduğunu anlayamadığımız bu açıklama dikkat çekicidir.

temel fiile bugün için istek eki diyebileceğimiz -e- ekinden sonra -bil- tasvir fiili getirilerek yapılır ki bu, ikinci biçimdir: bitme-(y)e-bil-, yazma-(y)a-bil-” (Ediskun,1996,229) gibi bize bazı dil bilgisi özellikleri açısından şaşırtıcı ve garip gelse de bir açıklama yapmıştır⁶.

Gülensoy, yeterlilik fiili için herhangi bir açıklama yapmadan sadece ‘-A-bil-: yap-a-bil-di (bil- yeterlik fiili olumsuzluk eki almaz, -ma, -me ekinden önceki -a, -e yeterlik eki ile yapılır. *yap-a-ma-dı*’ (Gülensoy,2000,403) bilgisini verir.

Korkmaz, yeterlilik fiilleriyle ilgili şu bilgileri verir: “Bir esas fiilin -(y) -A zarf-fiil biçimi üzerine *bil-* yardımcı fiilinin getirilmesi ile kurulur: *al-abil-*, *oku-y-abil-* gibi. Bu tür birleşiklerdeki *bil-* yardımcı fiili; ya bir oluş ve kılışı gerçekleştirme güç ve yeterliğini, yani ‘yapabilme iktidarını’, yahut da bir oluş ve kılışın gerçekleşme olasılığının (imkân ve ihtimâlinin) bulunduğunu gösterir. Söz gelişi, *Ben bu yükseklikten atlayabilirim.* cümlesinde, öznenin atlayabilme güç ve iktidarında olduğu bildirilmiştir. *Yarın size uğrayabilirim.* cümlesinde ise, ‘yarın size uğrama ihtimalim vardır; yarın size uğramam mümkündür’ gibi bir ‘olasılık’ bir ‘ihtimal’ işlevi ağır basmıştır (Korkmaz,2003,812).

0.5.5.2. Tezlik İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde tezlik ifadesi *-p ciber-*; *-A/-O, -y, -p kal-*; *-p ir-*; *-p iy-*; *-A/-O, -y koy-*; *-A/-O, -y sal-*; *-p tašta-*; *-p tüş-* yapısındaki fiillerle sağlanır (Abduvaliev,1986,177-178; Kudaybergenov,1980,325-336; Ahmatova,1975,130). Ancak bu fiillerin yanında *-p al-*; *-A/-O, -y ber-*; *-p cür-*; *-p ket-*; *-p koy-*; *-p sal-*; *-A/-O, -y tüş-* fiil ve yapıları da tezlik ifadesinde kullanılmaktadır.

Üyüliip turgan kurgak bedege ot koyup ciberdi. (Kudaybergenov, 1980, 339).

Yıgıl-:ZF dur-:SF kuru ot:YD ateş koy-:ZF gönder-:BGZ3TK

“Yığılan kuru ota, otun içine ateş koyuverdi.”

Kıyal anın başına kele kaldı. (Yudahin,1985,I,328)

Hayal o:TD baş:İ+YD gel-:ZF kal-:BGZ

“Düşünce aklına birden bire geldi.”

çaap irdi

vur-:ZF ulaş-:BGZ

⁶ Ediskun, istek eki olarak nitelendirdiği -e ekiyle ilgili “eski Türkçede mastar ekleri olan -gü-, -kü-, -ig-, -ıg eklerindeki g ya da k’nın aşınmasından oluşmuş bir ek olarak da düşünebiliriz.” diyerek etimolojik açıdan bizi tatmin etmeyen şaşırtıcı bir etimoloji yapmıştır.

“vuruverdi.”

Can sooga, börü ene! –dep süylöp iydi Avdiy. K-212

Can hediye, kurt anne de:-ZF söyle:-ZF eğ:-BGZ

“Kurtar beni kurt ana! diye **mırıldanverdi** Avdiy.”

Sapardın sözünö ızalana tüşkönün Saltanant baykap, külküsün

Sapar:TD söz:İ+YD gücen:-ZF düş:-SF+İ+BelD Saltanat hisset:-ZF gül:-İF+İ+BelD

toktoto koydu. (Kudaybergenov,1980,340)

dur:-Et+ZF koy:-BGZ

“Sapar’ın sözlerine hemen sinirlendiğini, gücendiğini Saltanat hissedip, gülmeyi **birden kesti.**”

Saga okşogon dağı bir kelesoonu krest cıgaçka kerip salışkanına tañ kalambı. K-125

Sen:YD benze:-SF hatta bir deli:BelD haç:YD ger:-ZF sal:-SF+İ+YD şaşır:-ZF kal:-ŞZO

“Senin gibi bir deliyi haça **gerivermelerine** de şaşmıyorum.”

Bostondun ayalı ozoro tüştü. K-243

Boston:TD karı:İ kızar:-ZF düş:-BGZ

“Boston’un karısı **kızarıverdi.**”

Akmat biz menen süylöşüp olturup açuulana ketti. (Yudahin,1985,I,381)

Akmat biz ile konuş:-ZF otur:-ZF öfkelen:-ZF git:-BGZ

“Akmat bizimle konuşurken (**birden**) **öfkeleni.**”

Uzun ciğit dardayıp catkan kalıbında kolun silkip taştadı. (Kudaybergenov,1980,338)

Uzun yiğit uzan:-ZF yat:-SF şekil:İ+BD el:İ+BelD silk:-ZF dış:AF+BGZ

“Uzun boylu genç uzanıp yatarken elini **silkiverdi.**”

Türkiye Türkçesinde -I ver- yapısıyla tezlik ifadesi sağlanır. İng. *verb of haste*; Alm. *hast verbum, zeit von eile*; Fr. *verbe hatif*; Osm. *tācil fiili, fi'l-i ta'cîl* olarak adlandırılan bu fiilleri bazı araştırmacılar *tezlik eylemi* (Koç, 1990, 280; Gencan, 1979, 312; Topaloğlu, 1989, 143; Göğüş, 1962, 257; Bilgegil, 1984, 281; Ediskun, 1996, 231; Korkmaz, 1992, 150; Koç, 1992, 258), bazı dilciler *çabukluk fiilleri* (Timurtaş, 1981, 142) olarak adlandırırken kimi dilciler ise bazı özelliklerinden dolayı *hareketin sürekliliğini ve aniliğini bildiren birleşik eylemler* (Zeynalov, 1993, 259); *ta'cil (hatif) fiili* (Deny,1941,470); *ivedilik fiilleri* (Banguoğlu,1995,490); *vermek fiili* (Çağatay, 1978,244; Mansuroğlu,1958,38; Kononov (Paylı),1956,279; Gabain,1953,22; Demir, 1996,88) olarak adlandırmışlardır. Biz de bu fiiller için **tezlik** terimini kullanmayı uygun gördük.

Bu fiillerle ilgili görüşler aşağıda tarihsel sıra göz önünde bulundurularak verilmiştir.

Deny, bu fiillerle ilgili şu bilgileri verir: “Çabuk bitirilen veya birdenbire ve beklenmedik olan bir hadesi bildirmek için fiil -(y)i’li ulak haline konulup, bunun ardınca

ver-mek fiili getirilir ki, burada bu yardımcı fiil bulunduğu müddetçe «çabuk, tereddütsüz, düşünmeden yapmak» mânâsını alır ve yazıda asıl fiile bitişirilir. Yaz-ı-ver gitsin.

Bu fiilin gerek yardımcı fiil tabanına, gerek asıl fiil tabanına -me lâhikası getirilmekle yapılan menfisi, böyle bir yapılanmanın ifade ettiği tevehhüm (hadesin vücut bulmasına ait vehimleniş) fikrini pekiştirmek için bilhassa farazî veya şartî siyga ile kullanılır.” ya g'el-i-ver-me-z-se veya ya g'el-me-yi-ver-ir-se (Deny,1941,470).

Hatiboğlu, bu fiille ilgili olarak “Türkçede herhangi bir eylemin -i ulacıyla, vermek eyleminin birleşmesinden meydana gelen ve kavramda çabukluğu, kolaylığı, yardımı gösteren iki kökten kurulmuş birleşik eylem.” tanımını yapar *söyleyivermek* (söyle-y-i-ver-) (Hatiboğlu,1972,91).

Timurtaş, bu fiille ilgili sadece “tâcil fiilleri vir- yardımcı fiili ile yapılır.” bilgisini verir. *Sâkî sunı vir şarâb-ı unnâb* (Timurtaş,1981,142)

Topaloğlu, tezlik fiiliyle ilgili “-(y)I ekiyle yapılan zarf-fiillerden sonra vermek yarı yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşturulan ve çabukluk, kolaylık ifade eden birleşik fiil.” tanımını yapar. *gel-i+vermek* (Topaloğlu,1989,143).

Koç, tezlik fiilleriyle ilgili “Çabukluk, kolaylık, yardım kavramı veren bileşik eylem. Türkçede tezlik eylemi, eylem kök ya da gövdesine -ı(-i, -u, -ü) ekiyle vermek eylemi getirilerek yapılır.” bilgisini verir. *alivermek*. (Koç,1992,258).

Koç, tezlik bildiren bileşik eylemin pekiştirmeli biçiminin de olduğunu söyler. Bu biçim, ilk eylemin yinelenmesiyle elde edilir. *Hadi şunu yiye yiyiver*.

Bu bileşik eylemin olumsuzu iki biçimde olur: Olumsuzluk bildiren ek, birinci eylemin sonuna gelir (—*Bugün ona uğramayiver*.). Olumsuzluk bildiren ek ikinci eylemin sonuna getirilir (—*Kapıyı yüzünüze kapayıvermedi mi?*) (Koç, 1992, 259).

Demir, bu konuda “Bu tür fiiller esas fiile -I/-U zarf-fiil ekiyle birlikte *ver-* tasvir fiilinin getirilmesiyle oluşur. Yardımcı fiil *ver-* bugün kalıplaşmış aliko(y)-’u bir kenara bırakırsak Türkiye Türkçesi yazı dilinde artık kullanılmayan dar ünlülü zarf-fiil ekleriyle birleşik fiil kurabilen yegane yardımcı fiildir” (Demir, 1994, 88) der.

Hengirmen, bu fiillerle ilgili olarak “Bir eylemin -i ulacı ile vermek eyleminin birleşmesinden oluşan bileşik eylemlere tezlik eylemi denir. Tezlik eylemi bir işin çabuk ve

kolay yapıldığını belirtir. Aynı zamanda kibarca emir bildirir.” (Hengirmen,1995,270) demektedir.

Birdenbire araba yoldan çıkıverdi (çabukluk ve kolaylık).

Lütfen kapıyı kapatıverin (emir).

Yarın büroya geliverir misin? (soru).

Bozkurt, tezlik fiilleriyle ilgili şu bilgileri veriyor: “Temel eyleme *ver-* eylemi getirilerek oluşturulur. Temel eylem ünlü ile yapılmış bir ulaç konumundadır. Bu ulaç *ver-* eylemi ile birleşerek tezlik oluşumu gerçekleşir. *görüver-*. Eyleme ivedilik anlamının yanı sıra, yumuşaklık anlamı katar. Tezlik, çabukluk, ivedilik anlamları verir. Eylemin birdenbire, hemen, apansızın olduğunu anlatır.

– *Eve gelirken karşımıza çıkıverdi* (beklenmezlik).

– *Çocuk birkaç günde okumayı öğreniverdi* (kolaylık).

Olumsuz -ma/-me eki ile yapılır. Ancak olumsuzluk ekinin yer değiştirdiği de olur.

– *Olmayıversin böyle arkadaşlık.*

– *Çenesini iki dakikacık kapayıvermedi.* (Bozkurt,1995,368).

Korkmaz, bu fiillerle ilgili şunları söyler: “-(y)I /-(y)U zarf-fiil eki almış bir esas fiilin *ver-* yardımcı fiiliyle birleşmesinden oluşur: alıver (<al-ı ver-), gizleyiver- (<gizle-y-i ver-) gibi. Bu birleşmelerdeki *ver-* yardımcı fiilinin görevi, esas fiildeki oluş ve kılışın tezlikle, ansızın, kolayca gerçekleştiğini bildiren tasvir fiilleri yapmaktır. Tezlik, rahatlıkla veya beklenmedik bir anda kendiliğinden oluverme gibi işlev incelikleri, *ver-* yardımcı fiilinin esas fiille olan anlam ilişkisine bağlıdır.” Olumsuz, genellikle *ver-* yardımcı fiili üzerine -mA olumsuzluk ekinin getirilmesi ile oluşturulur: *atlayıverme-*, *biniverme-* gibi.

Tezlik fiilleri 2. ve 3. şahıs çekimleriyle, yer yer tezlik görevi ile birlikte ‘rica’ ifadesi ile de kullanılır: *Sandalyeyi biraz öteye çekiver* (Korkmaz,2003,818).

Birbirinden farklı terimler kullansalar da araştırmacıların büyük bir kısmı -iver- yapısının “tezlik, çabukluk, apansızlık” gibi anlamları ifade etmesi konusunda hemfikirdirler. Ancak Deny’nin Türk Dili Grameri-Osmanlı Lehçesi adlı eserini çeviren Elöve, esere kendisinin eklediği dipnotta şunları söylemektedir: “Bizim (ta’cili) dediğimiz ve müellif de dahil hemen bütün şark ve garp gramercilerinin (ta’cil) yani (tezleme) fiili diye adlandırdığı bu siygada biz (tezlik) mânası görmeyoruz... Esasen böyle fiilleri yapmak için

yardımcı olarak kullanılan «vermek» fiilinde veriş «i'ta» mânasından başka, razı oluş ve kendini bırakış «rıza ve teslim» mânaları da vardır ki, bunlardan «terk ve ihmal» mânası çıktığı anlaşılıyor; nitekim lehçemizdeki «terk ve ihmal» mânasındaki bır-ak-mak mastarı «vermek» kelimesinin eski şekli olan bir-mek mastarının kalın çeşidi olan bır-mak tan gelmiş görünüyor. Demek oluyor ki, bu siyganın esas mânası bir fiili «tekellüfsüz, ihtimamsız, ihmalkâr» bir surette yapmaktır; bunun için buna ihmal ve özensizlik fiili demek en doğrusudur. Bunda (tezleme) mânası olmadığı ayrıca tezleme fikrini veren katmaçlarla da kullanıldığından anlaşılır” (Deny,1941,471,not:1).

Elöve'nin bu görüşü bir bakıma doğrudur. Tezlik ifadesinin yanında terk ve ihmal anlamlarını da bildirmektedir. Hatta emir, başkası için yapma, beklenmezlik gibi anlamlarda da kullanılabilir. Sadece terk ve ihmal bildirir, tezlik ifade etmez demek pek doğru değildir. Nitekim Demir, bu ayrımların vurgu yoluyla ortaya konulabileceğini, vurguyla, ikinci fiilin birden fazla görevi yerine getirebileceği durumlarda bu görevleri, en azından görevlerden bazılarını birbirinden ayırmanın mümkün olduğunu, sözcelimi -iver- şeklinde kurulan birleşik fiillerin bugün iki şekilde vurgulanabildiğini: *ya'zıverdi*, *yazı'verdi* (Demir,1996,90) belirtmektedir.

Demir bu konuda şöyle devam eder: “Türkologlar arasında en fazla kabul gören ‘çabukluk’, ‘tezlik’, ‘apansızlık’ gibi görevler, -iver-’in asıl manasıyla kullanılan fiilin ilk hecesinin vurgulanması halinde ortaya çıkan bir görevdir. -iver-’in gramerlerde sözü edilen bir şeyi başka birisi için yapma; gelişi güzellik vb. görevleri, birleşik fiilde en azından kendi manasıyla kullanılan fiilin ilk hecesinin vurgulanmaması halinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda birliğin vurgusu genellikle zarffiil eki üzerinde bulunmaktadır”.

söyleyi'vermek “zahmetsizce söylemek”
getiri'verdi. “Benim için getirdi”
Arabayı biraz yana alı'verin. “Arabayı lütfen biraz yana alın.” (Demir,1996,91).

Demir, bu örnekleri verdikten sonra son olarak şunları söyler: *ya'zıver!*, *ya'zıvermek* ve *o'kuyuvermek* gibi örnekler asıl fiilin gösterdiği oluşun tez, çabuk yapıldığını belirtirken morfolojik açıdan hiçbir değişiklik olmamakla birlikte örneklerin *yazı'ver!*, *yazı'vermek* ve *okuyu'vermek* şeklinde vurgulanması halinde, -iver- şekli, bir işin başkası için;

özenilmeden, kolayca, gelişigüzel yapılması gibi ‘tezlik, birdenbirelik’ dışında metinden metine değişebilen bir görev yerine getirmektedir (Demir,1996,91).

0.5.5.3. Süreklilik İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde süreklilik (*bar-* ve *kel-* fiilleri ile *-A/-O*), *-y* ve *-p cat-*; *-p cür-*; *-p oltur-/otur-*; *-p tur-* yapısındaki fiilleriyle yapılır (Kudaybergenov,1980,328-331). Bunun yanında *-A/-O*, *-y* ve *-p bar-*; *-p ber-*; *-p kal-*; *-A/-O*, *-y* ve *-p kel-*; *-A/-O*, *-y tüş-* fiilleriyle de yeterlilik ifadesi sağlanmaktadır.

Beybaştıktın akırı camandıkka alparattı. K-214
İtaat:O+AA+TD son:İ kötülük:YD al-:ZF git-:ŞZH
“İtaatsizliğin sonu kötülüğe **götürüyordu.**”

Hacı biy köbüñçö Çatkalda tagaların camınıp cürgön. SK-49
Hacı bey çok:ZF Çatkal:BD dayı:Ç+İ+BelD sakla-:ZF yürü-:BsizGZ
“Hacı Bey çoğunlukla Çatkal’da dayılarında **saklanırdı.**”

Men saga nasaat aytıp oturbaym. K-86
Ben sen:YD nasihat söyle-:ZF otur-:ŞZO
“Ben sana nasihat **edip duramam.**”

Kırk cigit çıkarıp, Manastın kelatkan coluna ulak tarttırıp turdu. TM-121
Kırk yiğit çıkar-:ZF Mans:TD gel-:SF+İ yol:İ+YD oğlak çekiş-:Et+ZF dur-:ŞZH
“Kırk yiğit çıkarıp, Manas’ın geldiği yola oğlak **çekiştiriyordu.**”

Dağı az cata tüşöyünçü. (Yudahin,1985,II,287)
Biraz yat-:ZF düş-:E
“Biraz daha **yatadurayım**”

Kıştan beri ar kanday uşaktar taralıp, el oozunda aytılıp keldi. (Kudaybergenov, 1980, 335)
Kış:ÇD beri her çeşit dedikodu yayıl-:ZF halk ağız:İ+BD söylen-:ZF gel-:BGZ
“Kıştan beri her çeşit dedikodu etrafa yayılıp halkın ağızında **söylene geldi.**”

Top saraydın aldında kütiip turup kaldı. K-179
Kalabalık saray:TD ön:İ+BD bekle-:ZF dur-:ZF kal-:BGZ
“Kalabalık sarayın önünde bekleyerek **durakaldı.**”

İng. *durative aspect*; Alm. *durative aktionsart*; Fr. *aspect duratif* olarak adlandırılan bu fiiller, *sürek fiilleri* (Banguoğlu, 1995, 491), *istimrari «duratif» fiil* (Deny, 1941, 472); *sürerlik fiilleri* (Gencan, 1979, 314; Ediskun, 1988, 232; Bilgegil, 1984, 281; Göğüş, 1962, 257; Hatiboğlu, 1972, 95; Topaloğlu, 1989, 133; Koç, 1992, 250); *süreklilik fiili* (Korkmaz, 1992, 140) olarak birbirinden pek farklı olmayan terimlerle adlandırılmaktadır. Biz de bu fiiller için **süreklilik** terimini kullanmayı uygun gördük.

Türkiye Türkçesinde süreklilik fiilleri -A veya (-I)p/(-U-)p zarf-fiil eklerinden birini almış bir esas fiilin *dur-*, *gör-*, *kal-*, *gel-*, *git-*, *ko(y)-* tasvir fiillerinden uygun olanıyla birleşmesinden oluşur ve hareketin sürekliliğini bildirir. Türkologların bu fiillerle ilgili görüşleri aşağıda kronolojik sıraya göre verilmiştir.

Deny, bu fiillerle ilgili “Osmanlıca’da hadesin devam ve istimrârını göstermek «bir şeyin arasız, kararlı, sürekli bir surette» yapıldığını bildirmek için *dur-mak*, *yat-mak*, *g'ör-mek*, *g'el-mek*, *git-mek* yardımcı mastarları kullanılırdı. Bunlar gâh (daha kadîm olan) (y)’li ulaklara, gâh (y)e’lilere ilave edilirdi. Yeni kullanışta bu mânâda ancak *dur-mak* fiili ele alınmaktadır. *Sen gid-e dur.*” (Deny,1941,472) der. Deny, *dur-mak* fiilinin esas fiille aynı kip ve zamanda kullanılırsa süreklilik anlamı verebileceğini de söyler. — *Aşkından gece gündüz ağla-r dur-ur-ken.* Yine Deny, bu konuyla ilgili olarak şöyle devam eder: “*gel-mek*, *gitmek* yardımcı fiilleri itiyat edilen hadeselerde devam ve istimrar bildirir; halbuki ötekiler: (*dur-mak*, *yat-mak*, *g'ör-mek*) zuhurat kabilinden, rast gele hadesleri ifade edebilirler. Bundan başka *git-mek* fiili geçmiş hadeslerde, *gel-mek* fiili ise şimdiki veya gelecekteki hadeslerde kullanılırlar. *Eyi-liğ-e k'em-lik ol-a g'el-miş ol-a gid-er*” (Deny,1941,473).

Hatiboğlu, bu konuda şunları söyler: “Devamlılık kavramı veren eylem. Türkçede bu kavram herhangi bir eylemin -e’li ulacıyla *durmak*, *kalmak* ve bazen de *görmek* eylemlerinden birinin kullanılmasıyla sağlanır: *gidedurmak* (*git-e+durmak*), *bakakalmak* (*bak-a+kalmak*), *yapagörmek* (*yap-a+görmek*)” (Hatiboğlu,1972,87).

Timurtaş, süreklilik fiillerinin, zarf-fiilli esas fiilin üzerine *gör-* ve *gel-* yardımcı fiillerinin getirilmesiyle yapıldığını söyler.

terk ide gör.

turu geldi revan ol serv-i sîmîn (Timurtaş, 1981,141).

Topaloğlu, bu fiillerle ilgili “-A ekiyle yapılan zarf-fiillerden sonra *durmak*, *kalmak*, *görmek*, *gelmek* yarı yardımcı fiillerinin getirilmesiyle oluşturulan birleşik fiil” tanımını yapar. *yap-a+durmak*, *kal-a+kalmak*, *bul-a+görmek*, *ol-a+gelmek* (Topaloğlu, 1989,133).

Koç, devamlılık kavramı veren eylem dediği bu fiillerle ilgili olarak şunları söyler:”Türkçede bu kavram, bir eylemin sonuna -a (-e) ekiyle *durmak*, *kalmak*, *gelmek*, *görmek* eylemlerinden biri getirilerek verilir. *Çalışadurmak*, *bakakalmak*, *okunagelmek.*” (Koç,1992,250).

Hengirmen, bu konuda, “Bir eylemin -a(-e) ulacı ile *durmak, kalmak, görmek, gelmek* eylemlerinin birleşmesinden oluşan bileşik eyleme sürerlik eylemi denir. Süreklilik fiilleri yapılan işin sürekli ve devamlı olduğunu belirtir. Sürerlik eylemi yapılırken kimi zaman *durmak* eylemi ile -ıp (-ip, -up, -üp) ulacı da kullanılır.” açıklamasını yapar.

–*Siz gidedurun, ben hemen geliyorum.*
–*Serpil Hanım saatlerce geminin ardınan bakıp durdu.*

-ıp ulacı olmadan da *durmak, kalmak* eylemleri devamlılık anlamını verir:

–*Kadın sabaha kadar ağladı durdu*⁷.> Kadın sabaha kadar ağlayıp durdu. (Hengirmen,1995,272)

Bozkurt, bu fiillerle ilgili şu bilgileri verir: Süre kavramı içerir. Eylemin gelişim ve süresi açısından ele alındığını belirtir. Eylemin sürüp gittiğini, kesilmediğini bildirir. Anlatıma sürerlik katar. -a ve -p ulaçlarına “*kal-*”, “*gel-*”, “*dur-*”, ve kimileyin “*gör-*” eylemlerinin getirilmesiyle oluşur.

–*Bütün gün kiralık ev soradurduk.*
–*Birden Almanya’dan çıkageldi.* (Bozkurt,1995,369).

Korkmaz, bu fiillerle ilgili olarak: “Esas fiilin -(y)-A, -(y)-I veya -(y)-Ip zarf-fiil biçimleri üzerine *dur-*, *gel-*, *gör-*, *kal-*, *koy-* (*ko-*) yardımcı fiillerinin getirilmesi ile oluşturulur. Yardımcı fiilin esas fiile kattığı anlam inceliği ve iki ayrı fiil şeklinin birleşme biçimine göre, bir oluş ve kılışın *belirli bir zaman içinde yapıladurma, bir zamandan beri yapılagelme* veya *belirli bir durumda kalakalma* gibi birtakım işlev ayrılıkları söz konusudur.” bilgisini verir.

Sen burada bekleyedur, ben karşıdan bir gazete alayım.
Bu asırlar ve asırlardan beri böyle olagelmişti.
Patriyat Ömer bir başka dille konuşulmuş gibi bakakalmıştı (Korkmaz,2003,820).

---

⁷ Kırgız Türkçesiyle yazılmış eserlerde ve kaynaklarında bu tür bir kullanıma rastlamadığımız için çalışmamızda sadece zarf-fiillerle kullanılan tasvir fiilleri üzerinde durulacaktır. Bu sebeple bu konu hakkında ayrıntılı bilgi vermeye ihtiyaç duyulmamıştır.

0.5.5.4. Yaklaşma İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde yaklaşma ifadesi *-A/-O, -y ve -p cazda-; -A/-O, -y tašta* yapılarındaki fiillerle sağlanır (Ahmatova,1975,131; Yudahin, 1985,I,212, Kudaybergenov, 1980,338).

Cürögü çığa cazdadı. (Yudahin,1985,I,212)

Yürek:İ çık:-ZF yaklaş:-BGZ

“Yüreği az kalsın çıkacaktı.”

Bazarbaydın kolunan tizgindi culup kete cazdadı K-236

Bazarbay:TD el:İ+ÇD dizgin:BelD kop:-ZF git:-ZF yaz:-BGZ

“Bazarbay’ın elinden **az kalsın** dizgini kopup **gidecekti.**”

Kıyamattın kistoosun körüp kala taştadık. (Kudaybergenov,1980,339)

Kıyamet:TD azap:İ+BelD gör:-ZF kal:-ZF dış:AF+BGZ

“Kıyametin azabını **az kalsın görecektik.**”

Ötüñ çıgıp oozuñdan, ölüp kala taştadıñ (Kudaybergenov, 1980, 339).

Öd:İ çık:-ZF ağız:İ+ÇD öl:-ZF kal:-ZF dış:AF+BGZ

“Ödün ağızından çıkıp **az kalsın ölecektin.**”

İng. *aproximative verb*; Alm. *verbum aproximativum*; Fr. *verbe aproximatif*; Osm. *mukarebe fiili*, *fi'l-i mukarebe* olarak adlandırılan bu fiiller, çeşitli Türkologlarca *yaklaşma eylemi - yaklaşma fiilleri* (Ediskun,1988,235; Topaloğlu,1989,156; Korkmaz, 1992,168; Gencan,1979,317; Bilgegil,1984,281; Gülensoy,2000,403), *yakınlık eylemi* (Koç,1992,297; Aksan,1983,276; Hengirmen,1999,408; Bozkurt,1995,369; Hatiboğlu, 1972,102), *yakınlık bildiren birleşik eylemler* (Koç,1990,282), *yaklaşma bildiren birleşik eylemler* (Kurutaş,1997,73) *mukarebe fiili* (Deny,1941,471; Timurtaş,1981, 142), *yazmak kipsel eylemi* (Kononov,1956,282), *yazmak deskriptif fiili* (Gabain,1953, 23) olarak adlandırılmaktadır.

Bu fiillerle ilgili Türkologların kullandıkları terimlerde, çıkış noktalarından kaynaklanan bir fark vardır. Kimi Türkologlar birleşik yapının ifade ettiği anlama göre ad verirken, kimileri de yardımcı fiile göre ad vermektedir. Biz de bu birleşik yapıyı, ifade ettiği anlama göre değil, sadece yaklaşmayı sağlayan fiile göre düşünüp “**yaklaşma fiilleri**” terimini kullanmayı uygun gördük.

Deny, bu fiillerle ilgili olarak şu bilgileri verir: Yapılmasına pek az kalan, az kalsın yapılacak olan hadesleri bildirmek için -(y)e’li ulaklara yaz-mak yardımcı fiili ilave edilir. *Düşşe yazdı.* “Az kaldı düşsecekti.” (Deny,1941,471).

Hatiboğlu, bu fiille ilgili olarak “Bir eylemin -e’li ulacıyla yazmak eyleminin birleşmesinden meydana gelen ve kavramda olayın çok yaklaştığını gösteren birleşik eylem.” tanımını yapar. *düşeyazmak* (Hatiboğlu,1972,102).

Timurtaş, mukarebe fiilleri olarak adlandırdığı bu fiillerle ilgili şu bilgileri vermektedir: “Mukarebe fiilleri yaz- yardımcı ile yapılır, hareket ve oluşun vuku bulmağa yaklaştığını ifade eder” *-Ya mahv olam ya kamu şulesinde yana yazam* (Timurtaş,1981,142).

Topaloğlu, bu fiillerle ilgili olarak “-A ekiyle yapılan zarf-fiillerden sonra yazmak yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşturulan birleşik fiildir” der. *düş-e+yazmak* (Topaloğlu,1989,156).

Korkmaz, bu konuda şunları söyler: “Esas fiilin -A zarf-fiil biçimi üzerine yaz- tasvir fiilinin getirilmesi ile kurulan yaklaşma fiilleri, Eski Türkçenin ‘yanılmak, hata etmek, günah işlemek’ anlamlarındaki esas fiilin zamanla sözlük anlamından kayarak bir tasvir fiiline dönüşmesi ile oluşmuştur. Bu yardımcı fiil, Türkiye Türkçesinde, esas fiildeki oluş ve kılışa ‘az kalsın gerçekleşecek olma, gerçekleşmeye çok yaklaşmış olma’ gibi bir anlam inceliği katmaktadır. Ayrıca dolaylı yoldan, kaçınılması gereken bir durumu da anlatır.” *Sıcaktan ve susuzluktan bayılayazdı* (Korkmaz,1992,168).

Bozkurt, ‘yakınlık eylemi’ olarak adlandırdığı bu fiillerle ilgili “Bir olayın çok yaklaştığını, hemen yakınına geldiğini anlatır. Halk ağzında ve konuşma dilinde yaygın bir kullanımdır. ‘-e/yaz-’ biçiminde kullanılır.” der. *-Ayağı kayınca merdivenden düşeyazdı* (Bozkurt,1995,369).

Hengirmen, bu konuda “Eylem köklerine gelerek onlara yaklaşma anlamı katan yardımcı eylem. Yakınlık eylemi, ana eylemin kök ya da gövdesine, araya -a(-e) ulacı bitiştiğini söyler.” (Hengirmen,1999,408) bir açıklama yapar.

0.5.5.5. Kendisi İçin Yapma İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde kendisi için yapma ifadesi *-p al-* yapısıyla sağlanır (Yoldaşev,1965,83).

Satıp aldım.

Sat-:ZF al-:BGZ

“(kendim için) satın aldım.”

bolup aluu

ol-:ZF al-:İF

“(herhangi birisi tarafından) oluvermek, yapılmak”

Kılıp aldım.

Kıl-:ZF al-:BGZ

“(kendim için) yaptım”

Tondorubuzdu alıp alğanıbz cakşı bolgon eken. K-281

Palto:Ç+İ+BelD al-:ZF al-:SF+İ iyi ol-:BsizGZ i-:BsizGZR

“Paltolarımızı **almamız** çok iyi olmuşmuş.”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı ifade eden bir tasvir fiili yapısı yoktur.

0.5.5.6. Başkası İçin Yapma İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde başkası için yapma ifadesi *-p al-*; *-p ber-* yapılarındaki fiillerle sağlanır.

Al tündö bir tüş körüpmün. Anan aytıp berem. K-149

O gece:BD bir düş gör-:BGZ sonra söyle-:ZF ver-:GZ

“O gece bir düş gördüm. Sonra **anlatırım**.”

Kurcuña sala kelgen suludan atka birtke cedirip alsa bolmok, anı casagan cok. K-227

Hurç:İ+YD sal-:ZF gel-:SF yulaf:ÇD at:YD biraz ye-:Et+ZF al-:Ş ol-:GZ o:BelD yap-:SF yok

“Hurcunu koyduğu yulaftan ata biraz **yedirse** olurdu, onu da yapmadı.”

Grişandin taasirinen tigilerdi suurup aluu için. K-137

Grişan+:TD tesir+:İ+ÇD diğer+:Ç+:BelD kurtar-:ZF al-:İF için

“Grişan’ın tesirinden diğerlerini **kurtarmak** için.”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı ifade eden bir fiil yapısı yoktur. Sadece konuşma dilinde *-I ver-* yapısı, bu anlamı karşılamaktadır. Demir bu anlamın zarf-fiilin vurgulanması sonucu ortaya çıktığını söyler (Demir,1996,91). Biz de Demir’in bu görüşüne katılıyoruz. Örneğin *ya’zıvermek* ile *yazı’vermek* arasında vurgu sebebiyle anlam ayırtısı vardır. İlk hece vurgulu söylenirse *tezlik*, kolaylık; zarf-fiil vurgulu söylenirse başkası için yapma anlamını ifade eder. Bu arada *tezlik* ifadesini de içinde barındırır.

0.5.5.7. Başlama İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde başlama ifadesi *-A/-O*, *-y* ve *-p başta-*; *-p kir-* yapılarındaki fiillerle yapılır.

Koroodo kayradan dürbölön tüşüp, itter ürip baştaştı. K-257
Bahçe:BD sonra:ÇD düş-:ZF köpek:Ç ürü-ZF baş:AF+BGZ
“Ağılın bahçesindeki köpekler de sonradan **ürümeye başlamıştı.**”

Boston unçukpay töşöktön turup, karañgıda **kiyine baştadı.** K-257
Boston ses:O+Eş yatak:ÇD kalk-:ZF karnlık:BD giy-:ZF baş:AF+BGZ
“Boston sessizce yataktan kalkıp karanlıkta **giyinmeye baştadı.**”

Aba ırayı katuu buzulup kirdi. K-293
Hava çehre:İ sert bozul-:ZF gir-:BGZ
“Havanın çehresi hızla **bozulmaya baştadı.**”

Bir tutam saman menen atın kaşıp kirdi. K-260
Bir tutam saman ile at:İ+BelD kaşı-:ZF gir-:BGZ
“Bir tutam samanla atımı **kaşımaya girişti, baştadı.**”

Türkiye Türkçesinde -A başla- yapısı bu anlamı karşılamaktadır.

Çocuk annesini göremeyince ağlamaya baştadı.

0.5.5.8. Bitme İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde bitme ifade etme *-p bar-; -p bol-; -p büt-/bütür-; -p kel-* yapılarındaki fiillerle sağlanır.

Köp uzabay cetip barıştı. K-107
Çok uza-:ZF yet-:ZF var-:BGZ
“Çok geçmeden **vardılar.**”

Közünö körüngöngö ıks berip, **delbetap bolup** küülönö berçü boldu. KŞ-77
Göz:İ+YD görün-:SF+YD sıçra-:ZF ver-:ZF delir-:ZF ol-:ZF kükre-:ZF ver-:GZH ol-:BGZ
“Gözüne görünene birden sıçrayıp, tamamıyla **delirip** çiftleşme arzusuyla hareket eder oldu.”

Kulundardı baylap büördö ağa cigit keldi. SK-43
Tay:Ç+BelD bağ:AF+ZF bit-:ZF ağabey yiğit gel-:BGZ
“Tayları **bağlamayı bitirdiğinde** yiğit ağabeyi geldi”

İştep kalgan, sözü da, özü da şar baldardın biri Marat **kirip keldi.** K-244
Çalış-:ZF kal-:SF söz:İ de öz:İ de bir çocuk:Ç+TD bir:İ Marat gir-:ZF gel-:BGZ
“Çalışan, sözü de özü de bir gençlerden biri olan Marat **girdi.**”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı ifade eden bir tasvir fiili yapısı yoktur.

0.5.5.9. Yön İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde yön ifadesi *-p al-; -p bar-; -p ber-; -p cet-; -p cönö-; -p kel-; -p ket-* yapılarındaki fiillerle sağlanmaktadır. Bahsedilen bu yön, hareketi yapan kişiye göre

düşünülürse, ya kendisine doğru ya da kendisinden başka tarafa, diğer bir söyleyişle özneye ya da başka bir kişi veya yere doğrudur.

Avdiydi koldon alıp, tordun tübüinö cetelep bardı. K-190
Avdiy:BelD el:ÇD al:-ZF hücre:TD dip:İ+YD it:-ZF git:-BGZ
“Avdiy’i elinden tutup hücrenin dibine **götürdü.**”

Karışkırlardı körüp, topozdor nöñkölöñdöşüp, korkuldap, kaçıp berişti. K-230
Kurt:Ç+BelD gör:-ZF manda:Ç böğrüş:-ZF korku:ZF kaç:-ZF ver:-BGZ
“Kurtları görüp, görünce, mandalar böğrüşerek korkuyla **kaçıştılar.**”

Badaldı kaday aralay çapkanın sezgen da çok, ünkürgö uçup cetip, içine çalı:AA+BelD nasıl arala:-ZF dal:-SF+İ+BelD sez:-SF de yok in:YD uç:-ZF yet:-ZF iç:İ+YD kirip bardı. K-235
gir:-ZF var:-BGZ
“Çalığa nasıl daldığını bilemeden inden içeri **uçup** içine girdi.”

Atçan kempay **aydap cönögöndö** üstünön kaalgıp koşo uçtu. K-170
Atlı muhafız dön:-ZF yönel:-ZF üst:İ+ÇD ağır ağır birlikte uç:-BGZ
“Atlı muhafızlar, **götürürken** üstünden ağır ağır birlikte uçtu.”

Mansur elüü başı özünüün eki çiğiti menen koroogo atçan kirip keldi. (Kudaybergenov, 1980, 335)
Mansur bölük baş:İ kendi:İ+TD iki yiğit:İ ile avlu:YD atla gir:-ZF gel:-BD
“Mansur bölük başı, kendisinin iki adamıyla avlu içine atlarıyla **girdi.**”

Anı karmap-baylap, aydap ketişken. K-176
O:BelD tut:-ZF bağla:-ZF dön:-ZF git:-BGZ
“Onu tutup bağlayarak **götürdüler.**”

Oşon üçün eñ obolu uşunu bütürüp alğanım oñ. K-206
O:TD için en önce:İ bu:BelD bitir:-ZF al:-SF+İ doğru
“Onun için ilk önce bu işi **halletmem, bitirmem** doğru olur.”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayan bir tasvir fiili yapısı bulunmamaktadır.

0.5.5.10. Tamamen Yapma İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde tamamen yapma ifadesi *-p ciber-*; *-p çık-*; *-p ket-*; *-p kal-*; *-p koy-*; *-p sal-*; *-p taştta* yapılarıyla sağlanır (Kudaybergenov,1980, 337-341). Ancak *-A/-O*, *-y ber-*; *-p bol-*; *-p büt-/bütür-*; *-A/-O*, *-y kal* *-A/-O*, *-y* ve *-p kel-*; *-p öt-* yapılarındaki fiiller de bu işlevle kullanılmaktadır.

İş başı dep, me, munu içip ciber. K-211
İş baş:İ de:-ZF bu:BelD iç:-ZF gönder:-E
“İş başı niyetine deyip, bunu sonuna kadar **içiver.**”

Men sen aytkan romandı okup çıktım. (Kudaybergenov, 1980, 339)
Ben sen söyle:-SF roman:BelD oku:-ZF çık:-BGZ
“Ben senin anlattığın romanı **tamamıyla okudum.**”

Dayı tiştöögö umtuldu ele, birok tülkü bılk etpey **catıp kaldı**.
 Bir daha ısır-:İF+YD öne atıl-:BGZ i-:BGZH fakat tilki kıpırda-:ZF yat-:ZF kal-:BGZ
 “Bir daha ısırılmak için öne atıldı, ancak tilki birden bire kıpırdamadan **uzandı**.”
 (Kudaybergenov,1980,340)

Üstünön oromol menen **tanıp koydu**. (Kudaybergenov,1980,339)
 Üst:İ+ÇD bant ile sar-:ZF koy-:BGZ
 “Üzerini iyice bantla **sardı**.”

Taşçaynar özü atırlmak boldu ele, Akbara anı **türtüüp saldı**. K-219
 Taşçaynar kendi:İ atıl-:SF ol-:BGZ i-:BGZH Akbara o:BelD dur-:Et+ZF sal-:BGZ
 “Taşçaynar saldıracak oldu ama Akbara onu **durduruverdi**.”

Murunku kalıbınday kondurup, orduna **baylap taştadı**. KŞ-65
 Önce:A şekil:İ+Ed yerleş-:Et+ZF yer:İ+YD bağla-:ZF dış:AF+BGZ
 “Önceki şekli gibi yerleştirip, yerine **bağladı**.”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayan bir tasvir fiili yapısı bulunmamaktadır.

0.5.5.11. Kararlılık ve Kesinlik İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde kararlılık ve kesinlik ifadesi *-p ber-; -p ciber-; -p ir-; -p iy-; -A/-O, -y kal-; -p ket-; -A/-O, -y koy-; -A/-O, -y kör-; -p sal-; -p tašta-* yapılarındaki fiillerle sağlanır. (Yudahin,1985,I,128; Ahmatova, 1975, 130).

Tigi kitepti maga **alıp ber**.
 Öteki kitap:BelD ben:YD al-:ZF ver-:E
 “Öteki kitabı bana **ver, versene**.”

Suunu muzdun sınıktarı menen koşo **içip ciberdi**. K-228
 Su:BelD buz:TD kırık:Ç+İ ile birlikte iç-:ZF gönder-:BGZ
 “Suyu buzun kırıklarıyla birlikte **içiverdi**.”

ırgıta koyup ırdı
 şiddetle koy-:ZF ulaş-:BGZ
 “şiddetle atıverdi.”

Bul emne degendik, bul emne degen coopkerçiliksiz sözdör! –dep **kıykırıp iydi** Koçkorbaev. K-308
 Bu ne demek bu ne de-:SF mesuliyet:O söz:Ç de-:ZF haykır-:ZF eğ-:BGZ Koçkorbaev
 “Bu ne demek, bu nasıl sorumsuz sözler! diye **haykırırverdi** Koçkorbaev.”

-Satpaym! –Bazarbay ordunan **tura kaldı**. K-263
 Sat-:O+ŞZ Bazarbay yer:İ+ÇD kalk-:ZF kal-:BGZ
 “-Satmıyorum! –Bazarbay yerinden **kalktı**.”

Avdiy kese aytıp, Petruhanın sunuşun **caktırbay koydu**. K-136
 Avdiy kesin konuş-:ZF Petruha:TD uzat-:Et+İ+BelD kabul et-:ZF koy-:BGZ
 “Avdiy kesin konuşup, Petruha'nın önerisini **beğenmedi**.”

Aklña tüşö kör. (Yudahin,1998,I,12)
 Akıl:İ+YD düş-:ZF gör-:E
 “Aklına **getirmeye çalış**.”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayan bir tasvir fiili yapısı bulunmamaktadır.

0.5.5.12. Her Şeye Rağmen Gerçekleşme İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde bu ifade *-A/-O, -y ber-; -y cür-; -A/-O, -y koy-* yapıları ile sağlanır. Hangi durumda olursa olsun, bir hareketin gerçekleştiğini ya da mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder.

-Eç kaday kıyınçılıkka karabastan ıldam kete berebiz.
 -Hiçbir zorluk:YD bak-:ZF çabuk git-:ZF ver-:GLZ
 “Hiçbir zorluğa bakmadan çabuk ve sonuna kadar yürümeye **devam edeceğiz**.”

Al külböy cürböyt (Kudaybergenov,1980,329).
 O gül-:ZF yürü-:GZO
 “O hep güler, o **gülmeden duramaz**.”

Öndürüştö kün sayın kıyınçılıktarga colukpay koyboysuñ. (Kudaybergenov, 1980, 340)
 Fabrika:BD her gün sorun:Ç+YD karşılaş-:ZF koy-:GZO
 “Fabrikada her gün sorunlarla **mutlaka karşılaşırsın**.”

Türkiye Türkçesinde -A ve -p dur- yapısı bazen bu anlamı ifade edebilmektedir.

Siz ne söylerseniz söyleyin, biz bu işi yapaduracağız.

Biz hayır desek de kapımızı aşındırıp duracak.

0.5.5.13. Bir Durumdan Başka Bir Duruma Geçmeyi İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde bu ifade *-A/-O, -y kal-; -A/-O, -y tüş-* yapılarındaki fiillerle sağlanır. (Kudaybergenov,1980,341)

Grişan kütüüsüzdön unçukpay kaldı. K-131
 Grişan bekle-:İF+O+ÇD ses çıkar-:ZF kal-:BGZ
 “Grişan ansızın **sustu**.”

Gülayımdın cüzü cark ete tüştü. (Kudaybergenov, 1980, 334)
 Gülayım:TD yüz:İ parla-:ZF et-:ZF düş-:BGZ
 “Gülayım’ın yüzü birden **parladı**.”

Bostondun ayalı ozoro tüştü. K-243
 Boston:TD karı:İ kızar-:ZF düş-:BGZ
 “Boston’un karısı **kızarıverdi**.”

Türkiye Türkçesinde bu anlam -A kal- ve -p dur- yapılarıyla sağlanır.

*O kıızı görünce utancımından yüzümiün **kızarıp durması**, benim konuşurken susup öylece **kalakalmam** hep ona karşı olan hislerimin sonucuydu.*

0.5.5.14. İstek, Israr İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde istek ısrar ifade etme -p kal-; -A/-O, -y kör- yapılarıyla sağlanır.

*Taştaba munu, Kuday! **Kutkarıp kal!*** K-156
 Dış:AF-O bu:BelD Allah kurtar-:ZF kal-:E
 “Bırakma bunu Allahım, ne olur **kurtar!**”
Körgözö körgün közümö (Yudahin,1985,I,428)
 Göster-:ZF gör-:E göz:İ+YD
 “Gözlerime **gösterin.**”

Türkiye Türkçesinde bazen –A dur- yapısı bu anlamı verir.

*Ben gelene kadar **hazırlanadursan** iyi olur, yoksa gecikiriz.*

0.5.5.15. Uyarı, Hatırlatma ve Tavsiye İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde uyarı, hatırlatma ve tavsiye ifadesi -p cür-; -A/-O, -y koy- yapılarıyla sağlanır.

Körsötüp koybo.
 Göster-:ZF koy-:O+E
 “Sakin gösterme”

Bilgizip koybo.
 Bil-:Et+ZF koy-:O+E
 “Sakin belli etme.”

*Ey tehnik murzalar öydölüp baratasıñar. Kiyin östönübüzdön suu **çıkpay koyup cürböysün***
 Ey teknik beyler yukarı çık-:ZF git-:ŞZ Sonra kanal:İ+ÇD su çık-:O+ZF koy-:ZF yürü-:ŞZO
 (Kudaybergenov,1980, 329).
 “Ey teknik beyler yukarı çıkıp gidiyorsunuz. Sonra kanalımızdan neden su **çıkarmıyorsunuz.**”

Türkiye Türkçesinde bazen -A dur- yapısı bu anlamı verebilir.

*Sen bu davranışları **yapadur**, bakalım baban gelince ne yapacaksın.*

0.5.5.16. Hareketin Bir Deneme Olduğunu İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde deneme ifadesi *-p kör-* yapısıyla karşılanır.

Elden agılgılap turup, süylöşüp kör.

Halk:ÇD uzaklaş-:ZF dur-:ZF konuş-:ZF gör-:E

“İnsanlardan uzak bir yerde baş başa **konuş, konuşmayı dene.**”

Birok tañ kalar eçtemesi cok, antkeni eköbüz akırı sözsüz colukmakpız. Oylop körçü! K-125

Fakat şaşır-:ZF kal-:SF bir şey yok onun için iki:İ son:İ itiraz:O karşılaş-:GelZ düşün-:ZF gör-:GZ

“Fakat şaşırarak bir şey yok. Kader ikimizi nasılsa bir gün karşı karşıya getirecekti. Lütfen **düşün, düşünmeyi dene.**”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayan bir tasvir fiili yapısı bulunmamaktadır.

0.5.5.17. İzin İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde izin ifadesi *-p kal-; -A/-O, -y koy-; -A/-O, -y ber-* yapılarındaki fiillerle sağlanır.

ayta ber.

söyle-:ZF ver-:E

“söyle, söylemeye devam et.”

-Eç kim bolboyt, tartınbay kele bersin.

Hiç kimse ol-:O+GelZ çekin-:ZF gel-:ZF ver-:E

“Hiç kimse olmayacak, çekinmeden **gelsin.**”

Ubakıt barda ustatı kutkarıp kalalı. K-177

Vakit var:BD efendi:İ+BelD kurtar-:ZF kal-:E

“Vakit varken efendimizi ne olursa olsun **kurtaralım.**”

İçe koy.

İç-:ZF koy-:E

“(çekinmeden) İç, içmeye devam et”

Türkiye Türkçesinde bazen *-A dur-* yapısı bu anlamı verir.

Geç oldu, sen gidedur; ben biraz daha kalıp gelişmeleri takip edeceğim.

0.5.5.18. Olma İfade Eden Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde olma ifadesi *-p bol-* yapısıyla karşılanır.

Közünö körüngöngö ıkıs berip, **delbetap bolup** küülönö berçü boldu. KŞ-77

Göz:İ+YD görün-:SF+YD sıçra-:ZF ver-:ZF delir-:ZF ol-:ZF kükre-:ZF ver-:GZH ol-:BGZ

“Gözüne görünene birden sıçrayıp, tamamıyla **delirip** çiftleşme arzusuyla hareket eder oldu.”

0.5.5.19. Hareketin Başlama Anından İtibaren Gelişimini Bildiren Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde hareketin gelişimini, *-p bar-*; *-p otur-* yapısındaki fiiller sağlar.

Avdiydi koldon alıp, tordun tübünö cetelep bardı. K-190
Avdiy:BelD el:ÇD al:-ZF hücre:TD dip:İ+YD it:-ZF git:-BGZ
“Avdiy’i elinden tutup hücrenin dibine **götürdü.**”

-Cöö tuman ıldıylap oturup, ekinge da cetti (Kudaybergenov,1980,332).
Yaya duman alçal:-ZF otur:-ZF ekin:YD de yet:-BGZ
“Yayılan duman **gittikçe alçalıp**, ekinlere ulaştı.”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayan bir tasvir fiili yapısı bulunmamaktadır.

0.5.5.20. Hareketin Bir Defalığına Yapıldığını Bildiren Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde *-p al-*; *-p koy-*; *-p taşt-* yapısındaki fiiller, hareketin bir defalığına yapıldığını ifade eder.

Sakalın kaltırağan alsız kolu menen akırın sılap, akırın cötölüp aldı. SK-44
Sakal:-İ+BelD titre:-SF hal:O el:İ ile sıvazla:-ZF ardından öksür:-ZF al:-BGZ
“Sakalını titreyen halsiz eli ile sıvazlayıp ardından **öksürdü.**”

Tiyakta Grişan degen biröö bütün kokustatıp alıptır. K-118
Öte taraf:BD Grişan diye biri ayak:İ+BD tesadüfen al:-BsizGZ
“Öteki tarafta Grişan diye biri ayağını **kırmış.**”

Prokurator keçirimdüülük kılğansıp sözdü oñdop koydu. K-147
Vali affet:-SF+AA yap:-SF+Ed söz:BelD düzelt:-ZF koy:-BGZ
“Vali affetmiş gibi sözü **düzeltti.**”

Uzun cigit dardayıp catkan kalıbında kolun **silkip taştadı.** (Kudaybergenov,1980,338)
Uzun yiğit uzan:-ZF yat:-SF şekil:İ+BD el:İ+BelD silk:-ZF dış:AF+BGZ
“Uzun boylu genç uzanıp yatarken elini **silki verdi.**”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayan bir tasvir fiili yapısı bulunmamaktadır.

0.5.5.21. Hareketin Adet Haline Geldiğini Bildiren Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde *-A/-O*, *-y ber-*; *-p cür-*; *-p tur-* yapısındaki fiiller adet haline gelmeyi, alışkanlığı bildirir.

Tayakeñ kelgen ayaktı ketirbey içe beret.
Dayın gel-SF kadeh:BelD geri çevir:-ZF iç:-ZF ver:-GZ
“Dayın gelen kadehi geri çevirmeden **(hep) içer.**”

Sakalduularдын bul emnesi degen sözü eki üç kişinin başı koşula kalgan cerde Ömür dale Sakal:AA+Ç+TD bu neden de-:SG söz:İ iki üç kişi:TD baş:İ birleş-:ZF kal-:SF yer:BD Ömür öyle ayta koyup cürdü (Kudaybergenov,1980,328).

söyle-:ZF koy-:ZF yürü-:BGZ

“Sakallıların bu neden böyle dediği sözü iki üç kişinin kafa kafaya verdiği yerde Ömür hep **anlatmaya devam ederdi.**”

Oyuma tüşkön sayın köñülümdü karangılatıp turat. (Kudaybergenov, 1980, 329)

Akıl:İ+YD düş-:SF zaman gönül:İ+BelD karar-:Et+ZF dur-:ŞZ

“Aklıma her geldiğinde içimi **karartıyor.**”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı bazen -A ve -p dur- ve -A kal- yapısı ifade eder.

Karısıyla kavga ettikten sonra meyhaneye gider, içip dururdu.

Geç kalktığı için her sabah otobüsü kaçıırır, otobüs gidedurur, o arkasından bakakalırdı.

0.5.5.22. Bir İşin Yapılmasının Amaçlandığını, Bir İşe Niyetlenildiğini Bildiren Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde amaç ve niyet ifadesi -GANI/-GOnU cat-; -GANI/-GOnU cür-; -GANI/-GOnU otur-/oltur-; -GANI/-GOnU tur- yapısındaki fiillerle sağlanır.

Sen meni korkutup- ürkütöndü koyup, meeñdi birtke iştetip, oylonup körçü;
Sen ben:BelD korkut-:ZF ürküt-:SF+İ koy-:ZF beyin:İ+BelD biraz çalış-:Et+ZF düşün-:ZF gör-:SF emne *kulganı catasın.* K-264

ne yap-:ZF yat-:ŞZ

“Sen beni korkutmayı bırak, beynini biraz çalıştırıp düşün; ne **yapıyorsun**, ne **yapmak üzeresin?**”

Köçkөнү cüröt.

Göç-:ZF yürü-:ŞZ

“göçmek üzere, göçmeye niyetleniyor.”

Sen ansız da bulardı satkanı oturbaysıñbı. K-263

Sen o:O da bu:Ç+BelD sat-:ZF otur-:GZO+S

“Sen gördüğüm kadarıyla zaten onları **satmayı düşünüyorsun.**”

Kün caaganı turat. (Kudaybergenov,1980,331)

Hava yağ-:ZF dur-:ŞZ

“Yağmur **yağmak üzeredir.**”

Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayan bir tasvir fiili yapısı bulunmamaktadır.

0.5.5.23. Beklenmezlik Bildiren Tasvir Fiilleri:

Kırgız Türkçesinde -p kal-; -A/-O, -y sal- yapılarıyla beklenmezlik ifadesi sağlanır.

-*Mobu cindep kalıptır!* Stantsiyaga cetkende bul bizdi kızıl şapkeçenderge karmap beret. K-139
 Bu delir:-ZF kal:-BGZ istasyon:YD var:-ZF bu biz:BelD kızıl şapkalı:Ç+YD yakalat:-ZF ver:-GZ
 “-Hey bu **delirdi!** İstasyona varınca bizi polislere yakaladır, gammazlar.”

Petruha gana oozuna kurt kirip ketkensip ciyirkene **tükürünüp saldı.** K-112
 Petruha tekrar ağız:İ+YD kurt gir:-ZF git:-SF+Ed iğren:-ZF tükür:-ZF sal:-BGZ
 “Petruha ağızına kurt girmiş gibi iğrenerek **tükürüverdi.**”

Türkiye Türkçesinde bazen -A ve -p kal- yapısındaki fiille bu anlam sağlanır.

O kadar yorulmuştum ki bayılıp kalmışım.

Televizyon izlerken kanepede uyuyakalmışım.

1. İNCELEME

1.2. TASVİR FİİLLERİ VE İŞLEVLERİ

Kırgız Türkçesinde -A/-O, -y ve (-I/-U-)p şeklindeki zarf-fiilleri birleşik fiil yapmada kullanılan yardımcı fiillere tasvir fiilleri denir. Tasvir fiilleriyle kurulmuş birleşik yapıda, asıl anlam zarf-fiil ekini üzerinde taşıyan esas fiildedir. İkinci kısım esas fiilin anlamına ek anlamlar verir veya ikisi birden birleşik bir hareketi bildirir. Esas fiilin üzerine gelip ona ek anlamlar veren bu tasvir fiilleri, kendi anlamlarından uzaklaşarak esas fiile yeni anlam incelikleri (süre, bitme, yön, tezlik vs.) katarlar.

Kudaybergenov bu anlamsal değişiklikleri dikkate alarak tasvir fiillerini Deyimleşmiş birleşik fiiller (*Leksikalaşkan tataal etişter*) ve Hareketin Oluş şeklini bildiren birleşik fiiller (*Kıymıl-arakettin ötüş özgöçölügün bildirüüçü tataal etişter*) olmak üzere ikiye ayırır. “Deyimleşmiş birleşik fiiller” demekle, esas fiille tasvir fiilinin birleşerek yeni bir anlam oluşturması, yani birleşik yapıya her iki fiilin de sözlük anlamlarının katılmasıyla ortaya çıkan yeni anlam kastedilmektedir. Bu tipteki fiillerin anlamları bakımından birleşik olduğu şu örneklerde görülebilir:

tos-: *tosup çık*- “karşılama, birisinin yoluna çıkmak, rastlamak”

sat-: *satıp al*- “bir şeyi kendisi için satın almak”

koşto-: *koştop cür*- “kendisiyle birlikte yanında bulundurma” (Kudaybergenov,1980,325)

“Hareketin oluş şeklini bildiren birleşik fiiller” başlığı altında ise, zarf-fiillerle kullanılan tasvir fiillerinin üzerine zaman eklerini alarak çekimlenmesi yani hareketin zamana bağlı oluşumu ve gelişimini (hareketin uzunluğu, tekrarı, bitişi, tezliği vb.) tasvir eden fiiller kastedilmektedir. Bu tür yapılarda esas fiil kendi anlamını korur. Birlikte kullanıldığı tasvir fiili ise ona birtakım anlam incelikleri katarak birleşik yapıyı renklendirir.

Uzun cigit dardayıp catkan kalıbında kolun silkip taştadı. K-127

Uzun yiğit uzan-:ZF yat-:SF şekil:BD el:İ+BelD silk-:ZF bırak-:BGZ

“Uzun boylu genç uzanıp yatarken elini **silki**verdi.”

Yukarıdaki örnekte *taşta*- tasvir fiili, sözlük anlamıyla kullanılsaydı *silkip dışladı* anlamı oluşurdu. Ancak burada hareketin tezliğini, birden bire yapıldığını göstermektedir.

Bulaktan suu koçuştap, suunu muzdun sınıktarı menen koşo içip ciberdi. K-228
 Pınar:ÇD su avuç:AF+ZF su:BelD buz:TD kırık:Ç+İ ile birlikte iç:-ZF gönder:-BGZ
 “Pınardan su avuçlayıp, suyu buzun kırıklarıyla birlikte içiverdi.”

örneğinde de *içip bir tarafa gönder, yönelt* anlamı değil, *hareketin tezliği* bildirilmektedir.

Birleşik yapı oluşturan bu tasvir fiilleri her zaman sözlük anlamlarından uzaklaşmaz. Bazen oluşan anlam içerisinde tasvir fiilinin kendi sözlük anlamının da yer aldığı, korunduğu görülür. Ancak bu çok az fiilde görülür. *Okup çıktı.* “Hepsini okuyup bitirdi.” örneğinde tasvir fiili kendi anlamını korumakla birlikte, birleşik yapı içerisinde kesinliği ve bitmişliği bildirmektedir.

Tasvir fiilleriyle oluşturulmuş yapılarda anlam, kullanılan zarf-fiile göre değişmektedir. -A/-O, -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında bir anlam; -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında ise başka bir anlam ortaya çıkabilmektedir. Örneğin *cazıp sal-* “hareketin tümüyle yapılmış olduğunu bildirir.”, *caza sal-* ise “hareketin tezliğini bildirir.”

Kırgız Türkçesinde tüm Türk lehçelerinde olduğu gibi fiil sayısı çok fazladır. Ancak fiillerin çoğu yardımcı fiil olamazlar. Bunun yanında yardımcı fiil olarak kullanılacak fiillerin ise tasvir fiili olarak kullanılabilmesi de birtakım şartlar gerektirir. Kудaybergenov bu konuda “Bir fiilin tasvir fiili olabilmesi, zaman ve uzayda hareketin gerçekleşmesinin her çeşit özelliklerini ifade etmeye uygun fiil olmasına bağlıdır.” (Kудaybergenov, 1980,327) demektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi tasvir fiili, kendi anlamını kaybeder ya da zayıflatır; esas fiil ise anlamına hareketin tam olarak yapılışı, sürekliliği, tezliği, bir tarafa yönelişi vb. anlamlar katarak genişler ve anlamını zenginleştirir.

Birleşik yapı içerisinde kullanılan tasvir fiillerinin her biri, kullanıldıkları fiillere farklı farklı yan anlamlar yüklemektedir. Bu yan anlamları, ayrıntılı olarak incelemek, her birinin bütün özelliklerini ortaya koymak, bu fiillerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağından, tasvir fiilleri alfabetik sıraya göre sırasıyla incelenecektir.

1.2.1. al-

1.2.1.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *almak; tesellüm etmek; satın almak; (av kuşu hakkında) yakalamak, kapmak; yardımcı fiil rolünde:1) baş fiilin hal zaman gerondifi ile birlikte 'al' imkan veya imkansızlık ifade eder* (Yudahin,1998,I,17). Türkiye Türkçesinde ise *bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak; bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak; yanında bulundurmak; satın almak; ele geçirmek, fethetmek; içine sığmak; kabul etmek; kendine ulaştırılmak, iletilmek; içeri sızmak, içine çekmek; (erkek, kadın için) ...ile evlenmek; kazanmak, elde etmek; zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak; büriümek, sarmak, kaplamak; kısaltmak, eksiltmek; yolmak, koparmak; yerini değiştirmek, çekmek; temizlemek; (duş, banyo için) yapmak; (içeri) götürmek; bir yeri savaşıla ele geçirmek; (tat veya koku için) duymak; örtmek, koymak; (süre için) değiştirmek; (-e) ...gibi anlamak; (nsz) başlamak; (-den) davranış veya makam değiştirmek; (içecek veya sigara için) içmek; yutmak, kullanmak; (yol için) gitmek, mesafe katetmek; çalmak; göreve işe başlamak; (-den) görevden, işten çekmek; kazanç sağlamak; (ölüm sebebiyle) ayrılmak; gidermek, yok etmek; soldurmak; vücuttaki hasta bir organı ameliyatla çıkarmak; (motor) çalışması için gerekli olan elektrik veya yakıttan yararlanır duruma gelmek* (TS,1998,I,89) anlamlarına gelir.

al- fiili, kök halinde geçişli bir fiildir. Birçok deyim ve birleşik yapıda ikinci unsur olarak kullanılır. İkinci unsur olarak kullanıldığında anlamı birinci unsurun anlamına bağlı olarak değişebilir. -A/-O ve -p zarf-fiil ekleriyle tasvir fiili olarak kullanıldığında meydana gelen birleşmelerde yan yana gelen iki ünlü tek ünlüde birleşebilir. Bu kaynaşma sonucu *cetalbay<cete albay* (ulaşamaz) örneğindeki gibi bir yapı ortaya çıkar.

al- fiili, esas fiil olarak Orhon Yazıtları'nda görülmektedir: *...sü sülepen tört buluñdaki budunug kop almış...* KT D-2 (Tekin, 1988, 8). Yardımcı fiil olarak ne zamandan beri kullanıldığı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Ancak Korkmaz'a göre, elimizdeki kaynaklardan takip edilebildiği kadarıyla 13. yüzyıldan itibaren yardımcı fiil hâline gelmeye başlayıp, Eski Türkçedeki iktidar kipinin teşkilinde kullanılan *u-* "muktedir olmak" yardımcı fiilinin -bilhassa Orta Asya Edebi Türkçesinde- fonksiyonunu üstlenmiştir (Korkmaz,1995,II,610).

Clauson'a göre kuzeybatıda ve Çağataycanın ilk devirlerinde izine rastlanabilir. Ancak Harezm, Kıpçak veya herhangi erken devir Türk lehçelerinin hiçbirinde veya güneybatı Türk lehçelerinde örneğine rastlanmamıştır (Clauson,1972,124).

Bazen bu fiilin yerine nadiren de olsa *bil-* kullanılabilir. Bununla ilgili Arat, “*bil-* yardımcı fiili şivelerde nispeten mahdut sahada kullanılmaktadır; *al-* ise daha umumî olup, bazı şivelerde (mes. Kazak ve Kırgız) birleşmiş ve ekleşmiş durumdadır” (Arat,1992,104) demektedir.

Tarihî gelişim sürecinde *al-* fiilinde Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında herhangi bir fonolojik değişimin olmadığı görülmektedir. Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az., Bşk., Kzk., Tat., Trkm., Uyg. *al-* ; Özb. *âl-* (KTLS,1991,I,18); Yak. *ıl-* (Vasiliev,1995,9); Çuv. *il-* (Paasonen,1950,54); Şor. *al-* (Tannagaşeva,1995,4); Tel. *al-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000,4); Alt. *al-* (Verbitskiy,1870,12).

Ekler, tarihî gelişim sürecinde birbirinin yerine kullanılabilir ve yeri geldiğinde birbirinin yerini alabilmektedir. *al-* fiilinde de, eklerdeki gibi bir durum söz konusu olmuştur. Güneybatı Türk lehçeleri (Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmenistan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi) dışında kalan diğer lehçelerde -ses değişimleri bir yana bırakılırsa- genel olarak kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde *bil-* fiilinin yanında *al-* fiili de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi açısından bakıldığında önceden *u-* yardımcı fiili hem olumlu hem de olumsuz fiillerle kullanılırken bugün Türkiye Türkçesinde olumlu fiillerde *bil-*, olumsuz fiillerde ise *u-* fiili kullanılmaktadır. *al-* fiili Türkiye Türkçesinde gözlemlerimize, dil bilgisi kitaplarına ve Türkçe Sözlük'e göre tasvir fiili olarak kullanılmamaktadır.

1.2.1.2. Kullanılışı ve İşlevleri

al- tasvir fiili hem -A/-O, -y hem de -(I/U)p zarf-fiil ekleriyle birlikte birleşik yapı oluşturur. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir.

1.2.1.2.1. *al-* tasvir fiili eğer -A/-O, ve -y zarf-fiil eklerinden birisiyle kullanılırsa *bir hareketin yapılp yapılamayacağını* yani *bir işte yeterliliği* ifade eder. -A/-O, -y al-yapısında önemli olan durumdur. Çünkü sonuçta bir şeyi yapıp yapmama söz konusudur. Bu durum da hareketle ilgili değil hareketi yapan kişi ile ilgilidir.

Türkiye Türkçesinde bunun karşılığı olarak *-ebil-* yapısı kullanılmaktadır. Olumsuzu ise *u-* fiiliyle aynı görevde kullanılır.

Yeterlilik ifadesi, Kırgız Türkçesinde *-A/-O,* ve *-y* zarf-fiil eklerini almış esas fiil köküne *al-* ve seyrek olarak da *bil-* tasvir fiillerinin getirilmesiyle yapılır. Bir hareketin gerçekleşmesinin mümkün olup olmadığını ifade eder (Yudahin,1985,I,43; Kudaybergenov,1980,341; Kirchner,1998,349). Türkiye Türkçesinde ise yeterlilik ifadesi *-A* zarf-fiil ekini almış esas fiille ondan sonra gelen *bil-* yardımcı fiilinin birleşmesiyle oluşur.

çıga alamın
çık-:ZF al-:ŞZ+ŞE
“çıkabilirim, çıkabiliyorum”

Meykindik menen mezigildegi cırgaldı, magdıroonu, erkindikti adam bañgi mas bolgondo
Düz:AA ile zaman:BD+A zevk:BelD gevşe-:İF+BelD Özgürlük:BelD insan esrar sarhoşu ol-:ZF
gana körö alat. K-129
yalnız gör-:ZF al-:GZ
“Zaman ve mekândaki mutluluğu, huzuru ve özgürlüğü insan yalnız esrar sarhoşu olduğunda **görebilir, bulabilir.**”

Anı sen uşintip añgemeleşüü menen gana uzarta alasıñ. K-160
o:BelD sen böyle hikâye anlat-:İF ile sadece uzat-:ZF al-:GZ
“Onu sen sadece böyle hikâye anlatarak **uzatabilirsin**”

çakırıp ala albayt ‘çağırılmaz, davet edemez’

-Men frantsuzça teksti okuy alam, koto ro alam (Kudaybergenov,1980,341).
-Ben Fransız:AA metin:BelD oku:ZF al-:GZ çevir-:ZF al-:GZ
“Ben Fransızca metni **okuyabilirim, çevirebilirim.**”

kıla albaysıñ (Yudahin, 1998,I, 17).
kıl-:ZF al-:O+GZ
“yapamazsın.”

okuy albadım (Yudahin, 1998,I, 17)
oku-:ZF al-:O+BGZ
“okuyamadım.”

Kantip seni kutkarıp kala alam? K-172
Nasıl sen:BelD kurtar-:ZF kal-:ZF al-:GZ
“Seni nasıl **kurtarabilirim?**”

Meni ayrıkça tolkundatkan, kıynagan nerseler tuuraluu saga caza bere alam. K-200
Ben:BelD ayırı:Eş sars-:SF üz-:SF şey:Ç hakk:İ+BD sen:YD yaz-:ZF ver-:ZF al-:GZ
“Beni özellikle sarsan ve üzen şeyler hakkında sana sürekli **yazabilirim.**”

Men coopkerçilikti öz moynuma alıp, boşotup cibere alar elem. K-47
Ben sorumluluk:BelD kendi boyun:İ+YD al-:ZF serbest bırak-:ZF gönder-:ZF i-:GZH
“Ben sorumluluğu kendi üzerime alıp, hemen **serbest bırakabilirdim.**”

Eki cakın karap kelatkan Avdiy körgön işene albay bakırıp iye cazdadı. K-189
İki yan:İ+BelD bak:-ZF gel:-SF Avdiy gör:-SF inan:-ZF al:-ZF bağır:-ZF eğme:-YD yaklaş:-BGZ
“İki yanına bakınan Avdiy gördüklerine **inanamayıp** az kalsın bağırıyordu, bağıracaktı.”

-Men, dedi Avdiy körgön közünö işene albay.
Ben de:-BGZ Avdiy gör:-SF göz:İ+YD inan:-ZF al:-ZF
“-Ben, dedi Avdiy gördüğüne, gözlerine **inanamayarak.**”

Grişandin toruna tüşkondör akıl-estin ak coluna burular beken, ce tobunan
Grişan:TD ağ:İ+YD düş:-SF+Ç akıl:İ+BelD doğru yol:İ+YD dön:-GZ+Ç mi acaba yoksa sürü:ÇD
bölüngüsü kelbegen malday korkunuçka cetelenip, baarınan da bañgilitin zulumun
ayrıl:-İF gel:-O+SF koyun+:Ed korku:YD yedeklen:-ZF hepsi:ÇD de uyuşturucu:TD zulüm:İ+BelD
biyliğinen çığa albay, köngön aydoogo kete berebi. K-132
pençe:İ+ÇD çık:-ZF al:-ZF boyun eğ:-SF zorluk:YD git:-ZF ver:-GZ+S

“Grişan’ın ağına düşenler aklın mantıklı yoluna düşerler mi, yoksa sürüden ayrılmak istemeyen koyunlar gibi korkuyla birbirlerini takip ederek uyuşturucu zulmünün pençesinden **çıkamayıp**, boyun eğdikleri güdüme mi girerlerdi.”

Sarayın biyik dubalının içkeri cagında emne bolup catkanın bile albay kütö berdi. K-180
Saray:TD yüksek duvar:İ+TD iç:YG yan:İ+BD ne ol:-ZF yat:-SF+İ+BD bil:-ZF al:-ZF bekle:-ZF ver:-BGZ
“Sarayın yüksek duvarlarının iç yanında neler olduğunu **bilemeden** beklemeye devam etti.”

Aalam meykini çeksiz bolso da alarga tar körünör, cerde cetişe albaganına öz dumagın
Alem düzlük:İ sınır:O ol:-Ş da o:Ç+YD dar görün:-GZ yer:BD yetiş:-ZF al:-O+SF+İ+YD öz arzu:İ+BelD
artıp tutup boorukerlikke tayınar bolso dep sen azap tartkan cerdin özün
fazla tut:-ZF yardıma hazırlık:YD istekli ol:-Ş de:-ZF sen azap çek:-SF yer:TD kendi:İ+BelD
birin-çırın talkalap ciberüügö dayar turar. K-178
paramparça döv:-ZF gönder:-İF+YD hazır dur:-GZ

“Alemin düzlüğü sınırsız olsa da onlara dar görünecek, yeryüzünde **ulaşamadığına** kendi arzularından dolayı senin doğruluk dininin yayılması için uğruna işkence gördüğün dünyayı paramparça etmeğe hazır olacaktır.”

A sen bolson, Nazaryanın, oşonun barın ayıntap, kargap, naçarlardı, alsızdardı,
A sen ol:-Ş Nasranlı bu:TD hepsi:BelD suçla:-ZF, lanet:AF+ZF çare:O+Ç+BelD zayıf:Ç+BelD
dañktagiñ bar adam degen cırtkış ekeniñ, bizdin denebiz tuzsuz çaşay albagan
onurlandırma istek:İ var insan de:SF yırt:-FA ol:-SF+İ+BelD Biz:TD vücut:İ tuz:O yaşa:-ZF al:-O+SF
siñarı adam soğuşsuz çaşay albay turganın bilbey, büt baarıga, bardık cerge.
benzer:İ adam savaş:O yaşa:-ZF al:-ZF dur:-SF+İ+BD bil:-O+ZF bütün her şey:YD her yer:YD
caşkılık kaalaysiñ. K-165
iyi:AA iste:-ŞZ+ŞE

“Sana gelince, Nasranlı, bunların hepsini suçlayıp lanetliyor, zayıfları onurlandırmak istiyorsun. İnsanın bir yırtıcı olduğunu, bizim vücudumuzun tuzsuz **yaşayamaması gibi**, insanların savaşız yaşayamadığını bilmeden, bütün her şeye, her yere iyilik istiyorsun.”

Al tuurasında köp oyloodum, uktay albadım. K-168
Bu konu:İ+BD çok düşün:-BGZ uyu:-ZF al:-O+BGZ
“Bu konuda çok düşündüm ve **uyuyamadım.**”

Emne için uşul tünü esine tüşkönün Avdiy özü da tüşünö albadı. K-183
Ne için bu gece akıl:İ+YD düş:-SF+İ+BelD Avdiy kendi:İ de düşün:-ZF al:-O+BGZ
“Niçin bu gece aklına geldiğini Avdiy de **anlayamadı.**”

Oşon için bul eki börünü atıp alarınan kümön sanagan cok. K-322
O:TD için bu iki kurt:BelD at:-ZF al:-SF+İ+ÇD şüphe say:-SF yok
“Onun için bu iki kurdu **vurabileceğinden** şüphe etmiyordu.”

Küyütün sırtka söz menen çığara albasa da süylöörü tili çok bolso da canıbardın içi
 Acı:İ+BelD dış:YD söz ile çıkar-:ZF al-:O+Ş da söyle-:İF+İ dil:İ yok ol-:Ş da hayvan:TD iç:İ
calındap örttönüp catpayı. K-285
 alev:AF+ZF yan-:ZF yat-:ŞZO+S
 “Acısını dışarı sözle **çıkaramasa** da söylemeye dili olmasa da hayvanın içi alev alev yanmıyor muydu?”

1.2.1.2.2. Yeterliliği bildiren *al-* fiili, şekil itibarıyla tarz ifade eden *al-* fiiline benzer. Fakat söz konusu fiil, yeterlik ifadeli fiilden farklı olarak esas fiil köküne sadece -p zarf-fiil ekiyle bağlanır. -p zarf-fiil ekinin eklenmesiyle oluşturulan birleşik yapı *kendisi için yapma ve başkası için yapma* anlamlarını ifade eder. İkisi arasındaki anlam ayırtısını ise, yapılarındaki çatı ekleri sağlar. Eğer esas fiil yalın, edilgen, dönüşlü veya işteş yapıdaysa *kendisi için, kendi lehine*; ettirgenlik eklerini almışsa genellikle *başkası için* veya *başkası lehine* anlamlarını ifade eder. TT’de bu şeklin bir karşılığı yoktur.

1.2.1.2.2.1. *al-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman bazen esas fiilde ifade edilen hareketin öznenin lehine veya kendisi için yapıldığını bildirir (Yoldaşev,1965,83).

Özü turganda biz akçanı küröp alabız. K-106
 Kendi:İ dur-:ZF biz para:BelD küre-:ZF al-:GZ
 “Kendisi olduğu müddetçe biz parayı **küreriz.**”

Satıp aldım.
 Sat-:ZF al-:BGZ
 “(kendim için) satın aldım.”

bolup aluu
 ol-:ZF al-:İF
 “(herhangi birisi tarafından) oluvermek, yapılmak”

Kılıp aldım.
 Kıl-:ZF al-:BGZ
 “(kendim için) yaptım”

Tondorubuzdu alıp alğanıbz cakşı bolgon eken. K-281
 Palto:Ç+İ+BelD al-:ZF al-:SF+İ iyi ol-:BsizGZ i-:BsizGZR
 “Paltolarımızı **almamız** çok iyi olmuşmuş.”

Aytayın degeniñi anan bilip alabız, azır dokumentiñdi körsöt. K-188
 Söyle-:E de-:SF+İ+BelD sonra bil-:ZF al-:GZ şimdi dokuman+:İ+BelD göster-:E
 “Anlatacağım dediğini sonra **öğreniriz**, şimdi evraklarını göster.”

Cara tartılğan maldı öçügö cep algandan kiyin ekö böltürüktörü akırkı colu kirip
 Yara çekil-:SF hayvan:BelD öç:YD ye-:ZF al-:SF+ÇD sonra iki:İ yavru:Ç+BelD sonra:A defa gir-:ZF
ketken cerdi közdöy cönöp berişçü. K-320
 git-:SF yer:BelD tarafa yönel-:ZF ver-:BGZ
 “Parçaladıkları hayvanları öçle **yedikten** sonra ikisi yavrularının son defa girdikleri yere giderlerdi.”

Baarı candanıp kurgatıp algan nandarın, konservanı cep, anan Calpak-Sazga barganda
 Hepsi canlan-:ZF kuru-:ZF al-:SF ekmek:Ç+İ+BelD konserve:BelD ye-:ZF sonra Calpak Saz:YD var-:ZD
cırgap ısıık tamak içişerin aytıp, kıyaldana cırgap kalıştı. K-135
 zevkle sıcak yemek ye-:SF+Ç+İ+BelD söyle-:ZF hayal kur-:ZF zevklen-:ZF kal-:BGZ
 “Hepsi canlanıp, **kurutmuş oldukları** ekmeklerini ve konservelerini yiyip, Calpak Saz’a vardıklarında zevkle bir sıcak yemek yiyeceklerini söylerken, bunun hayaline dalmışlardı.”

Oşon üçün eñ obolu uşunu bütürüp alganım oñ. K-206
 O:TD için en önce:İ bu:BelD bitir-:ZF al-:SF+İ doğru
 “Onun için ilk önce bu işi **halletmem, bitirmem** doğru olur.”

Erkindikti adam bañgi mas bolgondo gana körö alat. K-129
 Özgürlük:BelD insan esrar sarhoş:İ ol-:ZF yalnız gör-:ZF al-:GZ
 “Özgürlüğü insan yalnız esrar sarhoşu olduğunda **bulabilir**.”

Anı sen uşintip añgemeleşüü menen gana uzarta alasıñ. K-160
 O:BelD sen böyle hikâye anlat-:İF ile sadece uzat-:ZF al-:GZ
 “Onu sen sadece böyle hikâye anlatarak **uzatabilirsin**”

1.2.1.2.2. *al-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman esas fiilde ifade edilen hareketin başkasının lehine veya başkası için yapıldığını bildirir (Kirchner,1998,349):

Kurcuña sala kelgen suludan atka birtke cedirip alsa bolmok, anı casagan cok. K-227
 Hurç:İ+YD sal-:ZF gel-:SF yulaf:ÇD at:YD biraz ye-:Et+ZF al-:Ş ol-:GZ o:BelD yap-:SF yok
 “Hurcunu koyduğu yulaftan ata biraz **yedirse** olurdu, onu da yapmadı.”

Grişandin taasirinen tigilerdi suurup aluu üçün. K-137
 Grişan+:TD tesir+:İ+ÇD diğer+:Ç+:BelD kurtar-:ZF al-:İF için
 “Grişan’ın tesirinden diğerlerini **kurtarmak** için.”

1.2.1.2.3. *al-* tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında esas fiilde ifade edilen hareketin aceleyle, birden bire yapıldığını bildirir:

Mariya içten sızılıp üşürüp aldı (Kudaybergenov,1980,341)
 Mariya iç:ÇD sız-:ZF nefes al-:BGZ
 “Mariya derinden bir **nefes aldı**.”

Soke kaldastay berip Cıpardın sıtasın tögüp aldı (Kudaybergenov,1980,341)
 Soke telaşlan-:ZF ver-:ZF Cıpar:TD sıta:İ+BelD dök-:ZF al-:BGZ
 “Soke telaşından Cıra’ın sıtasını döktü.”

Avdiy eki cagın karanıp catıp, özünçö bırs küliüp aldı. K-185
 Avdiy iki yan:İ+BelD bakın-:ZF yat-:ZF kendi:AA birden gül-:ZF al-:BGZ
 “Avdiy iki yanına bakınırken birden **gülüverdi**.”

1.2.1.2.4. *al-* tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında zaman bazen esas fiilde ifade edilen hareketin bir defalığına yapıldığını bildirir:

İsus dem alıp aldı da andan arı uladı. K-168
İsa nefes al-:ZF al-:BGZ ve o:ÇD sonra ula-:BGZ
“İsa biraz nefes **aldı** ve ardından ekledi.”

Sakalın kaltırgan alsız kolu menen akırın sılap, akırın cötölüp aldı. SK-44
Sakal-:İ+BelD titre-:SF hal:O el:İ ile sıvazla-:ZF ardından öksür-:ZF al-:BGZ
“Sakalım titreyen halsiz eli ile sıvazlayıp ardından **öksürdü**.”

Tiyakta Grişan degen biröo bütün kokustatıp alıptır. K-118
Öte taraf:BD Grişan diye biri ayak:İ+BD tesadüfen al-:BsizGZ
“Öteki tarafta Grişan diye biri ayağını **kırmış**.”

Al kantip alıp alğanın kim bilsin, aytör, bir emes, eki agregat alıp alğan. K-241
O nasıl al-:ZF al-:SF+İ+BelD kim bil-:E kısacası bir değil iki jeneratör al-:ZF al-:BsizGZ
“Onu nasıl aldığımı kim bilsin, kısacası, bir değil iki jeneratör **almış**.”

Baarının kuralın cıynap aldı da, attardın üstündöğü eer kaştarına ildi. K-72
Hepsi:TD silah:İ+BelD yığ-:ZF al-:BGZ at:Ç+TD üst:İ+BD+A eyer kaş:Ç+İ+YD tak-:BGZ
“Hepsinin silahımı **topladı** ve atlarının üstündeki eyer kaşlarına taktı.”

Eylemin bir defalığına yapıldığını *koy-* tasvir fiili de ifade edebilir. Kullanımları sırasında birbirine benzer gibi görünseler de aralarında ince anlam ayırtıları vardır. *al-* tasvir fiili, bir defalık işlevinde kullanıldığında da anlamca özneye yönelme söz konusudur. Ancak bu işlevdeyken yerine *koy-* tasvir fiili getirilirse yine bir defalık anlamı ortaya çıkar ama yön ifadesi ortadan kalkar.

alıp aldı “(kendisi için) aldı” ; *alıp koydu* “(hızlıca bir defada) aldı”

1.2.1.2.5. *al-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığı zaman bazen herhangi bir hareketi değil de bir durumu bildirir.

Silerge okşogon şümşüktör vagonun tübüünö caşınıp alıp, meni atkan. K-190
Siz:Ç+YD benze-:SF alçak:Ç vagon:TD dip:İ+YD saklan-:ZF al-:ZF ben:BD at:BGZ
“Sizin gibi alçaklar, vagonun dibine **saklanarak** bana ateş ettiler.”

Kaşardın artındağı kırğa olturup alıp, Akbara kayradan sozolino ulup, Taşçaynar anı
Ağıl:TD arka:İ+BD+A kır:YD otur-:ZF al-:ZF Akbara yeni:ÇD uzun uzun ulu-:ZF Taşçaynar o:BelD
kürüldögön coon ünü menen koştop kirdi. K-319
gürülde-:SF yoğun ses:BelD ile birle-:ZF gir-:BGZ
“Ağılların arkasındaki sırta **oturarak**, Akbara yeniden uzun uzun ulumaya, Taşçaynar da onu bastıran kalın sesiyle ona katılmaya başladı.”

Sıngan bütün booruna katıp alıptır. K-179
Kırık ayak:İBD karın:İ+YD kat-:ZF al-:BsizGZ
“Kırık ayağını karnına **çekmiş**.”

Guram Dcohadzenin işenimine kirip, ann can cigitterinin biri bolup alat. K-64
Guram Dcohadze:TD işenim:İ+YD gir-:ZF o:TD can yiğit:Ç+İ+TD bir:İ ol-:ZF al-:GZ
“Guram Dcohadze’nin güvenini kazanıp onun can dostlarından biri **olur**.”

Sarı ooz Lyonka taptakır köziin aça albay kalıptır. K-96
 Sarı ağız Lyonka bitkin göz:İ+BD aç:-ZF al:-ZF kal:-BsizGZ
 “Sarı ağızlı Lyonka da bitkin, yorgun gözünü **açamaz** olmuş.”

Cüp börü Akbara menen Taşçaynar al tiünü adamdar eelep algan ünkürünö cakındap
 Çift kurt Akbara ile Taşçaynar o gece adam:Ç sahiplen:-ZF al:-SF yuva:İ+YD yaklaş:-ZF
kelatkanın sezgendey süylödü Avdiy. K-213
 gel:-SF+İ+BelD sez:-SF+Ed söyle:-BGZ Avdiy
 “O iki kurt Akbara ile Taşçaynar’ın o gece insanların **sahiplendiği** yuvalarına yaklaştıklarını sanki sezmiş gibi söylemişti Avdiy.”

Kesarlırsız düynö caşay albayt, alarsız biröönün biyliği menen başkanın kulduğı karmalıp
 Sezar:Ç+O dünya yaşa:-ZF al:-GZO o:Ç+O biri:İ+TD bey:AA+İ ile başka:İ+TD kul:AA+İ yakalan:-ZF
tura albayt, a sen cañı tarih dep öz oyunan çıgarıp algan nerseni elge cayam degen
 dur:-ZF ol:-GZO a sen yeni tarih diye kendi düşünce:ÇD çıkar:-ZF al:-SF şey:BD halk:YD yay:-GZ de:-SF
araketin beker. K-164
 hareket:İ boş.

“Sezarsız dünya olmaz. Onlarsız birinin beyliği ile diğerinin kulluğu olmaz. Ancak senin yeni tarih diye kendi düşüncenden **çıkardığın** şeyleri halka yaymaya kalkışman boş bir uğraştır.”

1.2.1.3. al- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

Kırgız Türkçesinde olumsuz yeterlilik -BA-/BO- olumsuzluk ekleriyle yapılmaktadır. Tasvir fiilinin üzerine gelen bu ekler bir işin yapılamayacağını bildirir. Şeması şu şekildedir:

{[EF + ZF] [TF + O (-BA-/BO-) + Kip Eki (K)]}

Türkiye Türkçesinde ise yeterlilik fiilinin olumsuz yapısı -AmA- ekiyle yapılmaktadır. *bil-* fiili sadece olumlu yapılarda kullanılmaktadır. Ağızlarda olumsuzluğun *bil-* fiiliyle de yapıldığı görülse de yazı dilinde böyle bir kullanıma çok az rastlanmaktadır.

Bu keypi caştıgına ança körk koşo albasa da, kudayı momun kılıp körsötçü. K-39
 Bu görünüş:İ gençlik:İ+YD o kadar fazla güzellik kat:-ZF al:-O+Ş da kara kıl:-ZF göster:-ŞZH
 “Bu görünüşü gençliğine o kadar fazla bir güzellik **katamasa** da (Allah tarafından) onu mütevazı gösteriyordu.”

Oşon için men **unçukpay koyo albaym**, sebebi çındık men cakta. K-138
 O:TD için ben sus:-ZF koy:-ZF al:-O+GelZ sebep:BD doğru:AA ben yan:BD
 “Onun için ben **susmayacağım**, çünkü doğruluk benim yanımda.”

Menden kutulup kete albaysınar! K-190
 Ben:ÇD kurtul:-ZF git:-ZF al:-GZO
 “Benden **kaçamazsınız, kurtulamazsınız!**”

Emnelikten ekenin tüşündürüp bere albaym. K-63
 Neden ol:-SF+İ+BelD anla:-ZF ver:-ZF al:-O+ŞZ
 “Neden olduğunu **anlatamam.**”

1.2.2. bar-

1.2.2.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *kımıldamak, yürümek, hareket etmek, yürüyüp gitmek, varmak* (Yudahin,1998,I,86) anlamlarında kullanılır. Türkiye Türkçesinde var- şeklinde kullanılan bu fiil, *erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak; belli bir duruma veya düzeye gelmek; hoş olmayan bir sona ermek; bir şeyi iyice anlamak veya duymak; acımadan, çekinmeden yapmak; (kadın) evlenmek; bir durumdan başka bir duruma geçmek* (TS,1998,II,2332) anlamlarında kullanılır.

Kök hâlinde geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak ilk defa Orhon Yazıtları'nda görülmektedir. *ol yergerü barsar türük bodun ölteçi sen* 'O yere doğru gidersen, (ey) Türk halkı, öleceksin!' BK K-6 (Tekin,1988,30); *barıgsa-*: 'gitmeyi arzu etmek' KP 68,9 (Gabain,1995,59). Tasvir fiili olarak da yine bu dönemde örneklerine rastlanmaktadır. *uça bar-*: vefat etmek, ölmek (harf.uçup gitmek), KT D-16 (Tekin, 2000, 100) vs.

Ekin tarihî gelişimine göz atıldığında birtakım değişikliklere uğradığı görülmektedir. Ön ses /b/ Anadolu, Azerbaycan ve Gagavuz Türkçesinde /v/ olmuştur. Diğer lehçelerde ise Uyg., Trkm., KTat., Kum., Bşk., Kara-Bal., Kzk, Nog., KKal., Tat., Özb., *bar-*; Hak., Alt., Leb., Şor, Koyb., Çul. *par-* ; Çuv. *pır-* (Sevortyan, 1978, 64) şeklinde görülmektedir.

V. İ. Abaev, Oset dilinin tarihi etimolojik sözlüğünde *bar-* fiilinin eski dönemlerden beri *atın üzerinde, atla gitmek* anlamında İran dillerinde kullanıldığını belirtmektedir (Sevortyan, 1978, 65).

Malov'a göre *bar-* fiili eski dönemlerde /p/ ileydi (par-). Şçerbak da Malov'la aynı görüştedir. Ramstedt, Moğolca *bara-* ile akraba olan *bar-* fiilini *ba- köküne dayandırmaktadır. Räsänen de *bar-* ve *bara-* fiillerinin benzerliğine sözlüğünde yer vermiştir (Sevortyan, 1978, 65).

1.2.2.2. Kullanılışı ve İşlevleri

bar- tasvir fiili, -A/-O/-y ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanılır. Genellikle geçişli fiillerle kullanılır. Bu birleşme sırasında kazandığı işlevler şunlardır:

1.2.2.2.1. -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman esas fiilde ifade edilen eylemin başlama anından itibaren oluşumu ve gelişimini bildirir. Bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildiren fiillerle birlikte kullanılır. Örneğin hastayken iyileşmek gibi. Başka fiillerle kullanılmaz (Yoldaşev,1965,74).

‘Künü bütökön apendi’ dep mskuldap turdu, prokurator emne münça sozot, bütör işti tez ele
Gün:BelD bit-:SF serseri de-:ZF uzat-:ZF dur-:ŞZH vali ne bu:Eş uzat-:ŞZ bit-:SF iş:BelD çabuk
bütürböybü narı, kün da ısıp barat, tüşkö çeyin Kaşka-Döbödüğüünüün barı kuykalanıp
bitir-:ŞZO+S hatta güneş de ısın-:ZF git-:ŞZ öğle:YD kadar Kaşka Tepesi:BD+A+TD hepsi kavrul-:ZF
kalmay boldu dep, keyip turdu. K-180

kal-:SF ol-:BGZ de-:ZF sabırsızlan-:ZF dur-:BGZ

“ ‘Günü biten serseri’ diyorlardı, vali neden bu kadar uzatıyor, bitecek işi çabuk bitirmiyor, hatta güneş de **ısınyor**, öğleye kadar Golgotha tepesi kavrulacak deyip sabırsızlanıyorlardı.”

Taşçaynar bököndördün kekirteğine caralğan kancar, al bir çalıp ötkön bökön kanatın
Taşçaynar sayga:Ç+TD gırtlak:İ+YD yaratıl-:SF hançer o bir çal-:ZF geç-:SF sayga kanat:İ+BelD
karga çapkılğan kızıl barende öñdönüp, kan çaçıratıp barıp kulayt. K-21

kar:YD vur-:SF kızıl barende benze-:ZF kan sıçrat-:ZF git-:ZF yuvarla-:GZ

“Taşçaynar, saygaların gırtlığı için yaratılmış bir hançerdi. O bir çalmayla geçen saygaların kanatlarını kar üzerine tırpanlar, kan **sıçratarak** yuvarlardı.”

Avdiydi koldon alıp, tordun tübüünö cetelep bardı. K-190

Avdiy:BelD el:ÇD al-:ZF hücre:TD dip:İ+YD it-:ZF git-:BGZ

“Avdiy’i elinden tutup hücrenin dibine **götürdü**.”

Tün carımı ooy şatıratıp kelgen caan bastap barat. K-180

Gece yarı:İ sağanak hal:İ+BD gel-:SF yağ-:SF azal-:ZF git-:GZ

“Sağanak halindeki yağmur azalarak, sepelemeye **başlar**.”

1.2.2.2.2. -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman esas fiilde ifade edilen eylemin, olayın bitişini bildirir (Sevortyan,1978,65). Konumu değişen, bitmişlik ifade eden fiillerle (çık-, gir-, bin-, in-, vs.) kullanılarak hareketin, olayın bittiğini veya tamamlanmak üzere olduğunu bildirir (Yoldaşev,1965,74).

Köp uzabay cetip barıştı. K-107

Çok uza-:ZF yet-:ZF var-:BGZ

“Çok geçmeden **vardılar**.”

Badaldı kaday aralay çapkanın sezgen da cok, üñkürgö uçup cetip, içine kirip bardı. K-235

Çalılık:BD nasıl arala-:ZF dal-:SF+İ+BelDsez-:SF de yok in:YD uç-:ZF yet-:ZF iç:İ+YD gir-:ZF var-:BGZ

“Çalılığa nasıl daldığını bilemeden inden içeri uçarcasına **girdi**.”

Metro menen borbordun ortosuna een-erkin cetip bardım. K-54

Metro ile başkent:TD orta:İ+YD serbest:Eş yet-:ZF var-:BGZ

“Metro ile başkentten ortasına serbestçe **ulaştım**.”

Keçke-cüük canağı Calpak Saz degen stantsiyaga cetip barabız. K-122

Akşam:YD yanak:İ Calpak Saz de-:SF istasyon:YD yetip var-:GZ

“Akşama doğru Calpak Saz denilen istasyona **ulaşırız**.”

Altı ay kütörmün, altı ayda kelbeseñ on eki miñ kol alıp, özüm cetip baramın, balam. TM-125
 Altı ay bekle-:GZ altı ay:BD gel-:O+Ş on iki bin asker al-:ZF kendi:İ yet-:ZF var-:GZ çocuk:İ
 “Altı ay beklerim, altı ayda gelmezsen on iki bin asker alıp, kendim **yetişirim** çocuğum.”

Bul öydö-tömön kattagan şopurlardı aşkanalardıñ biri ele, küügümdöngön zalına kirip barıp
 Bu ileri geri yürüyen şoför:Ç+BelD aşhane:Ç+TD bir:İ i-:BGZ loş salon:YD gir-:ZF var-:ZF
kire berişke cakın üstölgö otura bergende ele art çağınan Bazarbaydın ünü kulağına
 gir-:ZF ver-:İF+YD yakın masa:YD otur-:ZF ver-:ZF arka taraf:İ+ÇD Bazarbay:TD ses:İ kulak:İ+YD
uguldu. K-314
 duyul-:BGZ

“Burası gelen giden şoförlere ucuz yemek sağlayan aşhanelerden biri idi. Loş salona **girip**, girişe yakın bir masaya oturunca arkasından Bazarbay’ın sesi kulağına geldi.”

Kaçan deseñ oşondo cetip barışka, senin karamağındığı boluşka men dayarmın. K-204
 Ne zaman de-:Ş o zaman yet-:ZF git-:İF+YD sen:TD emir:İ+BD ol-:İF+YD ben hazır:B
 “Ne zaman dersen o zaman **gelmeye** ve senin emrinde olmaya hazırım.”

1.2.2.2.3. -p zarf-fiil ekiyle birlikte kullanıldığında esas fiilde ifade edilen eylemin, konuşandan uzaklaşarak başka tarafa yönelişini bildirir (Kudaybergenov,1980,336; Yoldaşev,1965,74).

Bu fiil tek başına kullanıldığı zaman zaten anlamında bir yön ifadesi vardır. Tasvir fiili olarak kullanıldığında da bu yön ifadesi esas fiile belli bir noktadan uzaklaşma, başka tarafa yönelme anlamını kazandırır.

Studentterdin arasındaki krujokko cetekçilik kılıu için alıp barat. (Kudaybergenov,1980,336)
 Öğrenci:Ç+TD ara:İ+BD+A dernek:YD rehber:AA kıl-:İF iş:İ+BelD al-:ZF git-:GZ
 “Öğrencilerin arasındaki derneğe rehberlik etme işini **alır**.”

Elep-celep bolup eki kündö cetip kelip, oorukananın canındaki laboratoriyanın
Sabırsızlan-:ZF ol-:ZF iki gün:BD yet-:ZF gel-:ZF hastane:TD yan:İ+BD+A laboratuvar:TD
koroosundığı taanış üygö cetip barsa, eşik bek, alakanday kagaz kıştırılıp turat. K-205
bahçe:İ+BD+A tanı-:SF ev:YD yet-:ZF git-:Ş kapı sağlam bükiil-:SF kağıt sıkıştırıl-:SF dur-:GelZ
 “Büyük bir sabırsızlıkla iki günde hastanenin yanındaki laboratuvar bahçesindeki o tanıdık eve **ulaşırsa**, kapıyı kapalı ve ufak bir kâğıt parçası kıştırılmış olarak bulacaktı.”

bar- tasvir fiili, esas fiildeki eylemin sürekliliğini bildirmesinin yanında yukarıda da bahsedildiği gibi herhangi bir noktaya doğru yönelme, ilerleme anlamlarını da beraberinde bildirir. Ancak birleşmelere “süreklilik” anlamı kazandıran *ber-*, *cat-*, *cür-*, *otur-*, *tur-*, ve *ber-* fiillerinde bu yöneliş anlamını katma özelliği yoktur.

1.2.2.2.4. Hareket belirli bir zamanda geçiyorsa ve süreklilik bildirilmek isteniyorsa birleşik fiilin kadrosuna *cat-* fiili eklenir. Bu durumda önceki parçacıklar zarf-fiillerin -A/-O, -y ve -p şekillerini, sonraki parçacık ise zaman eklerini alır.

Anı Taşkenge *cönöp baratkan* poyezddin perronunan taptım. K-51
 O:BelD Taşkent:YD yönel-:ZF git-:SF tren:TD peron:I+ÇD bul-:BGZ
 “Onu Taşkent’e **giden, gitmekte olan** trenin peronunda buldum.”

Eğer *bar-* fiilinin yerine *kel-* kullanılırsa, o zaman hareketin bir taraftan konuşulan zamana doğru ya da herhangi bir sınıra yaklaştığını bildirir.

Egin bışıp baratat. / *Egin bışıp kelatat.* (Kudaybergenov, 1980, 337)

Eldin turmuşu cakşırıp baratat. / *Eldin turmuşu cakşırıp kelatat.* (Kudaybergenov, 1980, 337)

1.2.2.3. *bar-* Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

bar- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE

1.2.3. başta-

1.2.3.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *başlamak*; *başta geçmek*, *rehberlik etmek*; *ayakkabının alt kısmını tamir etmek*, *kunduraya yeni yüz yapmak* (Yudahin,1998,I,96) anlamlarında kullanılır. Türkiye Türkçesinde başla- şeklinde kullanılan bu fiil, *bir işe girişmek*, *harekete geçmek*; (nsz) *çalışılır*, *işler*, *yürür duruma girmek*; *olmak*, *oluşmak*, *ortaya çıkmak*, *doğmak*; *görünmek*; *etkisini göstermek*; *hoş olmayan bir davranışa koyulmak*'(TS,1998,I,239) anlamlarında kullanılır.

başta- fiili, baş isim kökünün üzerine +la- isimden fiil yapma ekinin getirilmesiyle oluşmuştur (baş+la->başla-). Kırgız Türkçesindeki ses uyumlarının etkisiyle benzeşme sonucu başla>başta şeklinde bir yapı ortaya çıkar. Bu yapının ilk olarak Orhon Yazıtları'nda kullanıldığı görülmektedir: *başlayu kırkız kaganıg balbal tiktim*. “Önce Kırgız hakanını balbal olarak diktim” BK D-20, (Tekin,1988,44); *men iniligü bunça başlayu kazganmasar Türk budun ölteçi erti...* “Ben erkek kardeşimle beraber bu kadar önderlik edip çalışmasa ve muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi.” BK D-33, (Tekin,1988,48) kullanıldığı görülmektedir. *başla-* fiili burada bugünkü gibi *bir işe başlamak*, *girişmek* vs. değil; *öncü*, *lider*, *önder*; *önce* anlamında kullanılmıştır.

başta- fiilinin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az., Bşk., Tat., Trkm. *başla-*; Kzk. *basta-*; Özb. *başlä-*; Uyg. *başli-* (KTLS,1991,I,54); Yak. *bastā*; Koyb. *pasta*; Çuv. *pošla*, *pušla* (Räsänen,1969,65), Tuv. *başta-* (Palmbah,1955,87).

başta- fiilinin Eski Kırgızcada IX. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinmektedir (Clauson,1972,381-382). Tasvir fiili olarak Eski Türkçede görülmektedir: vırgar itgeli başla- ‘manastır yapılmaya başla-’ (Erdal,2004,410).

1.2.3.2. Kullanılışı ve İşlevleri

Esas fiile -A/-O,-y ve -p zarf-fiil eki yoluyla bağlanır. TT’de ise bu şekil, esas fiilin üzerine gelmiş ve yönelme ekini almış *-ma* isim-fiil eki ve *başla-* fiiliyle (*-maya başla-*) karşılanır.

başla- fiili, tasvir fiili olarak kullanıldığında tek başına kullanımındaki anlamını korur. Bu durum, *başla-* fiilinin tasvir fiili olmadığı düşüncesini ortaya çıkarabilir. Ancak bir fiilin tasvir fiili olabilmesi, kendisinden önceki fiilin zarf-fiil eklerinden birini almış olmasına bağlıdır. Eğer fiil, zarf-fiil eki almamışsa o zaman rahatlıkla esas fiil olarak adlandırılabilir. Eğer almışsa ve esas fiil konumunda ise, o zaman zarf-fiilli kısım *başta-* fiilinin niteleyicisi olur. Örneğin *...itter ürüp baştaştı*. “köpekler ürümeye başladı.” K-257, cümlesinde *ürüp* zarf-fiili, *başta-* fiilinin niteleyicisi değildir. Aksine *başta-* fiili “ürüme” işine girildiğini bildirmesi açısından esas fiilin niteleyicisidir. Esas fiili nitelediği için de tasvir fiili olarak rahatlıkla alınabilmektedir.

başta- tasvir fiili, işlev olarak, kendisiyle bağlantı kurulan hareket bildiren cümlelerin gelişimlerini tasvir etmez, sadece eylemin başlangıcını, olayın başladığını bildirir:

Oşondon kiyin gana al kümön sanoonun oor, açuu daamin sezip baştadı. K-270
O:ÇD sonra tekrar o şüphe et-:İF+TD ağır acı tat:İ+BelD duy-:ZF baş:AF+BGZ
“Ondan sonra tekrar o, şüphe etmenin ağır ve acı tadını **duymaya başladı.**”

Kış kirip kelgendey ızgaarluu şamal cürüp baştadı.
kış gir-:ZF gel-:BsizGZ+Ed soğuk rüzgar es-:ZF baş:AF+BGZ
“Sanki kış geri gelmiş gibi iliğe işleyen bir rüzgar **esmeye başladı.**”

Koroodo kayradan dürbölöñ tüşüp, itter ürüp baştaştı. K-257
Bahçe:BD sonra:ÇD düş-:ZF köpek:Ç ürü-ZF baş:AF+BGZ
“Ağılın bahçesindeki köpekler de sonradan **ürümeye başlamıştı.**”

Boston unçukpay töşöktön turup, karañgıda kiyine baştadı. K-257
Boston ses:O+Eş yatak:ÇD kalk-:ZF karnlık:BD giy-:ZF baş:AF+BGZ
“Boston sessizce yataktan kalkıp karanlıkta **giyinmeye başladı.**”

Puşkin muzeyine cıtıragan maşineler kele baştadı. K-56
Puşkin Müze:İ+YD parla-:SF makine:Ç gel-:ZF baş:AF+BGZ
“Puşkin Müzesine parlayan makineler gelmeye başladı.”

Emi ok çırıldap kelip, cakın tüşö baştadı. SK-6
Şimdi ok vızıl-da-:ZF gel-:ZF yakın düş-:ZF baş:AF+BGZ
“Şimdi ok vızıldayarak yakına **düşmeye başladı.**”

Çoro balanın atası cöniündö akarat kılıp, Kökönü küydürö baştadı.
Çoro çocuk:TD baba:İ hak:İ+BD hakaret et-:ZF Kökö:BelD kızdır-:ZF baş:AF+BGZ
“Çora çocuğun babası hakkında hakaretler yağdırarak, Kökö’yü **kızdırmaya başladı.**”

Tülkü tuş-tuş caka kaçıp biriñerden-biriñerge barıp uruna baştayt. KŞ-83
Tilki her yöne kaç-:ZF bir:İ+ÇD bir:İ+YD git-:ZF vur-:ZF baş:AF+GZ
“Tilki her yöne kaçıp birinizden birinize gidip çarpmaya başlar.”

1.2.3.3. başta- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

başta- tasvir fiili, esas fiilin niteleyicisi olarak bir hareketin başladığını bildirir. İşlev olarak yeni başlayan bir hareketi ifade ettiği için de hareketin öncesini tahmin etmek ve ona göre olumsuz bir yapıda kullanmak pek uygun düşmeyeceğinden olumsuz yapıda kullanılmamaktadır.

1.2.4. ber-

1.2.4.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde, *vermek, bir defa vermek; üzerine vermek* anlamlarında kullanılır. Ancak *baş fiilin geçen zaman gerondifi ile birlikte yardımcı fiil sıfatıyla işin başka bir şahsın tevkili ile yahut onun için yapıldığını ve iş neticesinin asıl iş gören şahsa değil de diğer bir şahsa yöneldiğini de ifade eder* (Yudahin,1998,I,107). Türkiye Türkçesinde ver- şeklinde olan bu fiil, *(üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi) birisine ulaştirmek, iletmek; bırakmak veya bağışlamak; ondan bilmek, atfetmek; (düşünce veya bilgi anlatan şeyler için) başkalarına iletmek, bildirmek; döndürmek, çevirmek, yöneltmek; herhangi bir duruma yol açmak; (eğlenceli toplantı) düzenlemek, konuk çağırıp ağırlamak; (sanatçı) topluluk önünde sanatını göstermek, icra etmek; satmak; biriyle evlendirmek; ödemek; yaymak; ürün üretmek; herhangi bir şey ortaya çıkarmak, oluşturmak; hepsini herhangi bir duruma sokmak; sahip olmasını sağlamak; (bir şey üzerinde) etki yapmak, biçimini değiştirmek; tespit etmek; kazandırmak, katmak; ayırmak, harcamak; dayamak; (yar) kök veya gövdelerin sonuna -ı (-i, -u, -ü) zarf-fiil eki ile eklendiğinde tezlik bildirir; dilek bildiren birleşik fiiller yapar* (TS, 1998, II, 2343).

ber- fiili, esas fiil olarak ilk defa Orhon Yazıtları'nda görülmektedir: *yabgug şadıg anta birmiş*. “Yabgu’yu (ve) Şad’ı o vakit (onlara) vermiş” BK D-12, (Tekin,1988,40).

Fiilin tarihî gelişimine bakıldığında Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında iç ses /i/ nin /e/ olmasının yanında herhangi bir fonolojik değişikliğin olmadığı görülür. Bu fiilde ön ses /b/ güneybatı Türk lehçelerinden Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde /v/ olmuş, diğer lehçelerde ise /b/ şeklinde devam etmektedir. İç ses /e/ ise uzun süre /è/ olarak kullanılmıştır. XIII. Yüzyıldan itibaren Kıpçak grubunda *ber-/bër-* şekilleri görülmektedir. *talaga salı ber*. “Tanrı’ya **el aç**.: Tanrı için” (Clauson,1972,354-355). Tasvir fiili olarak da Orhon Yazıtları’ndan beri kullanıla gelmektedir. *kök teyeñin türüküme bodunuma kazganu birtim iti birtim...* “gök sincaplarını Türklerime ve halkıma **kazanıverdim, ediniverdim.**” BK K-12, (Tekin,1988,32). *it-i bir-*: “düzenleyivermek” KT D-1; *bas-a ber-*: “yardımcı olmak, destekleyivermek” T 38 vs. (Tekin,2000,100).

Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az., Kzk., Özb., Trkm. *ber-*; Bşk., Tat. *bir-*; Uyg. *bär-* (KTLS,1991,I,946); Yak. *bier-* (Vasiliev,1995,291); Çuv. *par-*

(Paasonen,1950,95); Alt. *per-* (Verbitskiy,1870,251); Şor. *per-* (Tannagaşeva,1995, 78); Tel. *per-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000,85)

1.2.4.2. Kullanılışı ve İşlevleri

ber- tasvir fiili hem -A/-O, -y hem de -p zarf-fiil ekleriyle kullanılabilir. Daha çok geçişli fiillerle kullanılmaktadır.

Clauson, *ber-* tasvir fiilinin esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı durumlarda, genellikle hareketin, başka birisinin lehine yapıldığını veya başka birisine yönlendirildiğini ifade ettiğini söyler (Clauson,1972,354-355). Hareketin sonuçlarının özneye değil, başka şahsa yönelik olduğunu göstermektedir.

Yudahin ise *ber-* tasvir fiiliyle ilgili şunları söyler: “-p zarf-fiili ile kullanıldığı zaman hareketin kararlılığını ve kesinliğini de ifade eder (Yudahin,1985,I,128). TT’de söz konusu şeklin bir karşılığı yoktur.

Tigi kitepti maga alıp ber.
Öteki kitap:BelD ben:YD al:-ZF ver:-E
“Öteki kitabı bana **ver**, **versene**.”

Uuluña ton alıp ber.
Oğul:İ+YD kürklü elbise al:-ZF ver:-E
“Oğluna kürklü elbise **al**.”

ber- tasvir fiili zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında şu işlevlere sahip olur:

1.2.4.2.1. -A/-O, -y şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında bazen hareketin yapılışının tezliğini, birden bireliğini de gösterir.

Karaşumkardın tomogusun tartıp alganda, al daldañdap kaçırıp sala berdi.
Karasungur:TD başlık:İ+BelD çek:-ZF al:-ZF o kanat:ZF çırp:-ZF sal:-ZF ver:-BGZ
“Karasungurun başlığını çekince, o kanatlarını çırparak **hemen saldırdı**.”

Ober bolso calgız özünö belgilüü bir ırdı ırdap koyo berdi. K-215
Ober i:-Ş yalnız kendi:İ+YD işaret:AA bir şarkı:BelD söyle:-ZF koy:-ZF ver:-BGZ
“Ober ise yalnız kendisinin bildiği bir şarkıyı **söyleyiverdi**.”

Akırında kütüröp kaçkan bököndördün kalñ tobu cayık tüzgö agılıp çiga bergende
Son:İ+BD kıtırdat:-ZF kaç:-SF sayga:Ç+TD kalabalık sürü:İ geniş düzlük:YD toplu:AA çık:-ZF ver:-ZF
atkiçtarga kepteldi. K-29
nişancı:Ç+YD sıkıştırıl:-BGZ
“Sonunda harıl harıl kaçan sayga sürüsü geniş düzliğe sürü halinde **çıkıverdiğinde** nişancılar tarafından sıkıştırıldı.”

Gülümkan beri burula bergende Bostongo al suu tolturgan aynektin arı cagınan karap
 Gülümkan geri:YD burul-:ZF ver-:ZF Boston:YD o su dol-:Et+SF cam:TD öte yan:İ+ÇD bak-:ZF
turganday, ireñ - başı bir başkaça buzula tüşkөndөy, biit dene-boyunan kaygının nuru
dur-:SF+Ed beniz:İ baş:İ bir başka:Eş bozul-:ZF düş-:SF+Ed biitün ten:İ boy:İ+ÇD kaygı:TD nur:İ
şoololanıp çıgıp catkanday körünüp ketti. K-297

alevlen-:ZF çık-:ZF yat-:SF+Ed görün-:ZF git-:BGZ

“Gülümkan geriye **dönüverdiğinde**, Boston’a o, su doldurulmuş bir camın öte yanından bakıyormuş gibi geldi. Benzi bir başka türlüydü, sanki bozulmuş gibiydi. Bütün vücudu kaygının nuru alevleniyormuş gibi görünüyordu, dökülüyormuş gibi görünüyordu.”

1.2.4.2.2. *ber-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığı zaman başkası için yapma veya başkasının yararına yapma anlamlarını ifade eder.

Al tiündө bir tüş körüpmün. Anan aytıp berem. K-149

O gece:BD bir düş gör-:BGZ sonra söyle-:ZF ver-:GZ

“O gece bir düş gördüm. Sonra **anlatırım**.”

Anan emne körgөнүн, emne cañı nerse ukkanın şaşpay aytıp beret. K-251

Sonra ne gör-:SF+İ+BelD ne yeni ise duy-:SF+İ+BelD acele et-:ZF söyle-:ZF ver-:GZ

“Sonra ne gördüğünü, yeni ne duyduğunu acele etmeden **anlatır**.”

Oşentip geologdor Tamanga ceterin cetiştı da ‘emi mundan arı ketçü coldu biz
Böyle:Eş jeolog:Ç Taman:YD yet-:SF+İ+BelD yetiş-:BGZ de şimdi bu:ÇD öte git-:SF yol:BelD biz
murda körbөгөнbüz, karta arkıluu gana bilebiz, oşonduktan cergiliktüü biröö bizge too
önceden gör-:BGZ harita vasıta:İ ile sadece bil-:ŞZ bu sebep:ÇD yer:AA biri:İ biz:YD dağ
arasında col körsötüp berse cakşı bolor ele’ dep turup kalıştı. K-222

ara:İ+BD yol göster-:ZF ver-:Ş iyi ol-:GZ i-:BGZ de-:ZF dur-:ZF kal-:BGZ

“Böylece jeologlar Taman’a varmasına varmışlardı da şimdi burdan öte gidecek yolu biz önceden görmedik, sadece harita vasıtasıyla biliyoruz, bu sebepten yerli biri bize dağ arasında yol **gösterirse** iyi olur’ diye durup kalmışlardı.”

Anlam açısından olumsuzluk ifade eden fiillerle kullanıldığında başkası için yapma veya başkasının yararına yapma ifadesiyle uygun düşmeyeceğinden, bu tür kullanımlarda sadece yön, yöneliş ifadesi vardır.

Karışkırlardı körüp, topozdor nöñkölөndөşüp, korkuldap, kaçıp beriştı. K-230

Kurt:Ç+BelD gör-:ZF manda:Ç böğrüş-:ZF korku:ZF kaç-:ZF ver-:BGZ

“Kurtları görüp, görünce, mandalar böğrüşerek korkuyla **kaçıştılar**.”

Emne üçün al krestke kerilip bergen kündön beri uzak kılımdardın içinde adam akılı tınçty

Ne için o haç:YD geril-:ZF ver-:SF gün:ÇD beri uzak asır:Ç iç:İ+BD insan akıl:İ rahatla-:ZF

albay kelet? K-174

al-:ZF gel-:ŞZ

“Niçin onun haça **gerildiği** günden beri asırlar boyu insan zihni durulmuyor?”

Duşmanıñdın bir kanatın kırıp berer, tuu tübünö turup... TM-124

Düşman:TD bir kanat:İ+BelD kır-:ZF ver-:GZ sancak:TD dip:İ+YD dur-:ZF

“Düşmanın bir kanadını **kırırverir**, sancağın dibinde durup...”

Stantsiyaya cetkende bul bizdi kızıl şapkeçenderge karmap beret. K-139
İstasyon:YD var-:SF+İ+BD bu biz:BelD kızıl şapkalı:Ç+YD yakala-:ZF ver-:GZ
“İstasyona varınca bu, bizi polislere **gammazlar, yakalatır.**”

Bul adam kaçan bolso özünö kadaydır eç cerde çok şarttardı tüziüp berüünü talap
Bu adam ne zaman ol-:Ş kendi:İ+YD nedendir hiçbir yer:BD yok şart:Ç+BelD düz-:ZF ver-:İF+BelD talep
kılıp kelatat. K-307
kıl-:ZF gel-:ŞZ
“Bu adam ne zaman olsa kendine nedense hiçbir yerde olmayan şartları **düzenlemeyi** talep ediyor.”

Cay keler zamat, Moyunkum kaydasın dep cortuuldap cürüüp beret eken, kara kuuray
Yaz gel-:SG zaman Moyunkum nerede:B de-:ZF yağmala-:ZF yürü-:ZF ver-:GZ i-:GZR peygamber çiçek:İ
kayerde kaday ösörün koyon catagina çeyin bilgen neme eken. K-77
nere:BD nasıl büyü-:SG+İ+BelD tavşan yatak:İ+YD kadar bil-:SF kişi i-:BsizGZ
“Yazın başında Moyunkum neredesin diye yağmalayarak **yürüyüverir** imiş, Bozkırdaki peygamber
çiçeğinin nerede nasıl büyüdüğünden, tavşan yatağına kadar bilirmiş.”

Sinedriondun ökümiün kaçan bekitip beret dep şaarda kütiüp catışat. K-147
Mahkeme:TD hüküm:İ+BelD ne zaman sağlamaş-:Et+ZF ver-:GZ de-:ZF şehir:BD bekle-:ZF yat-:ŞZ
“Mahkeme hükmünü ne zaman **onaylayacak** diye şehirde bekliyorlar”

1.2.4.2.3. -A/-O,-y zarf-fiil ekleri aracılığıyla bağlandığı durumlarda, esas fiilin ifade ettiği hareketin şartlara bağlı kalmadan, her şeye rağmen gerçekleştiğini ya da tekrar gerçekleşeceğini, tekrarlanacağını bildirir (Yoldaşev,1965,80; Yudahin,1985,I,128; Kudaybergenov, 1980, 333). Türkiye Türkçesinde söz konusu şeklin tam bir karşılığı yoktur.

-Al küniğö bara berip cadadı.
-O, her gün var-:ZF ver-:ZF yorul-:BGZ
“O, her gün **gide gide** yoruldu.”

Biyerde ekensiñ, ıras bolbodubu, -dedi Boston alakanı menen murutun sılay berip. K-261
Bura:BD i-:BsizGZ doğru ol-:O+BGZ+S de-:BGZ Boston avuç:İ ile bıyık:İ+BelD sıvazla-:ZF ver-:ZF
“-Buradaymışsın, çok iyi, dedi Boston avcuyla bıyığını **sıvazlayarak.**”

Anan oşol ordodo kala bergen boluçu. SK-49
Sonra o karargâh:BD kal-:ZF ver-:SF ol-:GZH
“Sonra o karargâhta **kalmaya devam etti.**”

Bul bütümiñön kiyyin İsus Nazaryaninge çığargan sottun ökümiün bekitip berüüsün
Bu kara:ÇD sonra İsa Nasıralı:YD çık-:SF mahkeme hüküm:İ+BelD sağlamaş-:Et+ZFver-:İF+İ+BelD
sinedriondun atman açık ele talap kılıp oturgan dinulama Kaiıfa menen emi cagımsız ker
mahkeme:TD ad:İ+ÇD aç-:FA talep kıl-:ZF otur-:SF baş rahip Kaıfa ile şimdi hoş ol-:O+SF kin
aytıspastığın oylop, aga da canı cay aldı. K-152
kavga:İ+BelD düşün-:ZF o:YD da can:İ rahatla-:ZF al-:BGZ
“Bu karardan sonra, Nasıralı İsa için verilen mahkeme hükmünü **onaylaması** ile birlikte, mahkeme adına
açıkça isteyen baş rahip Kaıfa ile aralarının düzeleceğini tahmin ediyordu ve bundan dolayı içi rahatlıyordu.”

-Kantip ele, kantip ele meni taambaybız deysiñer, ıya? –dep aldastay berdi. K-191
Nasıl nasıl ben:BelD tanı-:O+ŞZ de-:ŞZ de-:ZF çaresiz ol-:ZF ver-:BGZ
“-Nasıl, nasıl seni tanıyoruz diyorsunuz? diye **çaresizlikle kıvrandı.**”

-Eç kaday kıyınçılıkka karabastan ıldam *kete berebiz*.
 -Hiçbir zorluk:YD bak-:ZF çabuk git-:ZF ver-:GLZ
 “Hiçbir zorluğa bakmadan çabuk ve sonuna kadar yürümeye **devam edeceğiz.**”

Saraydın biyik dubalının içkeri cagında emnebolup catkanın bile albay
 Saray:TD yüksek duvar:İ+TD iç:YGE taraf:İ+BD ne ol-:ZF yat-:SF+İ+BelD bil-:ZF al-:ZF
kütö berdi. K-180
 bekle-:ZF ver-:BGZ
 “Sarayın yüksek duvarlarının iç yanında neler olduğunu bilemeden **beklemeye devam etti.**”

1.2.4.2.4. *ber-* tasvir fiili, emir kipinde olduğunda ve -A/-O; -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında hareketin yapılmasına izin verildiğini bildirir. Her ne kadar ilk bakışta bu işlevin emir ekinin işlevinden kaynaklandığı düşünülse de *ber-* tasvir fiilinin işleviyle emir ekinin işlevinin iç içe geçerek bu anlamı verdiği görülmektedir.

ayta ber.
 söyle-:ZF ver-:E
 “söyle, söylemeye devam et”

Ala ber.
 Al-:ZF ver-:E
 “almaya devam et”

-Eç kim bolboyt, tartınbay *kele bersin*.
 Hiç kimse ol-:O+GelZ çekin-:ZF gel-:ZF ver-:E
 “Hiç kimse olmayacak, çekinmeden **gelsin.**”

Kıyırık-süröngö alıp şaştasın ketirip artınan samsıy bergile. KŞ-83
 Bağırıtı yedek at:YD al-:ZF acele etme:İ+BelD getir-:ZF art:İ+ÇD dur-:ZF yürü-:ZF ver-:E
 “Bağırarak yedek atımı alıp acele ettirip ardından hiç **durmadan yürü.**”

Sen ayıçu sözüñdü ayta ber. K-67
 Sen söyle-:SF söz:İ+BelD söyle-:ZF ver-:E
 “Sen söyleyeceğin sözü **söyle.**”

Bar, bara ber. K-119
 Git-:E var-:ZF ver-:E
 “Haydi, **git.**”

1.2.4.2.5. Eğer zarf-fiillerle birleşirken emir kipinde değil de başka kipten biriyle kullanılırsa o zaman bu tür birleşme hareketin sürekliliğini bildirir. Süreklilik *cat-*, *cür-*, *otur-*, *tur-*, *bar-*, *kel-* gibi tasvir fiilleri ile de yapılabilmektedir, ancak *ber-* tasvir fiili diğerlerinden farklı olarak genel bir süreklilik ifade etmektedir.

Emnege gana tuş bolboyun men silerdın ariyetiñer için küröşö berem. K-125
 Ne:YD yine karşılaş-:ZF ol-:O+E ben siz:Ç+TD ayrıcalık:İ+ için mücadele ver-:GelZ
 “Ne pahasına olursa olsun ben sizin için hep **mücadele edeceğim.**”

Emi kaynata, kayın curt keling uruksat kıla berse, erk... SK-192
 Şimdi kayınbaba kayın halk gelin:YD izin kıl:-ZF ver-:Ş güç
 “Şimdi kayınbaba, kayın, halk geline izin **verse** güç...”

Bu genel süreklilik bazen fiilimsilerde de görülür:

Eldin şarı menen cürö berip, şaar ortoloy barganda kişi seeldegen köçölördü kıldırıp
 Halk:TD destek:İ ile yürü:-ZF ver-:ZF şehir ortala:-ZF var-:ZF kişi tenhalaş:-SF sokak:Ç+BelD geç-:ZF
 bukin dükköndördö cöölöşköndü, aşışa menen reklamaların tübündö turgandı cakşı körom. K-50
 bukin dükkân:Ç+BelD dolaş:-SF+BelD aşış ile reklam:Ç+TD dip:İ+BD dur-:SF+BelDiyi gör-:ŞZ
 “İnsan seli ile **yürüyüp**, şehrin ortasına vardığında tenhalaşan sokaklardan geçip, dükkanları dolaşmayı,
 afişlerin ve reklâmların altında durmayı seviyorum.”

Col körsötüp bergendin emne kıyını bar! K-222
 Yol göster-:ZF ver-:SF+TD ne zor:AA+İ var
 “Yol **göstermenin** ne zorluğu var.”

1.2.4.2.6. ber- fiili -A/-O, -y şeklindeki zarf-fiillerle birleştiğinde bazen hareketin uzun sürdüğünü, adet haline gelmiş olduğunu da gösterir

Tayakeñ kelgen ayaktı ketirbey içe beret.
 Dayın gel-SF kadeh:BelD geri çevir-:ZF iç-:ZF ver-:GZ
 “Dayın gelen kadehi geri çevirmeden (**hep**) **içer**.”

Akıl-oyun cıynap alayın dep kütör zalda otura berdi. K-206
 Akıl:İ+BelD topla-:ZF al-:E de-:ZF bekle-:SF salon:BD otur-:ZF ver-:BGZ
 “Aklımı başına toplamak için bekleme salonunda **oturmaya devam etti**.”

Tigi kişi meeley berdi, ayabay meelep barattı. K-31
 Diğer kişi nişan al-:ZF ver-:BGZ acı-:ZF ateş et-:ZF git-:ŞZH
 “Diğer kişi **nişan alıyordu**, acımadan iyice nişan alıyordu.”

Tülkünü tındırbay şaştura bergile. KŞ-83
 Tilki:BelD nefes al-:Et+ZF şaşirt-:ZF ver-:E
 “Tilkiyi nefes aldırmadan sürekli **acele ettirin**.”

Boston kaçan da bolso colduu; işterman, mıktı kişilerin barı anın brigadasına tuş kelsem dep
 Boston ne zaman ol-:Ş yol:AA gayretli dayanıklı kişi:Ç+BelD hepsi o:TD ekip:İ+YD karşı gel-:Ş de-:ZF
 turat, ketem degeni bolboyt, bir üy-bülödöy işteşe berişet. K-242
 dur-:ŞZ git-:GelZ de-:SF+İ ol-:O+GZ bir aile:Ed çalış-:ZF ver-:ŞZ
 “Boston ne zaman olsa yollu (şanslı); herkes onun emrinde çalışmak istiyor, gideceğim diyeni olmaz, bir aile
 gibi **çalışıyorlar**.”

1.2.4.2.7. Bazen -A/-O; -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında konuşmayla eş zamanlı gerçekleşen başka bir hareketi de anlatır.

-Keke, dedi Sultan, Karımşaktın but cagina oltura berip.
 -Keke de-:BGZ Sultan Karımşak:TD bacak yan:İ+YD otur-:ZF ver-:ZF
 “Keke dedi Sultan, Karımşak’ın bacaklarının yanına **oturarak**.”

Töşökkö kire bererde açuulana ayttı. K-257
 Yatak:YD gir-:ZF ver-:ZF öfke:ZF söyle-:BGZ
 “Yatağa **girerken** öfkeyle söyleniyordu.”

Tamak içe bererde –men çokto biyerge Bazarbay kelip ketiptir go, Kudurmat ayttı
 Yemek iç-:ZF ver-:ZF ben yok:BD bu:YG+YD Bazarbay gel-:ZF git-:BsizGZ öyle mi Kudurmat söyle-:BGZ
 -dep burt etti. K-252
 de-:ZF burt et-:BGZ
 “Yemek **yemek üzereyken** –Ben yokken buraya Bazarbay gelmiş, öylemi, Kudurmat söyledi, -diye konuştu.”

Oozu-başın calanıp çığa bergende Kudaybergen cılıkçılarga... KŞ-78
 Ağzı baş:İ+BelD yala-:ZF çık-:ZF ver-:ZF Kudaybergen yılık:AA+Ç+YD
 “Ağzını burnunu yalayıp **çıktığında** Kudaybergen yılıkçılara...”

1.2.4.2.8. Bazen -A/-O; -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı zaman yeterlilik ifade eder.

-Açkıçı bar, -dedi leytenant Avdiy emne aytkanı turganın tüşünö berbey. K-192
 Anahtar:İ var de-:BGZ teğmen Avdiy ne söyle-:SF+İ dur-:SF+İ+BelD anla-:ZF ver-:ZF
 “-Anahtarı var, -dedi teğmen Avdiy’in ne demek istediğini **anlayamadan**.”

Sen munu tüşünö berbestirsñ. K-126
 Sen bu:BelD anla-:ZF ver-:GZO
 “Sen bunu **bilemezsin, anlayamazsın**.”

1.2.4.3. ber- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

ber- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilin üzerine -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA-/-BO-)+Ke+İE

Sen munu tüşünö berbestirsñ. K-126
 Sen bu:BelD anla-:ZF ver-:GZO
 “Sen bunu **bilemezsin, anlayamazsın**.”

-Açkıçı bar, -dedi leytenant Avdiy emne aytkanı turganın tüşünö berbey. K-192
 Anahtar:İ var de-:BGZ teğmen Avdiy ne söyle-:SF+İ dur-:SF+İ+BelD anla-:ZF ver-:ZF
 “-Anahtarı var, -dedi teğmen Avdiy’in ne demek istediğini **anlayamadan**.”

1.2.5. bil-

1.2.5.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *bilmek, anlamak; güç yetmek, muktedir olmak; idare etmek, tasarruf eylemek* (Yudahin,1998,I,120) anlamlarında kullanılan bu fiil, Türkiye Türkçesinde *bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak; bir bilim veya sanat dalında yeterli olmak; bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek; tanımak, hatırlamak; sanmak, var saymak, farz etmek; anlamak; sorumlu tutmak; inanmak; bazen 'işine gelmek', 'uygun bulmak' anlamında da kullanılır; -a/-a ekli fiillerle yeterlik bildiren birleşik fiiller oluşturur; saymak; geniş zamanın olumsuz birinci tekil kişisi olarak bilmem biçiminde kullanılıncaya duraksama, şaşma, tereddüt anlamı verir* (TS,1998,I,298).

Kök hâlinde geçişli bir fiildir. Esas fiil olarak ilk defa Orhon Yazıtları'nda görülmektedir: *on ok oghna tatña tegi bunu körü biliñ*. “On-Ok oğullarına (ve) yabancılarına kadar (herkes) bunları görüp öğrenin.” KT G-12, (Tekin,1988,4).

Kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla tasvir fiili olarak Eski Türkçeden beri kullanılan bir fiildir. Korkmaz, *bil-* tasvir fiilinin Karahanlı döneminde *u-* fiilinin yanında hem olumlu hem de olumsuz iktidar çekiminde kullanıldığını bildirmektedir. Ancak bu kullanımın tam bir düzen içerisinde olmadığını da belirtir. Tam olarak imkân ve iktidar ifade etmesinin Karahanlı Türkçesi ürünlerinde ve Nehcü'l-Feradis'teki *-uma-* ile rastlanan bir iki örnek (kelümedi, barumadı) istisna edilecek olursa, *bil-* tasvir fiilinin olumlu ve olumsuz ifade tarzı için genel olarak tek şekil halinde yerleştiği saha olarak bugünkü bilgilerimize göre Harezmi sahasını kabul etmektedir (Korkmaz,1995,613-614).

Eski Türkçeden beri bu fiilde şekil bakımından bir değişiklik olmamıştır. Yeterlilik anlamı, tarihî gelişim sürecinde yerini *al-* fiiline bırakınca -özellikle Kıpçak grubunda- ikinci planda kalmış, Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmencede özellikle olumlu ifadelerde tercih edilen bir fiil olmuştur. Kırgız Türkçesinde *bil-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına taradığımız eserlerde sadece birkaç kez rastlayabildik. *bil-* fiilinin kullanımının bu kadar dar olmasından yola çıkılarak, bu fiilin Kırgız Türkçesinde tasvir fiili olarak çok az kullanıldığı söylenebilir.

1.2.5.2. Kullanılışı ve İşlevleri

bil- tasvir fiili esas fiile sadece -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle bağlanır ve *al-* fiilinde olduğu gibi eylemin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ya da yeterliliğin olup olmadığını ifade eder. Kırgız Türkçesinde yeterliliği ifade eden esas tasvir fiili *al-*'dir⁸. Ancak güneybatı Türk lehçelerinin esas yeterlilik ifade eden fiili olan *bil-*'in de seyrek olsa da kullanıldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde bu fiilin karşılığı olarak yine *bil-* fiili kullanılmaktadır.

Men künöö kula bilgen baş, esine kelse, künöösün... SK-79

Ben günah kıl:-ZF bil:-SF baş akıl:İ+YD gel:-Ş günah:İ+BelD

“Ben günah **işleyebilen** birinin, akli başına geldiğinde, günahını...”

Bul cerde Kırgız arın saktay bilgen /

Bu yer:BD Kırgız şeref:İ+BelD sakla:-ZF bil:-SF

Kılumdar sından ötkön cürök turat. TI-203

Asır:Ç sınav:ÇD geç:-SF yürek dur:-ŞZ

“Bu topraklarda Kırgızların şerefini **koruyabilmiş** /

Yüzyıllar boyunca çetin sınavlardan başarıyla geçmiş yürek yaşıyor.”

1.2.5.3. bil- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

bil- tasvir fiilinin olumsuzu yapılırken olumsuzluk eki genellikle tasvir fiilinin üzerine getirilir. *Bir işi yapmaya gücü yetememek, yeterli olamamak* gibi anlamlara gelir ve aşağıdaki gibi bir yapı oluşturur.

EF+ZF(-A/-O,-y) TF+O(-BA-/-BO-+İE

Köpürö emes ipiçke,

Köprü değil ipince

Çoñ coldon basa bilbegen

Büyük yol:ÇD bas:-ZF bil:-O+SF

Kantti eken kayra Midikem. TI-291

Ne yap:-BGZ i:-BsizGZ tekrar Midike:İ

“İncecik köprüde değil

Büyük yolda bile **yürüyemeyen**

Sevgili dostum Midikem ne yapıyor acaba.”

⁸ Yeterlilik anlamıyla ilgili ayrıntılı bilgilere *al-* tasvir fiili bölümünde değinilmiştir.

1.2.6. bol-

1.2.6.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *olmak, olmaya başlamak, dönmek (bir halden bir hale tahavvul etmek) vuku bulmak, husule gelmek, yapılmak; maksada uygun, kafi olmak; şu veya bu kılıkta, şekilde gözükmek; bitirmek, sonuna kadar ermek; muvaffakiyetli olmak; sebep olmak; muvaffak etmek; bol! :çabuk tez; -mak/-mek ekleriyle bol- fiili lüzum-gereklilik yahut niyet kast ifade eder; uçu uçu ekleriyle ve üçüncü şahsın hal ve istikbal zamanlarıyla birlikte bol- fiili subjontif (iltizami siyga) şekli yapar (Yudahin,1998,I,126-127). Türkiye Türkçesinde ol- şeklinde görülen bu fiil, varlık kazanmak, meydana gelmek, vuku bulmak; gerçekleşmek veya yapılmak; bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak; bir şeyi elde etmek, edinmek; bir durumdan başka bir duruma geçmek; herhangi bir durumda bulunmak; uygun düşmek, yerinde görülmek; yetişmek, olgunlaşmak; hazırlanmak, hazır duruma gelmek; bulunmak; (özne olarak zaman bildiren kelimelerle) geçmek, tamamlanmak; sürdürmek, yürütmek; bir kuruluşla, örgütle ilgili bulunmak, mensup olmak; (zaman bildiren isimlerle) yaklaşmak, gelip çatmak; bir şey, birinin mülkiyetine geçmek; özne bir isim tamlaması olduğunda, belirtenin belirtilene ait olduğu düşüncesini anlatır; Ek fiilin geniş zamanı olan -dır (-dir) anlamında kullanılır; (nsz) tkz. sarhoş olmak; (-e) uymak, tam gelmek; (-den) yitirmek, elinden kaçırmak; (-den) bir yerde doğmuş, yaşamış olmak; bu fiilin geniş zamanının tekil üçüncü kişisi olumlu olduğunda kabul, olumsuz olduğunda ret anlatır; (-e) (bir şeyle birlikte) bir olayla karşılaşmak, başına kötü bir şey gelmek; (-e) yol açmak; (-de yar) bir isim veya sıfatın belirttiği durumu almak; (yar) sıfat-fiil eki almış kelimelerle birlikte başlama, bitirme vb. bildiren fiilleri oluşturur; (yar) (hastalık anlatan bir kelimeyle) hastalığa yakalanmak, tutulmak (TS,1998,II,1680) anlamlarını ifade eder.*

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak ilk defa Uygur metinlerinde görülmektedir. Yardımcı fiil olarak da ET'den itibaren kullanılmaktadır: *bo ät'özümün titser men, ötrü mün kadaglarıg barçanı titmiş idalamuş bolur men.* "Bu vücudumu terk edersem,bundan dolayı bütün günahlarıma son vereceğim (bütün günahlarımdan kurtulacağım) Suv.614,1 (Gabain,1995,89).

Korkmaz, tasvir fiili olarak Uygur metinlerinde -a/-u ve -galı zarf-fiilleriyle birlikte ‘imkân’ ve ‘imkânsızlık’ bildiren bir tasvir fiili olarak seyrek de olsa kullanıldığını söylemektedir: *kılu bol-*: ‘yapabil-’, *örü bol-ma-*: ‘kalkılama-’, *eşidgeli bol-ma-*: ‘işitleme-’ (Korkmaz,1995,II,616).

Fiilin tarihî gelişimine bakıldığında Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında bir farklılığın olmadığı görülür. Ancak diğer lehçelerde birtakım ses değişikliklerinin olduğu görülmektedir: Osm., Krm., Az., Trkm. (dial) *ol-*; Uyg. *pol-*; Kzk. *pul-*; Çuv. *pol-*, *pul-*; Yak. *buol-*, *bol-* (Räsänen,1969,79); Alt. *pol-* (Verbitskiy,1870,260); Tuv. (Palmbah,1955,99), Trkm. (Tekin vd.,1995,77), Hak. *bol-* (Clauson,1972,331).

1.2.6.2. Kullanılışı ve İşlevleri

Kırgız Türkçesinde *bol-* tasvir fiili, esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşir ve eylemin tam olarak, eksiksiz yapıldığını bildirir. Olumsuz kullanımında ise eylemin gerçekleşmesinin imkânsızlığını ifade eder. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle birleşebilir.

Korkmaz, bu fiilin Türkiye Türkçesinde olumsuz yeterliliği ifade etmede de kullanıldığını, daima kendinden önceki fiilin -mak/-mek eki ile yapılmış mastar şekli ile birleştiğini, kendisinin de geniş zaman kipinin 3. şahıs olumsuz çekimine girdiğini ve böylece -mak olmaz birleşik fiili meydana geldiğini söyler: *Her zaman bu tarzda hareket etmek olmaz*” (Korkmaz,1995,II,616).

Yukarıdaki örnekten de anlaşıldığı üzere *bol-* fiili, genellikle şahsı belirsiz olumsuz ifadelerle gelmektedir. Bu şekilde kullanımında *imkânsızlık* işleviyle birlikte bir *edilgenlik* özelliği de kendisini göstermektedir. Eğer şahıs biliniyorsa o zaman hareketin tam olarak yapıldığını gösterir.

Korkmaz, Uygur devrinden sonraki eski metinlerde ve Tarançı lehçesi hariç, diğer lehçelerde, *bol-ma-* yardımcı fiilinin ‘imkânsızlık’ gösterme işlevi genellikle -p ile yapılmış zarf-fiillerden sonra görüldüğünü söylemektedir (Korkmaz,1995,II,616).

Közünö körüngöngö ıkıs berip, delbetap bolup küülönö berçü boldu. KŞ-77
Göz:İ+YD görün-:SF+YD sıçra-:ZF ver-:ZF delir-:ZF ol-:ZF kükre-:ZF ver-:GZH ol-:BGZ
“Gözüne görünene birden sıçrayıp, tamamıyla **delirip** çiftleşme arzusuyla hareket eder oldu.”

Geologdordu cetkirçü cerine cetkire salıp ele, şır artka kaytmakçı boldu. K-226
 Jeolog:Ç+BelD yet-:Et+SF yer:I+YD yet-:Et+ZF sal-:ZF hemen geri:YD dön-:İF iste-:SF ol-:BGZ
 “Jeologları, gidecekleri yere ulaştırır ulaştırmaz hemen geri **dönmek istedi.**”

Eylemin tamamen bitirilmesini *büt-/bütür-* tasvir fiilleri de bildirebilir. Ancak bazı özellikleri dolayısıyla *bol-* tasvir fiilinden ayrılır. Her *büt-/bütür-* tasvir fiillerinin yerine *bol-* tasvir fiili kullanılabilir, ancak her *bol-* tasvir fiilinin yerine *büt-/bütür-* tasvir fiilleri kullanılamaz. Örneğin küyüp büttü “yanıp bitti”, töküp bütürdü “döküp bitirdi” yapılarının yerine küyüp boldu “tamamen yandı.”, töküp boldu “tamamen döktü” kullanılabilir. Ancak ketip boldu “gitti”, külüp boldu “güldü” yapılarındaki *bol-* fiilinin yerine *büt-/bütür-* fiilleri kullanılamaz.

Tulum, “*büt-/bütür-* fiilleri aslında herhangi bir nesne üstünde gerçekleşen bir eylemi bildiren fiillerle birleştiğini ve söz konusu nesnenin tükenmesini ifade ettiğini söyler. Genellikle bu özellikleri taşımayan türden esas fiillerle birleşmez. Örneğin uyu-, gül-, ağla-gibi durum fiilleriyle birlikte pek kullanılmaz. Tamamlanmışlık anlamı katmak için bu tür fiillerle birlikte *bol-* fiili kullanılır.” (Tulum,1998,69) bilgisini vermektedir.

1.2.6.3. *bol-* Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

bol- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine -BA-/BO- olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+O(-BA-/BO-) TF+Ke+İE

1.2.7. büt-/bütür-

1.2.7.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *bitirmek, bitirmek üzere bulunmak; bitmek, bitmek üzere bulunmak; bütün, hep; bitmek (nâbit olmak); gebe kalmak; belirmek; onulmak* (Yudahin,1998,I,156) anlamlarında kullanılır. Türkiye Türkçesinde *bit-* ve *bitir-* olarak karşımıza çıkan bu fiil, *tükenmek; sona ermek; çok yorulmak, güçsüz kalmak, çok zayıflamak; (-e) argo çok sevmek, bayılmak, beğenmek* (TS,1998,I,316) anlamlarında kullanılır.

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Gövde halinde de sık sık kullanıldığı için *bütür-* şeklinde geçişli yapıda kullanılır. İlk defa Uygur eserlerinde görülmektedir. *işi bütmeyük teg*. “iş bitmemiş gibi.” TT,I-51, (Gabain,1995,81).

Fiilin tarihî gelişimine bakıldığında fonetik açıdan Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında herhangi bir farkın olmadığı görülür (ET büt- > KT büt-). Ancak diğer lehçelerde birtakım değişiklikler olmuştur: Az., Kzk., Özb., Tat., Trkm. *bit-*; Bşk. *böt-*; Uyg. *püt-* (KTLS,1991,I,74); Alt. *püt-* (Verbitskiy, 1870,274); Hak. *püt-*, Yak. *bit-, büt-* (Räsänen,1969,93); Çuv. *pet-* (Paasonen,1950,105).

1.2.7.2. Kullanılışı ve İşlevleri

Esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle bağlanır. TT’de ise bu yapı, esas fiil kökü veya gövdesi üzerine -ı belirtme durum ekini almış *-ma* isim-fiil ekinin ve *bitir-* fiilinin getirilmesiyle oluşan **EF:-mayı bitir-** şeklindeki bir yapıyla karşılaşılır.

büt- tasvir fiili, hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir. Geçişsiz fiillerle kullanılırsa *büt-* yapısında; geçişli fiillerle kullanıldığında ise *bütür-* yapısında kullanılır. Diğer tasvir fiillerinin çekimlerinde görülmeyen bu özellik dikkat çekicidir.

büt- tasvir fiili esas fiilin ifade ettiği hareketin, hareketi yapan kişi tarafından sona erdirildiğini, tamamen bitirildiğini ifade eder. Olumsuz kullanılışında ise eylemin sona erdirilememiş olduğunu ifade eder.

Anın uşunday adam ekenine nebak közü **çetip bütön**. K-276
O:TD böyle insan ol:-SF+İ+YD çok:ÇD göz:İ yet:-ZF bit:-BsizGZH
“Onun böyle bir adam olduğuna çoktan kesin bir kanaate **varmıştı**.”

Birok ilgerki ötkön okuya azırkı çındıktay ele canına cakın sezilgen, ötköndögünü
 Fakat ileri:A geç:-SF olay şimdi:A gerçek:AA+Ed yan:İ+YD yakın sezil:-SF geç:-SF+BD+A+BelD
 öz tagdırınday, öz azabınday kayra tartkan kişi azapkey bolot, tragiyalık insan bolot,
 kendi takdir:İ+Ed kendi azap:İ+Ed tekrar çek:-SF kişi azap gör:-SF ol:-GZ acın:-SF insan ol:-GZ
 antkeni tiğil ce bul tarih emne **bolup bütüp**, kiyinki kanday okuyalarga sebepker bolgonun
 o:TD için değil veya Bu tarih ne ol:-ZF bit:-ZF sonra:A ne gibi olay:Ç+YD sebep ol:-SF+İ+BelD
 aldın-ala bilgen kişi okuyanın cürüşün özgörtö albay özünçö azap tartar. K-172
 Önce:TD al:-ZF bil:-SF kişi olay:TD yürü:-İF+İ+BelD değiştir:-ZF al:-ZF kendi:Eş azap çek:-GZ
 “Fakat önceden yaşanmış bir olayı şimdi gerçekmiş gibi yaşıyor ve o azabı yeniden çekiyordu. Sanki o kader,
 o azap kendi kaderi ve azabıydı. O olayın nasıl **gerçekleştiğini, olduğunu** ve sonraları ne gibi olaylara
 sebebiyet verdiğini bildiğinden dolayı, bu ilk olayı durduramayacağı için acısı daha da büyüydü.”

Kulundardı baylap bütördö aga ciğit keldi. SK-43
 Tay:Ç+BelD bağ:AF+ZF bit:-ZF ağabey yiğit gel:-BGZ
 “Tayları **bağlamayı bitirdiğinde** yiğit ağabeyi geldi”

büt- tasvir fiili, birleşik yapı oluşturduğunda, kendi müstakil anlamıyla kullanılır. Diğer tasvir fiilleri gibi birleşme sırasında anlamından uzaklaşmaz. Müstakil veya tasvir fiili olarak kullanımında anlam olarak hep *bitmişlik, sona ermişlik* vardır.

A men çının aytayın, meymanda cürgönsüp çaşagandan cadap bütüm. K-278
 Ben gerçek:İ+BelD söyle:-E misafir yürü:-SF yaşa:-İF+ÇD bık:-ZF bit:-BGZ
 “Ben ise gerçeği söyleyeyim, artık misafir gibi yaşamaktan son derece **bıktım.**”

1.2.7.3. büt-/bütür- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

bar- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA-/-BO-) Ke+İE

Alar cönündö süylöşüp bütödük bele, anı kayra kozgoonun emne kacattı bar. K-315
 O:Ç yön:İ+ÇD konuş:-ZF bit:-O+BGZ mı:BGZ o:BelD tekrar alevlen:-Et+İF+TD ne gerek:İ var
 “Onlar hakkında her şeyi **konusmamış** mıydık, onu yeniden alevlendirmenin ne gereği var?”

Al asıl narktardın barkı ketip, bulganıp bütödübü. K-91
 O asil değer:Ç+TD ev:İ git:-ZF kir:AF+ZF bit:-O+BGZ+S
 “O asil değerler tamamıyla **kirlenmedi mi?**”

1.2.8. cat-

1.2.8.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *yatmak*, *uzanmak*, *bulunmak* ikamet etmek; *ait olmak*, *taalluk etmek*, *ilgilenmek*; (çokça menfi ve beğenme manasında olarak) *en yüksek derecede*, *son derece*; (-ganı ile biten kelimelerden sonra) *niyetini bildirmek*, *hemen yapmaya hazır bulunmak*; *yardımcı fiil rolünde işin uzun sürdüğünü ve o ana o dakikaya uygun olduğunu ifade eder* (Yudahin,1998,I,187). Türkiye Türkçesinde *yat-* şeklinde kullanılan bu fiil, *bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak*; *uyumak veya dinlenmek için yatağa girmek*; *yatay veya yataya yakın bir duruma gelmek*, *eğilmek*; *hastalık sebebiyle yatakta kalmak*; *geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak*; *boş yere beklemek*; *işlemez, çalışmaz durumda kalmak*; *bir özellik kazanmak için bir şeyin içinde beklemek*; *hapsedilmek*; *(ölü) gömülmüş olmak*; *düz bir duruma gelmek*, *düzleşmek*; *mec. bulunmak, var olmak*; *tkz. olumsuz veya başarısız bir sonuç almak*; *hlk. işsiz kalmak, çalışmamak*; *(-le) cinsel ilişkide bulunmak*; *bir düşünceyi veya bir öneriyi benimsemek*, *razı olmak*; *heves etmek*, *eğilmek* (TS,1998,II,2411) anlamlarında kullanılmaktadır.

Kök olarak geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak ilk defa Orhon Yazıtları'nda görülmektedir. ...*yurtda yolta yatu kaltaçı ertigiz*. "...yazıda yabanda yata kalacak idiniz." KT K-9, (Tekin,1988,22). Tasvir fiili olarak da Eski Türkçede görülmektedir: *ötgeli yat-* 'hemen ölecek durumda olmak, ölecek olmak' (Gabain,1995,91). Tarihi gelişimine bakıldığında Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında birtakım ses değişikliklerinin olduğu görülür. Ön ses /y/, Kırgız Türkçesinde /c/ olarak karşımıza çıkmaktadır (ET *yat-* > KT *cat-*). Diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az., Bşk., Tat., Trkm., Uyg. *yat-*; Kzk. *jat-*; Özb. *yât-* (KTLS.,1991,I,974); Tuv. *çıt-* (Palmbah,1955,529); Yak. *sıt* (Vasiliev,1995,299)

1.2.8.2. Kullanılışı ve İşlevleri

cat- tasvir fiili -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanılır. -A/-O ve -y zarf-fiil ekleri daha çok *kel-*, *bar-* ve *kör-* fiilleriyle kullanılır. Diğer fiillerle ise -p zarf-fiil eki kullanılır. Yudahin ve Kudaybergenov bu fiille ilgili olarak "Hareketin uzunluğunu veya şu anda yapıldığını ifade eder." (Yudahin,1985,I,239; Kudaybergenov,1980,331) bilgisini verir.

Koldon kelgen kamkoordugun körüp, colgo dayardanıp catat (Kudaybergenov,1980,332)
 El:ÇD gel-:SF himaye:İ+BelD gör-:ZF yol:YD hazır:AF+ZF yat-:ŞZ
 “Elinden geldiği kadar himayesini görüp yola **hazırlanıyor.**”

Başka tüşkönün körö catarbız (Kudaybergenov,1980,332).
 Baş:YD gel-:SF+İ+BelD gör-:ZF yat-:GelZ
 “Başımıza geleni , alnımıza yazılanı **göreceğiz.**”

İştep kele catat (Yudahin,1985,I,239)
 çalış-:ZF gel-:ZF yat-:ŞZ
 “çalışıyor, uzun süredir çalışıyor.”

cıgılıp baratat (Yudahin,1985,I,239)
 yıkıl-:ZF git-:ZF yat-:ŞZ
 “düşüyor, git gide düşüyor.”

Arka terrasasın boyloy basıp baratkanda biylik cetkis biyikte kaalgıgan aligi
 Arka teras:İ+BelD boy-:ZF bas-:ZF git-:ZF beylik ulaş-:O yüksek:AA+BD uyukla-:SF önceki
kuşka dağı közü tüştü. K-153
 kuş:YD da göz:İ düş-:BGZ
 “Arka teras boyunca **ilerlerken**, hakimiyetinin ulaşamadığı yükseklikte yavaşça hareket eden deminki avcı kuşa bir kere daha gözü takıldı.”

Pontiy Pilat İsus Nazaryanindi bir azga calgız koyup, tuñguyuktun kır mizinde turganın
 Pontiy Pilat İsa Nasıralı:BelD bir az:YD yalnız koy-:ZF uçurum:TD en uç:İ+BD dur-:SF+İ+BelD
sezsin dep taştap ketip baratkanda uşulardı oylondu. K-153
 sez:E de-:ZF dışla-:ZF git-:ZF var-:ZF bu:Ç+BelD düşün-:BGZ
 “Pontiy Pilat İsa Nasıralı’yı bir süre yalnız bırakıp, uçurumun en ucunda durduğunu görmesi için bırakıp **giderken** bunları düşündü.”

Azuuların arsaytkan Akbaranın atırılıp kelatkanın kördü. K-111
 Azı dış:Ç+İ+BelD göster-:SF Akbara:TD atıl-:ZF gel-:SF+İ+BelD gör-:BGZ
 “Keskin dişlerini göstere göstere Akbara’nın **ileri doğru atılarak gelmekte olduğunu** gördü.”

Adamzattın tarihinde kala turgan kargaşaluu kün cakındap kelattu. K-174
 İnsanlık:TD tarih:İ+BD kal-:ZF dur-:SF kargaşa:AA gün yaklaş-:ZF gel-:ŞZH
 “İnsanlık tarihine kazılacak o lanetli gün **yaklaşıyordu.**”

Kırgız edebî dilinde *bara catat* şeklindeki birleşik fiilin son unsuru baratat [<bara (ca)tat] barat [bar(a-ca)t(a)t] şeklinden gelmektedir. Bazı ağızlarda yardımcı fiile -ır eki eklenerek bara catır bazen de bara catırı (<cat-ır-ır) şeklinde kullanılır. Buradaki köke gelen -ır geniş zaman ekidir. Bu ek ekleşmiş şekilde turu (<turur) oturu (oturur) cürö (cürür) gibi yardımcı fiillerde de korunmuştur (Kudaybergenov,1980,331).

cat- tasvir fiili -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanımı sırasında aşağıdaki işlevleri kazanır:

1.2.8.2.1. *bar-*, *kel-* ve *ket-* gibi fiillerle kullanıldığı zaman devamlılığı, sürekliliği gösterir. Bununla birlikte yön bildirme anlamı da yer alır.

Neçen cıldan beri birgeleşip turup kele catabız (Kudaybergenov,1980,331).
Nice yıl:ÇD beri birlik:BD otur-:ZF gel-:ZF yat-:ŞZ
“Nice yıldan beri birlikte **oturuyoruz.**”

Redaksiyadan çıkıp ketip baratıp, ekinçi kayrılıp kelbeske, közdörünö körünböskö
Yazı iş:Ç+İ+ÇD çık-:ZF git-:ZF var-:ZF ikinci dön-:ZF gel-:SF+YD göz:Ç+İ+YD görün-:SF+YD
şert kıldım. K-202
karar kıl-:BGZ
“Yazı işlerinden çıkıp **gidiyorken** tekrar geri dönmemeye ve gözlerine görünmemeye karar verdim.”

-Karışkı, karışkırlar kuup kelatat, suu, suu bergile maga! –dep koyot. K-239
Kurt kurt:Ç kov-:ZF gel-:ŞZ su su ver-:E ben:YD de-:ZF koy-:ŞZ
“-Kurt, kurtlar **kovalıyör**, su su verin bana! diye ancak konuşabildi.”

Baya küzötçülör alıp baratkada kördüm anı. K-148
Dün muhafız:Ç al-:ZF var-:ZF gör-:BGZ o:BelD
“Dün muhafızlar **götürürken** gördüm onu.”

Kıyazı, bir üy-bülö go, cüktörün aldına üyüp alıp, cıgaç orundukta oturuşkan eken,
Kısaca:İ bir aile yük:Ç+İ+BelD ön:İ+YD yığ-:ZF al-:ZF ağaç yer:BD otur-:BsizGZ i-:BsizGZH
oşolordun canınan ötüp baratkada ukkan sözdörü Avdiydin kulagina sayılıp
o:Ç+TD yan:İ+ÇD geç-:ZF git-:ZF duy-:SF söz:Ç+BelD Avdiy:TD kulak:İ+YD saplan-:ZF
kirip barattı. K-189
gir-:ZF var-:ŞZH
“Yüklerini önlerine yığmış bir şekilde oturakta oturan bir ailenin yanından **geçerken** duyduğu sözler Avdiy’in kulağına bir ok gibi saplanarak girmişti.”

Kurmandıkka çalınçuu can akırkı çegine özü cakındap kelatkanın, iş oydoguday
Kurban:AA+YD çalın-:SG can son sınır:İ+YD kendi:İ yaklaş-:ZF gel-:SF+İ+BelD iş düşün-:SF+Ed
baratkanın tüydü. K-158
git-:Et+İ+BelD san-:BGZ
“Kurban edilecek canın son sınırına **yaklaştığını** ve bu işin düşündüğü gibi biteceğini sanıyordu.”

Oşondo abası oorlop kelatkan vagondon talaaga çıgıp, türü kunarsız, birok köödöngö
O zaman hava:İ ağırlaş-:ZF gel-:SF vagon:ÇD arazi:YD çık-:ZF çeşit:İ ol-:O+SF fakat gövde:İ+YD
tolup çıgar koñur tulañ, akçıl şıbak cıtına köñülsügön koñul menen kakşıgan topurak cıtı
dol-:ZF çık-:SF kuru ot:İ kır pelini koku:İ+YD ilgilen-:SF çukur ile kuru-:SF toprak kok-:İ
aralaşıp, tolkup turgan abaluu talaada arki-terki çurkagiñ kelet. K-93
aralaş-:ZF dalgalan-:ZF dur-:SF hava:AA arazi:BD ileri geri koş-:İF istek:İ gel-:GZ
“O zaman havası **ağırlaşan** vagondan inip, toprak ve ot kokularının birbirine karıştığı kuru havayı içine çekerek bozkırda öteye beriye koşmak istiyordu.”

Canı kaşaygan Avdiy bütüp baratkan çılımdın tübün aldı. K-137
Can:İ yan-:ZF Avdiy bit-:ZF git-:SF sigara:TD dip:İ+BelD al-:BGZ
“Canı yanan Avdiy **biten** sigara izmaritini aldı.”

Kan tükürgön Avdiy üç büktölöp, arkırıp cürüp baratkan vagondun poluna
Kan tükür-:SF Avdiy üç büklüm ol-:ZF sarsıl-:ZF yürü-:ZF git-:ZF vagon:TD döşeme:İ+YD
kulap tüştü. K-140
yuvarlan-:ZF düş-:BGZ
“Kan tüküren Avdiy iki büklüm, sarsılarak **ilerleyen** vagonun döşemesine yuvarlandı.”

Biz adamlara kara tumoo, uu, ölüm alparatabız. K-138
 Biz insan:Ç+YD kara veba zehir ölüm al:-ZF git:-ŞZ
 “Biz insanlara kara tumağı (veba), zehir ve ölüm **götürüyoruz.**”

Mına oşondo al şaardan çıga Gefsimaniyaga çurkadı, Ustatın şakirtteri menen bak
 İşte bu yüzden o şehir:ÇD çık:-ZF Gethsemani:YD koş:-BGZ Efendi:İ+BelD öğrenci:Ç+İ ile bahçe
 içinde **çokunup catkanda** ce aňgeme dükôn uçurunda taap kalarımın dep ümittöndü. K-173
 iç:İ+BD dua et:-ZF yat:-ZF ya da hikâye anlat:-ZF zaman:BD bul:-ZF kal:-GZ de:-ZF ümitlen:-BGZ
 “Bu yüzden şehirden çıkarak Gethsemani’ye doğru koşmaya başladı. Efendisini havarileriyle birlikte bahçede
dua ederken ya da hikâye anlatırken bulacağını ümit ediyordu.”

Al taşkındap agıyp catkan dayranı eç kim bura algan emes. K-164
 O taşkın ak:-ZF yat:-SF sel:BelD hiç kim dön:-Et+ZF al:-SF değil
 “O taşkın **akan** seli hiç kimse döndüremez.”

Ober-Kandalovçular bököndördün ölüktörünü üstündö sulap uktap catıştı. K-217
 Ober Kandalov:AA+Ç sayga:Ç+TD ölü:Ç+İ+TD üst:İ+BD uzan:-ZF uyu-ZF yat:-BGZ
 “Ober-Kandalovçular sayga ölülerinin üzerinde uzanmış **uyuyorlardı.**”

1.2.8.2.2. cat- tasvir fiili, bazen konuşmayla eş zamanda gerçekleşen hareketi tasvir etmek için de kullanılır.

Özümö ulayık ketmen bolso, çoñlordon kalıspayt elem, -dedi Alımkul, -atasının canına bir
 Kendi:İ+YD layık kazma ol:-Ş büyük:Ç+ÇD kal:-GZO i:-BGZ de:-BGZ Alımkul baba:İ+TD yan:İ+YD bir
 ayak talkandı **koyup catıp** (Kudaybergenov,1980,331).
 tabak kavut:BelD koy:-ZF yat:-ZF
 “Kendime uygun kazma olsa, büyüklerden geri kalmam dedi Alımkul, babasının yanına bir tabak kavutu
koyarak.”

Kazıp catıp keede toktoy kalıp, aylanasın abaylap karap çıgıp cattı. K-325
 Kaz:-ZF yat:-ZF ara sıra dur:-ZF kal:-ZF çevre:İ+BelD dikkat:Ed bak:-ZF çık:-ZF yat:-BGZ
 “**Kazarken** ara sıra duruyor ve çevresine dikkatle bakınıyordu.”

Tazalap catıp, karışkırlardı kantip caylaş kerek ekenin dağı bir colu oylonup çıktı. K-320
 Temiz:AF+ZF yat:-ZF kurt:Ç+BelD nasıl yok et:-İF gerek:SF+İ+BelD de bir defa düşün:-ZF çık:-BGZ
 “**Temizlerken** kurtları nasıl yok etmek gerektiğini de bir defa düşündü.”

Avdiy eki cagın karanıp catıp, özünçö bırs küliip aldı. K-185
 Avdiy iki yan:İ+BelD bakın:-ZF yat:-ZF kendi:AA birden gül:-ZF al:-BGZ
 “Avdiy iki yanına **bakınırken** kendi kendisine birden bire güldü.”

Eger ayrı-kuyruktar bu talaa kiyigin saya kuugan mergenderden bolso, cüzdögön,
 Eger çaylak:Ç bu bozkır hayvan:İ+BelD koş:-ZF kovala:-SF tüfekli avcı:Ç+ÇD ol:-Ş yüzlerce
 mîndegen bökön beykapar **cayılıp catkanına** büyürü kızır ele. K-19
 binlerce sayga haber:O yayıl:-ZF yat:-SF+İ+YD topla:-ZF ilgilen:-GZ i:-GZH
 “Eger çaylaklar, bozkırın çatal turnaklı yabani hayvanlarını dere yataklarına kovalayan tüfekli avcılardan
 olsaydı, binlerce habersiz **yayılmakta olan** bu hayvanlarla hemen ilgilenirlerdi.”

Biyik öskön kuuraydı aralap, kıyal mas bolgondı, buruksugan cıtına başı aylanıp,
 Yüksek büyü:-SF bitki:BelD arala:-ZF hayal sarhoş:İ ol:-ZF güzel kok:-SF koku:İ+YD baş:İ dön:-ZF
oonap catkandı, cortpoy ele sızıp cürgöndöy ceñıldikti sezıp, ayagında katuu
 debelen:-ZF yat:-SF+BelD koş:-O+ZF sız:-ZF yürü:-SF+Ed hafif:AA+BelD sez:-ZF son:İ+BD sert
uktap algandı cakşı körçü. K-15
 uyu:-ZF al:-SF+BelD iyi gör:-GZH

“Büyük bitkilerin arasında dolaşp, hayal sarhoşu olunca, güzel kokulardan başı dönüp debelenerek **oynamayı**, hareketsiz kalıp, kendinden geçiren bu hafifliği ve şarhoş olarak derin derin uyumayı pek severdi.”

-*Baykoomdo sözübüz ayaktağan okşoyt, dedi Pontiy Pilat basıp kelatıp.* K-158

Görünüş:BD söz:İ sonlan:-SF benze-:ŞZ de:-BGZ Pontiy Pilat bas-:ZF gel-:ZF

“-Görünüşüne göre sözümüz bitti gibi, dedi Pontius Pilatus yerine **geçerken.**”

1.2.8.2.3. cat- tasvir fiili, hareketin uzamasını göstermesinin yanında kullanıldığı kip ekiyle birlikte gerçekleşme anından sonra da devam edeceğini gösterir. Bu durumda -A/-O, -y zarf-fiil ekleriyle birleşerek gelecek zamanı da ifade eder.

Başka tüşkönün körö catarbız (Kudaybergenov,1980,332).

Baş:YD gel-:SF+BelD gör-:ZF yat-:GelZ

“Başımıza geleni, alnımıza yazılanı **göreceğiz.**”

körö catarbız (Yudahin,1985,I,239)

gör-:ZF yat-:GelZ

“sonra göreceğiz”

iştep kele catat (Yudahin,1985,I,239)

çalış-:ZF gel-:ZF yat-:ŞZ

“çalışıyor, uzun süredir çalışıyor”

agıp kelatat. (Yudahin,1985,I,239)

ak-:ZF gel-:ZF yat-:ŞZ

“bu tarafa doğru akıp geliyor, akıyor.”

Genel olarak sürekliliği ifade eden cat- tasvir fiili, cür-, otur- ve tur- fiilleriyle aynı işleve sahiptir. Ancak ifade ettikleri anlam ayırtlarıyla birbirinden farklılık gösterirler. Tamir, bu dört fiilin kullanım özellikleri için şunları söyler:

a. *cat*⁹- ve *tur*- fiilleri canlı ve cansız bütün varlıkların hareket oluşlarının devamlı veya sürekli olduğunu bildirmede kullanılır. *otur*- ve *cür*- fiilleri ise sadece insan ve hayvanların hareketlerindeki devamlılığı veya sürekliliği bildirmede kullanılır.

b. Bu fiiller yardımcı fiil olarak kullanıldıklarında genellikle kendi anlamlarını kaybederler. Ancak hareket veya oluşun (*cat*-, *tur*-, *cür*-, *otur*-) kalıplarından birinde ortaya çıktığını da ifade edebilirler. Bunlardan kendi anlamını en çok kaybedeni *cat*- fiilidir.

⁹ Tamir’in yararlandığımız eseri Kazakçayla ilgili olduğu için *catır*, *jür*-, *tur*- ve *otur*- olarak kullandığı fiilleri konumuz gereği Kırgız Türkçesine adapte ederek vermeyi uygun gördük.

c. Bu fiillerin ifade ettiği devamlılığın süresi de birbirlerinden farklıdır. Uzun süre devam etmekte olan hareket ve oluşları ifade etmek için *cat-* ve *cür-* fiilleri kullanılır. Daha kısa süre devam eden hareket ve oluşları ifade etmek için ise *tur-* ve *otur-* fiilleri kullanılır. Ancak *cat-* yardımcı fiili, kısa süre ifade etmek için de kullanılır.

d. *cür-* yardımcı fiili uzun bir zaman dilimi içinde ara verilerek devamlı yapılan bir hareketi bildirir. (Tamir,1996,1106)

1.2.8.2.4. Bu dört fiilin yukarıdakilerden başka diğer işlevleri ise fiillerin gerçek şimdiki zaman çekimini yapmalarındadır. Bu işlevleri, onların zaten bünyelerinde var olan özelliklerine, yani devamlılık ifade etmelerine dayanmaktadır. Gerçek şimdiki zaman çekimi, kesin olarak başlamış ve hâlen devam etmekte olan bir hareket veya oluşu ifade eden şimdiki zaman çekimidir.

cat-, *cür-*, *otur-* ve *tur-* tasvir fiillerinin gerçek şimdiki zamanı, bu fiillere zamir kökenli şahıs eklerinin doğrudan doğruya eklenmesiyle yapılır.

Men üydö catamın
Ben ev:BD yat-:ŞZ
“Ben evde **yatıyorum.**”

Diğer fiillerin gerçek şimdiki zamanı ise, fiillerin -p zarf-fiil eki almış şekillerinden sonra *cat-*, *cür-*, *otur-* ve *tur-* fiillerinin gerçek şimdiki zaman çekimi getirilerek yapılır.

EF + ZF(-p) TF(cat-, cür-, otur-, tur-) + Ke+İE

Bala neme kayıkka süzöm dep ıylap catat. K-155
Çocuk kayığa de-:ZF ağla-:ZF yat-:ŞZ
“Çocuk kayığa bineceğim diye **ağlıyor.**”

Ey, silerden surap atam, coop bergile! K-190
Hey, siz:Ç+ÇD sor-:ZF yat-:ŞZ cevap ver-:E
“Hey sizlere **soruyorum,** cevap verin!”

Sayatçı mundayda üyünö bir kün da tınç alıp catabı. KŞ-11
Avcı bu şekil:BD ev:İ+YD bir gün de rahat al-:ZF yat-:ŞZ+S
“Avcı bu şekilde evinde bir gün daha rahat **etmiyor mu?**”

Çıdamı ketip atat alardın. K-147
Sabır:İ git-:ZF yat-:ŞZ o:Ç+TD
“Sabrı **taşıyor** onların.”

Avdiy dağı delebakırgan-süylöngön ündördü ugup cattı. K-215
Avdiy hala bağır-:SF söylen-:SF ses:Ç+BelD işit-:ZF yat-:BGZ
“Avdiy hala bağırta ve küfürleri **işitebiliyordu.**”

-Cöp ber, it, -dep Ober Kandalov **bakırıp cattı**. K-214
Cevap ver-:E it de-:ZF Ober Kandalov bağır-:ZF yat-:BGZ
“Cevap ver it, diye Ober Kandalov **bağırıyordu.**”

1.2.8.2.5. *cat-* tasvir fiili *bar-* ve *kel-* fiilleriyle kullanıldığında -p zarf-fiil ekiyle değil, -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle birleşik yapı oluşturur (Yoldaşev,1965,54). Bunlar sadece şimdiki zaman çekimini sırasında birleşik yapıda yerini almaktadır. -y zarf-fiil eki ise sadece olumsuzluk eki üzerine gelmekte ve ancak bu şekilde kullanılabilir.

Madıra baş akmaktar, ene sütü oozunan ketpey catıp, koluna kural alğanın kantesiñ!... K-190
Ağız:İ süt kok-:SF ahmak:Ç anne süt:İ ağız:İ+ÇD git-:ZF yat-:ZF el:İ+YD silah al-:SF+TD ne ol-:GelZ
“Ağzı süt kokan ahmaklar, ana sütünün tadı ağzınızdan **gitmeden** elinize silah alıyorsunuz, sonunuz ne olacak.”

Caştegin üygö bara catat.
Caştegin ev:YD git-:ZF yat-:ŞZ
“Caştegin eve **gidiyor.**”

Asan bul cakka kele catat.
Asan bu taraf:YD gel-:ZF yat-:ŞZ
“Asan bu tarafa geliyor.”

Eğer bu *kel-* ve *bar-* fiilleri ettirgenlik eklerini alırsa o zaman -p zarf-fiil ekiyle kullanılabilir.

Kesardın düynönün eesi boloruna şek keltirip catasıñ. K-149
Sezar:TD dünya:TD sahip:İ ol-:SF+İ+YD şüphe getir-:ZF yat-:ŞZ
“Sezar’ın dünyanın sahibi olduğuna şüphe **getiriyorsun.**”

1.2.8.2.6. Kırgız Türkçesinde esas fiile -A/-O, -y ve -p zarf-fiil eklerinden başka -GANI/-GONU zarf-fiil ekleriyle de bağlanabilen bazı tasvir fiilleri vardır. Bu birleşik yapı, esas fiil köküne, -GANI/-GONU zarf-fiil eklerinin ve *tur-*, *cat-* *cür-*, *otur-* ve *kal-* gibi tasvir fiillerinin getirilmesiyle oluşmaktadır. -GANI/ -GONU zarf-fiil ekleriyle birlikte, esas fiilin üzerine gelerek, onun ifade ettiği hareketin amaçlandığını ve gerçekleşmesine az kaldığını bildirir.

Abduvaliev bu yapıyla ilgili şunları söyler: “Her türlü modal anlamları bildiren yardımcı fiiller. Maksat anlamı: *öksürgönü catat ; köçkönü cüröt; aytkanı turat* v.b.” (Abduvaliyev, 1997, ss.224-225).

Abduldayev -GANI/-GONU zarf-fiil ekinin *cat-*, *otur-*, *cür-*, *tur-* fiilleriyle birlikte *-ganı cat-*; *-ganı otur-*; *-ganı cür-*; *-ganı tur-* gibi birleşik şekilleri oluşturduğunu ve

herhangi bir işin yapılmasının amaçlandığını, ona hazırlık yapıldığını, niyetlendiğini bildirdiğini ifade eder (Abduldayev,1986,s.201).

Sen meni korkutup- ürkiütöndü koyup, meeñdi birtke iştetip, oylonup körçü;
Sen ben:BelD korkut-:ZF ürkiüt-:SF+İ koy-:ZF beyin:İ+BelD biraz çalış-:Et+ZF düşün-:ZF gör-:SF
emne **kulganı catasın**. K-264
ne yap-:ZF yat-:ŞZ
“Sen beni korkutmayı bırak, beynini biraz çalıştırıp düşün; ne yapıyorsun, ne yapmak üzeresin?”

Calgız Avdiy gana al tünü tınçtıy albadı bolor iş bolgonu catkanına. K-174
Yalnız Avdiy yine o gece rahat:AF+OY+BGZ ol-:SF iş ol-:ZF yat-:SF+İ+YD
“Sadece Avdiy yine o gece rahatlayamadı, olacak iş **olmak üzere olduğundan**.”

Adam kargış algan kündön tartıp azaptanuu cana kıynaluu baştalgan, kılımdardan kılımdarga
Adem lanet al-:SF gün:ÇD çek-:ZF eziyet çek-:İF yine azap çek-:İF başla-:SF asır:Ç+ÇD asır:Ç+YD
bir adamdardın başka adamdarga körsötö cürgön zulumdugu, oşondon ulam camandıktan
bir adam:Ç+TD başka adam:Ç+YD göster-:ZF yürü-:SF zulüm:AA+İ ora:ÇD her zaman kötü:AA
camandık, kalptan kalp caralış colun basıp ötüip kelatkanı - uşunun baarı carık
kötü:AA kalp:ÇD kalp yarala-:İF yol:İ+BelD bas-:ZF geç-:ZF gel-:SF+İ+BelD bu:TD hepsi ışık
düynödö çaşap ötkön cana çaşap catkandarga sabak bolot çıgar. K-163
dünya:BD yaşa-:ZF geç-:SF yine yaşa-:ZF yat-:SF+Ç+YD ders ol-:GZ çık-:GZ
“Adem’in işlediği günahın bu yana insanoğlunun çektiği ıztıraplar, asırlarca insanların birbirine yaptıkları kötülükler, zulümler ve sahtelikler, bütün bu dünyada **yaşayacak** olan ve yaşayanlara ders olur belki.”

Alıstan cer oop kelgen kökcal cuptun baş eesi özü, a buttarı tiği döbötü
Uzak:ÇD yer ağ-:ZF gel-:ZF boz yeke:AA çift:TD baş lider:İ kendi:İ arka ayak:Ç+İ diğer:İ erkek:İ
bolup kelatkanı beker emes da. K-7
ol-:ZF gel-:GZH boş değil de.
“Uzaklardan gelen bu boz yeke çiftin başı kendisi, arkasındakinin ise erkek **olması** boşuna değildi.”

Kök-sur kanat kuştay zıpıldap, meykin talaa betinde kuugun salıp uçup baratkanı kızık. K-22
Mavi boz kanat kuş:Ed uç-:ZF düz bozkır yüz:İ+BD sürgün sal-:ZF uç-:ZF git-:SF+İ zevk
“Mavi boz kanatlı bir kuş gibi uçarak yapacağı bozkır **kovalamacasının** zevkiydi.”

1.2.8.2.7. Bazen bir hareketi değil, sadece bir durumu bildirir.

Uşul tünü ansız da oor tagdırlar ogo beter çiyelengen, çeçem deseñ da çeçilbegen, taştay katuu
O gece birden ağır takdir:Ç daha fazla karış-:BGZ çöz-:GZ de-Ş de çözül-:O+SF taş:Ed sert
tüyüngö baylanıp catkanın alar bilgen cok. K- 249
düğüm:YD bağlan-:ZF yat-:SF+İ+BelD o:Ç bil-:SF yok
“Bu gece birden kader ağlarını örmüştü. Çözmek istesen de çözülmeyen, taş gibi sert bir düğümlerle **bağlandığını** onlar da bilmiyorlardı.”

Rimdin ökül-akimi, sen dal oşondon çoçulap catkanıñdın cönü bar. K-162
Roma:TD Vali:İ sen tam bu:ÇD kork-:ZF yat-:SF+İ+TD yön:İ var
“Roma’nın Valisi, sen tam bu sebeple **korkmakta** haklısın.”

İşenbey catkanıñ tüşünüktüü. K-160
İnan-:ZF yat-:SF+İ anlaşıl-:GZ
“**İnanmaman** normal.”

Coldo uşunday oor oylorgo çömölüp barattı Bazarbay. K-224
Yol:BD böyle ağır düşünce:Ç+YD gömül-:ZF git-:ŞZH Bazarbay
“Yolda böyle derin düşüncelere **gömülüyordu** Bazarbay.”

1.2.8.3. cat- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

cat- tasvir fiilinin olumsuz yapısı iki şekilde yapılır. Birincisi tasvir fiilinin üzerine -BA-/-BO- olumsuzluk eki getirilerek, ikincisi ise esas fiilin üzerine -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

1.2.8.3.1. EF+ZF TF+O(-BA-/-BO-)Ke+İE

Men dele oşonu aytıp catpayımbı. K-97

Ben de bu:BeID söyle-:ZF yat-:ŞZO+S

“Ben de bunu **söylemiyor muyum.**”

Mına uşunu menen öz künöndü köböytiıp catpaysıñbi. K-165

İşte bu:BeID ile kendi günah:İ+BeID çoğalt-:ZF yat-:ŞZO+S

“Böylece kendi günahını **kabartmıyor musun?**”

Başın oorup atabı? K-98

Baş:İ ağrı-:ZF at-:ŞZ+S

“Başın **ağrıyor mu?**”

Dagı ele oynop atasıñbi, ce sen çındap ele kıynalıp ölüüdön korku degendi bilbeysiñbi,

Hala oyna-:ZF at-:ŞZ+S veya sen ciddi ol-:ZF acı çek-:ZF öl-:İF+ÇD korku de-:SF+BeID bil-:ŞZO+S

tüşinbödüm. K-168

anla-:O+BGZ

“Hala **oyun mu oynuyorsun**, yoksa sen cidden azap çekip ölmekten korkmuyor musun, anlayamadım.”

1.2.8.3.2. EF+O(-BA-/-BO-)+ZF TF+Ke+İE

Moyundagı mildetti atkaruuga iñgayluu uçurda kütüü kerek, anday uçur azırınça

Boyun:BD+A görev:BeID başarı-:İF+YD uygun zaman:BD bekle-:İF gerek böyle zaman şimdiye kadar

kelbey catat K-67

gel-:O+ZF yat-:GZ

“Üzerine aldığı görevi başarmak için uygun bir fırsat kollayacaktı, o fırsat şimdiye kadar **ele geçmemişti.**”

Adamdar ıntımak kılıp çaşabay, uşul planetaga **batıspay catat** ce? K-101

Adam:Ç birlik kıl-:ZF yaşa-:O+ZF şu gezegen:YD sığ-:O+ZF yat-:ŞZ hayret

“İnsanlar birlik olup yaşayamıyor, şu gezegene **sığmıyorlar**, hayret.”

1.2.9. *cazda-*

1.2.9.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde (*hal, zaman gerondifi şeklinde olan fiilden sonra*) *az kaldı* (Yudahin,1998,I,194) anlamlarına gelen bu fiilin Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak *yaz-* fiili kullanılmaktadır ve bu fiille ilgili Türkçe Sözlük'te şu bilgiler verilmektedir: *bazı fiillere getirilerek yakınlık fiilleri yapılır: düşeyazmak, öleyazmak* (TS,1998,II,2422).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere bu fiiller Türkiye Türkçesinde -A zarf-fiil ekini almış bir esas fiille *yaz-* tasvir fiilinin birleşmesinden oluşur (-A *yaz-*). Kırgız Türkçesinde yaklaşma ifade eden fiil, *cazda-* fiilidir. “Az kalmak, yaklaşmak, neredeyse olmak, çoğu bitmek” anlamlarına gelen bu fiil, kök olarak (*caz-*) geçişsiz bir fiildir.

ET'ye kıyaslandığında ses bilgisi açısından ön ses /y/ nin /c/ olduğunu ve kullanımı sırasında genişlemiş şekli olan *cazda-* fiilinin kullanıldığını görmekteyiz. Diğer Türk lehçelerinde her üç ses için de birtakım ses değişiklikleri görülebilmektedir: ET *yaz-* (ya:z) (Clouston,1972, 984); Trkm. *ya:z* ; Tat.,Bşk. *yaz-* ; Alt., Tel. *yas-* ; Çuv. *yus-* ; Hak., Tuv. *çaz-* ; Yak. *sıs-* (Sevortyan, 1989, I, 11).

Türkologlar *yaz-* tasvir fiilinin kökenini Eski Türkçedeki *yanılmak* anlamına gelen *yaz-* mastarına dayandırmaktadır (Banguoğlu,1986,492; Deny,1941,471; Gabain,1953,23; Göğüş,1962,257; Ediskun¹⁰1996,236). Bugün Türkiye Türkçesinde istenmeyen bir oluş ve kılışın gerçekleşmesine az kaldığını, az kalsın oluvereceğini anlatır.

1.2.9.2. Kullanılışı ve İşlevleri

cazda- tasvir fiili, esas fiile -p; -A/-O, -y zarf-fiil ekleriyle birleşir. Bu birleşme sırasında hareketin, yakın geçmişte gerçekleştirilmesine az kaldığını bildirir (Ahmatova,1975,131; Yudahin,1985,I,212).

Cürögü çıga cazdadı. (Yudahin,1985,I,212)

Yürek:İ çık:-ZF yaklaş:-BGZ

“Yüreği az kalsın çıkacaktı.”

¹⁰ Ediskun, bu tasvir fiilinin aslının *yanılmak, ok hedefini şaşırarak, hata etmek* anlamlarına gelen *yaz-* mastarı olabileceği gibi *meyletmek, meylettirmek* anlamlarına gelen *yay-* mastarının da olabileceğini söylemektedir.

Mına, akça degende sen dele bezildep çurkayt ekensiñ go, az cerden bürülördün azuusuna kete
 İşte para de:-ZF sen de kıvrın:-ZF koş-:ŞZ i:-BsizGZ az yer:ÇD kurt:Ç+TD dış:İ+YD git:-ZF
cazdadın. K-112
 yaklaş:-BGZ

“İşte sen de para denince koşup gelmişsin, bu yüzden **az kalsın** kurlara yem **olacaktın**.”

Kırgız Türkçesinde *cazda-* tasvir fiili, diğer tasvir fiillerinde olduğu gibi cümle içerisinde zarf-fiil olarak kullanıldığında eğer özne ortaksa zarf-fiil olarak, farklıysa çeviride geçmiş zaman olarak işlev görür. Bu sebeple çeviri esnasında öznelere aynı veya farklı olması önem taşır.

Özne Ortak İse:

Boston Bazarbaydın celmoguzday ireñ-başına muştumun oynotup, balca-bulca kılıp
 Boston Bazarbay:TD cadaloz:Ed yüz:İ+YD göz:İ+YD yumruk:İ+BelD indir:-ZF parça parça et:-ZF
cibere cazdap zorgo karmanıp turdu. K-316
 gönder:-ZF yaklaş:-ZF zor:YD tut:-ZF dur:-BGZ

“Boston, Bazarbay’ın cadaloz karı gibi yüzüne gözüne yumruğunu indirip, **az daha** parça parça **edeceksen**, kendisini zor tutuyordu.”

Gülümkan Ernazardın az cerden artist bolup kala cazdaganın aytıp küliip kalar ele. K-280
 Gülümkan Ernazar:TD az daha artist ol:-ZF kal:-ZF yaz:-SF+İ+BelD söyle:-ZF gül:-ZF kal:-GZ i:-GZH
 “Gülümkan Ernazar’ın **az kalsın, neredeyse, artist olacağını** sık sık gülererek anlatırdı.”

İçi tardıgıñan, körö albastıgıñan carılıp ölüp kete cazdarındı eç kim bilbeyt. K-264
 İç:İ dar:AA+İ+ÇD gör:-ZF al:-SF+AA+İ+ÇD yarıl:-ZF öl:-ZF git:-ZF yaz:-SF+İ+BelD hiç kimse bil:-ŞZO
 “İçinin darlığından, göremediğinden **az kalsın** çatlayıp **ölüp gideceğini, öleceğini** kimse bilmiyor.”

Mına bugün aşkanada az cerden adamdın ölümü menen ayaktap kala cazdagan okuya
 İşte bugün aşhane:BD az yer:ÇD adam:TD ölüm:İ ile sonuçlan:-ZF kal:-ZF yaklaş:-SF olay
 Bazarbay eköönün ortosunda bolup ötkön okuya tak uşu eki karışkırdın tegeregindegi kıcıldaktan
 Bazarbay iki:İ+TD orta:İ+BD ol:-ZF geç:-SF olay hep şu iki kurt:TD çevre:İ+BD+A kavga:ÇD
baştalıp oturbaybı. K-318
 başla:-ZF otur:-ŞZO+S

“İşte bugün lokantada az kalsın, neredeyse, adamın ölümüyle **sonuçlanacak** olay, ayrıca Bazarbay’la ikisinin arasında geçenler, hep o iki kurdun yüzünden başlamamış mıydı.”

Seni karışkırlar talap kete cazdaganı çimbi? K-123
 Sen:BelD kurt:Ç saldır:-ZF git:-ZF yaz:-SF+İ doğru:S
 “Seni kurların **az kalsın parçalayacak oldukları** doğru mu?”

Cakın cerden adam cüzün daana körö koyup, esi çıkkanınan maşinenin astında
 Yakın yer:ÇD adam yüz:İ+BelD tanın:-SF gör:-ZF koy:-ZF akıl:İ çık:-SF+İ+ÇD araba:TD alt:İ+BD
kala cazdadı K-30
 kal:-ZF yaz:-BGZ

“Yakından adamın yüzü görününce akılı gittiğinden **az kalsın** arabanın altında **kalacaktı**.”

Bazarbaydın kolunan tizgindi culup kete cazdadı K-236
 Bazarbay:TD el:İ+ÇD dizgin:BelD kop:-ZF git:-ZF yaz:-BGZ
 “Bazarbay’ın elinden **az kalsın** dizginini kopup **gidecekti**.”

Eki cagin karap kelatkan Avdiy körgön közüñö işene albay bakırıp iye cazdadı. K-189
İki yan:İ+BelD bak-:ZF gel-:ZF yat-:SF Avdiy gör-:SF göz:İ+YD inan-:ZF al-:ZF bağır-:ZF yaz-:BGZ
“İki yanına bakınan Avdiy gördüklerine inanamayıp **az kalsın bağırıverecekti, az kalsın bağıracaktı.**”

Stadiondo olturgan el süyüngönünön cindi bolup kete cazdayt. K-223
Stadyum:BD otur-:SF halk sevinç:İ+ÇD çılgın ol-:ZF git-:ZF yaz-:ŞZ
“Stadyumdaki halk sevincinden **neredeysel çıldırarak gibi oluyor.**”

Özne Farklı İse:

Lyonka üydün için şıbap bütö cazdap, Avdiy bolso kölökögö korgolop malkaranın eşigin
Lyonka ev:TD iç:İ+BelD sıva-:ZF bit-:ZF yaklaş-:ZF Avdiy i-:Ş gölge:YD dur-:ZF ahır:TD kapıÇİ+BelD
aştap catkan. K- 103
tak-:ZF yat-:BGZH
“Lyonka’nın evin iç sıvasını bitirmesine **az kalmıştı**, Avdiy ise gölgede kalmaya çabalayarak ahırın kapısını takıyordu.”

1.2.9.3. cazda- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

Yaklaşma fiilleri, esas fiilde ifade olunan hareketin gerçekleşmesine az kaldığını, az kalsın olacağını ifade ederler. Yani temelinde gerçekleşmeyen bir eylem görülmektedir. Bu da hareketin gerçekleşmediği noktasından hareketle kavram olarak olumsuzluğu ifade eden bir fiil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bünyesinde olumsuzluğu barındıran bu fiilin eylem aşamasındayken hareketi tamamlayamaması bizlere mantıksal olarak olumsuz yapının olamayacağı gerçeğini bildirir.

1.2.10. cet-

1.2.10.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *varmak, ermek, erişmek, ulaşmak* (Yudahin,1998,I,204) anlamlarına gelir. Türkiye Türkçesinde yet- olarak kullanılan bu fiil, *bir ihtiyacı karşılayacak, giderecek nicelikte olmak; yeterli sebep olmak; (kötü bir davranış, durum, tutum için) yeterli olmak, kâfi gelmek; hlk (yaş için) erişmek, ulaşmak; hlk. olgunlaşmak; mec. başkasına ihtiyacı olmamak* (TS,1998,II,2444) anlamlarında kullanılır.

Kök olarak geçişli bir fiildir. Esas fiil olarak ilk kez Uygur metinlerinde VIII. yy.'da görülmektedir: *küçi yitgünçe* “gücü yettiği müddetçe” TT V A₇₃ (Gabain,1995,87). Tasvir fiili olarak incelediğimiz kaynaklara göre ilk defa Çağataycada görülüyor. Eckmann bu fiilin yavuş- fiili ile birlikte Çağatay Türkçesi döneminde -galı/-geli zarf-fiil eki ile birlikte kullanıldığını söyler: kelgeç köngül yarası yavuştı ongalgalı. ‘O, gelince gönül yarası sağalmalı oldu.’ ölgeli yettim. ‘Ölmeli oldum.’ (Eckmann,1988,112).

Fiilin tarihî gelişimine göz atıldığında Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında birtakım ses değişikliklerinin olduğu görülmektedir. Eski Türkçedeki ön ses /y/, Kırgız Türkçesinde /c/’ye dönüşmüştür (ET yit->KTcet-). Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az., Trkm., Özb. *yet-*; Bşk. *yit-*; Kzk. *jet-*; Tat. *cit-*; Uyg. *yät-* (KTLS,1991,I,988); Yak. *sit-* (Vasiliev,1995,303); Şor. *çit-* (Tannagaşeva,1995,20); Çuv. *s’it-* (Paasonen, 1950,144)

1.2.10.2. Kullanılışı ve İşlevleri

cet- tasvir fiili esas fiile sadece -p zarf-fiil eki aracılığıyla birleşir. Bu birleşme sırasında müstakil anlamındaki yeterlilik ve yön ifadesini tam olarak kaybetmez ve oluşturduğu yapılarda bu anlam kendisini hissettirir.

Taradığımız metinlerde *cet-* tasvir fiili ile ilgili sadece üç örnek cümle bulabildik.

Badaldı kaday aralay çapkanın sezgen da cok, ünkiürgö uçup cetip, içine
 Çalı:AA+BelD nasıl arala:-ZF dal:-SF+İ+BelD sez:-SF de yok in:YD uç:-ZF yet:-ZF iç:İ+YD
kirip bardı. K-235
 gir:-ZF var:-BGZ
 “Çalılığa nasıl daldığını bilemeden inden içeri **uçup** içine girdi.”

Caştardın arasındagı añ-sezimi ösüp cetile elek. K-44
 Genç:Ç+TD ara:İ+BD+A şuur:İ büyüt:-ZF yetiş:-Et+ZF i:-BGZ
 “Gençler arasındaki şuur **henüz büyüüp yetişmedi.**”

Tündü tün debey erme çöldü keze çurkap cetsem degen azaptuu, dayınsız kaaloosu bolmok bele. K-40
 Gece:BelD gece de:-O+ZF ıssız çöl:BelD gez:-ZF koş:-ZF yet:-Ş de:-ZF azap:AA belir:-O arzu:İ
 “Geceye gece demeden ıssız çölü koşarak **dolaşsam** diye acılı, belirsiz isteği vardı.”

1.2.10.3. cet- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

cet- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE

1.2.11. ciber-

1.2.11.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *göndermek, yollamak; geçirmek (müsaade vermek); yardımcı fiil olarak ir- ve iy- fiilleriyle aynı özelliklere sahiptir* (Yudahin,1998,I,215). Türkiye Türkçesinde biçimsel olarak bir karşılığı yoktur. Ancak *ciber-* fiilinin anlamı *gönder-* fiiliyle karşılanmaktadır.

Tarihi gelişim sürecinde iç sesinde /d/ barındıran bazı kelimelerdeki ön damaksıl /d/’ler /y/’ye dönüşmüştür. *adak>ayak, adgır>aygır* vs. Bu fiilde de böyle bir durum söz konusudur. *ciber-* fiili, *ıdı ber-* veya *ıdu ber-* birleşik yapısından oluşmuştur. İç ses /d/, /y/’ye dönüşünce *ıyı ber-* ; yine zamanla ön ses /ı/’nın düşmesiyle de *yiber-/yiber-* şekli ortaya çıkmıştır.

ıdı ber- > ıyı ber- > yiber-/yiber-

Eski Türkçenin ön ses /y/’si Kırgız Türkçesinde /c/ olduğu için bu yapı *ciber-* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiilin tarihî gelişimine bakıldığında fonetik ve morfolojik açıdan büyük değişikliklerin yaşandığı görülür. Geçişli olarak kullanılan bu fiil, yukarıda da bahsedildiği gibi bir birleşik yapıdan oluşmaktadır. *ıd-* fiili Eski Türkçede esas fiil olarak kullanılmıştır; *bër-/ber-* fiili ise hem esas fiil hem de tasvir fiili olarak kullanılmıştır. Ancak ikisinin oluşturduğu *yiber-* yapısına sadece Çağataycada rastlıyoruz. *Hak subhanehu ayta yiberdi.* “Hak subhanehu vahiy gönderdi.” (Eckmann,1988,110).

Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Özb. *yubär-*; Trkm. *iber-*; Uyg. *ibär-*; Tat. *ciber-*, *žibär-*; Nog. *yiber-*, *jiber-* (Sevortyan,1974,322) Kzk. *jiber-*; Uyg. *ävät-* (KTLS,1991,I,280).

1.2.11.2. Kullanılışı ve İşlevleri

ciber- tasvir fiili esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşir. Bu birleşimi sırasında kazandığı işlevlerle ilgili Ahmatova ve Yoldaşev, harekete kararlılık, birden birelik (Ahmatova,1975,130; Yoldaşev,1965,85), Yudahin, Ahmatova’nın görüşüne ek olarak

ciber- tasvir fiilinin kesinlik de ifade ettiğini (Yudahin,1985,I,253) belirtir. Kudaybergenov bu fiille ilgili olarak tezlik ifade eden bir fiildir (Kudaybergenov, 1980, 339) bilgisini verir.

Kırgız Türkçesinde *ciber-* tasvir fiilinin yanında *iy-* ve *ir-* tasvir fiilleri de kullanılır. Anlam açısından bu üçünün arasında bir fark yoktur. TT’de bu şeklin karşılığı *ver-* tasvir fiilidir. *ciber-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle birleşimi sırasında şu işlevleri kazanır:

1. -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığı zaman esas fiilde ifade edilen hareketin çabucak, hızlı bir şekilde yapıldığını yani hareketin tezliğini ifade eder:

ıylap ciberdi (Yudahin,1985,I,253)
ağla-:ZF gönder-:BGZ3TK
“ağlayıverdi”

Üyüliip turgan kurgak bedege ot koyup ciberdi. (Kudaybergenov, 1980, 339).
Yıgıl-:ZF dur-:SF kuru ot:YD ateş koy-:ZF gönder-:BGZ3TK
“Yıgılan kuru ota, otun içine ateş **koyuverdi.**”

Planetanı stadiondoy kılıp tarıtp cibergen sebep adamdardın korkunuç, cek körü, tüpöyül
Yeryüzü:BelD stadyum:Ed et-:ZF daralt-:ZF gönder-:SF sebep insan:Ç+TD korku nefret ön yargı
ters pikirleri bolbosun? K-101
ters fikir:Ç+İ ol-:O+E
“Yeryüzünü bir stad kadar **daraltıveren** sebep, insanın korku, nefret, ön yargı ve olumsuz fikirlerinin olmasıdır.”

Birok aga çeyin topoz Akbaranı üstünön silkip ırgıtp ciberüügö ülgürdü. K-231
Fakat o:YD kadar manda Akbara:BelD üst:İ+ÇD silk-:ZF at-:ZF gönder-:İF+YD fırsat bul-:BGZ
“Fakat o ana kadar manda Akbara’yı üstünden silkip **atıvermeye** fırsat bulmuştu.”

Saga tınbay ele kat caza bergim bar, bolbosu carılıp ketçüdüymün, birok kattarım
Sen:YD dinlen-:O+ZF mektup yaz-:ZF ver-:İF istek:İ var ol-:O+Ş çatla-:ZF git-:SF+Ed fakat mektup:Ç+İ
menen seni cadatıp ciberembi dep korkom. K-200
ile sen:BelD bık-:Et+ZF gönder-:ŞZ+S de-:ZF kork-:ŞZ
“Sana aralıksız yazmak istiyorum, yazmasam rahatsız oluyorum, fakat mektuplarımla seni hemen **biktırır mıyım** diye korkuyorum.”

Gülümkan emne için ekenin özü da bilbeyt, oşondo ıylap cibergen. K-252
Gülümkan ne için ol-ÇSF+İ+BelD kendisi de bil-:O+ŞZ o zaman ağla-:ZF gönder-:BGZ
“Gülümkan ne için olduğunu kendi de bilmiyordu, o zaman **ağlayıverdi.**”

İngaga telegramma salıp cibereyin dep, şaardık telegrafka cin urganday çırkadım. K-204
İnga:YD telgraf çek-:ZF gönder-:E de-:ZF şehir postane:İ+YD cin çarp-:SF+Ed koş-:BGZ
“İnga’ya telgraf **çekiveriyim** diye şehir postanesine deli gibi koştum.”

Ooba keñ peyil akim, boşotup ciber meni. K-148
Evet merhamet:AA efendi:İ serbest bırak-:ZF gönder-:E ben:BelD
“Evet, merhametli efendim, **serbest bırakıver** beni.”

Kapıstan kiçinekey Kenceş ıylap cibergende gana baarısın külküsü tıyula tüştü. K-246
Birden küçük Kenceş ağla-:Z ver-:ZF hepsi:TD kahkaha:İ kesil-:ZF düş-:BGZ
“Birden küçük Kenceş **ağlayıverince** hepsinin kahkahalarını kesti.”

Kalgan kitepterdı tezireek satıp ciberip, oşo karcı menen colgo çığışım kerek. K-204
Kal:-SF kitap:Ç+BelD çabuçak sat:-ZF gönder:-ZF bu para
“Kalan kitapları çabucak **satıverip**, bu parayla yola çıkmalıyım.”

1.2.11.2.2. -p zarf-fiil ekiyle kullanılırken esas fiilde ifade edilen hareketin tamamen yapıldığını, diğer bir söyleyişle bir işin sonuna kadar yapıldığını ifade eder.

İş başı dep, me, munu içip ciber. K-211
İş baş:İ de:-ZF bu:BelD iç:-ZF gönder:-E
“İş başı niyetine deyip, bunu sonuna kadar **içiver.**”

-Tak-tak! Kantet! –dep bakırıp ciberdi Bazarbay. K-236
Hop hop nasıl de:-ZF bağır:-ZF gönder:-BGZ Bazarbay
“-Hop hop! Ne oluyor! –diye **bağırdı** Bazarbay.”

İuda anı satıp cibergen. K-176
Yahuda o:BelD sat:-ZF gönder:-BsizGZ
“Yahuda onu **satıvermiş.**”

Başka caka kuup cibergen kündör da bolgon. KŞ-178
Başka taraf:YD kov:-ZF gönder:-SF gün:Ç de ol:-BGZ
“Başka tarafa **kovduğu** günler de oldu.”

Talaadan terip alganıñdı taratıp beresiñbi, örttöp salasıñbi ce çaçıp ciberesiñbi,
Tarla:ÇD der:-ZF al:-SF+İ+BelD dağıt:-ZF ver:-GZ+S yak:-ZF sal:-GZ+S veya saç:-ZF gönder:-GZ+S
erk özüñdö. K-126
irade kendi:İ+BD
“Topladıklarımı dağıtır mısın, yakar mısın ya da **saçıverir misin**, serbestsin.”

-Mındaylardı it bolbos küçüktöp kılıp suuga çögörüp ciberse az. K-211
Böyle:Ç+İ+BelD köpek ol:-SF enil:Ed kıl:-ZF su:YD batır:-ZF gönder:-Ş az
“-Böylelerini it olmayacak enik gibi suda **boğsa, boğuverse** azdır.”

Hem tezlik hem de tamamen yapma, bir işi sonuna kadar yapma ifadelerinde bir kararlılıktan da söz etmek yanlış sayılmaz. Kişinin zaten bir işi sonuna kadar yapmaya niyetlenmesi onun kararlılığının göstergesidir.

Men abdan kubandım, al kamkorduktı maga koy dep cazıp ciberdim. K-204
Ben pek sevin:-BGZ o vesayet:BelD ben:YD koy:-E de:-ZF yaz:-ZF gönder:-BGZ
“Ben buna çok sevindim ve onun vesayetini ben alayım diye **yazıverdim.**”

Suunu muzdun sınıktarı menen koşo içip ciberdi. K-228
Su:BelD buz:TD kırık:Ç+İ ile birlikte iç:-ZF gönder:-BGZ
“Suyu buzun kırıklarıyla birlikte **içiverdi.**”

1.2.11.3. ciber- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

ciber- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA-/-BO-)+Ke+İE

1.2.12. cönö-

1.2.12.1. Yapısı ve Anlamları

Türkiye Türkçesinde edilgenlik ekiyle birlikte (*yönel-*) kullanılan bu fiil, *belli bir yön tutmak, yüzünü belli bir yöne doğru çevirmek, teveccüh etmek; mec. amaç olarak benimsemek; mec. hedef almak* gibi anlamlara gelir (TS,1998,II,2466).

cönö- fiili, *cön* adının üzerine addan fiil yapan +*ö-* ekinin eklenmesiyle (<*cön+ö-*) oluşmuş bir fiil gövdesidir. Kırgız Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki gibi anlamlarda kullanılır. Geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçede görülmemektedir. Fiilin kökünü oluşturan *yön* adı taradığımız eserlerde ilk defa Kısasü'l-Enbiya'da (KE-194r5) görülmektedir: *Hadice kelip aydı: yā camm Muhammedge yalavaçlık yöni belgürdi.* (Ata,1997,I,276) kullanılmıştır. Tasvir fiili olarak ise ne zamandan beri kullanıldığı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur.

Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir:Az., Trkm., Özb. ve Uyg. *yönäl-*; Bşk., Tat. *yünel-*; Kzk. *jönel-* (KTLS, 1991,I,996).

1.2.12.2. Kullanılışı ve İşlevleri

cönö- tasvir fiili, sadece -p zarf-fiil ekiyle kullanılır. Adından da anlaşılacağı gibi kullanıldığı birleşik yapıya yön anlamını verir. Tıpkı *bar-* tasvir fiilinde olduğu gibi, asıl anlamında barındırdığı *bir yere doğru yönelme, eğilim gösterme* anlamından fazla uzaklaşmaz. Tasvir fiilleri esas fiille kullanıldığı zaman asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni anlamlar kazanmalarına rağmen bu fiilde kendi anlamından fazla uzaklaşmayarak birleşik yapıya yönelme anlamını kazandırır.

Bu fiille ilgili taradığımız eserlerde sadece dört örneğe rastlayabildik.

Atçan kempay aydap cönögöndö üstünön kaalgıp koşo uçtu. K-170
Atlı muhafız dön-:ZF yönel-:ZF üst:İ+ÇD ağır ağır birlikte uç-:BGZ
“Atlı muhafızlar, **götürürken** üstünden ağır ağır birlikte uçtu.”

Kaşka Döböğö aydap cönögön nemenin artınan eerçiy uçkan kuştu tañrkay da,
Kaşka tepe:İ+YD dön-:ZF yönel-:SF şey:TD arka:İ+ÇD takip et-:ZF uç-:SF kuş-:BelD heyret et-:ZF de
kaltaarıy da karap, prokurator arka terrasasında dale turdu. K-171

keyif:İ kaç-:ZF da bak-:ZF vali arka teras:İ+BD öyle dur-:BGZ

“Kaşka tepesine **götürülen** adamın arkasından uçarak takip eden kuşa hayretle ve biraz da keyfi kaçarak bakan Vali, arka terasta öylece kalakalmıştı.”

Akbara bir küniü tañı erte böltürükörün çabatka maşıktıruu için oşol tarapka eerçitip cönödü. K-15
 Akbara bir gün tan erte yavru:Ç+İ+BelD av:YD alış-:Et+İF için o taraf:YD götür-:ZF yönel-:BGZ
 “Akbara bir gün tan vakti, yavrularını ava alıştırmak için o taraflara doğru **götürdü.**”

süröngö algan boydon karışkırdı kuup cönöştü. KŞ-78
 Yedek at:YD al-:SF taraf:ÇD kurt-:BelD kov-:ZF yönel-:BGZ
 “Yedek atının olduğu taraftan kurdu **kovaladı.**”

1.2.12.3. cönö- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

cönö- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE

1.2.13. cür-

1.2.13.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *hareket etmek, harekette bulunmak, yürümek, vasıta ile gitmek; niyet etmek, ...ye yakın olmak; hizmet etmek; birisi yahut bir nesne olduğu anlaşılacak; yardımcı fiil olmak üzere baş fiilin işine süreklilik ve devam mahiyeti verir* (Yudahin,1998,I,237). Türkiye Türkçesinde *yürü-* şeklinde kullanılan bu fiil, *adım atarak ilerlemek, gitmek; karada veya suda, herhangi bir yöne doğru sürekli olarak yer değiştirmek; (çocuk) ayakları üzerinde gezecek duruma gelmek; yayan gezmek, yayan gitmek; yol almak; (-e) bir yere gelmek, bir yere ulaşmak, kaplamak; (-e) üzerine doğru gitmek, akın etmek, saldırmak, hücum etmek; mec. gereği gibi yapılmak veya ilerlemek; (nsz) (faiz için) hesap edilmek, işlemek; geçmek, ilerlemek, değişmek; (nsz) argo ölmek; bir işte ileri gitmek* (TS,1998,II,2484) anlamlarında kullanılmaktadır.

Kök hâlinde geçişsiz bir fiildir. Eski Türkçede bu fiil *yori-* şeklinde kullanılmaktaydı. Sürekliliği ifade eden *yor-* fiilinin üzerine şu an pek kullanılmayan fiilden fiil yapma eki *-i-*'nin getirilmesiyle oluşmuş bir yapıdır. Eski Türkçedeki şeklin Kırgız Türkçesindeki şekle dönüşümü ise şu şekilde yaşanmıştır: *yori->yoru-/yori->yörü-/yöri->yürü->yür-* ve ses özellikleri sebebiyle *cür-* halini almıştır. Tasvir fiili olarak Eski Türkçeden beri kullanılan bir fiildir. Arat bu fiilin KB'de iki yerde (1476, 3668) hem *-U* hem de *-p* zarf-fiil eki ile kullanıldığını bildirir: *bayat 'adlinge tutçı korku yori, umın fazlinga tutçı tegnü yori. 'Tanrı'nın adlinden daima korkarak yaşa, fakat fazlından da hiçbir zaman ümit kesme.'* (Arat,1987,239-3668) ; *kezikçe kelir bu ölümnüing kırı, ölümkö özüng çin anuklap yori. 'Ölümün sırası nöberle gelir, ölüme kendini her an hazır bulundur.'* (Arat,1987,240-1476)

Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az. *yeri-*; Bşk., Tat. ve Trkm. *yör-* ; Kzk. *jür-* ; Özb. ve Uyg. *yür-* (KTLS,1991, I, 1002).

1.2.13.2. Kullanılışı ve İşlevleri

cür- tasvir fiili, sadece *-p* zarf-fiil ekleriyle kullanılır. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilen bu fiil, genellikle hareketi yapan kişinin yaptığı hareketler için kullanılır. Hem kendi anlamında hem de tasvir fiili olarak kullanılmaktadır.

Yoldaşev, bu fiilin devam eden ve tamamlanmamış işleri anlatmada kullanıldığını söyler (Yoldaşev,1965,72). Tamamlanmamış fiillerle kullanıldığında süreklilik göze çarpmaktadır. Bu arada kendi anlamı da hissedilmektedir.

Okup cüröt. “Okuyor, eğitimine devam ediyor.”

Kullanımı sırasında şu işlevlere sahip olur:

1.2.13.2.1. Hareketin uzun zaman içerisinde aralıklarla devam ettiğini ya da âdet haline gelip her zaman gerçekleştiğini ifade eder.

Sakalduulardın bul emnesi degen sözü eki üç kişinin başı koşula kalgan cerde Ömür dale Sakal:AA+Ç+TD bu neden de-:SG söz:İ iki üç kişi:TD baş:İ birleş-:ZF kal-:SF yer:BD Ömür öyle ayta koyup cürdü (Kudaybergenov,1980,328).

söyle-:ZF koy-:ZF yürü-:BGZ

“Sakallıların bu neden böyle dediği sözü iki üç kişinin kafa kafaya verdiği yerde Ömür hep **anlatmaya devam ederdi.**”

Erteden beri aylanıp uçup cürgön kuş, ayrı kuyrukpu, ce bürkütpü? K-170

Sabah:ÇD beri döne döne uç-:ZF git-:SF kuş çaylak:S veya kartal:S

“Sabahtan beri döne döne **uçan** kuş çaylak mı yoksa kartal mı?”

Kesarlardı sögüp cürgön şektüü bir selsayak İsus için Rimge berilgen, işenimdüü Sezar:Ç+BelD söv-:ZF yürü-:SF şüphe:AA bir serseri İsa için Roma:YD veril-:SF güvenilir-:SF dinulama Kaiafa menen ierusalimdik töböldördün karşılığın tuudurup emne kulat? K-149

baş rahip Kaifa ile Kudüs:AA ileri gelen:Ç+TD karşı:AA+İ+BelD doğ-:Et+ZF ne kıl-:ŞZ

“Sezarlara **söven** şüpheli bir serseri İsa için Roma’ya tâbi olan güvenilir başrahip Kaifa ile Kudüslü ileri gelenleri ne diye karşısına alacaktı?”

Rim koşununda soguşup cürgön kezinde, tötön kiyin prokurator bolgondon beri anın mındayı

Roma ordu:İ+BD savaş-:ZF yürü-:SF zaman:BD çok sonra vali ol-:ZF beri o:TD böyle:İ+BelD çok bolçu. K-144

yok ol-:GZH

“Roma ordusunda **savaştığı** zamanlarda ve epey sonraları vali olduğundan beri böylesini görmemişti.”

Dalay ele tuz tatıp cürösüz (Kudaybergenov,1980,331)

Epeydir tuz tat-:ZF yürü-:ŞZ

“Epeydir tuz **tadyorsunuz.**” (Belirli bir zamandan başlayıp bu zamana kadar)

Azaptın azabınan köz açılğanda tabılğan, adamdardın cırgalına caralğan ar kanday uluu

Azap:TD eziyet:İ+ÇD göz açıl-:ZF bulun-:SF insan:Ç+TD huzur:İ+YD yara-:SF her nasıl büyük

oydu oozdon oozgo **köçüp cürüp**, dayıma buzup alat da özünö cana akıykatka düşünce:BelD ağız:ÇD ağız:YD göç-:ZF yürü-:ZF daima boz-:ZF al-:GZ da kendi:İ+YD tekrar gerçek:YD karşı koyup alat. K-161

karşı koy-:ZF al-:GZ

“İstirap çektikçe ortaya çıkan insanların huzuruna yarayan her büyük düşünceyi söylentiler ağızdan ağza **dolaştırırken** daima bozar ve özüne gerçeğine tamamen zıtlıştırır.”

Ustatım kayda boldu eken, emne boldu eken dep, tınçı ketip cürdü. K-176

Efendi:İ nere:BD ol-:BGZ i-:BGZR ne ol-:BGZ i-:BGZR de-:ZF rahat:İ git-:ZF yürü-:ŞZH

“Efendim nerede acaba, ne oldu acaba diye rahatı **kaçardı.**”

Tartipke köz salıp, militционерler aşkanaga da kirip çıgıp cürüşöt. K-100
 Düzen:YD göz at:-ZF polis:Ç lokanta:YD da gir:-ZF çık:-ZF yürü:-ŞZ
 “Asayışı sağlamak için polisler lokantaya da sık sık girip **çıklarlardı.**”

Bayağı tülkü dağı coylop cüröt. KŞ-90
 Demin:A tilki tekrar av ara:-ZF yürü:-ŞZ
 “Deminki tilki tekrar **av arıyor.**”

1.2.13.2.2. Bazen aralıksız devam eden hareketi de bildirir. Bu hareket, kısa zaman içerisinde ya da zaman bakımından sınır koyulmadan, genel olarak devam eden hareket de olabilir.

Küyöö koşçusu Saparbay Osmondu tigindeyde koştöp ağa birdemelerdi aytıp.
 Damat yardımcı:İ Saparbay Osman:BelD öte:BD yan:İ+BD yürü:-ZF o:YD bir şey:Ç+BelD söyle:-ZF
cüröt (Kudaybergenov,1980, 328).
 yürü:-ŞZ
 “Damat yardımcısı Saparbay, Osman’a ötede yanında yürüyerek ona bir şeyler **söylüyordu.**”

Boluptur, oşondu ayın deyli, birok möönötünön aşık iştep cürgön starşına ideologiyalık
 Ol:-BsizGZ bu:BelD küfür de:-E fakat süre:İ+ÇD fazla çalış:-ZF yürü:-SF amir:İ+YD ideolojik
caktan şektüü adamdari, ayrıka kaydağı bir sektant menen bañgilerdi
 yön:ÇD şüphe:AA insan:Ç+İ farklı taraf:BD+A bir mezhepten olanlar ile uyuşturucu kullan:-SF+Ç+BelD
zordogon eken-andan emne? K-205
 zorla:-SF i:-BsizGZ o:ÇD ne?
 “Peki, buna küfür diyelim, fakat normalinden fazla **çalışan**, amirine ideolojik yönden şüpheli gelen insanları, özellikle aykırı bir mezhepten olanları ve uyuşturucu kullananları bu işe zorlamıştı.”

Men bolsom, çaşoo okeanın köz cetken açık kıyırın kayıp, uluu dildin ak parusun
 Ben i:-Ş hayat okyanus:İ+TD göz yet:-SF açık kenar:İ+BD kay:-ZF yüce duygu:TD ak paru:İ+BelD
delbiretip kaalgıp, tübölük süzüp cürçü cel kayığına bolgar ırı salıp koygon soñ,
 dalga:AF+ZF uyuş:-ZF daima süzül:-ZF yürü:-SF yel kayık:İ+YD Bulgar şarkı:İ sal:-ZF koy:-SF sonra
anda magdırıp baratıp, gruzin bolmuşunun aligidey ayaktaşının negizgi sebebi- cetöönün teng
 o zaman gevşe:-ZF git:-ZF Gürcü ol:-SF+İ+TD şimdi gibi bit:-İF+İ+TD asıl:A sebep:İ yedi:İ+TD aynı
dil işeniminin birimdiği bolgon cetöo ırdagan ırda degen oygo keldim. K-74
 gönül inanç:İ+TD birlik:İ ol:-SF yedi:İ söyle:-SF şarkı:BD de:-SF akıl:YD gel:-BGZ
 “Ben ise, hayat okyanusunun gözün yettiği açıklarında, yüce duyguların ak yelkeni ağır ağır dalgalandırarak daima **süzülen** gönül yelkenline Bulgar şarkıları dolduktan sonraki huzur içinde, Gürcü hikâyesinin sonunun böyle olmasının temel sebebinin gönül inançlarının birliği ve bunun da yedisinin söyledikleri şarkılar olduğunu düşünerek dalıp gitmişim.”

Anan tañ appak atkaça it artınan kalbay eerçip cürdü. K-179
 Sonra tan ağar:-ZF at:-ZF köpek art:İ+ÇD kal:-ZF takip et:-ZF yürü:-ŞZH
 “Sonra ortalık iyice aydınlanıncaya kadar köpek peşini bırakmadan onu **takip ederdi.**”

Bizge okşogon künökör pendeler bolso kutkarıp alçu biröö kelet dep kütüp cüröbüz. K-125
 Biz:YD benze:-SF günahkar kul:Ç i:-Ş kurtar:-ZF al:-SF bir:İ gel:-GZ de:-ZF bekle:-ZF yürü:-ŞZ
 “Bizim gibi günahkâr kullar ise kurtaracak biri gelecek diye **bekler dururuz.**”

Ober-Kandalov Moyunkumdağı kırgın çabıtka komanda çogultup cürüp, Avdiy
 Ober Kandalov Moyumkum:BD+A katliam av:İ+YD kumanda çoğal:-Et+ZF yürü:-ZF Avdiy
Kallistratovdu vokzaldan colukturdu. K-204
 Kallistratov:BelD gar:ÇD rastla:-BGZ
 “Ober Kandalov Moyunlum’daki katliam için adam **toplarken** Avdiy Kallistratov’a garda rastlamıştı.”

Özünde emes, tüşündö çaşap cürgöndöy. K-149
Kendi:BD değil düş:İ+BD yaşa:-ZF yürü:-SF+Ed
“Kendinde değil, düşünde **yaşıyordu sanki.**”

Cer üstündö uçup cürdüm da, cer betinen bir dağı tirüü can körö albadım. K-167
Yer üst:İ+BD uç:-ZF yürü:-BGZ de yer yüz:İ+ÇD bir başka can:AA kişi gör:-ZF al:-O+BGZH
“Yer üstünde **uçup durdum** ve yeryüzünde bir başka canlı göremedim.”

Buyerde emne kılıp cürösün? K-188
Bu yer:BD ne et:-ZF yürü:-ŞZ
“Bu yerde ne **yapıyorsun?**”

1.2.13.2.3. Bazen herhangi bir hareketi değil de sadece ortaya çıkan durumu anlatır.

Açuulanıp cüröt.
Sinirlen:-ZF yürü:-ŞZ
“Sinirleniyor.”

Korkup cüröt.
Kork:-ZF yürü:-ŞZ
“Korkuyor.”

Eç köñülü alakısbay, oylonup basıp cüröt. SK-212
Hiç gönül:İ rahat:O+AF+ZF düşün:-ZF bas:-ZF yürü:-ŞZ
“Hiç dikkati dağılmadan **düşünerek dolaşiyor.**”

Men dayıma sizdi gana oylop cürgönümdü siz kaydan bilip aldınız? K-198
Ben daima siz:BelD yine düşün:-ZF yürü:-SF+İ+BelD siz nere:ÇD bil:-ZF al:-BGZ
“Benim daima yalnız sizi **düşündüğümü** nereden bildiniz?”

1.2.13.2.4. cür- tasvir fiiline -BA/-BO olumsuzluk eki eklendiği zaman -y zarf-fiil ekiyle birlikte kullanılır ve önceden hatırlatma, uyarma, tavsiye anlamını verir (Yoldaşev, 1965,72).

Ey tehnik murzalar öydölüp baratasıñar. Kiyin östönübüzdön suu çıkpay koyup cürböysün
Ey teknik beyler yukarı çık:-ZF git:-ŞZ Sonra kanal:İ+ÇD su çık:-O+ZF koy:-ZF yürü:-ŞZO
(Kudaybergenov,1980, 329).
“Ey teknik beyler yukarı çıkıp gidiyorsunuz. Sonra kanalımızdan neden su **çıkarmıyorsunuz.**”

Uşul ubakka çeyin teksirilbey cüröt. (Yudahin,1985,I,285)
Bu zaman:YD kadar denetlen:-ZF yürü:-ŞZ
“Bu zamana kadar neden **denetlenmiyor.**”

1.2.13.2.5. Eğer olumsuzluk eki birleşik fiilin her iki unsuruna eklenirse hareketin mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder. Ancak hareketin nasıl gerçekleşeceği hakkında ise herhangi bir bilgi vermez (Kudaybergenov,1980,329).

Al külböy cürböyt (Kudaybergenov,1980,329).
O gül:-ZF yürü:-GZO
“O hep güler, o **gülmeden duramaz.**”

Sen kitez okubay cürböysüñ (Kudaybergenov,1980,329).
Sen kitap oku:-ZF yürü:-GZO
“Sen hep kitap okursun, sen kitap **okumadan duramazsın.**”

1.2.13.2.6. Eğer cür- tasvir fiil emir kipinde kullanılırsa tezlik ifadesi de taşır.

Er atañdın turpagın ala cür! KA-14
Yiğit baba:TD toprak:İ+BelD al:-ZF yürü:-E
“Yiğit babanın toprağını **hep yanında taşı.**”

1.2.13.2.7. Eğer -GANI/-GOnU zarf-fiil ekleriyle kullanılırsa hareketin amaçlandığını bir şeye niyetlendiğini ifade eder.

Köçkünü cüröt.
Göç:-ZF yürü:-ŞZ
“göçmek üzere, göçmeye niyetleniyor.”

1.2.13.3. cür- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

cür- tasvir fiilinin olumsuz yapısı iki şekilde yapılır. Birinci tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO- olumsuzluk eki getirilerek, ikincisi ise hem esas fiilin hem de tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

1.2.13.3.1. EF+ZF TF+O(-BA/-BO-)Ke+İE

Bu colu da oşondoy çıkısa özüñ kargışka kalıp cürbö. K-148
Bu defa da öyle çık:-Ş kendi:İ lanet:YD kal:-ZF yürü:-O+E
“Bu defa da öyle çıkarsa sakın lanete **uğrama.**”

Tünüñdö Akbara üñkürdön çıgıp barıp, eşektin etine toyup kayttı, birok küñgö ele Gece vakit:İ+BD Akbara mağara:ÇD çık:-ZF git:-ZF eşek:TD et:İ+YD doy:-ZF dön:-BGZ fakat her gün bir eşek too etekte sandalıp cürböyt da. K-230
bir eşek dağ etek:BD dolaş:-ZF yürü:-ŞZO da
“Geceleyin Akbara mağaradan çıkıp, eşek yiyerek geri geldi, ama her gün bu dağlarda eşek **dolaşmaz ki.**”

1.2.13.3.2. EF+O(-BA/-BO-)+ZF TF+ O(-BA/-BO-)+Ke+İE

Al külböy cürböyt (Kudaybergenov,1980,329).
O gül:-ZF yürü:-GZO
“O hep güler, o **gülmeden duramaz.**”

Sen kitez okubay cürböysüñ (Kudaybergenov,1980,329).
Sen kitap oku:-ZF yürü:-GZO
“Sen hep kitap okursun, sen kitap **okumadan duramazsın.**”

1.2.14. çık-

1.2.14.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *içeriden dışarıya varmak, arkadan öne doğru hareket etmek, yerinden oynayıp görünecek bir duruma gelmek, yukarıya tırmanmak, yükselmek, yayılmak (ses hakkında)* (Yudahin,1998,I,266) anlamlarında kullanılan bu fiil, Türkiye Türkçesinde *içeriden dışarıya varmak, gitmek; elde edilmek, sağlanmak, istihlal edilmek; bir meslek veya bilim kurumunda okuyup sınavını vererek yetişmiş olmak, mezun olmak; ayrılmak, ilgisini kesmek; süresi dolunca ayrılmak; yapılmak, yürümek; yetişecek ölçüde olmak; eksilmek; sonuca ulaşmak; sıyrılmak, ayrılmak; mec. harcama zorunda kalmak; herhangi bir durumda olduğu anlaşılmaq; bir durumla ilgili niteliklerini yitirmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek; (-e) bir şeyin yukarisına varmak veya yükseltmek; bir inceleme, bir araştırma sonucu bulmak; (-e) iş için, yetkili birini makamında görmek; (-e) talihine veya payına düşmek, isabet etmek, vurmak; (-e) gitmek, koyulmak; (-e) bir konu yetkililerce karara bağlanmak; (-e) birdenbire görünmek; (-e) mal olmak; (-e) oyunda herhangi bir rolü oynamak; (-e) (bir yere) ulaşmak, varmak; karaya ayak basmak; yayılmak, duyulmak; olmak, bulunmak, var olmak; bir iddia ile ortalıkta görünmek; yayılmak; (-e) karşı gelebilmek, boy ölçüşebilmek; (-e) bulaşmak; (-i) (yapı için) yapmak; (-den -e) bulunduğu yeri bırakıp başka yere geçmek, taşınmak, ayrılmak; (-e) bir sebeple bulunulan yerden ayrılmak; (nsz) niteliği sonradan anlaşılmaq veya sonradan ortaya çıkmak; (nsz) davranışta herhangi bir niteliği bulunmak; yerinden oynamak; (nsz) görünür veya belli bir durumda bulunmak; (nsz) oluşmak, olmak; (nsz) bitmek, büyümek, sürmek; verilmek; (nsz) (ay veya mevsim) geçmek; (nsz) yeni yetişip satışa sunulmak; (nsz) yükselmek, artmak; (nsz) artırmak, fiyatı yükseltmek; (nsz) sesini yükseltmek; (nsz) büyük abdest bozmak; (nsz, -den) giderilmek, yok olmak; (-den) unutmak; (-den) (ay, güneş) doğmak; (-i) argo vermeye katlanmak; (nsz) yayımlanmak; (-den) gelmek; (-den) gerçekleşmek; (-den) bulunduğu yerden ayrılmak, fırlamak, kopmak; (-den) (bir şeyin) düzenini bozmak, eskisinden daha değişik, kötü bir duruma girmek; (-le) flört etmek; (-e) erişmek, görmek (TS,1998,I,474) anlamlarında kullanılmaktadır.*

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Eski Türkçede *taşık-* şeklinde görülmektedir. *taş*, Türkiye Türkçesine göre *dış* anlamındadır. Üzerine gelen *addan* fiil yapma eki *ık-* ile

birlikte (<taş+ık-) *dışarı çıkmak* anlamını kazanır. *Kañum kagan yiti yigirmi erin taşıkmiş.* “Babam kağan on yedi eriyle **dışarı çıkmış**¹¹. KT D-11” (Ergin,2001,12). Tasvir fiili olarak ilk defa Çağataycada rastlıyoruz. Bu dönemde de sadece -(I)p zarf-fiil ekiyle kullanılmaktadır: boldı korganga mini-p çıkmak işi. ‘(Onların) işi, kaleye tırmanmak oldu.’ (Eckmann,1988,109).

çık- fiilinin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az. *çih-*; Bşk. *sık-*; Kzk. *şık-*; Özb., Tat., Uyg. Trkm. *çık-* (KTLS,1991,I,128); Alt. *çık-* (Verbitskiy,1870,436); Yak. *tağıs-* (Vasiliev,1995,54); Tel. *çık-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000,14); Şor. *şık-* (Tannagaşeva, 1995,102).

1.2.14.2. Kullanılışı ve İşlevleri

çık- tasvir fiili, esas fiile sadece -p zarf-fiil yardımıyla bağlanarak, hareketin, baştan sona tam olarak yapıldığını veya tam olarak yapılacağını bildirmek için kullanılır. (Yoldaşev,1965,81; Kudaybergenov, 1980, 339). Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir.

1.2.14.2.1. -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında hareketin baştan sona, bütünüyle tamamlandığını bildirir.

Başattan, tuura üñkürdün öziñön alıp çıktım. K-240
Başat:ÇD doğru mağara:TD kendi:İ+ÇD al:-ZF çık:-BGZ
“Başat’taki bir mağaradan **aldım.**”

Men sen aytkan romandı okup çıktım. (Kudaybergenov, 1980, 339)
Ben sen söyle:-SF roman:BelD oku:-ZF çık:-BGZ
“Ben senin anlattığın romanı **tamamıyla okudum.**”

Sen aytkanday, baştan ayak köçürüp çıktım. (Kudaybergenov, 1980, 339)
Sen söyle:-SF+Ed baş:ÇD sona kopye et:-ZF çık:-BGZ
“Senin dediğin gibi baştan sonuna kadar **kopya ettim.**”

Bötölkönü suurup çıgıp, carıkka salıp, maaşırlana bir karap koydu. K-227
Şişe:BelD çek:-ZF çıkar:-ZF ışık:YD tut:-ZF bir şey ara:-ZF bir bak:-ZF bırak:-BGZ
“Şişeyi **çıkarpıp**, ışığa tutarak içinde bir şeyler arar gibi baktı.”

¹¹ Bu cümleyle ilgili (Tekin,1988,11) de farklı bir anlam verilmiştir: *Babam Hakan on yedi adamla baş kaldırmış.* Örnek teşkil etmesi bakımından yararlandığımız bu cümlenin anlamlarından hangisinin doğru olduğu konusunda tartışma yaratmaya gerek görmediğimizden, sadece örneği göstermesi açısından verilmesinin gereği görüldüğü için metnimize alınmıştır.

Moyunkumga sapar çegip cönöp bergenîñ köp akçanı Hristostoy maşayak körüp, niyet berip
 Moyunkum sefer çek-:ZF yönel-:ZF ver-:SF+İ+BelD çok para:BelD İsa:Ed değerli gör-:ZF niyet ver-:ZF
kalganıñan emes eken da, ce bolboso seminariyadan kuulup çikkandan kiyin kayda
 kal-:SF+İ+ÇD değil i-:BsizGZ de veya ol-:O+Ş Papaz okul:İ+ÇD kovul-:ZF çık-:ZF sonra nere:BD
barıp, kantip kün körördün aylasunan emes eken. K-124
 git-:ZF nasıl gün gör-:SF+TD hile:İ+ÇD değil i-:BsizGZ
 “Moyunkum’a gelmen çok parayı İsa gibi değerli görüp, papaz okulundan **kovulduktan** sonra nereye gidip
 nasıl gün geçirdiğinle de ilgili değilmiş demek.”

1.2.14.2.2. Hareketin kararlı bir şekilde yapıldığını bildirir:

Emi ele köñülü tuñçıgansıgan Bostondun kayradan cini keldi, azır üydön atıp çığıp, karışkırlardı
 Şimdi iç:İ huzur bul-:SF Boston:TD sonra:ÇD cin:İ gel-:BGZ şimdi ev:ÇD at-:ZF çık-:ZF kurt:Ç+BelD
cerdin tübüñö tüşüp ketkiçe kuup cönögüsü keldi. K-319
 yer:TD dip:İ+YD düş-:ZF git-:ZF kadar kov-:ZF yönel-:İF istek:İ gel-:BGZ
 “Biraz önce huzur bulan Boston’un öfkesi yeniden kabardı. Hemen evden **çıkıp**, kurtları yerin dibine batana
 kadar kovalamak istedi.”

Kolcoolugun alıp çığıp, maylanışkan kızıl toru cüzün, kaşka başın, kürcüygön
 Mendil:İ+BelD al-:ZF çık-:ZF yağ:AF+SF kırmızı köşe:İ yüz:İ+BelD dazlak baş:İ+BelD kaba ol-:SF
çüylüsüñ arçınıp. K-145
 ense:İ+BelD sil-:BGZ
 “Mendilini **çıkarp**, yağlı kırmızı köşesiyle yüzünü, dazlak başını ve kaba ensesini sildi.”

Coldoşun alıp çıguu için kolunan eç nerse kelbesi aykın boldu. K-293
 Yoldaş:İ+BelD al-:ZF çık-:İF için el:İ+ÇD hiçbir şey gel-:SF+İ belli ol-:BGZ
 “Yoldaşını **çıkarmak** için elinden hiçbir şey gelmeyeceği belliydi.”

Boston, kırsık türköñdö, oşogo kirip çıguunu çeçti. K-314
 Boston bela dürt-:ZF ora:YD gir-:ZF çık-:İF+BelD seç-:BGZ
 “Boston bela dürtünce oraya **girmeye** karar verdi.”

1.2.14.3. çık- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

çık- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ O(-BA/-BO-)+ZF TF+Ke+İE

1.2.15. ir-

1.2.15.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *baş fiili ifade ettiği manaya katiyet ve kesinlik veren bir yardımcı fiildir* (Yudahin,1998,I,370). Türkiye Türkçesinde bu fiilin kökeniyle ilgisi konusunda tereddüt duyduğumuz er- fiiliyle karşılandığını düşünürsek “*erişmek, kavuşmak; yetişip dokunmak; (nsz) (bitkiler veya bunların ürünleri için) olgunlaşmak; (nsz) (kendini Tanrı yoluna vermiş kimseler için) insanüstü kutsal bir aşamaya erişmek*” (TS,1998,I,723) anlamlarında kullanılmaktadır.

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçe döneminden beri kullanılan bir fiildir. Örnek. Bugün *i-* fiili olarak adlandırdığımız ve Eski Türkçede ve Orta Türkçenin Karahanlı döneminde kullanılan *er-* fiiliyle ilgisinin olup olmadığı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Sadece görebildiğimiz ve takip edebildiğimiz kadarıyla bunlar ayrı birer fiil olarak kullanılmış ve bugün de ayrı bir fiil olarak kullanılmaktadır. Tasvir fiili olarak ne zamandan beri kullanıldığı konusunda da kesin bir yargıya varmak zordur.

1.2.15.2. Kullanılışı ve İşlevleri

ir- tasvir fiili, esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşir. *iy-* ve *ciber-* tasvir fiilleriyle aynı anlamdadır. Bu fiille ilgili olarak Yudahin “Harekete kararlılık, tezlik ve kesinlik ifadesi verir.” (Yudahin,1985,I,) şeklinde bilgi verir.

çaap irdi
“vuruverdi.”

ırgıta koyup irdi
“şiddetle atıverdi.”

Kabilan tuugan Almambet
Irgıta koyup irdi deyt (Kudaybergenov,1980,339).

1.2.15.3. ir- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

ir- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklerle rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE

1.2.16. iy-

1.2.16.1. Yapısı ve Anlamları

Türkiye Türkçesinde bu fiilin biçimsel açıdan bir karşılığı yoktur. Kırgız Türkçesinde *ir-* fiiliyle aynı anlama gelmektedir. İkisinde de tezlik, çabukluk ifadesi vardır. Eski Türkçedeki *ıd-* ‘gönder-’ fiiliyle ilgisinin olduğunu düşünüyoruz. Bu fiildeki /d/ daha sonraki dönemlerde /y/’ye dönüşmüş ve *ıy->iy-* halini almıştır. Tasvir fiili olarak Eski Türkçede bir şeyi tamamen yapmak anlamında kullanılır (Erdal,2004,247).

iy- fiilinin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az. *äy-*; Bşk., Kzk., Tat. *iy*; Özb. *eg-*; Trkm. *eğ-*; Uyg. *äg-* (KTLS,1991,I,204).

1.2.16.2. Kullanılışı ve İşlevleri

iy- tasvir fiili, *ciber-* ve *ir-* tasvir fiilleriyle aynı anlamdadır. Bu da harekete kararlılık, tezlik ve kesinlik katar (Yudahin,1985,I,296). Sadece *-p* zarf-fiil ekiyle kullanılır.

Muştap iydi (Yudahin,1985,I,296)
Yumrukla:-ZF eğ:-BGZ
“Tokatlayıverdi”

Açkılanıp ıylap iydi. (Yudahin,1998,I,12)
Halklılık:İ için ağla:-ZF eğ:-BGZ
“Haklılığımı ispatlamak için **ağlayıverdi** bile.”

Can sooga, börü ene! –dep süylöp iydi Avdiy. K-212
Can hediye, kurt anne de:-ZF söyle:-ZF eğ:-BGZ
“Kurtar beni kurt ana! diye **mırıldanıverdi** Avdiy.”

Bul emne degendik, bul emne degen coopkerçiliksiz sözdör! –dep kıykırıp iydi Koçkorbaev. K-308
Bu ne demek bu ne de:-SF mesuliyet:O söz:Ç de:-ZF haykır:-ZF eğ:-BGZ Koçkorbaev
“Bu ne demek, bu nasıl sorumsuz sözler! diye **haykırıverdi** Koçkorbaev.”

1.2.16.3. iy- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

iy- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine *-BA/-BO* olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE

1.2.17. kal-

1.2.17.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *kalmak*, *geri kalmak*; *kal-* fiili yardımcı fiil rolünde işin beklenilmemiş olduğunu gösterir (Yudahin,1998,I,386). Türkiye Türkçesinde ise olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek; (zaman, uzaklık veya nicelik için) belirtilen miktarda bulunmak; konaklamak, konmak; oturmak, yaşamak, eğlenmek; hayatını sürdürmek, yaşamak; varlığını korumak, sürdürmek; oyalanmak, vakit geçirmek; sınıf geçmemek; işlemez, yürümez duruma gelmek; (-e) geriye atılmak, ertelenmek; (-e) görevi veya yetkisi içinde olmak, düşmek, durumu itibarıyla aşağı seviyede bulunmak; bir şeyle kapanmak; bir şeye bulanmak; bir işi belli bir noktada bırakmak, ara vermek; (-den) geçmek; (-den) geri kalmak, yapamamak; belli bir gelirle geçinmek zorunda bulunmak; yetinmek; (olumsuz olarak) olmak, meydana gelmek; (yar) olmak, herhangi bir durumda bulunmak; herhangi bir durumu sürdürmek; (yar) kök veya gövdeleri sonuna –e (-a) eki almış fiillerle sürerlik bildiren birleşik fiiller oluşturur; bazı –ip ekiyle yapılmış zarf-fiillerden sonra da gelerek sürerlik bildirir (TS,1998,II,1173).

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçede görülmektedir: *Kögmen yir sub idisiz kalmazun tiyin Az Kırkız budunuğ yaratıp keltimiz*. “Kögmen yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az, Kırgız kavmini düzene sokup geldik.” KT-G, (Ergin,2001,14). Tasvir fiili olarak ise kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla ilk defa 14. yüzyılda görülmektedir: *Cumāda’l-āhir ayıdın sekiz kün galıp turur erdi* (NF 101,8) (Eckmann,1995,73).

kal- fiilinin diğer lehçelerdeki görünümü ise şöyledir: Az. *gal*: Bşk., Kzk., Tat., Uyg. *kal-*; Özb. *kâl-*; Trkm. *gāl-* (KTLS,1991,I,430); Çuv. *yul-* (Paasonen,1950,215); Yak. *xaal-* (Vasiliev,1995,140); Alt. *kal-* (Verbitskiy,1870,120); Şor. *kal-* (Tannagaşeva, 1995,40); Tel. *kal-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000,45).

1.2.17.2. Kullanılışı ve İşlevleri

kal- tasvir fiili, esas fiile hem -A/-O, -y hem de -p zarf-fiil ekleri yoluyla bağlanır. Genellikle geçişsiz fiillerle birleşir.

Ahmatova, *kal-* tasvir fiilinin esas fiile -A/-O, -y zarf-fiil ekleri aracılığıyla bağlandığı zaman, esas fiilin ifade ettiği hareketin yapılışının çok hızlı ve birden bire olduğunu (Ahmatova, 1975, 130) söyler.

Kudaybergenov, eylem sonucunda bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildirir (Kudaybergenov, 1980, 341) der.

Yine bu konuda Yudahin, Ahmatova'nın görüşlerine katılmasının yanı sıra bunlara ek olarak esas fiilin ifade ettiği hareketin kararlı bir şekilde yapıldığını bildirir (Yudahin, 1985, I, 328) şeklinde bilgi verir.

Bu durumlarda tasvir fiilinin ifade ettiği anlamları, TT'de *ver-* tasvir fiili ve cümlelerin zarf gibi diğer unsurları (hemen, birden bire, hızlı bir şekilde), kısmen olsa da karşılayabilir.

1.2.17.2.1. *kal-* tasvir fiili -A/-O ve -y zarf-fiil ekleri aracılığıyla birleştiği durumlarda kazandığı işlevleri şunlardır:

1.2.17.2.1.1. Esas fiilde ifade olunan hareketin birden bire, çabucak olduğunu bildirir.

O, aylanayın, degi soosuñbu? –dep, ogo beter şaşılıp Ömür atınan tüşö kaldı.
O kurban ol-:E iyi misin de-:ZF daha fazla acele et-:ZF Ömür at:İ+ÇD in-:ZF kal-:BGZ
(Kudaybergenov, 1980, 341)
“O, kurban olayım, iyi misin? diye daha da fazla acele edip Ömür atından **iniverdi.**”

Kıyal anın başına kele kaldı. (Yudahin, 1985, I, 328)
Hayal o:TD baş:İ+YD gel-:ZF kal-:BGZ
“Düşünce aklına **birden bire geldi.**”

Avdiy tizesi kantip bügüliüp, başın mıqçıp kantip otura kalğanın özü tük da
Avdiy diz:İ nasıl bükül-:ZF baş:İ+BelD mıncıkla-:ZF nasıl otur-:ZF kal-:SF+İ+BelD kendi:İ hiç de
sezbedi. K-111
sez-:O+BGZ
“Avdiy dizlerini büküp, başını sevip okşamak için nasıl **oturduğunu** kendisi de anlayamadı.”

Şaytanday bolup kaydan çıga kalıştı ele, altınga kömüliüp ölgürlör! dep
Şeytan:Ed ol-:ZF nere:ÇD çık-:ZF kal-:BGZ i-:BGZH altın:YD gömül-:ZF öl-:GZ de-:ZF
geologdordu şıbap öttü. K-237
jeolog:Ç+BelD söv-:ZF geç-:BGZ
“Şeytan gibi nereden **çıkışlardı**, altına gömülüp ölümler inşallah! diye jeologlara sövüp saydı.”

Kişinin otura kalğanın ulam Akbara azuusun salbastan, küülöngön boydon başınan
Kişi:TD otur-:ZF kal-:SF+İ+ÇD zaman Akbara diş:İ+BelD sal-:O+ZF gittikçe art-:SF taraf:ÇD baş:İ+ÇD
aşa sekirip ketti. K-17
aş-:ZF sıçra-:ZF git-:BGZ
“Kişinin **oturakalmasından, oturakaldığı için** Akbara bir dişlemede öldüreceği savunmasız çıplağın başının üzerinden dişlerini batırmadan olanca hızıyla atladı.”

Üñkürdün oozunan çığa kalğanda közdörü cazdana tüştü. K-233
 Yuva:TD ağız:İ+ÇD çık:-ZF kal:-ZF göz:Ç+İ kamaş:-ZF in:-BGZ
 “Yuvanın ağızından **çıktığında** gözleri kamaştı.”

Birok bu colu al küyöösünüñ kadaydır bir nerseye kabatır ekenin seze kaldı. K-252
 Fakat bu defa o koca:İ+TD ne zamandır bir şey:YD endişe:AF+SF+İ+BelD sez:-ZF kal:-BsizGZ
 “Fakat bu defa kocasının bir süredir bir şeye endişelendiğini **sezmişti.**”

1.2.17.2.1.2. Esas fiilde ifade edilen hareketin kararlı bir şekilde yapıldığını bildirir.

Birok tülkü bizdin kıykırık-çuunu togotpoy eki kolun booruna alganday bürkütö karap,
 Fakat tilki biz:TD haykır:-FA umursa:-ZF iki el:İ+BelD bağır:İ+YD al:-SF+Ed kartal:YD bak:-ZF
çoçoyup otura kaldı. (Kudaybergenov, 1980, 341)
 dik otur:-ZF kal:-BGZ
 “Fakat tilki bizim bağırışlarımızı umursamadan, iki ayağını bağına almış gibi kartala bakarak dik **oturdu.**”

-Satpaym! –Bazarbay ordunan tura kaldı. K-263
 Sat:-O+ŞZ Bazarbay yer:İ+ÇD kalk:-ZF kal:-BGZ
 “-Satmıyorum! –Bazarbay yerinden **kalktı.**”

Grişandan başkasının baarı orundarınan eñreye tura kalışıp, bu sopu pop Avdiy Kallistratov emne
 Grişan:ÇD başka:İ+TD hep:İ yer:Ç+İ+ÇD hiddetle kalk:-ZF kal:-ZF bu sofı papaz Avdiy Kallistratov ne
kılıp catkanın tüşünö albay ańkayıp karap kalıştı. K-138
 kıl:-ZF yat:-SF+İ+BelD anla:-ZF al:-ZF göz:Ç+İ+BelD faltaşı gibi aç:-ZF bak:-ZF kal:-BGZ
 “Grişan hariç hepsi yerlerinden hiddetle **fırlayıp**, bu tutucu papaz Avdiy Kallistratov’un ne yapmak istediğini anlamadan gözlerini faltaşı gibi açarak baktılar.”

Anan oylono kalıp, ayttı: –Menin bilişimçe, sen üylöngön emessiñ. K-169
 Sonra düşün:-ZF kal:-ZF söyle:-BGZ ben:TD bil:-İF+İ+AA sen ev:AF+SF değil:B
 “Sonra **düşünüp**, konuştu:-Benim duyduğuma göre evli değilsin.”

Ernazar ordunan tura kalıp, tonun orono kımtılanıp, tuşaluu cürgön attardı
 Ernazar yer:İ+ÇD kal:-ZF kal:-ZF palto:İ+BelD bürün:-ZF giyin:-ZF köstekli yürü:-SF at:Ç+BelD
karmap keldi. K-287
 bak:-ZF gel:-BGZ
 “Ernazar yerinden **kalkarak** paltosuna bürünüp, köstekli olan atlara bakıp geldi.”

Anan oylono kalıp ayttı. K-136
 Sonra düşün:-ZF kal:-ZF söyle:-BGZ
 “Sonra **biraz düşünüp** konuştu.”

1.2.17.2.1.3. Olumsuzluk ekini almış esas fiil, *kal-* tasvir fiiliyle birlikte kullanıldığı zaman, ifade ettiği hareketin veya oluşun hiç yapılmamış olduğunu bildirir ve anlam açısından koy- fiiliyle aynı anlama gelir.

cazbay koydu.
 yaz:-ZF koy:-BGZ
 “Hiç yazmadı”

kelbey kaldı.

gel-:ZF kal-:BGZ

“Hiç gelmez oldu, gelmez oldu.”

Emnelerdi ayttıñ, emnelerdi aytalbay kaldıñ, kimder uktu, kimder ukpay kaldı. K-168

Ne:Ç+BelD söyle-:BGZ ne:Ç+BelD söyle-:O+ZF kal-:BGZ kim:Ç duy-:BGZ kim:Ç duy-:ZF kal-:BGZ

“Neleri söyledin, neleri söyleyemedin, kimler duydu, kimler **duymadı.**”

Grişan kütüüsüzdön unçukpay kaldı. K-131

Grişan bekle-:İF+O+ÇD ses çıkar-:ZF kal-:BGZ

“Grişan ansızın **sustu.**”

Birok redaksiya cetine albay kabul algan oçerkteri obolu karmalıp turdu da, akırında birotolo

Fakat yazı işleri yet-:ZF al-:ZF kabul al-:SF hayranlıkla önce tutul-:ZF dur-:BGZ da son:İ+BD tamamen

çıkpay kaldı. K-43

çık-:ZF kal-:BGZ

“Fakat yazı işleri tarafından hayranlıkla karşılanan yazının basılması önce ertelendi, sonra da büsbütün **yayımlanmadı.**”

1.2.17.2.2. *kal-* tasvir fiili esas fiile -p zarf-fiil ekiyle birleşmesiyle ilgili olarak Yudahin hareketin tamamen yapıldığını, bitmesine az kalındığını veya kesinliğini bildirir (Kudaybergenov, 1980, 340) bilgisini verir.

1.2.17.2.2.1. *kal-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman, esas fiilin ifade ettiği hareketin tamamen yapıldığını, tamamlanıp bitirildiğini ifade eder.

Dagı tiştöögö untuldu ele, birok tülkü bık etpey catıp kaldı.

(Kudaybergenov,1980,340)

Bir daha ısır-:İF+YD öne atıl-:BGZ i-:BGZH fakat tilki kıpırda-:ZF yat-:ZF kal-:BGZ

“Bir daha ısırılmak için öne atıldı, ancak tilki birden bire kıpırdamadan **uzandı.**”

Too köçküdüy bolup üstümön basıp kalgan baktının kuçağındamın.

Dağ göç-:SF+Ed ol-:ZF üst:İ+ÇD bas-:ZF kal-:SF mutluluk:TD kucak:İ+BD+B

“Sanki bir dağ gibi üzerimden **geçen** bir mutluluğun kucağındayım.”

Birok çabagandardı emne menen alıp ketkenin körüp kaldı. K-195

Fakat kaçak:AA+Ç+BelD ne ile al-:ZF git-:SF+İ+BelD gör-:ZF kal-:BGZ

“Fakat kaçakçıları neyle alıp gittiklerini **görmüştü, gördü.**”

Duşman kelip kalsa (Yudahin,1985,I,328)

Düşman gel-:ZF kal-:Ş

“Düşman **birden bire gelirse**”

Kantseñ da kindigibiz baylanıp kaldı. K-99

Ne yap-:Ş da göbek:İ bağlan-:ZF kal-:BGZ

“Nasılsa, ne yapsan da artık göbeğimiz **bağlandı.**”

Açılıp süylöşüp kalgandagı çabagandardın aytuusuna karaganda, kara kuuraydın

Açıl-:ZF konuş-:ZF kal-:SF+BD+A kaçakçı:Ç+TD anlat-:İF+İ+YD bak-:ZF Peygamber çiçek:İ+TD

cıtu mundan küçtüürök, açkılırak bolso kerek. K-93

koku:İ bu:ÇD güç:AA keskin ol-:Ş gerek.

“Açılarak **konuştuğu** o kaçakçılarının anlattıklarına göre, kenevir kokusu bundan daha güçlü ve daha keskinmiş.”

Keçe tünü Gefsimaniyaga başıman keçirgenderimdi aytıp kalganuma iraaızımın. K-168

Geç-:SF gece Gefsimaniya:YD baş:İÇD geç-:Et+SF+Ç+İ+BelD söyle-:ZF kal-:SF+İ+YD razı:B
“Geçen geceki Gefsimaniya’da başımdan geçenleri sana **anlattığım için** de çok mutluyum.”

At tizginin bura bererde, bolsoñ bol, bolbosoñ cok dep aytıp kaldı. K-226

At dizgin:İ+BelD çevir-:ZF ver-:ZF ol-:Ş ol-:E ol-:O+Ş yok:B de-:ZF söyle-:ZF kal-:BGZ
“Atın dizginini çevirirken olursa olur, olmazsa olmaz diye **konuştu.**”

Sen bir kişinin canın saktap kalar eleñ. K-158

Sen bir insan:TD can:İ+BelD koru-:ZF kal-:GZ i-:BGZ
“Sen bir insanın canını kesin **kurtarabilirdin.**”

1.2.17.2.2.2. Bazen hareketin bitmesine az kaldığını veya onun zorluğunu (hangi derecede yapıldığını), kesinliğini gösterir.

Kamçı menen baş aralata dağı bir colu tartıp kaldı. (Kudaybergenov, 1980, 341)

Kamçı ile baş arala-:ZF kez bir yol:İ çek-:ZF kal-:BGZ
“Kamçı ile başına bir defa daha vurmaya **yetişti, (vurdu).**”

Mına azır kelip kalış kerek. K-250

İşte şimdi gel-:ZF kal-:İF gerek
“Bu sıralarda **gelmesi** gerekti.”

Ustatın ali da bolso kutkarıp kalıştın colun tapkanday boldı. K-176

Efendi:İ+BelDgeç de ol-:Ş kurtar-:ZF kal-:İF+TD yol:BelD bul-:SF+Ed ol-:BGZ
“Efendisini geç de olsa **kurtarmanın** yolunu bulmuş gibi oldu.”

Calgız ümütü atta; uşunun teğı cıktı zavoddon bolup kalganına da şügür. K-237

Sadece ümit:İ at:BD o:TD da cins at:ÇD ol-:ZF kal-:SF+İ+YD da şükür
“Artık tek ümidi atıydı, onun da cins at **olması** ne şanstı!”

Raykomdun cañı instruktoraña özün körgözüp kaluu için Koçkorbayevge munday

Komite:TD yeni eğitimci:İ+YD kendi:İ+BelD göster-:ZF kal-:İF için Koçkorbayev:YD böyle
uçur tabılbas. K-303

vakit bulun-:GZO

“Komitenin yeni eğitimcisine kendini tam olarak **göstermesi** için Koçkorbayev’e böyle bir fırsat bulunmaz.”

1.2.17.2.2.3. Emir veya istek kipinde kullanıldığında, esas fiilin ifade ettiği hareket, özneye veya başka bir kişiye bağlı olursa o zaman aşırı istek, izin gibi anlamları ifade eder.

Ubakit barda ustati kutkarıp kalalı. K-177

Vakit var:BD efendi:İ+BelD kurtar-:ZF kal-:E
“Vakit varken efendimizi ne olursa olsun **kurtaralım.**”

Taştaba munu, Kuday! Kutkarıp kal! K-156

Dış:AF-O bu:BelD Allah kurtar-:ZF kal-:E
“Bırakma bunu Allahım, ne olur **kurtar!**”

1.2.17.2.2.4. Şart kipiyle kullanıldığında genellikle esas fiilde ifade olunan hareketin bir an önce yapılması için aşırı istek anlamını ifade eder. Tabii bu aşırı istek anlamı doğrudan kal- fiiliyle değil, cümlede kullanılan diğer unsurların yardımıyla ortaya çıkar. Örneğin “Keşke evlilik teklifimi kabul etse.” cümlesindeki gibi aşırı isteği cümledeki ‘keşke’ sözü karşılamaktadır.

Moskvaga bir barsam, mına uşu küzdö körgözmögö ciberebiz dep çatışkanday türlörü bar, eger
Moskova:YD bir var-:Ş işte bu güz:BD sergi:YD gönder-:ŞZ de-:ZF yat-:SF+ED tür:Ç+İ var eğer

barıp kalsam ayttı - ayttı deersiñ. K-282

git-:ZF kal-:Ş de-:BGZ de-:BGZ de-:GelZ

“Moskova’ya bir gitsem, herhalde bu güz sergiye gönderme niyetleri var, eğer **gidersem**, dedi -dedi diyeceksin.”

1.2.17.2.2.5. Bildirme kipleriyle kullanıldığında genel olarak işin zahmetsizce, kolayca yapıldığını bildirir.

-Cok, kaydağı tsıgandar. Poyezdden kulap kaldım. K-186

Yok nere:BD+A çingene:Ç tren:ÇD düş-:ZF kal-:BGZ

“-Hayır, hangi çingeneler? Trenden **düşüm**.”

Birok naşa çegip algan çabağandar toktoluudan ötüp kalgan ele. K-139

fakat esrar çek-:ZF al-:SF kaçakçı:Ç

“Ama esrarla kafayı bulmuş olan kaçakçılar mola yerinden **geçmişlerdi**.”

Moyunkumdan akçaluu bolup kaytkıça İnga Federovna da kelip kalar. K-209

Moyunkum:ÇD para:AA ol-:ZF dön-:ZF İnga Federovna da gel-:ZF kal-:GZ

“Moyunkum’dan paralı olarak geri dönünceye kadar İnga Federovna da **gelmiş olur**.”

1.2.17.2.2.6. *kal-* tasvir fiili yine -p zarf-fiil eki aracılığıyla kurduğu birleşmelerde eylemin veya bu eylem sonucu ortaya çıkan durumun sürekliliğini de ifade eder. Eylemin sürekliliği doğrudan *kal-* tasvir fiilinin etkisiyle oluşmuş bir süreklilik değildir. Çünkü *kal-* fiili tek başına hareket bildirmeyen bir fiildir, durum fiilidir. Durum fiilleri tek başlarına hareket bildiremezler. Zaten böyle bir şey olabilseydi her fiilin sürekliliğini yapmada rahatlıkla kullanılabilirdi. Onun için eylemin sürekliliği birlikte kullanıldığı fiillerle sağlanır. *kal-* tasvir fiili, sürekliliği ifade ederken müstakil anlamını az da olsa korur.

Eylem sonucu ortaya çıkan durumun sürekliliği ise doğrudan *kal-* fiili sebebiyledir.

Lyonka bir burçka büriüşüp uktap kaldı. K-135

Lyonka bir köşe:YD büzül-:ZF uyu-:ZF kal-:BGZ

“Lyonka bir köşeye büzülüp **uyuyakalmıştı**.”

Avdıy Kallistratov emne kılıp catkanın tüşünö albay añkayıp karap kalıştı. K-138

Avdıy Kallistratov:TD ne yap-:ZF yat-:SF+BelD anla-:ZF al-:ZF şaşır-:ZF bak-:ZF kal-:BGZ

“Avdiy Kallistratov’un ne yapmak istediğini anlamadan gözlerini fal taşı gibi açarak **bakakaldılar.**”

Top saraydın aldında kütiip turup kaldı. K-179
Kalabalık saray:TD ön:İ+BD bekle:-ZF dur:-ZF kal:-BGZ
“Kalabalık sarayın önünde bekleyerek **durakaldı.**”

Kardın toyguzup algan Avdiy çuvaş cıttangan tañak-tañak cündün arasında uktap kaldı. K-187
Karnın:İ+BelD doyur:-ZF al:-SF Avdiy sası kok:-SF demet demet yün:TD ara:İ+BD uyu:-ZF kal:-ZF
“Karnını doyuran Avdiy sası sası kokan demet demet yünün arasında **uyuyakaldı.**”

Tars etken okton çoçugan attar calt bere tüşüp, kayra baylangan cerlerinde tınçip
Patla:-SF mermi:ÇD kork:-SF at:Ç ani ver:-ZF düş:-ZF sonra bağlan:-SF yer:-Ç+İ+BD kork:-ZF
turup kalıştı. K-72
dur:-ZF kal:-BGZ
“Patlayan mermilerden ürken atlar birden atılmışlar, sonra tekrar bağlandıkları yerlerinde korkuyla **durakaldılar.**”

Baarıbz çiyey baylangan ciptey bolup çırmalışıp kalganıbz. K-127
Hep:İ örümcek ağ:İ+YD bağ:AF+SF ip:Ed ol:-ZF çaba:AF+ZF kal:-SF+B
“Hepimiz örümcek ağının ipine bağlanmış gibi **çalalayıp durmaktayız.**”

Calın aloosu asmandı çapçıp, tütiünü kışkı tumandan beşbeter cer betin kaptap kaldı. K-220
Ateş alev:İ gök:BelD yala:-ZF duman:İ kış sis:İ+ÇD beş beter yer yüz:İ+BelD kapla:-ZF kal:-BGZ
“Alevler göğü yalıyor, duman kış sisinden beş beter yeryüzüne **yayılyordu**, yeryüzünü **kaphıyordu.**”

Börülör böltürüktörün saktounun amalın tappay, kamış arasında aldastap kalıştı. K-220
Kurt:Ç yavru:Ç+İ+BelD koru:İF+TD yol:İ+BelD bula:-ZF kamış ara:İ+BD kıvrın:-ZF kal:-BGZ
“Kurtlar yavrularını koruyamamanın çaresizliği içinde kamışların arasında **kıvranyorlardı.**”

Tirüü böltürük köröbüz dep cügürüp kelişken ayaldar özdörünçö şıbraşıp kalıştı. K-245
Diri kurt yavru:İ gör:-GZ de:-ZF koş:-ZF gel:-SF kadın:Ç kendi:Ç+İ+AA fısildeş:-ZF kal:-BGZ
“Canlı kurt yavruları görmek için koşarak gelen kadınlar kendilerince **fısildeşiyorlardı.**”

1.2.17.2.2.7. Esas fiilde ifade edilen hareketin birden bire olmasının yanı sıra beklenmezliğini de bildirir:

Añgıça sestra palatanın eşigin açıp kaldı. K-197
O sırada hemşire oda:TD kapı:İ+BelD aç:-ZF kal:-BGZ
“O sırada hemşire odanın kapısını **açtı.**”

-Mobu cindep kalıptır! Stantsiyaga cetkende bul bizdi kızıl şapkeçenderge karmap beret. K-139
Bu delir:-ZF kal:-BGZ istasyon:YD var:-ZF bu biz:BelD kızıl şapkalı:Ç+YD yakalat:-ZF ver:-GZ
“-Hey bu **delirdi!** İstasyona varınca bizi polislere yakalattır, gammazlar.”

-Calpak-Sazga cetip kaldıktı? K-187
Calpak Saz:YD yet:-ZF kal:-BGZ+S
“-Calpak Saz’a **geldik mi?**”

A tiyakta biyik zokanın tübündögü cılgaçadağı ünkürdö böltürüktör açkasına çıdabay
Öte taraf:BD yüksek kaya:TD dip:İ+BD+A çukur:BD+A in:BD yavru:Ç açlık:İ+YD dayana:-O+ZF
kıñşılaşıp, birinin cılıuluguna biri iktap çoğula kalışıp, kayra tuş keldi börtöp ketip,
bağrış:-ZF bir:İ+TD sıcaklık:İ+YD bir:İ yanaş:-ZF çoğal:-ZF kal:-ZF sonra karşı gel:-BGZ kabar:-ZF git:-ZF
kayra çoğulup, kaysalaktap enesin izdep çatışkan, añgıça tuş taraptan dabış ugula
sonra toplan:-ZF şaşala:-ZF anne:İ+BelD izle:-ZF yat:-BGZ o an:BD dış taraf:ÇD ses duyul:-ZF

kaldı. K-233

kal-:BGZ

“Öte yandan yüksek kayaların dibindeki inde kurt yavruları açlıktan sabırsızlıkla bağrışıyor ve birbirlerine yanaşarak ısınmaya çalışıyorlardı. O anda dışarıdan bir ses **duyuldu**. Annelerinin geldiğini sanıp şaşaladılar.”

Oşentip şaldırap baratkan kezde cakin ele cerden küçüktün kınışılğanındaybı, ce beşiktegi
Öylece patırtı et-:ZF git-:SF zaman:BD yakın yer:ÇD enik:TD çenile-:SF+İ+Ed+S yoksa beşik:BD+A
balanın kınkistap ıylaganındaybı, aytor, bir ündü eşite kaldı. K-228
çocuk+TD bir şey iste-:ZF ağla-:SF+İ+Ed+S neyse bir ses:BelD işit-:ZF kal-:BGZ

“Tam o anda yakın bir yerde bir eniğin çenilemesi mi, yoksa beşikteki bir çocuğun bir şey isterken ağlaması mı neyse, bir ses **işitti**.”

1.2.17.2.2.8. Asıl parçacıkla yardımcı parçacık *da/de* bağlacıyla birlikte kullanıldığında hareketin birden bire olduğunu bildirir.

Koy şuuldap kele catıp, bir çoñ askanın aldına kelgende tık toktodu da kaldı
Koyun ses çıkar-:ZF gel-:ZF yat-:ZF bir büyük kayalık:TD ön:İ+YD gel-:ZF şıp dur-:ZF da kal-:BGZ
(Kudaybergenov, 1980, 340).

“Koyun ses çıkararak gelip büyük bir kayanın önüne gelince şıp diye (birden) **durakaldı**.”

Erkin köz irmebey tabış çıkkan taraptı karadı da kaldı (Kudaybergenov, 1980, 340).

Erkin göz kırp-:O+ZF ses çık-:SF taraf:BelD bak-:BGZ da kal-:BGZ

“Erkin gözünü bile kırpmadan sesin geldiği tarafa (birden) **bakakaldı**.”

1.2.17.2.2.9. Bazen yeterlilik ifade ettiği de görülmektedir.

Sen bir kişinin canın saktap kalar eleñ. K.158

Sen bir kişi:TD can:İ+BelD koru-:ZF kal-:GZ i-:GZH

“Sen bir insanın canını belki **kurtarabilirdin**.”

Uşu azır Kök Tursunda ‘emne için sen, körgöndö cindi kaynatkan ceksur,menin katınım
O anda Kök Tursun:BD ne için sen kör-:ZF cin:BelD kayna-:Et+SF nefret ettir-:SF ben:TD kadın:İ
bolup kalgansñ, emne için men Gülümkanı albay kalgam dep, tumşugun talkalay
ol-:ZF kal-:BsizGZ ne için ben Gülümkan:BelD al-:O+ZF kal-:BGZ de-:ZF burun:İ+BelD parçala-:ZF
koyor ele atañkörü, oşonu közünö daana elestetip. K-247

koy-:SF i-:BGZ o:BelD göz:İ+YD açık hayal et-:ZF

“O anda Kök Tursun’a “Niçin sen, bakınca delirten, kendinden nefret ettiren, benim kadınımlı olmuşsun sanki, neden ben Gülümkan’ı **alamadım**” diyerek suratını dağıtmayı hayal etti.”

Aslında yeterlilik anlamı daha çok olumsuz yapıda kendisini göstermektedir. Esas fiilin üzerine gelen olumsuzluk eki -y zarf-fiil ekiyle birlikte kullanılır. -BAy/-BOy olarak görülen bu ek *kal-* tasvir fiili ile birlikte kullanıldığında genel olarak yeterliliği ifade eder.

Kiyimiñdi cer cutmak bele, tabılat da plastilin çoğulta albay kalganıñ caman boldu. K-113

Elbise:BelD yer yut-:O+BGZ bulun-:GZ da macun çoğalt-:ZF al-:ZF kal-:SF+İ kötü ol-:BGZ

“Elbiseni yer yutmadı ya bulunur elbet, ama macun **toplayamadığın, toplayamaman** kötü oldu.”

1.2.17.2.2.10. Bazen bir hareketi değil, sadece bir durumu bildirir.

Senin Kudayınan korkup kalçu biz emes. K-213

Sen:TD Tanrı:İ+ÇD kork-:ZF kal-:SF biz değil:B

“Senin Tanrı’ndan **korkacak** değiliz.”

Eger Batışta bolup kalgambızda ne degen işterdi cürgüzömöküm. K-130

Eğer batı:BD ol-:ZF kal-:SF+İ+BD ne den-:SF iş:Ç+BelD yürü-:Et+BGZH

“Eğer Batıda **olsaydık** ne gibi işleri yürütürdük.”

Bu cer emne için Taman atalıp kalgan? –dedi kelgenderdin biri. K-221

Bu yer ne için Taman ad:AF+ZF kal-:BsşzGZ de-:BGZ gel-:SF+Ç+ÇD bir:İ

“Bu yer niçin Taman olarak **adlandırılmış**? –dedi gelenlerden biri.”

Ustatın şakirteri menen bak içinde çokunup catkanda ce aňgeme dükön uçurunda

Efendi:İ+BelD havari:Ç+İ ile bahça iç:İ+BD dua et-:ZF yat-:ZF veya hikaye anlat-:SF zaman:BD

taap kalarmın dep ümüttöndü. K-173

bul-:ZF kal-:GZ de-:ZF umut:AF+BGZ

“Efendisini havarileriyle birlikte bahçede dua ederken ya da sohbet ederken **bulurum** diye umuyordu.”

1.2.17.3. kal- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

kal- tasvir fiilinin olumsuz yapısı üç şekilde yapılır. Birincisi esas fiilin üzerine, ikincisi tasvir fiilinin üzerine, üçüncüsü ise hem esas fiilin üzerine hem de tasvir fiilinin üzerine *-BA-/-BO-* olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır.

1.2.17.3.1. EF+ O(-BA-/-BO-)+ZF TF+ Ke+İE

Emnelerdi ayttñ, emnelerdi aytalbay kaldın. K-168

Ne:Ç+BelD söyle-:BGZ ne:Ç+BelD söyle-:ZF kal-:BGZ

“Neleri söyledin neleri **söyleyemedin**.”

Boston kar çañıy tüşkön cerge kaday cetkenin bilbey kaldı. K-290

Boston kar toz-:ZF düş-:SF yer:YD nasıl ulaş-:SF+İ+BelD bil-:ZF kal-:BGZ

“Boston o karın tozduğu yere nasıl ulaştığını **anlayamadı**.”

Antkeni baarıga teñ bölüp berem degende eç kimge eçteme tiybey kalat. K-164

Bu yüzden herkes:YD eşit böl-:ZF ver-:GZ de-:ZF hiç kimse:YD hiçbir şey değ-:ZF kal-:GZ

“Bu yüzden herkese eşit bölüştüreyim dersen, hiç kimseye hiçbir şey **kalmaz**.”

Sen munda bizdi coldon çıkarıp cürgönüñdñ özü bilse, barbt, cetçü cerine

Sen bura:BD biz:BelD yol:ÇD çıkar-:ZF yürü-:SF+İ+BelD kendi:İ bil-:Ş var:S ulaş-:SF yer:İ+YD

cetpey kalasñ, esinde bolsun! K-113

ulaş-:ZF kal-:GZ akıl:İ+BD ol-:E

“Senin burada bizi yoldan çıkarmaya çalıştığını kendisi (şef) bir duyarsa yandım, hiçbir yere **gidemezsin**, aklında olsun, anladın mı! Tamam mı?”

Kudayn̄ andan cogoru bolboy kalgan. K-91

Tanrı:İ o:ÇD yukarı ol-:ZF kal-:

“Tanrın artık ondan yüce **değildir.**”

Menin kiynki telegrammam saga cetpey kalgandır, sen colgo çıgıp ketkendirsñ. K-206

Ben:TD sonra:A telgraf:İ sen:YD ulaş-:ZF kal-:BsizGZ sen yol:YD çık-:ZF git-:BsizGZ

“Benim son telgrafım sana **ulaşmamıştır**, sen yola çıkmışsındır.”

1.2.17.3.2. EF+ZF TF+ O(-BA-/-BO-)+Ke+İE

Ustattın uşul sabagı adam demeyki ceke kızıkçılığın közdöp alganda unutulup kalbaybı ? K-177

Efendi:TD bu çaba:İ insan alışıl-:SF şahsi çıkarıcı:AA+BelD göz ön:İ+YD al-:ZF unutul-:ZF kal-:GZO+S

“Efendinin bu çabası, insanların alışılmış şahsi çıkarıcılığı göz önüne alındığında **unutulmaz mı, unutulur.**”

Eger adamdar aligidey okuyanı oolaktar, ce cakındar, erki bolso, anda alar kudayga

Eğer insan:Ç bu:Ed olay:BelD uzaklaş-:Et+GZ veya yaklaş-:Et+GZ güç:İ ol-:Ş o zaman o:Ç Tanrı:YD

okşoşup kalbaybı? K-161

benze-:ZF kal-:GZO+S

“Eğer insanlar böyle bir olayı uzaklaştırabiliyorsa ya da yakınlaştırabiliyorsa, o zaman onlar Tanrı’ya **benzemezler mi?**”

1.2.17.3.3. EF+ O(-BA-/-BO-)+ZF TF+ O(-BA-/-BO-)+Ke+İE

Kelbey kalba.

Gel-:O+ZF kal-:O+E

“Mutlaka gel.”

1.2.18. kel-

1.2.18.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *beriyе, söyleyene doğru, hareket etmek (yay, vasıta ile, yüzerek vs.) gelmek; ermek, ulaşmak; gücü yetmek; uygun olmak; yerine getirilmek, tahakkuk etmek; (önce söz 'gu' ile bittiğinde) arzu etmek; yardımcı fiil sıfatıyla kel- işin arasız, kesilmeden vukua geldiğini yahut gelmekte olduğunu gösterir (Yudahin,1998,II,431-432). Türkiye Türkçesinde gel- olarak kullanılan bu fiil, bir yere gitmek, varmak; geriye dönmek; oturmaya, ziyarete gitmek; isabet etmek; ortaya çıkmak,doğmak; belli bir süre dolmak veya belli bir zamana ulaşmak; kadar olmak; çıkmak, yönelmek; izlemek, takip etmek; bir yerden alınıp bir yere ulaştırılmak; katılmak, eklenmek, türemek; daha önce üzerinde durulmuş olan bir konuya yeniden dönmek; sonuç çıkmak; dayanmak, tahammül etmek; kendine yapılan herhangi bir davranış veya durumu iyi karşılamak; (-e) bir şeye sonradan inanmak, doğruluğuna hak vermek, eğilim göstermek, kabul etmek; etkisini herhangi bir biçimde göstermek; kazanılmak, sağlanılmak; uymak; olmak, -e uğramak; akmak; düşmek, rast gelmek; görünmek, sanılmak; (-e) uygun düşmek; (-e) başlamak, ortaya çıkmak; mal olmak; biriyle birlikte gitmek; (zaman gösteren sözlerle birlikte) başlamak, ulaşmak; (yar) ihtiyaç anlatan deyimler kurmaya yarar; (yar) sürerlik fiili yapmaya yarar; (yar) –mez, -mezlik ile birlikte yapmacık anlatan deyimler yapar; (yar) yönelme durumundaki bazı kelimelere getirilerek birleşik fiil yapar; gelmek fiilinin olumlu emir kipi, bazen öğüt, istek anlatır; gel, gelsin biçiminde “elinde ise” anlamında da kullanılır; dikçe... -eceği biçiminde kullanılan sıfat-fiil eklerinden sonra geldiğinde önceki fiille ilgili olarak pekiştirilmiş bir istek ve sürerlik bildirir; (sıralama gösteren kelimelerle ve sıralama sayı sıfatları ile) herhangi bir sırada bulunmak (TS,1998,I,833) anlamlarında kullanılır.*

Kök olarak geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçede görülmektedir:...*bunça budun kelipen sıgtamış yoglamış. “...bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş.”* KT-D, (Ergin,2001,8). Tasvir fiili olarak da Eski Türkçede görülmektedir: ud-u kel- ‘ardı sıra gel-, takip edip dur-’ yür-e kel- ‘yürüyüp gel-’ (Tekin,2000,101).

Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında fonetik açıdan herhangi bir değişiklik olmamıştır (ET kel- > KT kel-). Bu fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir:

Uyg., Yak. *käl-*; Kzk. *kel-*; Az. *gül-*; Trkm. *gel-* (Räsänen,1969,248); Çuv. *kil-* (Paasonen, 1950,73); Tel. *kel-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000,52); Şor. *kel-* (Tannagaşeva,1995, 46).

1.2.18.2. Kullanılışı ve İşlevleri

kel- tasvir fiili -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleri aracılığıyla esas fiile bağlanır. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir. Bu kullanımı sırasında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

1.2.18.2.1. *kel-* tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında hareketin geçmişten şimdiki zamana göre gelişimini bildirir. Böyle bir birleşik yapıda hareketin yönü konuşanın tarafınadır (Yoldaşev,1965,80).

Mansur elüü başı özünüñ eki cigiti menen koroogo atçan kirip keldi. (Kudaybergenov, 1980, 335)
Mansur bölük baş:İ kendi:İ+TD iki yiğit:İ ile avlu:YD atla gir-:ZF gel-:BD
“Mansur bölük başı, kendisinin iki adamıyla avlu içine atlarıyla **girdi.**”

-Emne bolup ketti munçalık! Talaşınar emne? Dedi Kök Tursun Bazarbayga cete kelip. K-265
Ne ol-:ZF git-:BGZ bu kadar telaş:İ ne de-:BGZ Kök Tursun Bazarbay:YD ulaş-:ZF gel-:ZF
“-Ne oldu bu kadar! Telaşınız ne? dedi Kök Tursun Bazarbay’ın yanına **varınca.**”

Men karmap kelgen bu neme kim, silerdenbi, ce silerden emespi? K-191
Ben yakala-:ZF gel-:SF bu şey kim siz:Ç+ÇD+S yoksa siz:Ç+ÇD değil:S
“Benim **yakaladığım** bu adam kim, sizlerden mi, yoksa değil mi?”

İçine tolup kelgen cinin karmana albadı. K-137
İç:İ+YD dol-:ZF gel-:SF hınç:İ+BelD tut-:ZF al-:O+BGZ
“İçinde **biriken** hıncı tutamadı.”

Uzak col cürüp kelgen börülör uşerdegi tayız ańga es alıp toktoştı. K-16
Uzak yol yürü-:ZF gel-:SF kurt:Ç ora:BD+A sığ çukur:YD rahat al-:ZF dur-:BGZ
“Uzun yol **yürüyen** kurtlar, oradaki sığ bir sel çukurunda durup dinlendiler.”

1.2.18.2.2. *kel-* tasvir fiili, birleşmelerde genel olarak sürekliliği ifade etmede kullanılır.

Men saga cazbay keldim, mindan arı da cazbaym. (Yudahin,1985,I,368)
Ben sen:YD yaz-:ZF gel-:BGZ bu:ÇD sonra da yaz-:GelZO
“Ben sana hiç mektup **yazmadım**, bundan sonra da yazmayacağım.”

Bir neçe cıldan beri coldoş bolup keldik. (Yudahin,1985,I,368)
Bir nice yıl:ÇD beri dost ol-:ZF gel-:BGZ
“Uzun süreden beri hep dost **olduk.**”

Turmuşta dayım uşunday bolup kelet. K-161
Hayat:BD daima böyle şeyler ol-:ZF gel-:GZ
“Hayatta devamlı böyle şeyler **olagelmıştır.**”

*Kıştan beri ar kadayuşaktar taralıp, el oozunda **aytılıp keldi.*** (Kudaybergenov, 1980, 335)
 Kış:ÇD beri her çeşit dedikodu yayıl:-ZF halk ağız:İ+BD söylen:-ZF gel:-BGZ
 “Kıştan beri her çeşit dedikodu etrafa yayılıp halkın ağızında **söylene geldi.**”

*Atası üy-bülösü menen neçen cılı **caşap kelgen** çirköönün karamağındağı kiçinekey üygö cañı*
 Baba:İ aile:İ ile nice yıl:İ yaşa:-ZF gel:-SF kilise:TD yakın:İ+BD+A küçük ev:YD yeni
alınan diniy kızmatker kirmey bolup, murdağı seminarist Kallistratov çirköönün bu kozgolğus
 alın:-SF dini hizmetkar gir:-GelZ ol:-ZF önce:A öğrenci Kallistratov kilise:TD bu hareket etme:-SF
mülkünö tiyeşesi çok dep tabılıp, üydü boşotup berüügö argasız bolgon. K-42
 mülk:İ+YD ilişki:İ yok de:-ZF bulun:-ZF ev:BeİD boşalt:-ZF ver:-İF+YD çare:O ol:-BGZ
 “Ailesi ile birlikte yıllardır **yaşadığı** kiliseye ait küçük ev yeni atanan bir papaza verildi. Artık kiliseyle bir
 ilişkisi kalmayan Avdiy’den evi boşaltması istendiğinde çaresiz boyun eğdi.”

*Emi ok **çırıldap kelip**, cakın tüşö baştadı.* SK-6
 Şimdi ok vızılada:-ZF gel:-ZF yakın düş:-ZF başla:-BGZ
 “Şimdi ok **vızıldayarak** yakına düşmeye başladı.”

1.2.18.2.3. *bar-* fiilinde olduğu gibi, oluşturduğu birleşik yapılarda yön anlamı vardır. *bar-* fiilinin yön anlamı kattığı birleşik yapılarda, özne yönelişin başladığı noktada bulunur. *kel-* fiiliyle yapılan birleşik yapılarda ise özne yönelişin çevrildiği taraftadır.

*Bizdin kolhoz **bayıp kele catat.***
 Biz:TD kolhoz zenginleş:-ZF gel:-ZF yat:-ŞZ
 “Bizim kolhoz **gıt gide zenginleşiyor.**”

bar- tasvir fiili, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamanda çekime girebilmektedir. *kel-* tasvir fiili ise sadece geçmiş ve şimdiki zamanda çekimlenebilir.

kel- tasvir fiilinin çekiminde özne, yönelişin çevrildiği tarafta olduğu için, öznenin bulunduğu nokta aynı zamanda konuşmanın veya hareketin bittiği noktadır. Yani bu noktadan hareketle esas fiilde ifade olunan eylemin konuşma anına kadar devam edebileceği sonucunu çıkarmak mümkündür.

*İştep kalgan, sözü da, özü da şar baldardın biri Marat **kirip keldi.*** K-244
 Çalış:-ZF kal:-SF söz:İ de öz:İ de bir çocuk:Ç+TD bir:İ Marat gir:-ZF gel:-BGZ
 “Çalışan, sözü de özü de bir gençlerden biri olan Marat **girdi.**”

*Şergazı üygö şar **kirip keldi.*** KŞ-297
 Şergazı ev:YD hızlı gir:-ZF gel:-BGZ
 “Şergazı eve hızlıca **girdi.**”

*Uşul uçurda şaşıp, bir tuuganı Sultanmurat bek **kirip keldi.*** SK-363
 Bu zaman:BD acele et:-ZF bir doğan:İ Sultanmurat Bey gir:-ZF gel:-BGZ
 “O zaman acele edince, öz kardeşi Sultanmurat Bey **girdi.**”

Uşu kışta Akbaranın tuñuç üç böltürügü boy salıp, ciliktüü tay küçüktördön bolup
Bu kış:BD Akbara:TD doğ-:SF üç yavru:İ boy sal-:ZF kemik:AA genç enik:Ç+ÇD ol-:ZF
çıga keldi. K-23

çık-ZF gel-:BGZ

“Bu kış, Akbara’nın ilk üç yavrusu boy atmış, kemikli iki yaşındaki gençlerden olup **çıkmişlardı.**”

Mına uşerde Grişan da çıdap otura albay cetip keldi. K-141

İşte bu sıra:BD Grişan da dayan-:ZF otur-:ZF al-:ZF yet-:ZF gel-:BGZ

“Bu sırada Grişan da dayanamayıp **gelmişti.**”

1.2.18.2.4. *kel-* tasvir fiili, kullanım özelliği gereği konuşma anına kadar olan eylemleri bildirebileceğinden, ileriye dönük planları ve gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konuşma anından sonrasını içerdiğinden tasarlama kipleriyle çekime girmezler. Eğer hareket şimdiki zamanda ise ve devam ediyorsa o zaman tasvir fiilinin üzerine cat- fiili eklenir.

Ar türdüü kızmattı atkarıp keldi. (Kudaybergenov, 1980, 335)

Her tür:AA hizmet:BelD başar-:ZF gel-:BGZ

“Her türlü hizmeti (**bu zamana kadar hep**) yerine getirdi.”

Ar türdüü kızmattı atkarıp keke catat. (Kudaybergenov, 1980, 335)

Her tür:AA hizmet:BelD başar-:ZF gel-:ZF yat-:ŞZ

“Her türlü hizmeti (bu zamana kadar hep yerine getirdi) ve **yerine getirmeye devam ediyor.**”

1.2.18.2.5. -A/-O ve -y şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında hareketin tamamen yapıldığını bildirir.

Ayıldan calgız kelbesten, kelinçegin eerçite keldi. (Kudaybergenov, 1980, 335)

Köyden yalnız gel-:ZF eş:İ+BelD yan:İ+BD gel-:BGZ

“Köyden yalnız gelmeyip eşini de yanında **getirdi.**”

Zayra koroodo attuu turgan atkaruuçunu terezeden köriüp, koridorgo

Zayra avlu:BD at:AA dur-:SF haciz memur:İ+BelD pencere:ÇD gör-:ZF koridor:YD

çıga keldi. (Kudaybergenov, 1980, 335)

çık-:ZF gel-:BGZ

“Zayra avluda at üzerinde olan haciz memurunu pencereden görüp, koridora **çıkı.**”

On beşine tolgon ay Moyunkumdun asman menen calgaşkan kök ceeginen kaalgıp

On beş:İ+YD dol-:SF ay Moyunkum:TD gök ile birleş-:SF mavi kenar:İ+ÇD ağır ağır

çıga keldi. K-33

çık-:ZF gel-:BGZ

“On beşine dolan ay, Moyunkum’un gökle birleştiği mavi kenarından ağır ağır **ortaya çıktı.**”

Oşentip ‘huntanın’ içindegi ekinçi kişi bolup Mişaş degen neme öziönön özü ele çıga keldi. K-35

“Böylece huntanın içindeki ikinci kişi Mişaş, kendiliğinden **çıkagelmışti.**”

Kurcuna sala kelgen suludan atka birtke cedirip als bolmok, anı da casagan çok. K-227

Hurc:İ+YD koy-:ZF gel-:SF yulaf:ÇD at:YD biraz yedir-:ZF al-:Ş ol-:GZH o:BelD da yap-:SF yok

“Hurcuna **koyduğu** yulaftan ata biraz yedirse olurdu, onu da yapmadı.”

1.2.18.3. kel- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

kel- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

EF+ O(-BA-/-BO-)+ZF TF+Ke+İE

Anday bolso emnelikten İisustun aytkandarı ali uşu künö çeyin eskirbeyt da, küçün
Öyle i-:Ş ne:ÇD İsa'nın söyle-:SF+Ç+İ hala bugün:YD kadar eski-:ŞZO de güç:İ+BelD

cogotpoy kelet? K-175

kaybet-:ZF gel-:ŞZ

“Öyleyse neden İsa'nın söyledikleri hala bugüne kadar eskimemiştir, gücünü **kaybetmiyor?**”

1.2.19. ket-

1.2.19.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *gitmek, uzaklaşmak; vaki olmak, husule gelmek* (Yudahin,1998,II,444) anlamlarında kullanılır. Türkiye Türkçesinde *git-* olarak karşımıza çıkan bu fiil, *bir yere doğru yönelmek; (-e) bir yerden veya bir işten ayrılmak; çıkmak, ulaşmak; belli bir amaçla bir yere devam etmek veya bir işle uğraşmak; mec. bir duruma, bir sonuca ulaşmak, varmak; yakışmak, yaraşmak; tüketilmek, harcanmak; (-e nsz) götürülmek, gönderilmek; (-e nsz) yeter olmak, yetmek, yetişmek; (nsz) yürümek, yol almak; (nsz) dayanmak; geçmek; herhangi bir durumda olmak; yok olmak, elden çıkmak; ölmek; başvurmak, yapmak; bir şey zarar görmüş olmak; (makine için) işlemek, çalışmak; (bir durum) sürmek; satılmak; (yar) gr. değerlendirmek, saymak, karşılamak* (TS,1998,I,857) anlamlarında kullanılır.

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçede *két-* olarak (Clouston,1972,701) karşımıza çıkmaktadır. Tasvir fiili olarak ise ne zamandan beri kullanıldığı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur.

Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az. *get-*; Bşk., Tat. *kit-*; Kzk., Özb. *ket-*; Trkm. *git-*; Uyg. *kät-* (KTLS,1991,276); Şor. *kel-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000, 52), Yak. *kel-* (Vasiliev,1995,95); Alt. *kel-* (Verbitskiy,1870,167); Çuv. *kay-* (Paasonen, 1950,63).

1.2.19.2. Kullanılışı ve İşlevleri

ket- tasvir fiili esas fiile -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleri aracılığıyla bağlanır. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir. Ancak daha çok geçişsiz fiillerle kullanılır.

ket- tasvir fiiliyle ilgili olarak Ahmatova şu bilgileri verir:“Esas fiilin ifade ettiği hareketin, konuşandan uzaklaşarak, kararlı bir şekilde ve birden bire yapıldığını bildirir (Ahmatova, 1975, 130).

Kudaybergenov ise bu fiille ilgili olarak hareketin şimdiki zamandan geleceğe yöneldiğini bildirir (Kudaybergenov, 1980, 334) açıklamasını yapar.

Yoldaşev, bu konuda durum bildiren fiillerle ifade edilen hareketin yoğunlaştığını ve birden hızlanarak bittiğini ifade ettiğini söyler (Yoldaşev,1965,86; Kirchner,1998,350).

Bala çoçup ketti.
Çocuk kork-:ZF git-:BGZ
“Çocuk **birden korktu.**”

1.2.19.2.1. *ket-* fiili, -p zarf-fiil ekiyle birleştiğinde esas fiilde ifade olunan hareketin tamamen yapıldığını bildirir. Bunun yön anlamı, değişik fiillerle birleştiğinde yine açıkça görünür.

Er azıgı menen börü azıgı coldo degençe, özü da uzap ketti
Yiğit:TD yemek:İ ile kurt:TD yemek:İ yol:BD diyene kadar kendi:İ de uzaklaş-:ZF git-:BGZ
“Yiğidin yemeği ile kurdun yemeği yoldadır diyene kadar kendisi de **uzaklaştı.**” (Kudaybergenov, 1980, 335)

Köz açıp - cumgança Erkinbek zımırıp alda kanda kirip ketti. (Kudaybergenov, 1980, 335)
Göz aç-:ZF kapayınca kadar Erkinbek bir:ÇD gir-:ZF git-:BGZ
“Göz açıp kapayınca kadar Erkinbek birden **uzaklaştı.**”

Mından üç cıl murun Ala-Möngüniin aşuusunda muzdun carakasına tüşüp ketken Ernazardın
Bu:ÇD üç yıl önce Ala Möngü:TD geçit:İ+BD buz:TD yarık:İ+BD düş-:ZF git-:SF Ernazar:TD
cesirin alıp aldı. K-225
dul karı:İ+BelD al-:BGZ
“Bundan üç yıl önce Ala Mengü geçidinde bir buz yarığına **düşen** Ernazar’ın dul karısını aldı.”

Şaraktap baraktan poezddin ötüp ketişin kütiip, unçukpay kalıştı. K-123
Takırda-:ZF git-:ZF yat-:SF tren:TD geç-:ZF git-:İF+İ+BelD bekle-:ZF sus-:ZF kal-:BGZ
“Takırtyla giden bir trenin **geçmesini** bekleyerek sustular.”

Bir tünü çın ele kaçıp ketiptir. K-296
Bir gece gerçekten kaç-:ZF git-:BsizGZ
“Bir gece gerçekten **kaçmış.**”

Anı karmap-baylap, aydap ketişken. K-176
O:BelD tut-:ZF bağla-:ZF dön-:ZF git-:BGZ
“Onu tutup bağlayarak **götürdüler.**”

Gülümkan nebak köl ceegindegi balıçılardanın posyologuna köçüp ketken kezde Boston uşul
Gülümkan çok:ÇD göl kıyı:İ+BD+A balık:AA+Ç+TD kulübe:İ+YD göç-:ZF git-:SF zaman:BD Boston o
keçti estep, kökürogü öröpküp, közdörünö möltüldöp çaş tolup çıkan ele. K-299
akşam:BelD hatırla-:ZF yürek:İ heyecanlan-:ZF göz:Ç+İ+YD parlayıp yaş dol-:ZF çık-:GelZ i-:GelZH
“Gülümkan’ın çoktan göl kıyısındaki balıkçı kulübesine **göçtüğü** bir zamanda Boston, o akşamı hatırladıkça duygulanıp gözleri dolu dolu olacaktı.”

1.2.19.2.2. Sezgi, duygu ve başka anlamlara bağlantılı olan fiillerle birleşirse, yön bildirme anlamı ortadan kalkar. Esas olarak hareketin tamamen yapıldığını bildirir, ancak bu arada tezlik, ansızın olma anlamını da ifade eder.

Al emnegedir bezgek bolgon kişiçe kalçıldap ketti. (Kudaybergenov, 1980, 335)
O, neden:Ş sıtma ol-:SF kişi gibi titre-:ZF git-:BGZ
“O, nedense sıtmaya yakalanmış kişi gibi **(birden) titredii.**”

Akmat biz menen süylöşüp olturup açuulana ketti. (Yudahin,1985,I,381)
Akmat biz ile konuş-:ZF otur-:ZF öfkelen-:ZF git-:BGZ
“Akmat bizimle konuşurken **(birden) öfkelenii.**”

Anan da kelin üydiün eesin suraganda, körbödüm, kördüm, cok, bilbedim dey berip
Sonra da gelin ev:TD sahip:İ+BelD sor-:ZF gör-:O+BGZ gör-:BGZ yok bil-:O+BGZ de-:ZF ver-:ZF
caş baladan beter apkaarıganın estep, özünçö muluyup uyalıp ketti. K-105
yeni yetme:ÇD beter apış-:ZF kal-:SF+İ+BelD hatırla-:ZF kendi:AA utan-:ZF git-:BGZ
“Sonra da kızın ev sahibini sorduğunda görmedim, gördüm, hayır, bilmiyorum diye yeni yetmeden, çocuktan beter apışıp kaldığı aklına gelince **birden utandı.**”

Mışaş kısa karmagan stakandın kırı snıp, Avdiydin erinderin, betin tilip ketti. K-212
Mışaş sıkı tut-:SF bardak:TD kenar:İ kır-:ZF Avdiy:TD dudak:Ç+İ+BelD yüz:İ+BelD kes-:ZF git-:BGZ
“Mışaş sımsıkı tuttuğu bardağın kenarını kırıp, Avdiy’in dudaklarını ve yüzünü **kestii.**”

Gülümkan munu başkaça tüşünüp, kıpkızıl bolup ketti. K-252
Gülümkan bu:BelD başka:AA anla-:ZF kıpkırmızı ol-:ZF git-:BGZ
“Gülümkan bunu başka türlü anlayıp kıpkırmızı **oldu.**”

İlimin işin izildöö için buyerge üç cıl murun kelgende Aliya İsmailovna eköö inak
Bilim:TD iş:İ+BelD takip et-:İF için bura:YD üç yıl önce gel-:ZF Aliya İsmailovna iki:İ yakın
bolup ketiptir. K-197
ol-:ZF git-:BsizGZ
“Bilimsel bir iş için buraya üç yıl önce geldiği zaman Aliya İsmailovna ile ikisi yakın dost **olmuş.**”

Avdiy ürgülöp ketken eken, biröönün ışkırtığı oygottu. K-118
Avdiy uyu-:ZF git-:BsizGZ i-:BsizGZH biri:İ+TD ıslık:İ uyan-:Et+BGZ
“Avdiy **birden uyuklamıştı** ki birisinin ıslığı uyandırdı.”

Cerdin cüzün az küngö bolso da özgörtüp, anan kayra açuu tiygen kündiün nuruna
Yer:TD yüz:İ+BelD az küngö:YD ol-:Ş da değış-:Et+ZF sonra tekraryakıcı de-:SF güneş:TD ışık:İ+YD
küyüp ketip, emki cazdı kütiip bozorup catıp kalar maalı tura. K-92
yan-:ZF git-:BGZ gel-:SF bahar:BelD bekle-:ZF bozar-:ZF yat-:ZF kal-:SF vakit:İ ya
“Yeryüzünü az da olsa canlandırıp, sonra tekrar güneşin yakıcı ışıklarıyla çabucak **kavrulup, yanıp** önümüzdeki bahara kadar bozarıp kalacaktı ya.”

Mınday kıyçalış işter bolup keterin bilgen bolsom seni azırınça colgo çıkpay tura
Böyle karışık iş:Ç ol-:ZF git-:SF+İ+BelD bil-:SF ol-:Ş sen:BelD şimdi:AA yol:YD çık-:O+ZF dur-:ZF
tur dep kabarlap koyot elem. K-206
dur-:E de-:ZF uyar-:GZ koy-:GZ i-:BGZH
“Böyle karışık işlerin **olacağı**mlı bilseydim seni şimdilik yola çıkma diye uyarırdım.”

Bul bulgangan cerdi birotolo taştap ketüügö kamunıp, bürülör cılganı boorloy
Bu kirlen-:SF yer:BelD tamamen bırak-:ZF git-:İF+YD düşün-:ZF kurt:Ç yatak:BelD boyunca git-:ZF
cürüp kelatıp, bir maalda Akbara şart artına sekirip ketti. K-218
yürü-:ZF gel-:ZF bir an:BD Akbara birden arka:İ+YD sıçra-:ZF git-:BGZ
“Bu çer çöpten tıkanan yeri tamamen **birakmayı, bırakıp gitmeyi** düşünen kurtlar çay yatağını yanlamasına yürürken Akbara birden ürktü.”

1.2.19.2.3. -A/-O, -y zarf-fiilleriyle kullanıldığı zaman ‘bir şeyi ek olarak yapmak’ anlamını da verir (Yudahin,1985,I,381)

Ayta keteyin (Yudahin,1985,I,381)
Söyle-:ZF git-:E
‘(ek olarak) söyleyeyim’

Men coldo baracatıp, silerdikine kire kettim. (Yudahin,1985,I,381)
Ben yol:BD git-:ZF yat-:ZF siz:YD gir-:ZF git-:BGZ
“Ben yolda giderken, (bir süreliğine) size uğradım.”

Kabağın tüyüp, tayagın tayana arkı-terki basa ketti, ana toktodu. K-131
Kaş:İ+BelD çat-:ZF sopa:İ+YD dayan-:ZFçapraz bas-:ZF git-:BGZ sonra dur-:BGZ
“Kaşlarını çatıp, sopasına dayana dayana, ayakları dolaşa dolaşa biraz **adımladı** ve durdu.”

Bir maalda Petruha Murmanskiidegi anın kaytuşın kütüp kalgan kelişken ayaldı söz
Bir ara Petruha Murmanski:BD+A o:TD dön-:İF+İ+BelD bekle-:ZF kal-:SF geliş-:SF kadın:BelD söz
kula ketti ele.
kıl-:ZF git-:BGZ i-:BGZ
“Bir ara Petruha, Murmanski’de kendisinin dönmesini bekleyen kadından söz **etti.**”

Men bolsom, Gefsimaniyada başıman keçirgenderitdi özüm menen koşo körgö ala
Ben ol-:Ş Gefsimaniya:BD baş:İ+BD geçir-:SF+Ç+İ+BelD kendi:İ ile birlikte mezar:YD al-:ZF
kettim dep ökünböym. K-168
git-:BGZ de-:ZF sevin-:ŞZO
“Ben ise, Gethsemani’de başımdan geçenlerin benimle birlikte **mezara gitmeyeceğinden** dolayı sevdiğiyim.”

1.2.19.2.4. -p zarf-fiil ekiyle ve şimdiki zaman kipinde kullanıldığında hareketin özne tarafından aniden başlatıldığını, bu işe ara sıra, kısa süreliğine girildiğini ve bu şekilde devam ettiğini bildirir.

Avdiy birese Hrist menen Pontiy Pilattı oylop ketet, oyu menen oşo zamanda çaşap,
Avdiy bazen İsa ile Pontiy Pilat:BelD düşün-:ZF git-:GZ düşünce:İ ile o zaman:BD yaşa-:ZF
bayırkı İudeyada Golgofanın borunda duuldagan kalñ eldin arasında cürüp,
eski Yahudiye:BD Golgotha bağır:İ+BD yaygara kopar-:SF kalabalık halk:TD ara:İ+BD yürü-:ZF
andagı bolup catkan okuyanı öz közü menen körüp turgansıyt. K-181
ora:BD+A ol-:ZF yat-:SF olay:BelD kendi göz:İ ile gör-:ZF dur-:SF+Ed
“Avdiy bazen İsa ile Pontius Pilatus’u **düşünür**, düşüncesiyle o zamanda yaşarken, eski Yahudiye’deki Golgotha sırtında yaygara koparan kalabalık ahalinin arasında gezip, orada olan olayı kendi gözüyle görür gibiydi.”

1.2.19.2.5. Eğer olumsuz yapıda kullanılırsa bazen yeterliliği de ifade eder.

Böltürüktörümö kaytsam degende eki közü tört bolup turgan Akbara çıdabay ketti. K-231
Yavru:Ç+İ+YD dön-:Ş de-:ZF iki göz:İ dört ol-:ZF dur-:SF Akbara dayama-:ZF git-:BGZ
“Yavrularıma dönsem diye iki gözü dört olan, sabırsızlanan Akbara fazla **dayanamadı.**”

1.2.19.3. ket- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

ket- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine *-BA/-BO-* eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

EF+O(-BA/-BO-)+ZF TF+Ke+İE

Böltürüktörümö kaytsam degende eki közü tört bolup turgan Akbara çıdabay ketti. K-231
Yavru:Ç+İ+YD dön-:Ş de-:ZF iki göz:İ dört ol-:ZF dur-:SF Akbara dayama-:ZF git-:BGZ
“Yavrularıma dönsem diye iki gözü dört olan, sabırsızlanan Akbara fazla **dayanamadı.**”

*Kimdi süydüñ, cürögüñ kulunday tuylap kimge colukkanı barçu eleñ, kim seni
Kim:BelD sev-:BGZ yürek:İ tay:Ed sıçra-:ZF kim:YD rastla-:ZF var-:GZ i-:GZH kim sen:BelD
süyböy ketti senin kim ekeniñdi tüşünböy, kim ekeniñdi bilbey, süyböy
sev-:O+ZF git -:BGZ sen:TD kim i-:SF+İ+BelD anla-:O+ZF kim i-:SF+İ+BelD bil-:O+ZF sev-:O+ZF
ketkende bul düynögö koş aytar aldında akırkı ırıñdı oşol ayalzaadaga ırdap
git-:SF+İ+BD bu dünya:YD hoş den-:SF ön:İ+BD son şarkı:BelD o kadın:YD söyle-:ZF
bergiñ keldi bele.* K-70
ver-:İF istek:İ gel-:BGZ mi i-:BGZ

“Kimi sevdin, yüreğin titreyerek kiminle buluşmaya giderdin, kim seni **sevmedi**, senin kim olduğunu anlamadıysa, kim olduğunu bilmediyse, sevmediğinde bu dünyadan gitme öncesinde son şarkını o kadına söylemek istedin mi.”

*Stantsiyadan temir col eki ayrılıp ketken toom ele, bir caktan kelip, bir cakka ketip catkandar
İstasyon:ÇD demir yol iki ayrıl-:ZF git-:ZF kavşak i-:BGZ bir yan:ÇD gel-:ZF bir yan:YD git-:ZF yat-:SF+:Ç
köp, oşonusu çabangandarga cakşı dalda boldu, elge aralaşıp bilinbey ketiştı.* K-100
çok onun için kaçakçı:Ç+YD iyi dulda ol-:BGZ halk:YD arala-:ZF bilin-:O+ZF git-:BGZ
“İstasyon demiryolunun ikiye ayrıldığı bir kavşak idi. Bir taraftan gelip bir tarafa gidenler çok olduğu için kaçakçılara iyi perde oluyordu, yolcular arasına karıştıklarından dolayı **bilinmiyorlardı.**”

1.2.20. kir-

1.2.20.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *içeriye doğru hareket etmek, girmek, hulûl etmek, duhûl eylemek; (muayyen bir yaşa) ermek; su kabarmak; kıztışmak (deve aygırı hakkında); çekilmek (kumaş hakkında); muharebeye tutuşmak* (Yudahin,1998,II,473) anlamlarında kullanılır. Türkiye Türkçesinde gir- olarak kullanılan bu fiil, *dışarıdan içeriye geçmek; sığmak; yer almak, katılmak, iltihak etmek; (ordu) almak, fethetmek; incelemek, ayrıntılara inmek; girişmek, başlamak; bulaşmak; (nsz) (zaman anlamlı kavramlar için) başlamak; (ağrı, sancı) başlamak, saplanmak; (-e) yeni bir duruma geçmek, dönüşmek; (soyut şeyler için) iyice anlamak, iyice bilmek; kavgaya tutuşmak; başlamak; erişmek, ulaşmak; bir şeyin yapımında, birleşiminde yer almak; yazılmak, başlamak; yemek yemek* (TS,1998,I,856). anlamlarda kullanılmaktadır.

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçede görülmektedir: *ne erser, asıgka kirmedi*. “kimseye faydası olmadı” Suv.612,2 (Gabain,1995,125). Tasvir fiili olarak ise XI. yy.dan beri kullanılmaktadır. Hem -U hem de -p zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı görülür: *okıp kirdi*. ‘Çağırılmaya niyetlendi.’ *ayta kirdi*. ‘Söylemeye başladı.’ (Clauson,1972,736).

Bu fiilde Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında herhangi bir fonetik değişiklik olmamıştır. Diğer lehçelerde ise *kir-* fiilinin görünümü şu şekildedir: Az. *gir-*; Bşk., Kzk., Özb., Tat., Uyg. *kir-*; Trkm. *gîr-* (KTLS,1991,I,274); Çuv. *ker-* (Paasonen,1950,70); Yak. *kiir-* (Vasiliev,1995,98); Tel. *kir-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000,58); Şor. *kir-* (Tannagaşeva, 1995,50).

1.2.20.2. Kullanılışı ve İşlevleri

Bu tasvir fiili genellikle -p zarf-fiil ekiyle kullanılır. Ancak seyrek olarak -A/-O, -y zarf-fiil eklerinin de kullanıldığı görülmektedir.

kir- tasvir fiili, esas fiilin ifade ettiği hareketin başlatılmış olduğunu, bir işe girişildiğini ifade eder.

Emi kiyin Moyunkumdun çöliündö andan kantip kutuluunun aylasın tappay kıynalam
 Şimdi sonra Moyunkum:TD çöl:İ+BD o:ÇD nasıl kurtul-:İF+TD çare:İ+BelD bul-:O+ZF azap çek-:GZ
dep Ober-Kandalov üç uktasa tüşünö kirdi. K-37
 de-:ZF Ober Kandalov üç dinle-:Ş anla-:ZF gir-:BGZ
 “Şimdiden sonra Moyunkum çölünde ondan ne yapıp edip kurtulmanın çaresini bulayım diye, Ober Kandalov (Avdiy’in) kalın kafalı olduğunu **anlamaya başladı.**”

Bir tutam saman menen atın kaşıp kirdi. K-260
 Bir tutam saman ile at:İ+BelD kaşı-:ZF gir-:BGZ
 “Bir tutam samanla atını **kaşmaya girişti, başladı.**”

Dal oşonusu için barıp kirişim parbız. K-75
 Tam o:TD için git-:ZF gir-:İF+İ aynı
 “Tam bunun için oraya **gitmem** şarttı.”

Aba ırayı katuu buzulup kirdi. K-293
 Hava çehre:İ sert bozul-:ZF gir-:BGZ
 “Havanın çehresi hızla **bozulmaya başladı.**”

Men emi oşol aylampaga barıp kirem. K-75
 Ben şimdi bu girdap:YD git-:ZF gir-:ŞZ
 “Ben şimdi bu girdaba **giriyorum.**”

1.2.20.3. kir- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

kir- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO)+Ke+İE

1.2.21. koy-

1.2.21.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *koymak, yatırıp koymak, bırakmak; müsaade etmek; çarpmak, vurmak; defnetmek; yardımcı fiil rolünde ibareye kuvvet ve anilik verir; eğer baş fiille koy-fiili menfi şekilde iseler, bununla işin kaçınılmazlığı ifade edilir* (Yudahin,1998,II,494). Türkiye Türkçesinde ise *bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek; bir kimseyi işe yerleştirmek, birine iş sağlamak; bırakmak; katmak, eklemek; yazmak (imza, tarih, adres); uyulması gereken kuralları belirlemek, ortaya çıkarmak; etkilemek, dokunmak; (bütçede) bir şey veya kimse için kullanmayı belirlemek, ayırmak; bırakmak, terk etmek* (TS,1998,II,1372) anlamlarında kullanılır.

Kök olarak geçişli bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. Gabain bu fiille ilgili olarak <*ko- fiiline, fiilden fiil yapan -d- (artık canlı değildir, muhtemelen kuvvetlendirme bildirir.) ekinin eklenmesiyle oluşmuştur (Gabain,1995,58) şeklinde bir bilgi vermektedir. *kod-* olarak karşımıza çıkan bu fiil elbette kök olarak *ko-* fiiliyle bağlantılıdır. Çünkü bu -d- birçok kelimedede karşımıza çıkmaktadır: *tod->doy; ked->giy-; kod->koy-* vs. Ön damaksıl /d/ olarak adlandırılan bu *-d- nin, XI. yüzyıldan sonra /y/ li örneklerine de rastlanmakta ve eserlerde hem *kod-*, hem de *koy-* şekillerine rastlanmaktadır (AH, NF, KE).

Tasvir fiili olarak Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. Esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle bağlanır. Nomlap *kod-* ‘esaslı vazetmek, vazedip koymak’ (Gabain,1995,91).

koy- tasvir fiilinin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az. *goy-*; Bşk., Özb., Tat. *kuy-*; Uyg., Trkm. ve Kzk. *koy-* (KTLS,1991,I,504); Çuv. *hur-* (Paasonen, 1950,48); Yak. *kut-* (Vasiliev,1995, 165); Tel. *koy-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000,62).

1.2.21.2. Kullanılışı ve İşlevleri

koy- tasvir fiili, esas fiile -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle bağlanabilir. Bu birleşme sırasında sadece geçişsiz esas fiillerle birleşik yapı oluşturur.

koy- tasvir fiili ile ilgili Ahmatova ve Yudahin “-p zarf-fiiliyle bağlandığı zaman, esas fiilin ifade ettiği hareket, aniden yapılma, bilerek yapılma ve tamamen yapmayı ifade eder” (Ahmatova,1975,130; Yudahin,1985,I,176) bilgisini verir.

Kudaybergenov ise bu fiille ilgili olarak şunları söyler: -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığı zaman, *sal-* ve *taştta-* fiiline göre hareketin kararlılığı ve kesinliği yoktur. Sadece tam olarak yapıldığını gösterir. (*çaap saldı, çaap taştadı – çaap koydu*) (Kudaybergenov,1980,339).

İçip koy.
İç:-ZF koy:-E
“(hepsini) İçiver.”

Üstünön oromol menen tanıp koydu. (Kudaybergenov,1980,339)
Üst:İ+ÇD bant ile sar:-ZF koy:-BGZ
“Üzerini iyice bantla **sardı**.”

Döböt karışkır tiştep olturgan başın cerge koyup, ars etip bir üriüp, anan akırın
Erkek kurt ısır:-ZF otur:-SF baş:İ+BelD yer:YD koy:-ZF havla:-ZF bir ür:-ZF o:ÇD sonra
ulup koydu. (Kudaybergenov, 1980, 339)
ulu:-ZF koy:-BGZ
“Erkek kurt ısırıldığı başı yere koyup, birazcık havlayıp, ondan sonra **uludu**.”

1.2.21.2.1. *koy-* tasvir fiili, esas fiile -A/-O, -y zarf-fiil ekleri aracılığıyla bağlandığı durumlarda aşağıdaki işlevlere sahip olur:

1.2.21.2.1.1. Esas fiile -A/-O, -y zarf-fiil aracılığıyla bağlandığında, hareketin tezliğini, kararlılığını ve birden bire olduğunu bildirir.

Saparın sözünö ızalana tüşkönün Saltanant baykap, külküün
Sapar:TD söz:İ+YD gücen:-ZF düş:-SF+İ+BelD Saltanat hisset:-ZF gül:-İF+İ+BelD
toktoto koydu. (Kudaybergenov,1980,340)
dur:-Et+ZF koy:-BGZ
“Sapar’ın sözlerine hemen sinirlendiğini, gücendiğini Saltanat hissedip, gülmeyi **birden kesti**.”

Avdiy kese aytıp, Petruhanın sunuşun caktırbay koydu. K-136
Avdiy kesin konuş:-ZF Petruha:TD uzat:-Et+İ+BelD kabul et:-ZF koy:-BGZ
“Avdiy kesin konuşup, Petruha’nın önerisini **beğenmedi**.”

1.2.21.2.1.2. Esas fiile -A/-O, -y zarf-fiil aracılığıyla bağlandığında, bazen eylemi yapmak için olan izni veya tezliği bildirir. Bu durumda *koy-* fiili daima emir kipi şeklinde kullanılır. Burada kip ekinin işleviyle *koy-* tasvir fiilinin işlevi iç içe geçmiş durumdadır.

Ala koy.
Al:-ZF koy:-E
“Hemen al.”

Kete koy.
Git:-ZF koy:-E
“*Git, (hemen gitmene izin veriyorum)*”

İçe koy.
İç:-ZF koy:-E
“(çekinmeden) İç, içmeye devam et”

Sırttanım, men bul etti buzup, kazanga salgıça, kiçipeyildik kulup suu
Surtlan:B ben bu et:BelD parça:AF+ZF kazan:YD koy:-ZF kadar zahmet et:-ZF su
alıp kele koyuñuz,- dedi. (Kudaybergenov,1980,340)
al:-Zf gel:-ZF koy:-E
“Kaplanın, ben bu eti parçalayıp kazana koyana kadar bir zahmet suyu (hemen) **getirir misin?**”

1.2.21.2.1.3. Olumsuz yapıda kullanılışı zaman olumsuzluk ekinin -BA-/-BO-‘nün bulunduğu yere göre değişik anlamlara gelebilir:

a) Eğer olumsuzluk eki esas fiilin üzerindeyse hareketin gerçekleşmediğini, gerçekleşmesine izin verilmediğini, gerçekleşmesinin istenmediğini bildirir.

Cayında bir top coldoştoruñ menen uuga baratkanda, men da barayın desem,
Yaz:BD bir grup arkadaş:İ ile av:YD git:-ZF ben de git:-E de-Ş
ciberbey koyduñ. (Kudaybergenov,1980,340)
gönder:-ZF koy:-BGZ
“Yazın bir grup arkadaşınla ava giderken ben de geleyim dediğimde **göndermedin.**”

Oşondon ulam cetekçi atalarından keçirim alat, ce kaşayıp könböy koyso, anday
Onun için her zaman rehber ata:Ç+İ+ÇD af al:-GZ veya kız:-ZF kabul et:-O+ZF koy:-Ş o:Ed
bezeri dinikayır çirköödön kuulup çıgat da, kudaydı kargışına kalat. K-87
bık:-SF+İ tanı:-İ+SF+İ kilise:ÇD kovul:-ZF çık:-GZ da Tanrı:BelD gazap:İ+YD kal:-GZ
“Eskisinden daha teslimiyetçi olarak inanır, ya da bunu **kabul etmek istemezse**, tanımadığı kiliseden kovulur ve Tanrı’nın gazabına maruz kalırdı.”

b) Eğer olumsuzluk eki tasvir fiilinin üzerindeyse ve emir kipinde kullanılıyorsa inkârla birlikte önceden uyarmak, hatırlatmak anlamını da bildirir.

Ayıp koybo.
Söyle:-ZF koy:-O+E
“Sakın söyleme”

Körsötüp koybo.
Göster:-ZF koy:-O+E
“Sakın gösterme”

Bilgizip koybo.
Bil:-Et+ZF koy:-O+E
“Sakın belli etme.”

Anan dağı saga eskertip koyorum. K-125
Sonra da sen:YD uyar:-ZF koy:-GZ
“Üstelik seni **uyarıyorum.**”

Men seni menen Kудay ilimi boyuңça talaşka kirbey koysom da bolmok, antkeni
 Ben sen:BelD ile Tanrı bilim:İ boy:ZF tartış:İF+YD gir:-O+ZF koy:-Ş da ol:-GZ çünkü
senin bilimiñ ali cetile elek, anan kalsa şektüü. K-89
 sen:TD bilgi:İ henüz yet:-ZF o:ÇD kal:-Ş şüphe:AA
 “Ben seninle ilahiyat konusunda tartışmaya **girmesem** daha iyi, çünkü senin bilgilerin henüz olgunlaşmamış,
 üstelik şüpheli.”

c) Eğer olumsuzluk eki hem esas fiilde hem de tasvir fiilinin üzerindeyse o zaman hareketin mutlaka gerçekleşeceği bildirilir.

Cazbay koybo.
 Yaz:-OZ+F koy:-O+E
 “Mutlaka yap, sakın yapmamazlık yapma.”

Öndürüştö kün sayın kıyınçılıktarga colukpay koyboysuñ. (Kudaybergenov, 1980, 340)
 Fabrika:BD her gün sorun:Ç+YD karşılaş:-ZF koy:-GZO
 “Fabrikada her gün sorunlarla **mutlaka karşılaşırsın.**”

1.2.21.2.2. koy- tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

1.2.21.2.2.1. -p zarf-fiiliyle birlikte kullanıldığında bazen hareketin bir defalığına yapıldığını bildirir.

Prokurator keçirimdüülük kılğansıp sözdü oñdop koydu. K-147
 Vali affet:-SF+AA yap:-SF+Ed söz:BelD düzelt:-ZF koy:-BGZ
 “Vali affetmiş gibi sözü **düzeltti.**”

Kiçine benzin bürküp koyuu mas başardın oyuna kelbedi. K-215
 Biraz benzin püskürt:-ZF koy:-İF sarhoş kafa:Ç+TD akıl:İ+YD gel:-O+BGZ
 “Biraz benzin **püskürtmek, dökmek**, sarhoşların aklına gelmedi.”

Prokurator suramakçı bolgon niyetin al sezip koygonun közünön bildi. K-169
 Vali sor:-İF ol:-SF niyet:İ+BelD o sez:-ZF koy:-SF+İ+BelD göz:İ+ÇD bil:-BGZ
 “Vali sormak istediği şeyi onun **sezdiğini** gözlerinden anladı.”

-Kimdi öpsöm al-oşol karmay bergile! dep aytıp koyuptur. K-168
 Kim:BelD öp:-Ş o yakala:-ZF ver:-E de:-ZF söyle:-ZF koy:-BsizGZ
 “-Kimi öpersem onu tutun, yakalayın! diye **söylemiş.**”

Akırtı karıştırdı, uşunday karılışuu bolorun aldın-ala tuuralap
 Sonunda çarpış:-ET+BGZ bu:Ed çarpış:-İF ol:-SF+İ+BelD ön:TD al:-ZF doğrula:-ZF
oylop koygon. K-139
 düşün:-ZF koy:-BsizGZ
 “En sonunda çarpıştırmıştı, böyle bir çarpışmanın olacağını önceden **tahmin etmişti.**”

Biz kezde tartışumun, anan taştap koygom. K-76
 Biz zaman çeker:-GZH sonra bırak:-ZF koy:-BGZ
 “Bir zamanlar içerdim, sonra **bıraktım.**”

Grişan temir col tarapka baş iykep koydu. K-131
 Grişan demir yol taraf:YD baş salla:-ZF koy:-ZF
 “Grişan demiryoluna doğru başını **salladı**.”

1.2.21.2.2.2. -p zarf-fiil ekiyle birlikte kullanıldığında bazen esas fiilde ifade edilen hareketin sonucunda herhangi bir durumun oluşması anlamını bildirir. Bu anlam, *koy-* tasvir fiilinin müstakil anlamını az da olsa korumasından kaynaklanmaktadır. *koy-* fiilinin bu işlevi geniş zaman, gelecek zaman ve emir kipleriyle kullanımında açıkça görülmektedir.

Boston toodon oşerde tiüşüp keldi, attı mamıga baylap koyup, ayıldık avtobuska
 Boston dağ:ÇD ora:BD in:-ZF gel:-BGZ at:BelD direk:YD bağla:-ZF koy:-ZF köy:AA otobüs:YD
olturup, birinci ıret canaşa olturuşkanga el közünön tartışınup, rayondogu zagska
 otur:-ZF birinci sıra yanaş:-ZF otur:-ZF halk göz:İ+ÇD çekiş:-ZF bölge:BD+A evlen:-Et+İF daire:İ+YD
kelişken. K-251
 gel:-BsizGZ

“Boston dağdan oraya indi, gitti, atı bir direğe **bağlayıp**, köy otobüsüyle, birinci sırada oturan halkla gözleriyle çekişip şehirdeki evlenme dairesine varmışlar.”

Eşikti açıp, meni da bularga koşup kamap koygula. K-192
 Kapı:BelD aç:-ZF ben:BelD de bu:Ç+YD ekle:-ZF tutukla:-ZF koy:-E
 “Kapıyı açıp, beni de bunların yanına **kapatın**.”

Bazarbay sestene kaldı, oşo zamat bötölkönün oozunan bir cutup ciberdi da, anı munday
 Bazarbay kork:-ZF kal:-BGZ o zaman şişe:TD ağız:İ+ÇD bir yut:-ZF gönder:-BGZ de o:BelD bu:Ed
taşka süyöp koyup, erinderin katuu bir sürtüp alıp , ordunan turdu. K-228
 taş:YD daya:-ZF koy:-ZF dudak:Ç+İ+BelD sert bir sürt:-ZF al:-ZF yer:İ+ÇD kalk:-BGZ
 “Bazarbay korktu. O şişeden bir yudum daha çekti, sonra onu öylece taşta **dayayıp**, dudaklarını sertçe silerek yerinden kalktı.”

-Kök Teñir Atam ıyık Ruh arkıлуу meni taştatıp koyuptur. K-170
 Gök Tanrı baba:İ kutsal ruh aracı:AA+İ ben:BelD dışla:-ZF koy:-BsizGZ
 “-Gök Tanrı Babam Kutsal Ruh aracılığıyla beni **terketmiştir**.”

Alıstı köröt ekensiñ, birok öz oyuna eşkere işenip algan emessiñbi, ayanttarda
 Uzak:BelD gör:-ŞZ i:-BsizGZ fakat kendi düşünce:İ+YD açık:Eş inan:-ZF al:-SF i:-O+S meydan:Ç+BD
bakıldagan karatamandar makulukçuluk tabiyatın unutup koyup, adamdardın çın niyetinen
 bağır:-SF cahil mahluk tabiat:İ+BelD unut:-ZF koy:-ZF adam:Ç+TD gerçek niyet:İ+ÇD
berilet deysiñbi? K-164
 veril:-GZ de:-Ş+S

“Uzağı görüyorsun, ama kendi düşüncene pek güvenemiyorsun. Meydanlarda bağırduğun cahillerin mahlukat tabiatını **unutup**, insanların iyi niyetle hemen kendini teslim edeceğini mi sanıyorsun.”

Ce asıp koygon ce kerip salganga okşogon uşu türü ele bulardın tabasın kandırdı. K-215
 Ya as:-ZF koy:-SF ya da ger:-ZF sal:-SF+YD benze:-SF bu tür:İ bu:Ç+TD sevinç:İ+BelD tatmin et:-BGZ
 “**Asılmış** ya da gerilmiş benzeyen bu şekil onların neşesini kat kat artırmıştı.”

Men ökül-akimi bolup turgan Rim imperatoru ve Tiveriydin atunan bu düynönün mezigil menen
 Ben vali:İ ol:-ZF dur:-SF Roma İmparator:İ ve Tiberius:TD ad:İ+ÇD bu dünya:TD zaman ile
meykinindegi kee bir nerselerdi özgörtüp koyuşka biyliğim ketet. K-147

düzlük:İ+BD başka bir şey:Ç+BelD değiş-:Et+ZF koy-:İF+YD beylik:İ git-:GZ

“Benim valisi olduğum Roma İmparatoru Tiberius’un adıyla bu dünyadaki zaman ve yerleri **değiştirmeye** gücüm yeter.”

Siz çındıkka monopoliya ornotup koyuş için küröşüp catasız. K-89

Siz gerçek:YD tekel sağlamaş-:Et+ZF koy-:İF için mücadele et-:ZF yat-:ŞZ

“Siz gerçeęe tekel **koymak** için mücadele ediyorsunuz.”

1.2.21.3. koy- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

koy- tasvir fiilinin olumsuz yapısı üç şekilde yapılır. Birincisi esas fiilin üzerine ikincisi ise tasvir fiilinin üzerine, üçüncüsü de hem esas fiilin üzerine hem de tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

1.2.21.3.1. EF+O(-BA/-BO)+ZF TF+Ke+İE

Top menen birge İroddun sarayına barıştı, ayerdegi kuralduu sakçılar ökül-akimge

Kalabalık ile birlik:BD Herodes:TD saray:İ+YD var-:BGZ ora:BD+A silah:AA avcı:Ç vali:YD

kirgizbey koydu. K-179

gir-:Et+O+ZF koy-:BGZ

“Kalabalıkla birlikte Herodes sarayına vardılar ama oradaki silahlı muhafızlar onları saraya **girdirmediler.**”

Oşentip baarı Avdiydi taanibay koydu. K-191

Bu şekilde hepsi Avdiy:BelD tanı-:O+ZF koy-:BGZ

“Bu şekilde hepsi Avdiy’i **tanımamazlıktan gelmişti, tanımamıştı.**”

1.2.21.3.2. EF+ZF TF+O(-BA/-BO)Ke+İE

Adam ce kımıldap koyboyt, ce ün çıgarbayt. K-218

Adam hem kımıl-da-:ZF koy-:ŞZO hem ses çıkar-:ŞZO

“Adam hem **kımıldamıyor** hem de ses çıkarmıyor.”

Özü anı artınan kuçaktap uçkaşıp alğanına uyalıp koyboyt. K-110

Kendi:İ o:BelD arka:İ+ÇD kucak:AF+ZF arka:İ+YD bin-:ZF al-:SF+İ+YD utan-:ZF koy-:ŞZO

“Kendisi onun arkasına binip kucakladığına **utanmıyordu.**”

1.2.21.3.3. EF+ O(-BA/-BO)+ZF TF+O(-BA/-BO)Ke+İE

Cazbay koybo.

Yaz-:O+ZF koy-:O+E

“Mutlaka yap.”

Öndürüştö kün sayın kıynçılıktarga colukpay koyboysuñ. (Kudaybergenov, 1980, 340)

Fabrika:BD her gün sorun:Ç+YD karşılaş-:ZF koy-:GZO

“Fabrikada her gün sorunlarla **mutlaka karşılaşırsın.**”

1.2.22. kör-

1.2.22.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *görmek*; *görmek geçirmek*; *bir şey saymak, bir şey yerine kabul etmek*; *(önce gelen ablatif ile) (birisini, bir nesneyi) kabahatli, müsebbip saymak*; *(önce gelen geçen zaman gerundiği ile birlikte) denemek, sınamak*; *önce gelen hal zaman gerundiği ile ise, emrin kesinliğini yahut ricanın kuvvetini ifade eder anlamlarında kullanılır* (Yudahin, 1998,II,506-507). Türkiye Türkçesinde ise *göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek; anlamak, kavramak, sezmek; yanına gidip konuşmak; bir şey hakkında bir yargıya varmak, değerlendirmek; belirli bir zamanın içinde bir olaya tanık olmak, yaşamak, izlemek; yapmak, etmek; (-den, -i) kendisine yapılmak, bir davranışla karşılaşmak, maruz kalmak; (-den) almak; bir şeye erişmek; çok değer vermek; bir işleme uğramak; (yer için) yüzü bir yöne doğru olmak, bakmak; ziyaret etmek; karşılaşmak, rastlaşmak; gözlerin görmediği durumlarda başka duyu organlarıyla algılamak; sahne olmak, geçirmek; (olumsuz) bir işin hiç yapılmadığını belirtir; saymak, herhangi bir şey gibi görmek; gezmek; vermek; sp. karşı oyuncunun yapacağı vuruşu önceden kestirip ona göre durum almak* (TS,1998,I,876) gibi anlamlarda kullanılır.

Kök olarak geçişli bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçede görülmektedir. *On ok bodun emgek körti*. “On-ok halkı ıstırap gördü.”KT D-19 (Tekin,1988,12); *anta içreki bodun kop maña körür*. “Bu (sınırlar) içindeki (bütün) halklar hep bana tabidir.” KT G-2 (Tekin,1988,12). Tasvir fiili olarak Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. *saklan-u körgil* ‘saklanu gör (koru)’ TT X-426 (Gabain,1995,89).

Eski Türkçeye kıyaslandığında bu fiilde herhangi bir fonolojik değişimin olmadığı görülür ancak diğer lehçelerde birtakım değişikliklerin olduğu görülmektedir. Tuv., Alt., Yak., Kzk., Uyg. *kör-*; TT, Gag. ve Trkm. *gör-* (Sevortyan,1980,79); Bşk., Tat. *kür-*; Az., *gör-*; Özb. *kör-* (KTLS,1991,I,282).

1.2.22.2. Kullanılışı ve İşlevleri

kör- tasvir fiili -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanılmaktadır. Geçişli esas fiillerle kullanılmaktadır.

Ahmatova bu fiille ilgili olarak “*kör-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman, esas fiilin ifade ettiği hareketin bir deneme olduğunu bildirir (Ahmatova, 1975, 130) şeklinde bilgi verir.

Elden ağılgılap turup, süylöşüp kör.

Halk:ÇD uzaklaş-:ZF dur-:ZF konuş-:ZF gör-:E

“İnsanlardan uzak bir yerde baş başa **konuş, konuşmayı dene.**”

Birok tañ kalar eçtemesi çok, antkeni eköobüz akırı sözsüz colukmakpız. Oylop körçü! K-125

Fakat şaşır-:ZF kal-:SF bir şey yok onun için iki:İ son:İ itiraz:O karşılaş-:GelZ düşün-:ZF gör-:GZ

“Fakat şaşırarak bir şey yok. Kader ikimizi nasılsa bir gün karşı karşıya getirecekti. Lütfen **düşün, düşünmeyi dene.**”

Yudahin ve Sevortyan ise Ahmatova'nın görüşlerine ek olarak şunları söyler: “-A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı zaman emrin kesinliğini ya da ricanın ısrarlılığını ifade eder” (Yudahin,1985,I,428; Sevortyan,1980,79).

Körgözö körgün közümö (Yudahin,1985,I,428)

Göster-:ZF gör-:E göz:İ+YD

“Gözlerime **gösterin.**”

Aklıña tüşö kör. (Yudahin,1998,I,12)

Akl:İ+YD düş-:ZF gör-:E

“Aklına **getirmeye çalış.**”

Aylıña aman cete kör, kalkındın cüzün körö kör. (Yudahin,1985,I,428)

Köy:İ+YD sağ salim yet-:ZF gör-:E halk:İ+TD yüz:İ+BelD gör-:ZF gör-:E

“Köyüne sağ salim git, halkının yüzünü **gör.**”

Etiñ ot menen calın,-dedi Avdiydin çekesin basıp körüp. K-194

Vücut:İ ateş ile alev de-:BGZ Avdiy:TD alın:İ+BelD bas-:ZF kör-:ZF

“Vücudun ateş gibi, dedi Avdiy'in alınna **dokunarak.**”

Emne için menin baldarımdın başın aylantıp körösün? K-123

Ne için ben:TD çocuk:Ç+İ+TD baş: İ+BelD dön-:Et+ZF gör-:ŞZ

“Neden benim çocuklarımın kafasını **karıştırıyorsun, karıştırmaya çalışıyorsun?**”

Keçire kör, keñ peyil Kuday, obolu seni oyloboy, kert başımın kaygısın

Geçir-:ZF gör-:E geniş karakter:AA Tanrı önce sen:belD düşün-:O+ÇD kendi baş:İ+TD kaygı:İ+BelD

armandap aya berip tınçını alsam, keçire kör. K-182

arzula-:ZF söyle-:ZF ver-:ZF rahat:İ+BelD al-:Ş geçir-:ZF gör-:E

“Beni **bağışla**, hoşgörülü Tanrım, önce seni düşünmeden, kendi başımın kaygısını anlatarak seni rahatsız ediyorsam, beni bağışla.”

Uşunça çabandardın başın biriktirip, başkarıp cürgön özü menen süylöşüp körsö

O kadar çoban:Ç+TD baş:İ+BelD birik-:Et+ZF idare et-:ZF yürü-:SF kendi:İ ile konuş-:ZF gör-:Ş

kana! K-109

iyi

“O kadar çobanı başına toplayıp yöneten şefle **konuşmayı denese** çok daha iyiydi.”

1.2.22.3. **kör-** Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

kör- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE

1.2.23. otur-/oltur-

1.2.23.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *oturmak*, *yerleştirmek*; *bulunmak*, *ikamet etmek*; *evde kalamak* (*gelinlik kız hakkında*); *yardımcı fiil sıfatıyla işin sürekliliğini ifade eder* (Yudahin,1998,II,590). Türkiye Türkçesinde ise *vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek*; *bu biçimde yerleştiği yerde kalmak*; *uygun gelmek*; *bir yerde sürekli olarak kalmak*, *ikamet etmek*; (*nsz*) *hiçbir iş yapmadan boş vakit geçirmek*, *boş durmak*; (*nsz*) (*toprak veya yapı için*) *çökmek*, *aşağı inmek*; *biriyle beraber yaşamak*; *bir işi yapmakta olmak*, *bir işe başlamak üzere olmak*; *hkk. mal olmak*; *yer almak*, *geçmek*; *benimsenmek*, *yerleşmek*, *kökleşmek*; *belli bir yörüngede dönmeye başlamak*; (*sıvı tortuları için*) *dibe çökmek*, *dipte toplanmak*; *herhangi bir durumda belli bir süre kalmak* (TS,1998,II,1706) anlamlarında kullanılmaktadır.

Kök olarak geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçede *olur-* yapısı görülmektedir: *özüm kuutum bar üçün kagan olurtum*.“Benim (de) talihim olduğu için hakan (olarak tahta) oturdum.” KT G-9 (Tekin,1988,4). Divan’da *oltur-* olarak karşımıza çıkan bu fiil (*ol er olurtu*. “O adam oturdu.” (Atalay,1998,I,224)), Clauson’a göre XIII. yüzyıldan itibaren Harezmi Türkçesinde *oltur-/otur-* olarak, XIV. yüzyıldan itibaren de Osmanlı Türkçesinde *otur-* olarak kullanılmaya başlanmıştır (Clauson,1972,150-151). Tasvir fiili olarak da Eski Türkçede görülmektedir: *çöküd-ü olur-* ‘iyice eğilmek, iki büklüm olmak’ (Gabain,1995,90).

Osman Fikri Sertkaya’nın bu fiille ilgili sözlü olarak belirttiği görüşlerini Tulum, şu şekilde nakleder: “*otur-* fiili Türkçenin eski devirlerinde **olt-u-r-* şeklinde teşekkül etmiş olması, ayrıca fiilin kökündeki /l/ ve /t/ nin ayrı ayrı harfler halinde yazılmak yerine, Orhun yazısında Türkçenin çift sesli konsonantı olan -M- (/lt/; /ld/) ile karşılanmıştır. Daha sonra Türkçenin Doğu kolu *olur-*, Batı kolu ise *otur-* şeklini tercih etmiştir. Ancak dilin tarihi seyri içinde **oltur-* şekli konuşma dilinden hiçbir zaman yok olmayarak -tıpkı Türkiye Türkçesindeki arkaik *dir-gen* (*der-en*) şeklinin muhafazası gibi- varlığını sürdürüp Orta Asya Türkçesinde, özellikle de Çağatay Türkçesinde tekrar kullanılır olmuştur.” (Tulum,1998,158).

Fiilin lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az., Trkm.*otur-*; Uyg. *oltur-*; Bşk. *ultur-*; Kzk. *otır-*; Özb. *otir-*; Tat. *utır-* (KTLS,1991,666-667); Tuv. *olur-* (Palmbah, 1955,304); Yak. *olor-* (Vasiliev,1995,207).

1.2.23.2. Kullanılışı ve İşlevleri

oltur- tasvir fiili, *otur-* fiiliyle aynı anlamdadır. Genellikle -p zarf-fiil ekiyle birleşir. Kendi anlamını tam olarak kaybettiği gibi bazen anlamda kendisini hissettirdiği de görülür (Yoldaşev,1965,60).

Yoldaşev, Yudahin ve Kudaybergenov bu fiille ilgili olarak “Hareketin sürekliliğini, aralıksız olduğunu ve uzadığını bildirir.” (Yoldaşev,1965,60; Yudahin,1985,II,68; Kudaybergenov,1980,332) şeklinde bilgi verir.

otur- tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle kullanımı sırasında şu işlevlere sahip olur:

1.2.23.2.1. Eğer esas fiil hareket bildiren bir fiilden oluşursa, o zaman böyle bir birleşme hareketin gelişerek devam ettiğini bildirir.

-*Cöö tuman ıldıylap oturup, ekinge da cetti* (Kudaybergenov,1980,332).

Yaya duman alçal-:ZF otur-:ZF ekin:YD de yet-:BGZ

“Yayılan duman **gittikçe alçalıp**, ekinlere ulaştı.”

Cırgap maktap aytp oturgan döölötüñün ceñiñsteri menen karşılaşınan bolot. K-168

Haz duy-:ZF öv-:ZF söyle-:ZF otur-:SF devlet:İ+TD yen-:İF+Ç+İ ile karşılaşma:İ+ÇD ol-:ŞZ

“Zevkle **methettiğin** devletin yenişlerle, zaferlerle karşılaşmalarından olacaktır.”

Üstöldö telefon çalıp oturgan biröö leytenanttı körgöndö kakayıp tura kaldı. K-189

Masa:BD telefon çal-:ZF otur-:SF biri:İ teğmen:BelD gör-:ZF hazır ola geç-:ZF ayağa kalk-:ZF kal-:BGZ

“Masada telefonla **konuşan biri** teğmeni görünce hazır olda ayağa kalktı.”

Oşol için bul oturgandar cırgalduu magdıroogo balkıp, cüzdörü carkıp, kee

Onun için bu otur-:SF+Ç huzur:AA sakinleş-:İF+YD yumuşa-:ZF yüz:Ç+İ parla-:ZF başka

birlerinin közdörü caşıldanıp oturdu. K-61

biri:Ç+İ+TD göz:Ç+BelD yaşar-:ZF otur-:ŞZH

“Onun için bu oturanlar, huzur içinde eriyip, yüzleri nurlanıyor ve bazılarının gözleri **yaşarıyordu.**”

Anın ıyman düynönün tağdırı özgörüip ketçüdüy keyiş tartıp oturdu. K-176

O:TD ağla-:İF+İ+ÇD dünya:TD kader:İ değış-:ZF git-:SF+Ed acı çek-:ZF otur-:ŞZH

“Onun ağlamasından sanki dünyanın kaderi değışecekmiş gibi acı **çekiyordu.**”

Emne kılalı emi, tübübüzgö kelip ene- börü ulup oturat, böltürüktörünö ıylap oturat. K-256

Ne kıl-:E şimdi dip:İ+YD gel-:ZF anne kurt ulu-:ZF otur-:ŞZ yavru:Ç+İ+YD ağla-:ZF otur-:ŞZ

“Ne yapalım artık, dibimize gelen ana kurt **uluyup duruyor**, yavrularına ağlıyor.”

Böltürüktörün oozandırçu birinçi çabıttı elestetip oturgan Akbara çıday albay

Yavru:Ç+İ+BelD ağzına ver-:SF birinci av:BelD hatırla-:ZF otur-:SF Akbara dayan-:ZF al-:O+ZF

kıñşılup ciberdi, kara tumşugun calanıp, arañ karmandı. K-22

ulu-:ZF gönder-:BGZ kara burun:İ+BelD yala-:ZF zor tutun-:BGZ

“Yavru kurtlarına vereceği ilk avı **gözünün önüne getiren, hatırlayan** Akbara dayanamayarak acı acı uluyuverdi ve kara burnunu yalayıp zor tutundu.”

Gülümkanın sözünön ulam böltürüktördü içinen ayap olturgandar cılmayıp ciberiştı. K-245
Gülümkan:TD söz:İ+ÇD boyunca yavru:Ç+BelD iç:İ+ÇD acı:-ZF otur:-SF+Ç gülümse:-ZF gönder:-BGZ
“Gülümkan’ın sözüyle yavrulara içinden **acıyanlar**, gülüştüler bu kez.”

Bala kezinde eneñ seni erkeletip olturgan uçur estebi? K-70
Çocuk zaman:BD anne:İ sen:BelD şımart:-ZF otur:-SF zaman hatır:BD+S
“Çocukluk çağında annenin seni **şımarttığı** anlar hatırında mı?”

1.2.23.2.2. Bazen hareketin belirli bir süre içerisinde devam ettiğini yani sürekliliğini bildirmede kullanılır¹².

-Tünü boyu tütün eelerinin attarına çaçım kagazdar cazıp oturuştı (Kudaybergenov,1980,332).
Gece boy:İ tütün sahip:Ç+İ+TD ad:Ç+İ+YD hisse kağıt:Ç yaz:-ZF otur:-ŞZH
“Gece boyu tütün sahiplerinin adına hisse kâğıtları **yazıyorlardı**.”

Köönö gruzin ırların ugup olturganda da dal uşunday magdıroonu sezemin.
Köhne Gürcü şarkı:Ç+İ+BelD dinle:-ZF otur:-ZF de tam bu:Ed huzur sez:-ŞZ
“Eski Gürcü şarkılarını **dinlerken** de böyle bir huzur hissediyorum.”

-Emne deyin? –deçü Gorodetskiy keede Avdiy anın üyünö barıp kalıp, eköo çay içip
Ne de:-ŞZ de:-BsizGZ Gorodetskiy bir ara:BD Avdiy o:TD ev:İ+YD var:-ZF kal:-ZF iki:İ çay iç:-ZF
olturganda. K-80
otur:-SF+BD
“Ne diyorum? –demişti Gorodetskiy evde çay **içtikleri** bir sırada.”

Bularga okşogondor menen erkeleşip oturbayız. K-192
Bu:Ç+YD benze:-SF+Ç ile uğraş:-ZF otur:-ŞZO
“Bu gibilerle **uğraşmıyoruz**.”

Anda - sanda Grişandı karap koyup olturgan Avdiy cılmayıdı. K-135
Ara:BD sıra:BD Grişan:BelD bak:-ZF koy:-ZF otur:-SF Avdiy gülümse:-ŞZH
“Arada sırada Grişan’ı **süzen** Avdiy de gülüyordu.”

Şerali, **ugup oturasıñbı**, aylanayın? SK-47
Şerali dinle:-ZF otur:-ŞZ+S kurban ol:-E
“Şerali **dinliyor musun**, kurban olayım.”

Bostondun kolu tar, sarañ, kesseñ etikan çıkpas neme ekenin bugün bilip oturabı. K-248
Boston:TD el:İ dar cimri kes:Ş et:İ kan çık:-GZO biri i:-SF+İ+BelD bugün bil:-ZF otur:-ŞZ+S
“Boston’un elinin dar, cimri ve kessen etinden kan çıkmaz biri olduğunu bugün mü **anlıyor**.”

-Mına kızık! –dep mısıkdap külüp oturdu. K-139
İşte ne güzel de:-ZF yavaşça gül:-ZF otur:-ŞZH
“-Ne güzel! –diye yavaşça **gülüyordu**.”

¹² Süreklilikle ilgili ayrıntılı bilgiler *cat-* tasvir fiili bölümünde ele alınmıştır.

1.2.23.2.3. *otur-* tasvir fiili, *cat-*, *cür-*, *tur-* fiilleri gibi bir durum fiilidir ve diğer durum fiilleri gibi geçişsizdir. Geçişli fiiller, bilindiği üzere nesne alabilen ve hareketin özne dışında herhangi bir varlığa yöneldiği fiillerdir. Aynı zamanda yapma ifade ederler. Geçişsiz fiillerde ise hareket özneye doğrudur ve daha çok olma ifade eder. *otur-* fiili ad durumu eklerinden yönelme ekini aldığı anda, esas fiilde ifade edilen hareket öznenin uzaklaşarak başkasına yönelir. Yani durum fiili özelliğinden geçici olarak uzaklaşır. Örneğin *masada otur-* ve *masaya otur-* yapısı arasında eylemin yöneldiği nesne veya kişi bakımından farklılık vardır. *Masada otur-* yapısında bir durumdan bahsedildiği açıkça görülmektedir. Herhangi bir hareketlilik olmadığı için öznenin etrafında dönen bir durum söz konusudur. *Masaya otur-* yapısında ise bir yönelme ve buna bağlı olarak da bir hareketlilik söz konusudur. Yani bu hareketlilik bir durum fiili olan *otur-* için önemli bir özelliktir.

cat-, *cür-*, *otur-*, *tur-* tasvir fiilleri diğer tasvir fiillerinden farklı olarak geçmiş zamanın yapılışına katılırlar. Onun için zaman anlamıyla hareketin gerçekleşme niteliği birleşik yapı olarak verilir. Yani diğer bir söyleyişle yukarıdaki dört fiille birlikte zarf-fiilli bir yapı kullanılıyorsa ve bu fiillerden sonra da geçmiş zamanı bildiren bir ek geliyorsa o zaman şimdiki zamanın hikâyesini bildirir.

Bular eşikti caap, vagon içi buk bolup ketkenine karabay dem çigarbastan
Bu:Ç kapı:BelD kapa-:ZF vagon iç:İ sıkıcı ol-:ZF git-:SF+İ+YD bak-:O+ZF nefes çıkar-:O+ZF
çidap oturuştı. K-135

dayan-:ZF otur-:ŞZH

“Bunlar kapıyı kapatıp vagonun sıkıntısına bakmadan, soluk dahi almadan **tahammül ediyorlardı, bekliyorlardı.**”

Kündön küngö öcörlönö tırmuşıp, cantalaşa iştep cürüp olturdu. K-269

Gün:ÇD gün:YD inat et-:ZF çabala-:ZF gayret sarf et-:ZF çalış-:ZF yürü-:ZF otur-:ŞZH

“Günden güne hırslanmıştı, olanca gücüyle **çalışıp çabalıyordu.**”

Oşentip cürüp olturuştı. K-226

Böylece yürü-:ZF otur-:ŞZH

“Böylece **yürüyorlardı.**”

Gülümkän kenceşti aldap-soolap, erkeletip catıp zorgo uktattı da, özü uktabay,
Gülümkän Kence:BelD avut-:ZF okşa-:ZF yat-:ZF zor-:YD uyut-:BGZ da kendi:İ uyu-:O+ZF
küyösün kütiip olturdu. K-250

koca:İ+BelD bekle-:ZF otur-:BGZ

“Gülümkän Kence’yi ninnilerle avutarak zor uyuttu ve kendisi uyumayarak kocasını **bekliyordu, beklemeye başladı.**”

Bu dört fiil, aslında hareketin süresini bildirmelerinin yanında *cür-* ile *tur-* zaman zaman tekrarlandığını da bildirmesiyle farklılaşır (*kelip tur, kelip cür*). Diğer bir fark ise *cür-*, hareketin açıklamasını bildirir; *otur-*, *tur-* ve *cat-* ise durum açıklamasını bildirir.

otur- fiili hem tek başına hem de tasvir fiili olarak kullanıldığında daha çok insan ve hayvanların yani canlıların hareketlerindeki sürekliliği bildirir. Sürekliliği ifade eden *cür-* tasvir fiili için de aynı durum söz konusudur. Ancak daha önce de değinildiği gibi (bk.*cat-* tasvir fiili) *cat-* ve *tur-* fiilleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. *cat-* ve *tur-* fiilleri hem canlı hem de cansız varlıkların sürekliliğini ifade edebilmektedir.

karap oturuu (Yudahin,1985,II,68)
bak-:ZF otur-:İF
“bakıp durmak, beklemek”

Al da karap olturbayt. (Yudahin,1985,II,68)
O da bak-:ZF otur-:GZO
“O da bakıp durmaz, (katılır).”

1.2.23.2.4. -GAnI/-GOnU zarf-fiil ekleriyle kullanımı sırasında hareketin başlamak üzere olduğunu, olmak üzere olduğunu, hareketi gerçekleştirmeye yaklaşıldığını ifade eder.

Sen ansız da bulardı satkanı oturbaysıñbı. K-263
Sen o:O da bu:Ç+BelD sat-:ZF otur-:GZO+S
“Sen gördüğüm kadarıyla zaten onları satmayı düşünüyorsun.”

cazganı oturam.
Yaz-:ZF otur-:ŞZ
“yazmak üzereyim”

1.2.23.3. otur-/oltur- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

Bu fiilin olumsuz çekimi iki şekilde yapılır. Birincisi esas fiilin üzerine, ikincisi ise tasvir fiilinin üzerine -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin getirilmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

1.2.23.3.1. EF + O (-BA-/-BO-)+ ZF TF + Ke+İE

Al keleşektegi muundardın baktaalayı için öz moynuna ölör mildet tagıp alıp
O gel-:SF+BD+A nesil:Ç+TD kader:İ için kendi boyunÇİ+YD öl-:SF görev tak-:ZF al-:ZF
oturbaybı. K-177
otur-:ŞZO+S
“O gelecek kuşakların kaderi için gördüğün gibi kendi boynuna öleceği bir görev **takıyor.**”

Aram oyundan kaytkın, künööndü moynuna algın dese bolboy koygondo diniy seminariyadan
 Kötü düşünce:İ+ÇD dön:-E günah:İ+BelD boyun:İ+YD al:-E de-:ş ol:-O+ZF koy:-ZF dini okul:ÇD
kuup çıgıp oturbaybı. K-39
 kov:-ZF çık:-ZF otur:-ŞZO+S
 “Kötü düşüncelerden vazgeç, günah çıkar, diyerek izin vermedikleri bu düşüncelerden dolayı Avdiy’i din okulundan **kovmuşlardı.**”

Karakçını buçkaktap küüp kelip uşerge kirgizip ciberişip oturbaybı. K-320
 Hırsız:BelD b
 “Hırsız buraya kadar kovalamış, gördüğün gibi buraya **sokmuş duruyorlar.**”

1.2.23.3.2. **EF + ZF TF + O (-BA-/-BO-) + Ke+İE**

Akbaranı közdöy multgın sunup turgan adamdı körgön kezde eç oylonup
 Akbara:BelD göz:Ed tüfek:İ+BelD uzat:-ZF dur:-SF adam:BelD gör:-SF zaman:BD hiç düşün:-ZF
oturbay duşmanına atırıla sekirgen. K-325
 otur:-O+ZF düşman:İ+YD atıl:-ZF sıçra:-BGZ
 “Akbara’ya doğru tüfeğini uzatmış bir insanı görünce hiç **düşünmeden** düşmanına atılarak sıçradı.”

1.2.24. öt-

1.2.24.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *geçmek*, *uğramadan geçmek*; *öne geçmek*; *ölmek*, *göçmek*; *affetmek*; *keskin olmak* (*kesen, delen nesnelere hakkında*); *sürümlü olmak* (*mal-meta hakkında*) (Yudahin,1998,II,616) anlamlarına gelen bu fiil, Türkiye Türkçesinde kök olarak kullanılmamaktadır. Sadece sınırlı birkaç kelimedede (öte, öteki vs.) yaşamaktadır.

Kök halinde geçişli bir fiildir. Esas fiil olarak ilk defa Eski Türkçede görülmektedir: *nemen ötgeymü men*. “Nasıl geçebilirim?” Hüen-ts.27 (Clauson,1972,39). Tasvir fiili olarak ise ne zamandan beri kullanıldığı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur.

Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında fonetik açıdan herhangi bir değişikliğin olmadığı görülüyor. Fiilin diğer lehçelerdeki görünümünü ise şu şekildedir: Bşk., Tat. *üt-*; Kzk., Özb., Uyg. *öt-* (KTLS,1991,I,262); Çuv. *vit-* (Paasonen,1950,203); Tel. *öt-* (Ryumina -Sırkaşeva,2000, 80); Şor. *öt-* (Tannagaşeva,1995,73).

1.2.24.2. Kullanılışı ve İşlevleri

öt- tasvir fiili esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşir. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle birleşebilir. Bu birleşimi sırasında genel olarak esas fiilde ifade edilen hareketin bütünüyle, tamamen yapıldığını veya yapılacağını bildirir.

Aram küçtör soğuş baştap ciberer beken, çok beken dep kaltaarıp caşap
Kötü güç:Ç savaş başla:-ZF gönder:-GelZ mı i:-BGZ yok mu i:-BsizGZ de:-ZF endişe et:-ZF yaşa:-ZF
ötçü ele? K-175

geç:-GZ i:-GZH

“Kötü güçlerin savaşı başlayacak mı başlamayacak mı diye endişe içinde **yaşardı.**”

Düynödö caşap ötkön cana caşap catkandarga sabak bolot çıgar. K-163

Dünya:BD yaşa:-ZF geç:-SF yine yaşa:-ZF yat:-SF+Ç+YD ders ol:-GZ çık:-GZ

“Dünyada **yaşayacak olan** ve yaşayanlara ders olur belki.”

Eki kün murda albuuttangan tabıgattın örttöy aloolongon boroşosu uygu-tuygu salıp kaptap ötüp,
İki gün önce sinirlen:-SF tabiat:TD yak:-ZF alevle:-SF kar fırtına:İ karışıklık sal:-ZF kapla:-ZF geç:-ZF
Isık-Köldün kırkar böksösün başınan ayagına kürktü urup, üstün sapırılğan
Isık Göl:TD sıraya dizilip dağ etek:İ+BelD baş:İ+ÇD son:İ+YD kar yığın:İ vur:-ZF üst:İ+BelD savur:-SF
tozoñ menen üylöp saldı. K-3

buram buram toz ile üfle:-ZF sal:-BGZ

“İki gün önce birden patlayan, tabiatın yakıp alevlediği kar kasırgası, karışıklık çıkararak her yanı **kaplayıp**, Isık Göl’ün (Sıcak Göl) sıra sıra dağ eteklerinin başından sonuna kar yığını vurup, üstüne savurmuş, buram buram toz üfleyip brakmıştı.”

Ün menen nurdan başka eçteme cete albagan aska-zoolordun, çuytuşgan çokulardın,
Ses ile nur:ÇD başka hiçbir şey yet:-ZF al:-O+SF sarp kaya:Ç+TD incel:-SF doruk:Ç+TD
calama kök möngülördün üstünön ayazduu abanı cañurtp öttü. K-4
düz mavi buzul:Ç+TD üst:İ+ÇD ayaz:AA hava:BelD yankılan:-Et+ZF geç:-ŞZH
“Sesle ışıktan başka hiçbir şey ulaşamayan sarp kayaların, çok ince dorukların, mavi dağ buzullarının üstünden ayaz havayı **yankılandırarak geçiyordu.**”

Say tamanına ceterde murdatan kulap kelip orun alıp tuñ catkan özdöründöy
Dere yatak:İ+YD yet:-ZF önce:ÇD yuvarlan:-ZF gel:-ZF yer:İ+BelD al:-ZF sakın yat:-SF kendi:Ç+İ+Ed
korum taştarga zambirek ogunday tars tiyip, kars carılıp, kepkeşke tolgon
büyük taş:Ç+YD top mermi:İ+Ed ses çıkar:-ZF değ:-ZF çatırda:-ZF yarıl:-ZF dere:YD dol:-SF
kürtkünü kökkö sapırıp öttü. K-4
kar yığın:İ+BelD gök:YD savur:-ZF geç:-ŞZH
“Dere yatağına ulaştığı zaman önceden yuvarlanarak gelip orada duran kendilerine benzer taşlara top mermisi gibi değıp çatırtyla yarılıyor, dereye dolan kar yığını göğe **savurarak geçiyordu.**”

Çabagandar üçün eñ ele opurtal ceri- naşanı alıp öttü. K-114
Kaçakçı:Ç için en zor yer:İ haşhaş:BelD al:-ZF geç:-İF
“Kaçakçılar için en zor yeri haşhaşı **geçirmek.**”

1.2.24.3. öt- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

öt- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiile -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

EF+O(-BA-/-BO-)+ZF TF+Ke+İE

Cer betindegi candıktardın içinen calgız akıl-estüü bolo turup, ömür boyu azaptan arılbay
Yer yüz:İ+BD+A canlı:Ç+TD iç:İ+ÇD yalnız akıl:AA ol:-ZF dur:-ZF ömür boy:İ azap:ÇD arın:-O+ZF
ötkönün aligi aalam tüpkütünüün bir koñulunan kelgen candar sezışer, tüşünüşör. K-74
geç:-SF+İ+BelD o alem dip:BD+A+TD bir köşe:İ+ÇD gel:-SF can:Ç sez:-GelZ anla:-GelZ
“Yeryüzündeki canlıların içinde, yalnız onların akıllı olduğunu, ömür boyu azaptan **kurtulamayacağını** o alemin en dipteki bir köşesinden gelen canlılar sezecekler ve anlayacaklar.”

1.2.25. sal-

1.2.25.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *salmaq, komak; çocuk düşürmek; yapıştırmak, çalmak (şiddetle vurmak); hareket etmek, yönelmek; önceden tayin ve takdir eylemek; (datif kılığındaki mış'lı şekille): yalandan göstermek, tecahül ve tegafül etmek; (uzunca bir nesne hakkında) bir yandan bir yana çevrilmek; bir şeye güvenmek, bir şeyi tatbik etmek; yardımcı fiil sıfatıyla hareketin bittiğini yahut aniliğini ifade eder* (Yudahin,1998,II,630-631). Türkiye Türkçesinde ise *bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek; ivedilikle yollamak, hemen göndermek; koymak, katmak; sürmek; uğratmak; (vergi) yüklemek; üzerine yürütmek; (-e) saldırmak; sarkıtmak; (gemi) demir üzerinde dört yana dönmek; (-i) mec. bakmamak, ilgilenmemek, özen göstermemek* (TS,1998,II,1898) anlamlarında kullanılır.

Kök halinde geçişli bir fiildir. Esas fiil olarak ilk defa 11. yüzyılda Divan'da görülmektedir. *Ol maña tonın saldı.* 'O bana elbisesiyle işaret etti.' (Atalay,1992,II,24). Tasvir fiili olarak ise taradığımız metinlere göre ilk defa Çağataycada kullanıldığı görülür: çünkü derbend içige yitküngdür. Zalning köksige urup ite sal. 'Sen derbende ulaştığın zaman (silahını) Zal'ın göğsüne dayayıp iterek sok.' (Eckmann,1988,110).

sal- fiilinde Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında herhangi bir fonolojik değişimin olmadığı görülür. Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Alt. *sal-* (Verbitskiy,1870,285); Tel. *sal-* (Ryumina-Sırkaşeva,2000,94); Şor. *sal-* (Tannagaşeva, 1995,88); Yak. *ut-* (Vasiliev, 1995,228); Çuv. *sul-*; Bşk. *hul-*; Az., Bşk., Trkm., Kzk., Özb., Ugy. *sal-* (KTLS,1992,738) şeklindedir.

1.2.25.2. Kullanılışı ve İşlevleri

sal- tasvir fiili esas fiile -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle birleşir. Hem geçişli hem de geçişsiz esas fiillerle birleşebilir. Bu birleşme sırasında şu işlevlere sahip olur:

1.2.25.2.1. *sal-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman, hareketin, hızlı ve kararlı bir şekilde yapıldığını ifade eder (Yudahin,1985,II,126; Kudaybergenov, 1980, 339).

Kaşayta köziüm oyup sal. (Yudahin,1985,II,126)

Akıt:-ZF göz:İ oy:-ZF sal:-E

“Gözlerimi akıtarak **oyuver, kör ediver.**”

Şımbızdı coon sanga çeyin türüp salıp... (Yudahin,1985,II,126)

Pantolon:İ+BelD kalın but:YD kadar dür:-ZF sal:-ZF

“Pantolonumuzu bacaklara kadar **dürüverip...**”

-Soyup salam, şımşük. K-133

Deri:BelD yüz:-ZF sal:-GZ alçak

“-Derini **yüzerim, yüzüveririm,** alçak”

Ce asıp koygon, ce kerip salganga okşogon uşu türü ele bulardın tabasın kandırdı. K-215

Ya as:-ZF koy:-SF ya da ger:-ZF sal:-SF+YD benze:-SF bu şekil bu:Ç+TD sevinç:İ+BelD doyur:-BGZ

“Asılmış ya da **gerilivermişe** benzeyen bu şekil onları çok neşelendirmişti.”

Saga okşogon dağı bir kelesoonu krest cıgaçka kerip salışkanına tañ kalambı. K-125

Sen:YD benze:-SF hatta bir deli:BelD haç:YD ger:-ZF sal:-SF+İ+YD şaşır:-ZF kal:-ŞZO

“Senin gibi bir deliyi haç **gerivermelerine** de şaşmıyorum.”

Kezinde munu oşerdegi bir kempay sırtkı tüşünön ulam brakka çıgarıp salgan. K-225

Zaman:İ+BD bu:BelD ora:BD+A bir aptal dış görünüş:İ+ÇD dolayı çıkar:-ZF sal:-BsizGZ

“Zamanında bunu oradaki bir aptal rengini beğenmeyerek **salıvermişti.**”

Taşçaynar özü atılmak boldu ele, Akbara anı türüp saldı. K-219

Taşçaynar kendi:İ atıl:-SF ol:-BGZ i:-BGZH Akbara o:BelD dur:-Et+ZF sal:-BGZ

“Taşçaynar saldıracak oldu ama Akbara onu **durduruverdi.**”

-Men da oşonu aytam, bularga koşup meni da kamap salgıla. K-192

Ben de bu:BelD söyle:-ŞZ bu:Ç+YD yan:İ+YD koy:-ZF ben:BelD de tutukla:-ZF sal:-E

“-Ben de bunu söylüyorum, bunların yanına beni de **hapsediver.**”

1.2.25.2.2. Esas fiile -A/-O,-y zarf-fiil ekleriyle bağlandığı zaman, hareketin, düşünülmeden, araştırılmadan yapıldığını bildirir (Yudahin,1985,II,126; Kudaybergenov, 1980, 339; Kirchner,1998,350)

Alar eşik aldına kele saldı (Yudahin,1985,II,126)

O:Ç kapı ön:İ+YD gel:-ZF sal:-BGZ

“Onlar kapının önüne **geliverdiler.**”

Kızımdı bere salayın. (Yudahin,1985,II,126)

Kızım:BelD ver:-ZF sal:-E

“Kızımı (istersem) **evlendiririm.**” veya “Kızımı (kocaya) **verivereyim.**”

Pyotr kolun silkip saldı da, dağı bir sorup, çılmıdı Mahaçka sundu. K-136
 Pyotr el:İ+BelD silk:-ZF sal:-BGZ da sonra bir çek:-ZF sigara:BelD Mahaç:YD sun:-BGZ
 “Pyotr elini **sallayıverdi** ve sigaradan bir defa çekerek onu Mahaç’a verdi.”

Petruha gana oozuna kurt kirip ketkensip ciyirkene tükürünip saldı. K-112
 Petruha tekrar ağız:İ+YD kurt gir:-ZF git:-SF+Ed iğren:-ZF tükür:-ZF sal:-BGZ
 “Petruha ağzına kurt girmiş gibi iğrenerek **tükürüverdi**.”

A kokus emgice böltürüktördü tiriülöy cep salsa emne boldu! K-236
 Ya eğer şimdiye kadar yavru:Ç+BelD diri diri ye:-ZF sal:-Ş ne ol:-BGZ
 “Ya şimdiye kadar yavruları diri diri **yişivermişse, yemişse** ne olacaktı?”

kele sala (Yudahin,1998,II,631)
 gel:-ZF sal:-ZF
 “gelir gelmez”

körö sala (Yudahin,1998,II,631)
 gör:-ZF sal:-ZF
 “görür görmez”

Emi közgö çaldıksa karışkırlardı atıp saluudan başka ayla kalgan çok. K-301
 Şimdi göz:YD çarp:Ş kurt:Ç+BelD at:-ZF sal:-İF+ÇD başka çare kal:-SF yok
 “Artık görür görmez kurtları **vurmaktan** başka çare kalmamıştı.”

Bıyıl uşul kış çıgıp-çıga elekte Akbara dört böltürüktü mezgilsiz tuup salgan ele. K-228
 Bu yıl bu kış çık:-O+ZF Akbara dört yavru:BelD zaman:O doğur:-ZF sal:-BsizGZ i:-BsizGZH
 “Bu yıl kış daha çıkmadan Akbara bu dört yavruyu mevsimsiz **doğurmuştu**.”

1.2.25.3. sal- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

sal- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiile –BA-/–BO- olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

EF+O(-BA-/–BO-)+ZF TF+Ke+İE

Anı çılm kılıp tartsañ canıñdı cırgatıp, köşültüp- talıktırıp, anan
 O:BelD sigara gibi kıl:-ZF çek:-Ş can:İ+BelD rahatla:-Et+ZF umursamaz ol:-ZF halsizleş:-ZF sonra
köböytö berseñ müñkürötüp, çünçütüp, andan ötkön soñ ceeliktirip, cindendirip
 çoğalt:-ZF ver:Ş aciz bırak:-ZF takatten düşür:-ZF o:ÇD geç:-SF sonra saldır:-SF ol:-ZF delir:-ZF
kudayıñdı taanıp, kişiğe kol saluudan kayra tartırbay salat. K-42
 Allah:İ+BelD tam:-O+ZF kişi:YD el sal:-İF+ÇD sonra çekir:-O+ÇD sal:-GZ

“Onu sarıp içsen önce rahatlar, hiçbir şeyi umursamaz olursun. Ardından dozunu artırdığı ölçüde bir halsizlik hissettirir, daha sonra da saldırganlaştırır, delirtir, bilincini kaybettirip insana saldırmaktan alıkoymaz.”

1.2.26. tašta-

1.2.26.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *atmak, bırakmak, kesmek, vazgeçmek* (Yudahin,1998,II,716) anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde dışla- olarak kullanılan bu fiil, *bir kimse veya bir toplum, bir kimseyi, bir durumu, bir düşünce vb.yi yok saymak, ilgilenmemek* (TS,1998,I,579) anlamlarına gelir.

Bu fiil taş “dış” ve +ta- addan fiil yapma ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. *taş* “dış” anlamıyla Eski Türkçede de görülür. Tasvir fiili olarak ilk defa Çağataycada görülmektedir. Esas fiile sadece -p zarf-fiil eki ile bağlanır: *baguların söktürüp taşlatur irdi.* ‘(onların) bağlarını söktürüp dışarı attırıyor idi.’ (Eckmann,1988,115).

Eski Türkçeye kıyaslandığında kelimedede herhangi bir fonolojik değişimin olmadığı görülür. Ancak diğer lehçelerde birtakım ses değişmelerinin olduğu görülmektedir. Bu fiilin kökünü oluşturan *taş* adının lehçelerdeki görünümü şu şekildedir: Az. *dış*; Bşk., Tat. *tış*; Kzk. *tıs*; Özb., *tâş*; Trkm. *daş*; Uyg. *taş* (KTLS,1991,170); Çuv. *töl* (Paasonen,1950,182).

1.2.26.2. Kullanılışı ve İşlevleri

Hem geçişli hem de geçişsiz esas fiillere -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle birleşir.

Kudaybergenov bu fiille ilgili “Esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı durumlarda eylemin tam olarak yapılışını, kesinliğini ifade eder (Kudaybergenov,1980,338) şeklinde bilgi verir.

Yudahin ve Yoldaşev ise bu konuda şunları söyler: “Esas fiilde ifade edilen eylemin bir defalığına yapıldığını ve bittiğini ifade eder (Yudahin,1985,II,217; Yoldaşev,1965,85). Bu anlamıyla *iy-*, *ciber-* ve *cazda-* fiillerinin anlamına benzer.

1.2.26.2.1. tašta- tasvir fiili, -A/-O;-y şeklindeki zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

1.2.26.2.1.1. *tašta-* tasvir fiili, esas fiile -A/-O;-y şeklindeki zarf-fiil ekleriyle birleştiği durumlarda birleşik yapı üç fiilden oluşur. Bu üçlü yapıyla hareketin başlayıp

sonuna gelmeden durduğunu yani hareketin, yakın geçmişte gerçekleştirilmesine az kalındığı bildirilir. Bu yeni anlamına göre *taştta-* ile *cazda-* fiili birbirine benzemektedir. Türkiye Türkçesindeki *yaz-* yaklaşma¹³ filinin anlamına benzer.

Cazıp iye taştadı. (Yudahin,1985,II,217)

Yaz-:ZF eğ-:ZF dış:AF+BGZ

“Az kalsın yazacaktı”

Kıyamattın kistoosun köriip kala taştadık. (Kudaybergenov,1980,339)

Kıyamet:TD azap:İ+BelD gör-:ZF kal-:ZF dış:AF+BGZ

“Kıyametin azabını **az kalsın görecektik.**”

Ketip kala taştadı. (Kudaybergenov,1980,339)

Git-:ZF kal-:ZF dış:AF+BGZ

“Az kalsın gidecekti.”

1.2.26.2.1.2. *taştta-* tasvir fiili müstakil anlamında bir olumsuzluk ifadesi taşımaktadır. Atmak, bırakmak, vazgeçmek vs. gibi fiiller, üzerine herhangi bir olumsuzluk eki almamış olmalarına rağmen fiillerin kavram alanlarındaki bir olumsuzluğun varlığı dikkat çekmektedir. Bu olumsuzluk birlikte kullanıldığı birleşik yapılarda kendisini hissettirmektedir. Tezlik, tam olarak yapma gibi kazandığı işlevlerde bu olumsuzluğun varlığı kendi anlamında olmasının yanında metin bağlamında da görülür.

Ötüñ çıgıp oožuñdan, ölüp kala taştadıñ (Kudaybergenov, 1980, 339).

Öd:İ çık-:ZF ağız:İ+ÇD öl-:ZF kal-:ZF dış:AF+BGZ

“Ödün ağzından çıkıp **az kalsın ölecektin.**”

1.2.26.2.2. *taştta-* tasvir fiili –p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

1.2.26.2.2.1. Esas fiilde ifade edilen hareketin kolaylıkla ve birden bire yapıldığını ifade eder.

Uzun cigit dardayıp catkan kalıbında kolun silkip taştadı. (Kudaybergenov,1980,338)

Uzun yiğit uzan-:ZF yat-:SF şekil:İ+BD el:İ+BelD silk-:ZF dış:AF+BGZ

“Uzun boylu genç uzanıp yatarken elini **silki verdi.**”

¹³ Yaklaşma fiilleriyle ilgili ayrıntılı bilgiye *cazda-* tasvir fiili bölümünde değinilmiştir.

1.2.26.2.2.2. *taşta-* tasvir fiili bazen esas fiilde ifade edilen hareketin kararlı bir şekilde yapıldığını da ifade edebilmektedir.

Curttun bayı Sarıbay maldan keçip taştadı. (Yudahin,1985,II,217).

Ülke:TD zengin:İ Sarıbay mal:ÇD geç:-ZF dış:AF+BGZ

“Halkın zengini Sarıbay, malından (kararlılıkla) **vazgeçti, vazgeçiverdi.**”

Murunku kalıbında kondurup, orduna baylap taştadı. KŞ-65

Önce:A şekil:İ+Ed yerleş:-Et+ZF yer:İ+YD bağla-:ZF dış:AF+BGZ

“Önceki şekli gibi yerleştirip, yerine **bağladı.**”

1.2.26.3. *taşta-* Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

Bu fiilde de tıpkı *cazda-* tasvir fiilinde olduğu gibi olumsuz yapıdan söz etmek doğru olmayacaktır. Zaten fiilin kavram alanında bir olumsuzluk söz konusudur. Bu, kullanıldığı cümlelerde gerektiği kadar olumsuzluk ifadesini sağlamaktadır. Bu özelliğinden dolayı *cazda-* tasvir fiili gibi *taşta-* tasvir fiilinin de olumsuzluk ekiyle kurulmuş bir yapısı bulunmamaktadır.

1.2.27. tur-

1.2.27.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *ayakta durmak, ayağa kalkmak; bulunmak, ikamet etmek, oturmak (yaşamak); değmek (değerinde olmak); hizmette bulunmak, ücretle çalışmak; (önce gelen datif şekliyle yahut datif kılığındaki iş ismi ile) niyet edilmek, hemen hemen vukua gelmek veya getirmek üzere bulunmak; (mak, sun yahut gay şekillerinde) yalnız o değil, hatta...; yardımcı fiil sıfatıyla işin sürekliliğini ve devamını gösterir (Yudahin,II,1998,761). Türkiye Türkçesinde dur- olarak kullanılan bu fiil, hareketsiz kalmak, yürümez olmak; işlemez olmak, çalışmamak; bir yerde bir süre oyalanmak, eğlenmek, eğleşmek, tevakkuf etmek; dinmek, kesilmek; varlığını sürdürmek; var olmak; beklemek, dikilmek; yaşamak; birisinin malı olarak bulunmak veya o malla ilişkisi olmak; kalmak; hareketsiz durumda olmak; bir yerde olmak veya bulunmak; belli bir durumda, bir görevde bulunmak; (olumsuz biçimyle) ara vermeden, sürekli olarak; bir konuyla çok ilgilenmek, üstüne düşmek; (yar) kök veya gövdeleri sonuna -a (-e) eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur (TS,1998,I,644).*

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak ilk defa Eski Türkçede görülmektedir: *anın utru turdaçı* ‘Ona karşı duracak’ (Gabain,1995,95), *neçükin turur muniteg*. Suv. 627,I (Gabain,1995,88). Tasvir fiili olarak da Eski Türkçede görülmektedir: *ıdu turur* ‘sürekli gönderir’ TT X-341 (Erdal,2004,251), *alta-yu tur-* ‘aldatıp durmak, aldatmayı adet haline getirmek.’ (Gabain,1995,90).

Bu fiilin tarihi gelişimine göz atıldığında Eski Türkçe ile Kırgız Türkçesi arasında herhangi bir fonolojik değişimin olmadığı görülür. Diğer lehçelerde ise birtakım değişikliklerin olduğu görülmektedir. Fiilin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az., Trkm. *dur-*; Bşk., Tat. *tor-*; Kzk., Özb., Uyg. *tur-* (KTLS,1991,I,190); Çuv. *ter-* (Paasonen,1950,171).

1.2.27.2. Kullanılışı ve İşlevleri

Esas fiile hem -A/-O, -y hem de -p zarf-fiil ekleri aracılığıyla birleşir.

Yudahin *tur-* tasvir fiiliyle ilgili “hareketin uzunluğunu, sürekliliğini bildirir (Yudahin,1985,II,268) şeklinde bilgi verir.

Kudaybergenov ise Yudahin’in görüşlerine ek olarak şunları söyler: “eylemin her zaman gerçekleştiğini ifade eder (Kudaybergenov,1980,329).

Yoldaşev, bu fiilin Çuvaşça ve Yakutça dışında tüm lehçelerde kullanıldığını, ancak kullanımları sırasında işlev farklılıklarının olabileceğini ve zaman zaman veya sürekli yapılan bir hareketi bildirdiğini söyler (Yoldaşev,1965,65).

tur- tasvir fiili, *-p otur-* ve *-p cat-* yapılarıyla hareketin belli bir sürede gerçekleşmesi açısından benzerlik göstermektedir.

1.2.27.2.1. *tur-* tasvir fiili *-p* zarf-fiil ekiyle birleşimi sırasında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

1.2.27.2.1.1. Esas fiile *-p* zarf-fiil ekiyle birleştiği durumlarda esas fiilde ifade edilen hareketin uzun süre devam ettiğini, sürekliliğini¹⁴ bildirir:

Uulum eköbüz eptep eceñdi bagıp turabız (Kudaybergenov, 1980, 329).
Oğul:İ iki:İ bir şekilde abla:İ+BelD bak-:ZF dur-:ŞZ
“Oğlum, ikimiz bir şekilde ablana **uzun süredir bakıyoruz.**”

1.2.27.2.1.2. Esas fiile *-p* zarf-fiil ekiyle birleştiği durumlarda esas fiilde ifade edilen hareket her zaman olma anlamını bildirir:

Anun çoñ şaardan teyatnan ayırması cok, keñ zalı cañırıp turat (Kudaybergenov, 1980, 329).
O:TD büyük şehir:ÇD tiyatro:ÇD fark:İ yok geniş salon:İ yankılan-:ZF dur-:ŞZ
“Onun büyük şehirden, tiyatrodan bir farkı yok, geniş salonu **yankılamıyor.**”

Kelip tur (Yudahin,1985,II,269).
Gel-:ZF dur-:E
“(her zaman) gel.”

Üçüncü col cok, üçüncü col bolboy turganın bildiñbi? K-87
Üçüncü yol yok üçüncü yol ol-:O+ZF dur-:SF+İ+BelD bil-:BGZ+S
“Üçüncü yol yok, üçüncü yolun **olmadığını** anladın mı?”

Tün ortosu oop, kılmdar boyu esten çıkpay, adamzattın tarihinde kala turgan kargaşaluu
Gece orta:İ ol-:ZF asır:Ç boy:İ hatır:ÇD çık-:O+ZF insan:AA+TD tarih:İ+BD kal-:ZF dur-:SF lanet:AA
kün cakındap kelattu. K-173

¹⁴ Süreklilikle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. *cat-* tasvir fiili.

gün yaklaş-:ZF gel-:ŞZH

“Gece yarısı olmuştu. Yüzyıllar boyu hatırdan çıkmayacak olan, insanlık tarihine **kalacak, kazılacak** o lanetli gün yaklaşıyordu.”

Isık kölgö sırttan kelgelder: Köldö caşap turup, kölgö basıp barganga çololoru
Isık Göl: YD dışarı:ÇD gel-:SF+: göl:BD yaşa-:ZF dur-:ZF göl: YD bas-:ZF var-:SF+YD fırsat:Ç+İ

tiybeyt dep, köldüktörgö külüşöt. K-300

değ-:ŞZ de-:ZF göl kenar:İ+BD+A+Ç+YD gül-:GZH

“Isık Göl’e dışarıdan gelenler, gölde **yaşayıp** göle adım atmaya fırsatları olmayan kıyıdaakilere gülerlerdi.”

Mına bu körünüp turgan çoñ toonun arıcağı Türkiya, sunsañ koluñ cetkidey. K-68

İşte bu görün-:ZF dur-:SF büyük dağ:TD öte yaka:İ Türkiye:B uzat-:Ş el:İ yet-:SF+Ed

“İşte şu **görünen** büyük dağın öte yakası Türkiye, uzatsan elin degecek gibi.”

Men saga eç kaday köz karandılığım çok, özüñ bilip turasñ. K-159

Ben sen: YD hiç nasıl göz bağı:AA+İ yok kendi:İ bil-:ZF dur-:ŞZ

“Ben sana karşı hiçbir zaman bağı olmadım, kendin **biliyorsun.**”

İlgerki çirköö een töründö oturgansıp, köpürönün astı düñgürlöp turdu. K-181

İleri:A kilise تنها köşe:İ+BD otur-:SF+Ed köprü:TD alt:İ uğulda-:ZF dur-:ŞZH

“Eski bir kilisenin baş köşesindeymiş gibiydi; ama köprünün altı **uğulduyordu.**”

1.2.27.2.1.3. *tur-* tasvir fiili esas fiilde ifade edilen hareketin şu anda gerçekleşmekte olduğunu bildirir. Bu durumda hareket konuşmayla eş zamanda aralıksız gerçekleşiyormuş gibi verilir:

Kün alay dülöy tüşüp caap turat.

Hava şiddetli tipi in-:ZF yağ-:ZF dur-:ŞZ

“Hava tipi halinde şiddetle **yağıyor.**”

Uykum kelip turat.

Uyku:İ gel-:ZF dur-:ŞZ

“Uykum **geliyor**”

En obolu erkindik, -dep oyloğu Avdiy kıyrsız talaanı tiktep turup. K-132

En evvel:İ özgür:AA de-:ZF düşün-:BGZ Avdiy sınır:O bozkır:BelD dik-:ZF dur-:ZF

“En önce özgürlük,-diye düşündü Avdiy sınırsız bozkıra **gözlerini dikerek.**”

Mamıdağı Kökçologun kaşap turgan Akbaltağa periştenin ünü şaňk etti. TM-15

Direk:BD+A Kökçolok:İ+BelD kaşı-:ZF dur-:SF Akbalta: YD Perişte:TD ses:İ şank et-:BGZ

“Direkteki Kökçolok’unu kaşıyan Akbalta’nın kulağını Perişte’nin sesi çnlattı.”

Men seni ömürümdö birinçi colu körüp turam. K-126

Ben sen:BelD ömür:İ+BD birinci defa gör-:ZF dur-:ŞZ

“Ben seni hayatımda ilk defa **görüyorum.**”

Biz bolso, özüñ körüp turasñ, cürgön bir malçıtız.

Biz ol-:Ş kendi:İ gör-:ZF dur-:ŞZ yürü-:SF bir çoban:B

“Biz ise, kendin **görüyorsun,** çalışan çobanlarız.”

1.2.27.2.1.4. Bazen esas fiilin anlamına bağlı olarak zaman zaman tekrarlanan hareketi bildirir (Kudaybergenov, 1980, 329).

Oyuma tişkön sayın köñüümdü karanglatıp turat. (Kudaybergenov, 1980, 329)

Akl:İ+YD düş:-SF zaman gönül:İ+BelD karar:-Et+ZF dur:-ŞZ

“Aklıma her geldiğinde içimi **karartıyor**.”

Cürök aldınan çıkkın tukumu, balası köziünçö ölüp baratkanın körüp turuu enege eki ese
Yürek ön:İ+ÇD çık:-SF tohum:İ çocuk:İ göz:İ+Eş öl:-ZF git:-SF+İ+BelD gör:-ZF dur:-İF anne:YD iki kat
azap. K-155

azap:B

“Yüreğinin altından çıkardığı tohumunun, çocuğunun ölümünü **görmek** anneye iki kat fazla azaptır.”

Ceke mençiktik umtuluulardın tamırına öz uçurunda balta çaap turuunun maanisi
Özel mülkiyet:AA hevesli:Ç+TD damar:İ+YD kendi zaman:İ+BD balta vur:-ZF dur:-İF+TD anlam:İ
çoñ, coldoştor. K-306

büyük:B yoldaş:Ç

“Özel mülkiyet heveslilerinin damarına zamanında balta **vurmanın** anlamı büyüktür, yoldaşlar.”

Mınday şartta tınbay emçek sorgon böltürüktördü sütkö toyguzup turuş oñoy iş emes. K-229

Böyle şart:BD dur:-O+ZF meme sor:-SF yavru:Ç+BelD süt:YD doyur:-ZF dur:-İF kolay iş değil:B

“Bu şartlarda durmadan meme isteyen yavruları süte **doymak** kolay değildi.”

Panuska künkör çaşap, salık tölep, kol kuuşurup kulduk urup turgan. TM-173

Panuska künahkâr yaşa:-ZF vergi öde:-ZF el kavuş:-Et+ZF kul:AA vur:-ZF dur:-BGZ

“Panuska günahkar yaşayıp, vergi ödeyip, ellerini (hürmet işareti olarak) kavuşturup kulluk **yapıyordu**.”

Yukarıdaki yapı bazen zaman zaman tekrarlanan hareketi değil sadece belirli bir zaman içerisinde gerçekleşen durumu da bildirebilir.

Ene uuluñun kebetesin karaçı dep saltanat aytkanda Tumar da alıstap bara
Anne oğul:İ+TD görün:İF+İ+BelD bak:-E de:-ZF Saltanat söyle:-SF+İ+BD Tumar da uzaklaş:-ZF git:-ZF
catkan Erkindi eerçiy **karap turdu.** (Kudaybergenov, 1980, 330)

yat:-SF Erkin:BelD doğru bak:-ZF dur:-ŞZH

“Saltanat ‘–Anne oğlunun görünüşüne baksana’ derken, Tumar da uzaklaşmakta olan Erkin’e **bakıyordu**.”

1.2.27.2.1.5. *tur-* tasvir fiili, birlikte kullanıldığı fiillere göre farklı anlamlar ifade edebilir. Örneğin her zaman yapılamayacak şeyleri anlatan fiillerle kullanıldığında her zaman olma veya süreklilik değil de belli bir zaman içerisinde zaman zaman yapılan bir hareketi ifade eder.

Bu sözdördü ugup turup, Avdiydin küybögön ceri kül boldu. K-180

Bu söz:Ç+BelD işit:-ZF dur:-ZF Avdiy:TD yan:-O+SF yer:İ kül ol:-BGZ

“Bu sözleri **işitince**, Avdiy’in yanmayan yeri kül oldu.”

Avdiy militsiya bölmösünüñ eşigin kakkılap turganda canına bir militsioner keldi. K-208

Avdiy polis karakol:TD kapı:İ+TD tıklad:-ZF dur:-ZF yan:İ+YD bir polis gel:-BGZ

“Avdiy karakolun kapısını **tıkladığında** yanına bir polis geldi.”

Ümütü üzülüp, küni bütüp turgan uşu turuşunda da al ceñilbey ele başka birö
 Ümit:İ kesil-:ZF gün:İ bit-:ZF dur-:SF bu dur-:İF+İ+BD da o yenil-:O+BszGZ i-:BGZ başka biri:İ
 ceñilgendey. K-153

yenil-:SF+Ed

“Ümidi kesilen, günü **biten** bu adam için duruşunda, duruşuna göre, sanki o yenilmemiş, başka biri yenilmiş gibiydi.”

Özüñ teskep koygon ırat menen alam koynunda çimirilgen cer betinde kün tüngö
 Kendi:İ idare et-:ZF koy-:SF ile alem koyun:İ+BD şiddetle dön-:SF yer yüz:İ+BD gündüz gece:YD
 ötüp, tün küngö **ötüp turmagı toktomoyunça aligi keme baratkan bağıtım cazbay kündön**
 geç-:ZF gece gündüz:YD geç-:ZF dur-:İF+İ dur:O+ZF daha gemi git-:SF yön:İ şaşır-:O+ZF gün:ÇD
 küngö, tündön tüngö süzüp cürö bersinçi. K-217

gün:YD gece:ÇD gece:YD yüz-:ZF yürü-:ZF ver-:E

“Senin idarenle ebediyen uzay boşluğunda dönen dünyanın geceden gündüze, gündüzden geceye **geçmesi** durmadıkça o gemi gittiği yönü şaşırmadan günler geceler boyu yüzün.”

Çıkıp tur.

Çık-:ZF dur-:E

“Bir süreliğine çık.”

1.2.27.2.1.6. *tur-* tasvir fiili, *cat-*, *otur-* ve *cür-* fiillerinden farklı olarak daha çok dikey gerçekleşen hareketleri belirtmek için kullanılır. Örneğin *asılınıp tur-* denilebilir, ancak *cat-*, *otur-* ve *cür-* fiilleriyle böyle bir fiili kullanmak pek uygun düşmez. Bu özellik *tur-* fiilinin müstakil anlamından kaynaklanmaktadır. *tur-*, ayakta durmayı çağrıştırdığından *as-* gibi fiillerle rahat bir şekilde kullanılmaktadır. Diğer fiiller ise yatay fiiller olarak adlandırıldığı için kendilerine uygun fiillerle kullanılmaktadır.

Kantse da kuugunga kan kızıp, cem özü kelip oozgo tüşüp turganına karabay
 Ne yap-:Ş da kovalama:YD kan kız-:ZF yem kendi:İ gel-:ZF ağız:YD düş-:ZF dur-:İF+İ+YD bak-:O+ZF

Akbara menen Taşçaynar orundarınan kozgolup koygon cok. K-20

Akbara ile Taşçaynar yer:Ç+İ+ÇD kımılda-:ZF koy-:SF yok

“Kovalama zahmeti olmadan yemin kendi ayağıyla gelip ağızlarına **düşmesine** rağmen Akbara ile Taşçaynar yerlerinden kıpırdamadılar.”

Kolu-buttan kerip turup tañıp salsak, at baskan bakaday bolup bılk ete

El:İ ayak:ÇD ger-:ZF dur-:ZF bağla-:ZF sal-:Ş at bas-:SF kurbağa:Ed ol-:ZF kımılda-:ZF et-:ZF

albay kalat! K-214

al-:O+ZF kal-:GZ

“Elinden ayağından **gererek** bağlarsak, at basmış kurbağa gibi kımılayamadan kalır, kımılayamaz.”

Senin orduñ krestte kerilip turuu ekenin, ölüm gana seni tınçıdarın men

Sen:TD yer:İ haç:BD geril-:ZF dur-:İF i-:SF+İ+BelD ölüm yine sen:BelD sakinleş-:SF+İ+BelD ben

emi tüşündüm. K-148

şimdi anla-:BGZ

“Senin yerinin haçta **gerilmek** olduğunu, ancak ölümün seni sakinleştireceğini şimdi daha iyi anlıyorum.”

1.2.27.2.2. -A/-O, -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

1.2.27.2.2.1. -A/-O,-y şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında bulunduğu kipe göre yukarıdakilerden farklı yan anlamlar ifade edebilir. Yoldaşev, bu fiilin şimdiki zaman hariç diğer bütün zamanlarda kullanılabildiğini, şimdiki zamanda kullanılıyorsa o zaman gelecek zamanı ifade ettiğini söyler (Yoldaşev,1965,73). Eğer geçmiş zaman kipindeyse o zaman hareket adet haline gelmeyi, her zaman gerçekleşmeyi bildirir.

Orto çarbalar maldarın küngöylötüp, arık toruguna kardı küröp çöp culup
Orta işletme:Ç hayvan:Ç+İ+BelD güney:YD çek:-ZF zayıf:İ+YD kar:BelD küre:-ZF ot yol:-ZF
bere turgan.
ver:-ZF dur:-GZH
“Orta işletmeler hayvanlarını güneye çekerek, zayıf olanlara karı küreyip ot **verecekti.**”

Ay töbödön köz taygultkan ak şookum nurun ayabay tögüp turdu. K-217
Ay tepe:ÇD göz kamaş:-Et+SF ak ışık:İ nur:İ+BelD esirge:-O+ZF dök:-ZF dur:-ŞZH
“Ay tepeden göz kamaştırıcı bembeyaz ışığını alabildiğine **saçıyordu.**”

Sapar dayıma minday cerlerde eçkilerdin aldın ala utulap, kaalagan tarabına karay
Sapar daima bu:Ed yer:Ç+BD keçi:Ç+TD ön:İ+BelD al:-ZF yutul:-ZF iste:-SF taraf:İ+YD bak:-ZF
bet aldırıp cürö turgan (Kudaybergenov,1980,330).
yön al:-Et+ZF yürü:-ZF dur:-BGZ
“Sapar her zaman böyle yerlerde keçilerin önünde giderek istediği tarafa doğru **hareket edecekti.**”

1.2.27.2.2.2. -A/-O,-y şeklindeki zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında eğer *tur-* fiili emir kipinde kullanılırsa hareketin kısa süre için, kısa süreliğine yapıldığını ifade eder.

Anı- munuñdu koygun da, unçukpay otura tur (Kudaybergenov, 1980, 330).
O:BelD bu:BelD koy:-E da ses çıkar:-O+ZF otur:-ZF dur:-E
“Onu bunu bırak da **birazcık** ses çıkarmadan **otur.**”

Tura turuñuz. (Yudahin,1985,II,269)
Dur:-ZF dur:-E
“Biraz daha durun, biraz daha bekleyin”

Toktoy tur. (Yudahin,1985,II,269)
Dur:-ZF dur:-E
“Bekle, biraz daha bekle”

1.2.27.2.2.3. -A/-O,-y ve -p şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında zarf-fiil ekini almış *bol-* fiilinin üzerine gelince bir şeyin belli bir tarzda gerçekleştiğini, her zaman olduğunu bildirir.

Edireñdin caşı on törtkö çıksa da boyu ötü kiçine bolo turgan. (Kudaybergenov,1980,330)
Edireñ:TD yaş:İ on dört:TD çık:-Ş da boy:İ pek küçük ol:-ZF dur:-BGZ
“Ediren on dört yaşına gelse de boyu çok küçük **görünüyordu, kahyordu.**”

Anı ukkan İrod boloçokto padişa bolo turgan balanı öltürmök bolot. K-155
 O:BelD duy-:SF İrod ol-:SF+BD padişah ol-:ZF dur-:SF çocuk:BelD öldür-:İF ol-:GZ
 “Bunu duyan İrod, gelecekte kral **olacak** bu çocuğu öldürmek istedi.”

Cana da «burut degen emine, çabaar coobuz kayda eken?» dep dendaroo, birok balbandığı,
 Yine de Burut de-:SF şey tatar düşman:İ nere:BD i-:BsizGZ de-:ZF kararsız fakat pehlivan:AA+İ
erdigi mancunun içinde dañ bolup turgan Döödür çıktı colgo miñ kol menen. TM-127
 yiğit:AA+İ mançu:TD iç:İ+BD şenlik ol-:ZF dur-:SF Döödür çık-:BGZ yol:YD bin el ile
 “Yine de «Burut (Kırgız)denilen şey, Tatar düşmanımız nerede imiş?» diye kararsız, fakat pehlivanlığı,
 yiğitliği Mançu'nun içinde şenlik **olan** Döödür, yola çıktı bin eliyle.”

Taşkende ilgeri Kökötay degen Kırgız aco bolup tursa kaptap kirgen kol anı taktan kulatıp,
 Taşkent:BD ileri Kökötay de-:SF Kırgız ol-:ZF dur-:Ş kuşat-:ZF gir-:SF el o:BelD taht:ÇD devir-:ZF
Panus degen neme surap kalgan. TM-173
 Panus de-:SF şey sor-:ZF kal-:BGZ
 “Taşkent'te Kökötay denilen Kırgız başındayken orada onu tahttan devirip, Panus adlı biri soru sordu.”

1.2.27.2.2.4. Yukarıdakilerden farklı olarak -GANI/-GONU zarf-fiilleriyle kullanıldığı zaman hareketin olmak üzere olduğunu ya da yakın bir zamanda olacağını bildirir.

Ketken namuzım kelgeni turat, kadayım özü bergeni turat (Kudaybergenov,1980,331)
 Git-:SF namus:İ gel-:ZF dur-:ŞZ Allah:İ kendi:İ ver-:ZF dur-:ŞZ
 “Kaybettiğim şerefim **gelmek üzere**, Allah'ın kendisi **vermek üzere**.”

Kün caaganı turat. (Kudaybergenov,1980,331)
 Hava yağ-:ZF dur-:ŞZ
 “Yağmur **yağmak üzeredir**.”

Aytkanı turasıñ. (Yudahin,1985,II,269)
 Söyle-:ZF dur-:ŞZ
 “Bir şey **söylemek üzeresin**”

1.2.27.3. tur- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

tur- tasvir fiilinin olumsuz yapısı iki şekilde yapılır. Birincisi esas fiilin üzerine, ikincisi ise tasvir fiilin üzerine -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin getirilmesiyle yapılır: Şeması şu şekildedir:

1.2.27.3.1. EF+O(-BA-/-BO-)+ZF TF+Ke+İE Yapısı:

Atügül bugün tünü karışkırlar biyerge kelbey turgan bolso, erteñ alarga bukturma casabay ele
 Üstelik bugün gece kurt:Ç bu yer:YD gel-:O+ZF dur-:SF ol-:Ş yarın o:Ç+YD pusu yap-:O+ZF
koyunu çeçti. K-319
 koy-:İF+BelD seç-:BGZ
 “Üstelik bu gece kurtlar buraya **gelmeyecek** olurlarsa, yarın onlara pusu kurmamaya karar verdi.”

Calañ gana padişalar ırdap, başkalar ırday albay turgan, ce bu teksiz
 Sadece değil padişah:Ç şarkı söyle-:ZF başka:Ç şarkı söyle-:ZF al-:O+ZF dur-:SF veya bu sıradan
tomayaktardın ırı, bölöktör ırdoogo bolboyt degen ır çok. K-70
 baldırı çıplak:Ç+TD şarkı:İ başka:Ç şarkı söyle-:İF+YD ol-:GZ de-:SF şarkı yok
 “Sadece padişahlar söyler, başkaları şarkı **söyleyemez** diye bir şey yoktur. Sıradan, baldırı çıplak insanlar da şarkı söyler.”

İtengen işi iyilikliüü bolup, eñ oor cana kıynı artta kalganına Avdiy işene albay
 Yapıl-:SF iş:İ verim:AA ol-:ZF en ağır ve zor:İ+BelD geri:BD kal-:SF+İ+YD Avdiy inan-:ZF al-:O+ZY
turdu. K-134
 dur-:ŞZH
 “İşin en kritik anını başarmışlardı ve Avdiy buna **inanamıyordu**.”

1.2.27.3.1. EF+ZF TF+O(-BA-/-BO-)+Ke+İE Yapısı:

Uşu kezde çeyin büt düynö anın özündö caşap kelgen turbayı. K-339
 Bu defa:BD kadar bütün dünya o:TD kendi:İ+BD yaşa-:ZF gel-:SF dur-:ŞZO+S
 “Bu zamana kadar bütün dünya onun kendinde **yaşamamış mıydı, yaşamıyor muydu?**”

1.2.28. tüş-

1.2.28.1. Yapısı ve Anlamları

Kırgız Türkçesinde *düşmek, inmek; işin aniliğini yahut kuvvetini ehemmiyetle kaydetmek için yarar; aşmak (dişiye)* (Yudahin,1998,II,774) anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *düş-* olarak kullanılan bu fiil, *yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek; durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek; yere devrilmek, yere serilmek; hava taşıtları kaza sonucu hızla yere inerek çarpmak; vücuda bol gelen giysi aşağı kaymak; yağmak; vurmak, değmek, rastlamak; (nsz) vakti gelmeden (ölü) doğmak; atlanmak, aradan çıkmak, eksik kalmak; (-i) çıkarmak, eksiltmek; bir zorunluluk sebebiyle bulunduğu yerden ayrılmak, gitmek; aşırı ilgi veya sevgi göstermek; uğramak, kapılmak; yakışmak, uygun gelmek; yakışık almak; ödevi veya yetkisi içinde bulunmak; bulunmak; biriyle yaşamak, çalışmak, birlikte olmak durumunda kalmak; bir bölüşme sonunda payına ayrılmak; kötü bir sebeple istenmeden bir yerde bulunmak; (nsz) iş başından uzaklaşmak; (nsz) hızı, gücü, değeri azalmak; (ısı ve basınç için) eksilmek, azalmak; düşkünleşmek; bir yere ansızın gelmek, damlamak, tesadüfen gelmek; belirli zaman rastlamak; fırsat çıkmak; olmak, olumsuz bir duruma girmek; savaşta savunulmaz duruma gelerek teslim olmak; alışmak, müptela olmak; bazı deyimlerde 'yürümek, birlikte gelmek' anlamlarında kullanılır (TS,1998,I,658).*

Kök halinde geçişsiz bir fiildir. Esas fiil olarak Eski Türkçede görülmektedir: *yazuka tüş-* 'günaha sayılmak' KP 8,1 (Gabain,1995,112). Tasvir fiili olarak ise taradığımız kaynaklara göre Nehcü'l-Feradis'te görülmektedir: *halayık arasında habar andag tüşüp turur kim...*NF 415,1 (Eckmann,1995,288).

tüş- fiilinin diğer lehçelerdeki görünümü ise şu şekildedir: Az. *düş-*; Bşk., Tat. *töş-*; Kzk. *tüş-*; Özb. *tüş-*; Uyg. *çüş-* (KTLS,1991,I,196); Çuv. *tün-* (Paasonen,1950,187); Yak. *tüş-* (Vasiliev, 1995,75); Şor. *tüş-* (Tannagaşeva,1995,120); Tel.*tüş-* (Ryumina-Sırkaşeva, 2000,121).

1.2.28.2. Kullanılışı ve İşlevleri

Esas fiile genel olarak -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle birleşir. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle birleşik yapı oluşturabilir.

Kudaybergenov *tüş-* tasvir fiilinin, esas fiile genellikle -A/-O,-y zarf-fiil ekleri aracılığıyla bağlanarak hareketin birden bireliğini, bir durumdan başka bir duruma geçişini ve süresini bildirdiğini söyler (Kudaybergenov, 1980, 334).

Yoldaşev, bu fiilin diğer lehçelerde az kullanıldığını, daha çok Kırgız Türkçesinde görüldüğünü ve genellikle de emir kipinde kullanıldığına değinir. Sadece hareketin yoğunluğunu bildirdiğini, bildirme kiplerinden de daha çok belirli geçmiş zamanla kullanıldığını söylemektedir (Yoldaşev,1965,81).

okuy түш.
Oku:-ZF düş:-E
“Daha çok oku.”

Karışkır cogoru bara tüştü.
Kurt yukarı var:-ZF düş:-BGZ
“Kurt **daha da** yükseğe **çıktı.**”

1.2.28.2.1. *tüş-* tasvir fiili -A/-O, -y şeklindeki zarf-fiillerle aşağıdaki işlevlere sahip olur:

1.2.28.2.1.1. *tüş-* tasvir fiili -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı zaman bazen esas fiilde ifade edilen hareketin bir durumdan başka bir duruma geçişini bildirir:

Gülâyımın cüzü cark ete tüştü. (Kudaybergenov, 1980, 334)
Gülâyım:TD yüz:İ parla:-ZF et:-ZF düş:-BGZ
“Gülâyım’ın yüzü birden **parladı.**”

Bostondun ayalı ozoro tüştü. K-243
Boston:TD karı:İ kızar:-ZF düş:-BGZ
“Boston’un karısı **kızarıverdi.**”

Anan da Gülümkan eköönün turmuşu kadayça tañ kalarlıktay oor, tataal bolo tüşkönün
Sonra da Gülümkan iki:İ+TD hayat:İ ne kadar şaş:-ZF kal:-GelZ+Ed ağır birleşik ol:-ZF düş:-SF+İ+BelD
oylodu. K-318
düşün:-BGZ
“Sonra da Gülümkan’la ikisinin hayatının nasıl şaşılacak derecede ağır ve güç şartlara **geliverdiğini**, güç şartlarda **geçmekte olduğunu** düşündü.”

Munu ukkanda Bostondun cürögü kısıla tüştü. K-299
Bu:BelD duy:-ZF Boston:TD yürek:İ sıkış:-ZF düş:-BGZ
“Bunu duyunca Boston’un yüreği **sıkıştı.**”

Tişteri küürüçtöy agara tüştü, mala-kızıl tilin çıgardı. KA-14
 Diş:Ç+İ pirinç:Ed aġar-:ZF düş-:BGZ koyu kızıl dil:İ+BelD çıkar-:BGZ
 “Dişleri pirinç gibi **beyazlaştı**, koyu kırmızı dilini çıkardı.”

Közün açılğanda dilin da carkın nurga cuuganday bolo tüşöt. K-74
 Göz:İ açıl-:SF+BD gönül:İ de parlak nur:YD yıkan-:SF+Ed ol-:ZF düş-:GZ
 “Gözün açılınca gönlüm de göz alıcı bir nurla yıkanmış gibi **oluverir**.”

1.2.28.2.1.2. *tüş-* tasvir fiili -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldı zaman bazen esas fiilde ifade edilen hareketin süresini bildirir:

Al koylordu cogoru karata caya tüşüünü oyloodu. (Kudaybergenov, 1980, 334)
 O koyun:Ç+BelD yukarı doğru yay-:ZF düş-:İF+BelD düşün-:BGZ
 “O koyunları yukarı doğru **yayıvermeyi** düşündü.”

Töşöktö cata tüşöö. (Yudahin,1985,II,287)
 Yatak:BD yat-:ZF tüş-:İF
 “Yatakta **bir süre daha kalmak, yatmak**”

Dağı az cata tüşöyünçü. (Yudahin,1985,II,287)
 Biraz yat-:ZF düş-:E
 “Biraz daha **yatadurayım**”

1.2.28.2.1.3. Yudahin bu fiille ilgili şunları söyler: “*de-*” veya “*et-*” fiilleriyle kullanıldığı zaman birden bireliği veya hareketin gücünü anlatır (Yudahin,1985,II,287).

Kürs ete tüştü.
 Kües et-:ZF düş-:BGZ
 “(Birden bire) kürs diye bir **ses geldi**”

Multk tars dey tüştü.
 Tüfek tars de-:ZF düş-:BGZ
 “Tüfek (birden bire) gürültüyle **ateş aldı**”

Kızıl taşın üstünö kelip tiyip ‘bilç’ dey tüştü. KŞ-131
 Kızıl taş:TD üst:İ+YD gel-:ZF deġ-:ZF bilç de-:ZF düş-:BGZ
 “Kızıl taşın üstüne gelip ağzını **birden şapırdattı**.”

1.2.28.2.2. *tüş-* tasvir fiilinin -p zarf-fiil ekiyle kullanımıyla ilgili Kudaybergenov “Hareketin zorluġunu, hangi seviyede olduġunu belirlemede de kullanılır.” (Kudaybergenov,1980,334) şeklinde görüşünü belirtir.

Şilteseñ ele alıp tüşöt. (Kudaybergenov,1980,334)
 Serbest bırak:Ş al-:ZF düş-:GZ
 “Serbest bıraktığında hemen **kapıverir**.”

Kızıl-ala kanga çılangan balasının üstünö üyrülüp tüşüp, cerden kötörüp ala koydu. K-335
 Kızıl al kan:YD boyan-:SF çocuk:İ+TD üst:İ+YD eğil-:ZF düş-:ZF yer:ÇD kaldır-:ZF al-:ZF koy-:BGZ
 “Kızıl kanlara boyanan yavrusunun üstüne **eğilip**, onu yerden kaldırdı.”

Tars etken okton çoçugan attar calt bere tüşüp, kayra baylangan cerlerinde tunçıp
 Tars et-:SF mermi:ÇD kork-:SF at:Ç aniden ver-:ZF düş-:ZF tekrar bağlan-:SF yer:Ç+İ+BD sakinleş-:ZF
turup kalıştı. K-72
 dur-:ZF kal-:BGZ

“Patlayan mermilerden ürken atlar birden **atılıp**, sonra tekrar bağlandıkları yerlerinde korkuyla kalmışlardı.”

Ulam kaça tüşüp, bir kılçayışat da, kuyruktarın kıpçıp, andan arı kaçıp beret. K-33
 Sürekli kaç-:ZF düş-:ZF bir arkaİ+YD bak-:O+ZF kuyruk:Ç+İ+BelD kıştır-:ZF o:ÇD uzak kaç-:ZF ver-:ŞZ
 “Kurtlar **kaçıp** durmadan arkaya bakarak ve kuyruklarını kısararak ondan uzağa kaçmaya çabalıyordu.”

Arı basa tüşüp, badaldın içinen, üymölöktöşkön taştardın arasınan caynagan söökkö
 İleri bas-:ZF düş-:ZF çalılık:TD iç:İ+ÇD toplan-:SF taş:Ç+TD ara:İ+ÇD kayna-:SF kemik:YD
tuş keldi. K-228
 rast gel-:BGZ
 “Biraz **ilerleyince** çalılığın içinde, yığın yığın toplanmış taşların arasında bir sürü kemiğe rastladı.”

1.2.28.3. tüş- Tasvir Fiilinin Olumsuz Yapısı

tüş- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Ancak incelediğimiz metinlerde bununla ilgili örneklere rastlamadık. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Buraya kadar 28 tasvir fiilinin tarihi gelişimleri ve kullanımları sırasında kazandıkları işlevleri ayrıntılı olarak incelendi. İşlevlerle ilgili elde ettiğimiz sonuçlar, aşağıda hem liste halinde hem de tablo halinde sınıflandırılacaktır. Bu sayede toplu olarak bu fiillerle ilgili özellikler ortaya çıkacaktır. Tasvir fiillerinin işlev açısından liste hâlinde sıralanışı şöyledir:

1. Süreklilik ifade eden tasvir fiilleri: *-A/-O, -y ve -p bar-; -p ber-; -A/-O(bar ve kel- ile), -y ve -p cat-; -p cür-; -p kal-; -A/-O, -y ve -p kel-; -p oltur-/otur-; -p tur-; -A/-O, -y tüş-*.
2. Tezlik ifade eden tasvir fiilleri: *-p al-; -A/-O, -y ber-; -p ciber-; -p cür-; -p ir-; -p iy-; -A/-O, -y ve -p kal-; -p ket-; -A/-O, -y ve -p koy-; -A/-O, -y ve -p sal-; -p tašta-; -A/-O, -y ve -p tüş-*.
3. Yaklaşma ifade eden tasvir fiilleri: *-A/-O, -y ve -p cazda-; -A/-O, -y tašta.*
4. Yeterlilik ifade eden tasvir fiilleri: *-A/-O, ve -y al-; -A/-O, -y ber-; -A/-O, -y bil-; -y, -p kal-; -y ket-*.
5. Kendisi için yapma ifade eden tasvir fiilleri: *-p al-*.
6. Başkası için yapma ifade eden tasvir fiilleri: *-p al-; -p ber-*.
7. Başlama ifade eden tasvir fiilleri: *-A/-O, -y ve -p başta-; -p kir-*.
8. Bitme ifade eden tasvir fiilleri: *-p bar-; -p bol-; -p büt-/bütür-; -p kel-;*
9. Yön ifade eden tasvir fiilleri: *-p al-; -p bar-; -p ber-; -p cet-; -p cönö-; -p kel-; -p ket-*.
10. Tamamen yapma ifade eden tasvir fiilleri: *-A/-O, -y ber-; -p bol-; -p büt-/bütür-; -p ciber-; -p çık-; -A/-O, -y ve -p kal-; -A/-O, -y ve -p kel-; -p ket-; -p koy-; -p öt-; -p tašta.*
11. Kararlılık ve kesinlik ifade eden tasvir fiilleri: *-p ber-; -p ciber-; -p ir-; -p iy-; -A/-O, -y kal-; -p ket-; -A/-O, -y koy-; -A/-O, -y kör-; -p sal-; -p tašta-*.
12. Her şeye rağmen gerçekleşme ifade eden tasvir fiilleri: *-A/-O, -y ber-; -y cür-; -A/-O, -y koy-*.

13. Bir durumdan başka bir duruma geçmeyi ifade eden tasvir fiilleri: *-A/-O, -y kal-; -A/-O, -y tüş-*.
14. İstek, ısrar ifade eden tasvir fiilleri: *-p kal-; -A/-O, -y kör-*.
15. Uyarı, hatırlatma ifade eden tasvir fiilleri: *-p cür-; -A/-O, -y koy-*.
16. Hareketin bir deneme olduğunu ifade eden tasvir fiilleri: *-p kör-*.
17. İzin ifade eden tasvir fiilleri: *-p kal-; -A/-O, -y koy-; -A/-O, -y ber-*.
18. Olma ifade eden tasvir fiilleri: *-p bol-*
19. Hareketin başlama anından itibaren gelişimini bildiren tasvir fiilleri: *-p bar-; -p otur-*.
20. Hareketin bir defalığına yapıldığını bildiren tasvir fiilleri: *-p al-; -p koy-; -p taşt-*.
21. Hareketin adet haline geldiğini bildiren tasvir fiilleri: *-A/-O, -y ber-; -p cür-; -p tur-*.
22. Bir işin yapılmasının amaçlandığını, bir işe niyetlenildiğini bildiren tasvir fiilleri: *-GAnI/-GOnU cat-; -GAnI/-GOnU cür-; -GAnI/-GOnU otur-/oltur-; -GAnI/-GOnU tur-*
23. Beklenmezlik bildiren tasvir fiilleri: *-p kal-; -A/-O, -y sal-*.

Kırgız Türkçesindeki tasvir fiilleri kullanıldıkları zarf-fiillere göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Sadece *-A/-O, -y* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *bil-, tüş-*.
2. Sadece *-p* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *bol-, büt-/bütür-, cet-, ciber-, çık-, ir-, iy-, oltur-/otur-, öt-, sal-*.
3. *-A/-O, -y* ve *-p* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *al-, bar-, başta-, ber-, cat-, cazda-, cür-, kal-, kel-, ket-, koy-, kör-, tur-*.
4. Sadece *-GAnI/-GOnU* ve *-p* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *oltur-/otur-*.
5. Hem *-A/-O, -y* Hem *-GAnI/-GOnU* Hem de ve *-p* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *cat-, cür-, tur-*.

TASVİR FİİLLERİNİN İŞLEVLERİNİN TABLO HÂLİNDE GÖSTERİLMESİ

Tablo:1

		ZARF - FİİLLER		
		-A/-O, -y	-p	GAnI/-GOnU
T A S V İ R F İ İ L L E R İ	al-	yeterlilik	kendisi için yapma; başkası için yapma; tezlik; yön; bir defa yapma	
	bar-	süreklilik	süreklilik; bitme; yön; hareketin gelişimi	
	başta-	başlama	başlama	
	ber-	her şeye rağmen gerçekleşme; tezlik; tamamen yapma; izin; yeterlilik; adet haline gelme	yön; başkası için yapma; süreklilik; kararlılık ve kesinlik	
	bil-	yeterlilik		
	bol-		olma; tamamen yapma	
	büt/bütür-		tamamen yapma; kesinlik; bitme	
	cat-	süreklilik	süreklilik	amaç, niyet
	cazda-	yaklaşma	yaklaşma	
	cet-		yön	
	ciber-		tamamen yapma; tezlik; kararlılık ve kesinlik;	
	cönö-		yön	
	cür-	(-y ile) her şeye rağmen gerçekleşme	süreklilik; uyarı, hatırlatma; adet haline gelme; tezlik	amaç, niyet
	çık-		tamamen yapma	
	iy-		tezlik; kararlılık ve kesinlik;	
	ir-		tezlik; kararlılık ve kesinlik	
	kal-	tamamen yapma; (-y ile) yeterlilik; bir durumdan başka bir duruma geçme; kararlılık ve kesinlik	süreklilik; tezlik; tamamen yapma; istek, ısrar; izin; beklenmezlik, yeterlilik	
	kel-	süreklilik; kesinlik; beklenmezlik; tamamen yapma	süreklilik; kesinlik; yön; tamamen yapma	
	ket-	tamamen yapma; yeterlilik (-y ile)	tezlik; yeterlilik; tamamen yapma; kararlılık ve kesinlik; yön	
	kir-		tezlik; başlama	
koy-	tezlik; her şeye rağmen gerçekleşme; uyarı, hatırlatma; izin	tezlik; kararlılık ve kesinlik; tamamen yapma; bir defa yapma		
kör-	istek, ısrar; uyarı, hatırlatma; kararlılık ve kesinlik	deneme		
oltur-/otur-		süreklilik; hareketin gelişimi	amaç, niyet	
öt-		tamamen yapma		
sal-		tezlik; kararlılık ve kesinlik		
tašta-	yaklaşma	kararlılık ve kesinlik; tezlik, tamamen yapma; bir defa yapma		
tur-		süreklilik; adet haline gelme	amaç, niyet	
tüş-	tezlik; bir durumdan başka bir duruma geçme; olma; süre; süreklilik			

Tablo:2

	al-	bar	başta-	ber-	bil-	bol-	büt-/ bütür-	cat-	cazda-	cet-	ciber	cönö
Yeterlilik	-A/O, -y			-A/O, -y	-A/O, -y							
Tezlik	-p			-A/O, -y							-p	
Süreklilik		-A/O, -y, -p		-p				-A/O, -y, -p				
Yaklaşma									-A/O, -y, -p			
Kendisi İçin Yapma	-p											
Başkası İçin Yapma	-p			-p								
Tamamen Yapma				-A/O, -y		-p	-p				-p	
Bir Durumdan Başka bir Duruma Geçme												
Başlama			-A/O, -y, -p									
Olma, Geçme						-p						
Bitme		-p					-p					
Yön	-p	-p		-p						-p		-p
Kararlılık ve Kesinlik				-p			-p				-p	
Deneme												
Her Şeye Rağmen Gerçekleşme				-A/O, -y								
Beklenmezlik												
Uyarı Niteliği Taşıma												
İzin				-A/O, -y								
İstek, İsrar												
Hareketin Gelişimi		-p										
Bir Defalığına Yapma	-p											
Adet Haline Gelme				-A/O, -y								
Amaç, Niyet								-GAnI/ -GOnU				

	cür-	çık-	ir-	İy-	kal-	kel-	ket-	kir	koy-	kör	oltur/ otur-
Yeterlilik					-y, -p	-A/-O, -y	-y				
Tezlik	-p		-p	-p	-A/-O, -y, -p		-p	-p	-A/-O, -y, -p		
Süreklilik	-p				-p	-A/-O, -y, -p					-p
Yaklaşma											
Kendisi İçin Yapma											
Başkası İçin Yapma											
Tamamen Yapma		-p			-A/-O, -y, -p	-A/-O, -y, -p	-A/-O, -y, -p		-p		
Bir Durumdan Başka Bir Duruma Geçme					-A/-O, - y						
Başlama								-p			
Olma, Geçme											
Bitme						-p			-A/-O, -y		
Yön						-p	-p				
Kararlılık ve Kesinlik			-p	-p	-A/-O, -y	-A/-O, -y, -p	-p		-A/-O, -y, -p		
Deneme										-p	
Her Şeye Rağmen Gerçekleşme	-y								-A/-O, -y		
Beklenmezlik					-p	-A/-O, -y					
Uyarı Niteliği Taşıma	-p								-A/-O, -y	-A/-O -y	
İzin					-p				-A/-O, -y		
İstek, İsrar					-p					-A/-O -y	
Hareketin Gelişimi											-p
Bir Defalığına Yapma							-p		-p		
Adet Haline Gelme	-p										
Amaç, Niyet	-GAnI/ -GOnU										-GAnI/ -GOnU

	öt-	sal-	taşta-	tur-	tüş
Yeterlilik					
Tezlik		-A/-O, -y -p			-A/-O, -y
Süreklilik				-p	-A/-O, -y
Yaklaşma			-A/-O, -y		
Kendisi İçin Yapma					
Başkası İçin Yapma					
Tamamen Yapma	-p	-p	-p		
Bir Durumdan Başka Bir Duruma Geçme					-A/-O, -y
Başlama					
Olma, Geçme					
Bitme			-p		
Yön	-p				
Kararlılık ve Kesinlik		-p	-p		
Deneme					
Her Şeye Rağmen Gerçekleşme					
Beklenmezlik		-A/-O, -y			
Uyarı Niteliği Taşıma					
İzin					
İstek, İsrar					
Hareketin Gelişimi					
Bir Defalığına Yapma			-p		
Adet Haline Gelme				-p	
Amaç, Niyet				-GAnI/ -GOnU	

Bu tablolarda 28 tasvir fiilinin, birleşik yapı oluşturduğu esas fiillerle birlikte kullanıldığında çok çeşitli anlamlar ifade ettiği görülmektedir. Tek başlarına müstakil birer fiil olarak da kullanılabilen bu fiiller, daha önce de değinildiği gibi zarf-fiilli bir birleşik yapı içerisinde kendi anlamlarından uzaklaşarak yepyeni anlamlar ifade etmekte ve birlikte kullanıldıkları esas fiillerin anlamını renklendirmektedirler.

Çalışmamıza konu teşkil eden bu tasvir fiillerinin Kırgız Türkçesinde bu kadar çok ve sık kullanımının yanında Türkiye Türkçesinde çok sınırlı sayıda tasvir fiilinin bulunması bizlerin kafasında baştan beri hep soru işareti oluşturmaktaydı. Bu kadar çok kullanımının bir özelliğinin olup olmadığı konusunda çalışmamızın sonunda şu sebepler üzerinde durduk. Kırgız Türkçesi, yazılı edebiyata çok geç bir dönemde, 1911'de geçmişti. O zamana kadar bütün eserleri sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaktaydı. Sözlü geleneğin bir özelliği vardır. Eğer birisine bir olay anlatılmak isteniyorsa o tam olarak bütün özellikleriyle anlatılmak zorundadır. Yoksa anlatılmak istenen tam olarak anlaşılabilir. Bunun için olaylar anlatılırken vücut dili çok fazla kullanılır. Yani her olay bir canlandırmayla anlatılır. Her canlandırma da bir eylemi ifade eder. İçerisinde çok fazla fiil kullanılınca da birbirinden bağımsız olan fiillerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Bu da birtakım eklerle sağlanır. Yani birden fazla fiil bir araya gelerek bir fiili niteler ve o fiilin anlamı kullanıldığı diğer yardımcı fiillerle değişebilir. Bir fiille kullanıldığında yeterlilik ifade ederken bir başka fiille kullanıldığında tezlik, bir başkasıyla kullanıldığında kararlılık, süreklilik ifade edebilir. Yani bunlar, birlikte kullanıldığı tasvir fiilleri aracılığıyla gerçekleşir.

Kırgız yazılı edebiyatının başlamasıyla sözlü gelenekteki bu özellik yazılı edebiyata da geçmiş ve günümüze kadar sıklıkla kullanılagelmiştir.

Kullanılan bu fiillerin hepsi Türkçe fiil köklerinden oluşmuştur. *taşta-*, *bütür-* *cazda*, *başta-* gibi gövde halindeki fiiller de Türkçe ek ve kökten oluşmuştur. Bu çok zengin fiil çeşitliliğine sahip Kırgız Türkçesinde, sözlü gelenek etkisiyle tasvir fiilleriyle oluşturulmuş birleşik yapıların olması çok doğaldır.

Kırgız Türkçesindeki tasvir fiilleriyle oluşturulmuş birleşik yapıların hepsinin, Türkiye Türkçesinde tam olarak birebir karşılığı bulunmamaktadır. Bu birleşik yapılar

Türkiye Türkçesine çevrilirken, anlam, birtakım zarfların yardımıyla oturtulmaya çalışılır. Buna göre de Kırgız Türkçesindeki tasvir fiillerinin görevini Türkiye Türkçesinde zarflar üstlenmiştir.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz verilere göre tasvir fiilleri içerisinde sözlük anlamını tamamen kaybeden, anlamını kaybetmeyen ve birleşik yapıda sözlük anlamı hissedilen tasvir fiilleri görülmektedir. Bunlar şu şekilde sınıflandırabilir:

1. Sözlük anlamını tamamen kaybeden tasvir fiilleri: *-A/-O, -y, -p al-* ; *-p ber-* ; *-A/-O, -y, -p bol-* ; *-A/-O, -y cat-* ; *-p ciber-* ; *-A/-O, -y, -p cür-* ; *-p çık-* ; *-p ir-* ; *-p iy-* ; *-A/-O, -y kal-* ; *-A/-O, -y, -p kel-* ; *-A/-O, -y, -p ket-* ; *-p koy-* ;

2. Sözlük anlamını kaybetmeyen, anlamını koruyan tasvir fiilleri: *-p başta-* ; *-A/-O, -y bil-* ; *-p büt-/bütür-* ; *-A/-O, -y cazda-* ;

3. Birleşik yapıda sözlük anlamı dışında kullanıldığı halde esas fiilin anlamına müstakil anlamıyla katılan tasvir fiilleri: *-p ber-* ; *-A/-O, -y bil-* ; *-A/-O, -y cazda-* ; *-p cet-* ; *-p cönö-* ; *-p çık-* ; *-p kal-* ; *-p kel-* ; *-p ket-* ; *-A/-O, -y, -p kir-*

Tasvir fiillerinin kullanım özelliklerinin de dikkat çekici olduğu görülmektedir. Birleşik yapı oluşturan tasvir fiillerinin her biri farklı özelliklere sahip olduğu için çoğu zaman birinin yerine başka bir tasvir fiilini kullanmak ya da bunları geçmiş, gelecek, emir-istek ve şart çekiminde kullanmak bazen imkânsızdır. Örneğin *kel-* tasvir fiili, sadece konuşma anına kadarki olayları anlatabildiğinden gelecek zaman için kullanılamamaktadır. Süreklilik ifade eden *tur-* tasvir fiili hem canlılar hem de cansız varlıklar için kullanılabilirken, *cür-* tasvir fiili, sadece canlılar için kullanılabilir. Bu sebeple her fiilin birbirine yakın görünse de birtakım anlam ayırtılılarıyla kendilerine has özelliklere sahip olduğu görülür.

Bu incelememiz sonucunda daha önce Kırgız Türkçesiyle yazılmış dil bilgisi kitaplarında tasvir fiili olarak ele alınmayan *bol-* ve *cönö-* fiillerinin de tasvir fiili olarak kullanımlarını göstererek araştırmacıların dikkatine sunduk.

Başından sonuna kadar büyük bir istek ve şevkle yürüttüğümüz bu çalışmamızın bu alanda çalışanlara bir nebze de olsa yararı dokunursa, çalışmamız gerçek amacına ulaşacaktır.

KAYNAKLAR

- ABDULDAYEV, E – S. Davletov vd. (1986), *Kırgız Tili*, Frunze: Mektep Basması
- ABDUVALİEV, İ.- T. Sadıkov (1997), *Azırtkı Kırgız Tili - Morfolojiya*, Bişkek: Aybek Firması.
- AHMATOVA, A. (1975), *Kırgızskiy Yazık* (Uçebnik dlya Russkih Grup Vuzov Kirgizskoy SSR), Kirgosizdat, Frunze.
- AKSU, Nurettin - Ayfer Işık (1997), *Türkiye Türkçözü - Kırgız Türkçözü Sözdüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını
- ARAT, Reşit Rahmeti (1987), “Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen”, *Makaleler*, Ankara.
- ..... (1992), *Atebetü'l-Hakayık* (Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1992), *Divanü Lûgati't-Türk, I,II, III, IV*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AYDENİZ, Süleyman (1995), *Türkiye Türkçesinde Tasvirî Fiiller ve Fonksiyonları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- AYTMATOV, Çıngız (1988), *Kıyamât*, Frunze:Adabiyat.; Tercüme.Refik Özdek (1990), *Dişi Kurdun Rüyaları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.; Çev. Nedamet Boncukçu (1993), *Kader Ağı (Kıyamât)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- BEYŞEKEV, Namasbek (1985), *Kırgız Tili*, Kırgız SSR İlimler Akademiyası, Frunze.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1984), *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- BİLGİN, Muhittin (2002), *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- BOZKURT, Fuat (1995), *Türkiye Türkçesi*, Cem Yayını, İstanbul.
- CAKIPBEK, Aşım (1995), *Teñiri Manas*, Bişkek, Kırgızstan.

- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre Thirteenth Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press.
- ÇAĞATAY, Saadet (1978), “Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, ss.191-252.
- DAVLETOV, C. – A. Tursunov (1980), *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*, İlim Basması, Frunze.
- DEMİR, Nurettin (1992) “Zur Verwendung der Hilfsverbindung –ip dur- in einem anatolischen Dialekt.” G. Bethlenfaluy vd. (yay.), *Altaic religious beliefs and practices. Proceedings of the 33rd meeting of the Permanent International Altaistic Conference*, Budapest, June 24-29 1990, Budapest ss. 89-95.
- ..... (1993), *Posverbien im Türkei Türkischen Unter besonderer Berücksichtigung eines Südanatolischen Dorfdialekts*, Wiesbaden (=Turcologica 17). (Basılmamış doktora tezi.)
- ..... (1994), “Birleşik Fiiller ve Vurgu: -iver- şeklinin Görevlerini Tespitte Vurgunun Rolü”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Türk Dil Kurumu Yayınları:633, Ankara, 1996, ss.88-90.
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri, Osmanlı Lehçesi* (çev. Ali Ulvi Elöve) İstanbul.
- DIYKANOV, Karboz (1964), *Kırgız Tilinin Grammatikası: Morfologiya*, Kırgızistan Bilimler Akademisi, Frunze.
- ECKMANN, Janos (1988), *Çağatayca El Kitabı*, (çev. Günay Karaağaç), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- ECKMANN, Janos (1996), *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (Haz. Osman Fikri Sertkaya), Türk Dil Kurumu Yayınları:635, Ankara.
- EDİSKUN, Haydar (1996), *Türk Dilbilgisi - Sesbilgisi, Biçimbilgisi, Cümlebilgisi-*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1984), *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Leiden; Boston; Köln; Brill.

- ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, 21. Baskı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- ..... (2000), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GABAIN, A. Von (1953), “Türkçede Fiil Birleşmeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, ss.16-28, 1988, Ankara.
- ..... (1995), *Eski Türkçenin Grameri*, (çev.Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- GENCAN, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- GÖĞÜŞ, Beşir (1962), “Türkçe’de Bileşik Kelime Oluşumu ve Bileşik Kelimelerin Nasıl Yazılması Gerektiği”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, ss. 245-264, 1988, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (2000), *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yayınları:1348, Ankara.
- .....(1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- .....(1997), *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3405, Ankara.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- HENGİRMEN, Mehmet (1995), *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- ..... (1999), *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınları, Ankara.
- İMLÂ KILAVUZU (2000), Türk Dil Kurumu Yayınları:525, Ankara.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ (1991), I (sözlük) - II (Dizin), (Haz. A. Bican Ercilasun vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KASIMBEKOV, Tölögön (1979), *Singan Kılıç*, Frunze, Kırgızistan.

- KOÇ, Nurettin (1990), *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- .....(1992), *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- KONONOV, A. N. (1980), *Grammatika Yazıka Tyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov VII-IX vv.*, Akademiya Nauk SSSR İstitut Vostokovedeniya, Leningrad: Nauka Leningradskoye Otdeleniye.
- KORKMAZ, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- .....(1995), “Türkiye Türkçesinde ‘iktidar’ ve ‘imkân’ gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri” *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, cilt:1*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara ss.607-619
- .....(2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları:827, Ankara.
- KIRCHNER, Mark (1998), “Kirghiz”, *The Turkic Languages*, (Edit. Lars Johanson ve Éva Á. Csató), London and New York, ss.340-356.
- KUDAYBERGENOV, S. Tursunov, C. Sıdıkov (1980), *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, I. Bölüm: Fonetika Cana Morfolojiya*, İlim Basması, Frunze.
- KURUTAŞ, Mehmet Ali (1997), *Sürgün'de Birleşik Fiiller (Yapıları ve Zaman Kılınışları)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- PAASONEN, H (1950), *Çuvaş Sözlüğü*, İstanbul.
- PALMBAH, A. A. (1955), *Tuvinsko-Russkiy Slovar*, Moskva.
- RÄSÄNEN, Martti (1969), *Versuch eines Etymologischen Wörterbuches der Türksprachen*, Lexica Societas Fino-Ugricae, Helsinki.
- RISKULOV, Sardarbek (1991), *Kara Şumkar*, Frunze.
- RYUMİNA-Sırkaşeva, L. T. – N. A. Kuçigayeva (2000), *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, (çev. Ş. Halûk Akalın, Caştegin Turgunbayev), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- SCHARLIPP, W.-E. (1984), *Auxiliarfunktionen von Hauptverben nach Konverb in der neuuigurischen Schriftsprache von» Sinkiang*. Berlin. (= Islamkundliche Untersuchungen. Band 87.)

- SCHONIG, C. (1984), *Hilfsverben im Tatarischen. Untersuchungen zur Funktionsweise einiger Hilfsverbverbindungen*. Wiesbaden. (= Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Mainz. Veröffentlichungen der orientalischen Kommission. Band XXXV.)
- SEVORTYAN, E. V. (1974), *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov-I*, Moskva.
 .....(1978), *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov-II*, Moskva.
 .....(1980), *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov-III*, Moskva.
 .....(1989), *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov-IV*, Moskva.
- SIDIKBEKOV, Tügölbay (1989), *Kök Asaba*, Frunze.
- ŞUKUROV, J.Ş. (1955), *Kırgız Tilindeki Tataal Sözdör*, Frunze.
- TAMİR, Ferhat (1996), *Kazak Türkçesinde Kalıp Fiilleri*, 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- TANNAGAŞEVA, N. Nadejda Kurpeşko – Şükrü Halûk Akalın (1995), *Şor Sözlüğü*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları, Adana.
- TEKİN, Şinasi (1992), “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı*, 2. cilt –Dil–Kültür- San’at-, 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, ss.69-119
- TEKİN, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara.
 .....(1988), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları:540, Ankara.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1981), *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayını, İstanbul.
- TOPARLI, Recep (1998), *Harezmi Türkçesi*, Tokat.
- TULUM, Mehmet Mahur (1997), *Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Basılmamış Doktora Tezi).
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1998), Türk Dil Kurumu Yayınları:549, Ankara.
- VASİLİEV, Yuriy (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- VERBİTSKY, V. İ. (1870), *Slovar Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka*, Kazan.

- YILDIZ, Mustafa (2004), *Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Basılmamış Doktora Tezi).
- YOLDAŞEV, A. A. (1965), *Analitiçeskiye Formu Glagola v Tyurkskih Yazıkah*, Moskva.
- YUDAHİN, K.K. (1985), *Kirgizko-Ruskiy Slovar; Kirgizça-Orusça Sözdük*, 2 Cilt, Frunze.
- ..... (1998), *Kirgizca – Türkçe Sözlük*, 2 Cilt, (çev. Abdullah Taymas), Türk Dil Kurumu Yayını: 93, Ankara.
- YUNUSALİYEV, B.M. (1971), *Kirgiz Dialektologiyası*, Frunze:Mektep Basması.
- ZEYNALOV, Ferhad (1986), *Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt:XXIV-XXV, İstanbul, ss.455-468.
- ..... (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, çev. Yusuf Gedikli, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ali TAN

Doğum Tarihi: 24.12.1972

Unvanı: Araştırma Görevlisi

ÖĞRENİM DURUMU:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	Çukurova Üniversitesi	1995
Y. Lisans	Çağdaş Türk Lehçeleri	Çukurova Üniversitesi	1998
Doktora	Çağdaş Türk Lehçeleri	Çukurova Üniversitesi	-

GÖREVLER:

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni	Erciş Endüstri Meslek Lisesi (VAN)	1995(Güz)
Araştırma Görevlisi	Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü	1996- --

KATILDIĞIM PROJELER:

1. Türk Dil Kurumu ve Microsoft Türkiye'nin ortaklaşa yürüttüğü "Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu" adlı projede terimleri Türkçeleştirme grubunda görev aldım.
2. 13 Temmuz – 20 Ağustos 2002 tarihleri arasında Moğolistan Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın (TİKA) işbirliği ile yürütülen "Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi (MOTAP)" kapsamında, içerisinde arkeolog, jeodezi ve jeofizik uzmanları, epigraf ve tarihçilerin bulunduğu 24 kişilik ekiple birlikte çalışmalar yapmak üzere Moğolistan'a görevli olarak gittim ve 40 gün süreyle epigrafik çalışmalar yaptım.
3. Türk Dil Kurumunun "İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük" projesinde sözlük komisyonunda yer almaktayım.

YAYINLAR:**Kitaplar:**

1. Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu (Komisyon üyesi olarak) Türk Dil Kurumunda Baskıda.
2. “İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük” Bu sözlüğün hazırlıkları devam etmektedir.

Ulusal hakemli veya akademik dergilerde yayınlanan makaleler :

1. Ali Tan (1997), “*Kırgız Şairi Moldo Kılıç*”, Ankara, Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi, Ekim, s.86-92
2. Ali Tan “*Zilzala’da Depremle İlgili Kelimeler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları*”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi, TDK Yayınları. (Basılacak)
3. Ali Tan “*Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri Üzerine*” Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi, TDK Yayınları. (Basılacak)

Uluslararası Toplantılarda Sunulan Bildiriler:

1. Ali Tan (2003) “*Zilzala’da Depremle İlgili Kelimeler ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları*”, 46th Meeting Permanent International Altaistic Conferances (PIAC), Ankara.

Diğer yayımlar :

1. Ali Tan (1997), “*Çukurova Üniversitesinde Türkoloji Araştırmaları Merkezi açıldı*”, Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayını (Haber).
2. Ali Tan (2004), “*Diş Hekimliği Bilgi Şöleni Yapıldı.*” Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayını (Haber).
3. Tan, Ali (1998), *Moldo Kılıç’ın Kazaldarı (Şekil-Anlam-İşlev ve Türkiye Türkçesine Çeviri)*, Çukurova Üniversitesi, 241 sayfa, Danışman: Prof.Dr. Şükrü Halûk Akalın. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)